

300714

94/95

1995/1996

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

SZERKESZTI

BÍRÓNÉ SEY KATALIN

A SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG TAGJAI

FITZ JENŐ
RÁDÓCZY GYULA

KŐHEGYI MIHÁLY
TORBÁGYI MELINDA

VADÁSZ GYÖRGY

XCIV–XCV. ÉVFOLYAM

1995–1996

KIADJA
A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

BUDAPEST 1996

TARTALOM

Petrányi Gyula: Relative chronology of the drachms of Apollonia and Dyrrhachium in the final period of minting (magyar resume)	3 18
Apollonia és Dyrrhachium drachmáinak relativ korrendje a verés utolsó időszakában	
Óvári Ferenc – Gegus Ernő – Halmos Pál: Chemical analyses of selected antoniniani of emperors Gordianus III and Philippus I and II (magyar resume)	19 24
III. Gordianus és Philippus császárok néhány antoninianusának kémiai elemzése	
V. Székely György: A tizenöt éves háború éremleleteinek gazdasági- és társadalomtörténeti elemzése (német resume)	26 33
Buza János: Pénzforgalom a tizenöt éves háború idején (német resume)	39
Soós Ferenc: Lippay György és a pozsonyi pénzverde (német resume)	
Kőhegyi Mihály: Pénztörténeti adatok Kecskemét város körösvényeiben I. Ferenc pénzkibocsátásának ötödik periódusához (német resume)	49 55
Garami Erika: A londoni „Kossuth bankók” (angol resume)	63
Szemán Attila: Szomolnoki bányapénzeink egy csoportja (német resume)	75
Rayman János: Szent Eligius magyarországi hagyományai és érmei (német resume)	
Berényi Zsuzsanna Ágnes: Az Első Magyar Tűzzománc Jelvénygyárban készült iskolajelvények katalógusa I. rész (német resume)	85 91
Kőhegyi Mihály–Nagy Ádám: Kitüntető jelvény alapítása Szegeden 1969-ben (német resume)	97
Baloghné Ábrányi Hedvig–Kőhegyi Mihály: Réthy László levelei Hampel Józsefhez	107
Garami Erika: Az 1995. évi jubileumi érmek gipsztervei (angol resume)	
G. Héri Vera–Pallós Lajos–Torbágyi Melinda: A Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárának új szerzeményeiből (1993–1995)	115 123
Kőszegi Tivadar: Antoninus Pius közöletlen Philippopolisi nagybronz	123
Kőszegi Tivadar: Commodus hibrid sestertiusa	124
Óvári Ferenc: Ismeretlen antoninianusok a III. század közepéről	126
Kőszegi Tivadar: Zsigmond magyar király ismeretlen verdejegyű aranyforintja	126
Soós Ferenc: Egy középkori oklevél szövegének fordítási problémái	128
Kőszegi Tivadar: A Fasori Evangélikus Gimnázium emlékérmé	129
Bíróné Sey Katalin: Magyar vonatkozású emlékek Fridtjof Nansen hagyatékából	135
Gedai István: Értékrend Magyarországon (Emlékezés Werkner Zsigmondra)	135
Tóth Endre: Soproni Sándor (1926–1995)	137
Saltzer Ernő: Id. Kupa Mihály (1906–1996)	139
Irodalom	152
Társulati Élet 1994–1995	157
Magyar Numizmatikai Bibliográfia 1993–1994 (Baloghné Ábrányi Hedvig)	

995/1996

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

SZERKESZTI

BÍRÓNÉ SEY KATALIN

A SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG TAGJAI

FITZ JENŐ
RÁDÓCZY GYULA

KŐHEGYI MIHÁLY
TORBÁGYI MELINDA

VADÁSZ GYÖRGY

XCIV-XCV. ÉVFOLYAM

1995–1996

KIADJA
A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

INHALTSVERZEICHNIS

Petrányi, Gyula: Relative chronology of the drachms of Apollonia and Dyrrhachium in the final period of minting (ungarisches Resümee)	3
Óvári, Ferenc – Gegus, Ernő – Halmos, Pál: Chemical analysis of selected antoniniani of emperors Gordianus III and Philippus I and II (ungarisches Resümee)	19
V. Székely, György: Wirtschafts- und gesellschaftsgeschichtliche Analyse der Münzfunde aus der Zeit des Fünfzehnjährigen Krieges (deutsches Resümee)	31
Buza, János: Geldumlauf während des Fünfzehnjährigen Krieges 1591–1606 (deutsches Resümee)	37
Soós, Ferenc: György Lippay und die Pressburger Münzstätte (deutsches Resümee)	47
Kőhegyi, Mihály: Finanzhistorische Angaben aus den Rundschreiben der Stadt Kecskemét in der fünften Periode der Geldemission Franz I 1819–1821 (deutsches Resümee)	54
Garami, Erika: The London „Kossuth-notes” of 1861 (englisches Resümee)	62
Szemán, Attila: Eine Gruppe der Bergwerksmarken von Schmöllnitz (deutsches Resümee)	73
Rayman, János: Die Pflege des Kultes des Hl. Äligius und die Münzen mit seiner Darstellung in Ungarn (deutsches Resümee)	84
Berényi, Zsuzsanna Ágnes: Katalog der in der Ersten Ungarischen Emailleabzeichen-Fabrik hergestellten Schulabzeichen (deutsches Resümee)	89
Kőhegyi, Mihály–Nagy, Ádám: Stiftung einer Auszeichnungsmedaille in Szeged 1969 (deutsches Resümee)	96
Balogh-Ábrányi, Hedvig–Kőhegyi, Mihály: Briefe von László Réthy zu seinem Direktor, József Hampel	97
Garami, Erika: Commemorative coin plans 1995 (englisches Resümee)	114
G. Héri, Vera–Pallós, Lajos–Torbágyi, Melinda: Aus den Neuerwerbungen des Münzkabinetts des Ungarischen Nationalmuseums 1993–1995	115
Kőszegi, Tivadar: Eine bisher unpublizierte grosse Bronzemünze des Antoninus Pius von Philippopolis	123
Kőszegi, Tivadar: Ein hybrider Sestertius des Commodus	123
Óvári, Ferenc: Unbekannte Antoniniani aus der Mitte des 3. Jahrhunderts	124
Kőszegi, Tivadar: Gulden des ungarischen Königs Sigismund von Luxemburg mit unbekanntem Münzzeichen	126
Soós, Ferenc: Übersetzungsproblem des Textes einer mittelalterlichen Urkunde	126
Kőszegi, Tivadar: Gedenkmedaille des Evangelisch-Lutherischen Gymnasiums in der Fasar	128
Bíró-Sey, Katalin: Dokumente ungarische Beziehung in dem Nachlass von Fridtjof Nansen	129
Gedai, István: Wertordnung in Ungarn (Erinnerung an Sigismund Werkner)	135
Tóth, Endre: Sándor Soproni (1926–1995)	135
Saltzer, Ernő: Sen. Mihály Kupa (1906–1996)	137
Literatur	139
Gesellschaftliches Leben 1994–1995	152
Bibliographie der ungarischen Numismatik 1993–1994 (Hedvig Balogh-Ábrányi)	157

Relative chronology of the drachms of Apollonia and Dyrrhachium in the final period of minting

Apollonia és Dyrrhachium drachmáinak relatív korrendje a verés utolsó időszakában

The available historical and archaeological evidence is insufficient for the exact dating of the cow/calf type drachms of the Greek-Illyrian city states Apollonia and Dyrrhachium. Their production may have started in the fourth or third century and ended somewhere in the first century BC. Different suggestions can be found in those publications which are the main references to this article: Ceka¹ puts the end of the drachm production at 30 BC, Conovici² in the 80's and Melinda Torbágyi³ at the 60's of the first century BC. Despite this uncertainty I could establish a relative chronological order of the emissions for the final period by simple numismatic methods.

On the similarity of coins from both towns one can assume that the drachms were accepted and used mutually at equal value. The lack of multiples reflects a generally low-scale production — at least initially — for local needs. The early coins are known from hoards found in the vicinity of Apollonia and Dyrrhachium containing long series of drachms from both towns⁴. Around the turn of the second and first century BC or even a little later the drachms began to spread far over their former commercial radius. Numerous hoards, site and stray finds contain Apollonian and Dyrrhachian drachms in the northern Balkan region and in the Carpathian basin. Whilst the question how and why the coins got there is still unsettled⁵, these far-travelling coins came from the later phase up to the end of the minting.

The images on the Apollonian and Dyrrhachian drachms were taken from the early staters of the mother state Corcyra: cow suckling calf on the obverse and a double geometrical (stellate) pattern in square on the reverse. A pair of names can be found on each coin. The name on the reverse is in the genitive case and must be that of the eponymos ephoros, changed annually, and the name on the obverse which is in the nominative case is of someone who must have had a more direct connection to the minting and will be called here "moneyer" for simplicity.

Symbols on the obverse are bound to the eponymos. Coins with the same symbol(s) may display different obverse names in combination with a given reverse name but these must be parallel issues of the same eponymos. A given reverse name with different obverse symbols must mean different years regardless of the obverse name. In this case different eponymi may hide behind the same reverse name. Moneyers might serve under several eponymi in a continuous sequence. These occur mainly in Dyrrhachium. Unfortunately, there is no catalogue which would list all known name combinations with symbols and monograms, Ceka's work gives only the names.

¹ Ceka, H.: Questions de numismatique illyrienne. (Tirana, 1972).

² Conovici, N.: Cultură și civilizație la Dunărea de Jos. Călărași 1 (1985) 35–43; idem, Thraco-Dacia 6 (1985) 59–74; idem, BSNR 77–79 (1983–1985) 69–88; idem, Arkheologia (Sofia) (4/1989) 17–30; idem, BSNR 80–85 (1986–1991) 49–67.

³ Torbágyi, M.: Umlauf der Münzen von Apollonia und Dyrrhachium im Karpatenbecken. Proceedings of the 11th International Numismatic Congress. (Louvain-la-Neuve, 1993) Vol. 1. 119–122.

⁴ Early hoards (IGCH numbers in brackets): Bakërr (IGCH 559); Ceka, H.: Studia Albanica (1/1972) 49–68. Durrës (Durazzo, IGCH 556), Jubice (IGCH 557), Lezhe (IGCH 558); Ceka, H.: Iliria (1/1971) 83–101.

⁵ Crawford, M. H.: Coinage and money under the Roman republic. Meuthen & Co. (London, 1985).

Hemidrachms were also produced. The obverse image is forepart of a cow, other features are similar to the drachms. The obverse name is often abbreviated on these small coins. Few varieties are known, their occurrence outside Illyria is exceptional. These and the bronze coins of the era will not be discussed here.

The drachms will be characterized by the pair of names appearing on them. Conovici's chronological classification seemed to be suitable and is given here (without its still unconfirmed dating):

Apollonia:

Group A, Obv: cow to right. Rev: square.

Subgroup A-1, Obv: name abbreviated.

Subgroup A-2, Obv: full name, no symbols.

Subgroup A-3, Obv: full name, symbols.

Group B, Obv: cow to left. Rev: sides of the square are bent.

Subgroup B-1, Obv: symbols.

Subgroup B-2, Obv: no symbols, with or without monogram.

Dyrrhachium:

Group 1, Obv: name abbreviated.

Group 2, Obv: full name, no symbols.

Group 3, Obv: no borders, symbol in the exergue.

Group 4, Obv: multiple symbols, several obverse names with the same reverse name.

Group 5, max. 2 obverse names to a given eponymos.

No historical records are available on the names and sequence of the magistrates and unfortunately die connections can not be expected between emissions in the later phase of minting. To produce coins for the new eponymos required a new pair of dies: for the new name on the reverse, and for his symbols on the obverse; even if the moneyer remained in office. Hybrids do occur but they can not be regarded as unofficial products and will not be dealt with here.

Other approaches were necessary to find out the order of issues. Some observations in the aforementioned literature gave me hints for the start: Conovici noticed that those emissions which were not represented in the Bulgarian hoards but were common in Dacia must have been the latest; and Melinda Torbágyi suggested a relative chronological stratification of hoards based on the differences of their contents.

I entered the contents of published hoards⁶ in a spreadsheet with a vertical list of the eponymi and each hoard formed a column. The rows and columns were then varied using common sense till the most probable between-ward and within-ward configuration was found. The observation of certain style patterns in Apollonia confirmed and refined the forming sequence.

In Dyrrhachium, the comparison of hoards alone was not enough to arrange all emissions because some of these were distributed in the hoards very similarly. Here the follow-up of simultaneously and repeatedly occurring moneyers helped to find the sequence.

⁶ The description of hoards were taken from the following publications: Basarabi (IGCH 609): *Popilian, G.*: *Historica* 3 (1974) 43-65. Beiuș (IGCH 657), Dieci-2 (IGCH 595), Drăgești, Drauț, Sacalasa Nou (IGCH 685), Tășad: *Sășianu, A.*: *Moneda antică în vestul și nord-vestul României* (Oradea, 1980). Békésgyula, Moigrad-2, Hévszamos (Someșul Cald, IGCH 650). Coronini (Lászlóvár or Pescarii, IGCH 610), Tisa: *Torbágyi, M.*: *Görög éremforgalom a Kárpát-medencében*. Doctorial theses (Budapest, 1988) Tab. 21-22. Bobaia: *Chirilă, E. - Jaroslavski, E.*: *ActaMN* 24-25 (1987-1988) 69-96. Budoj-Marghița (IGCH 583): *Luchian, O.*: *SCN* 5 (1971) 362-371. Čelopek: *Popović, P.*: *Starinar* 27 (1976) 175-179. Cernei-Șomoșcheș: *Chirilă, E. - Barbu, M.*: *Ziridava* 11 (1979) 141-144. Deés (Dieci-1, IGCH 594): *Gohl, Ö.*: *NK* 7 (1908) 110-113. Deva (IGCH 684): *Chirilă, E. - Rusu, A.*: *ActaMP* 4 (1980) 69-76. Doboz: *Bíróné Sey, K. - Goldmann, G.*: *ArchÉrt* 103 (1978) 223-234. Dolj (IGCH 673): *Conovici, N.*: *Thraco-Dacia* 6 (1985) 59-74. Găiești (IGCH 608). Pianul de Sus (IGCH 577): *Visona, P.*: *Drahmai Apolloniaticai*, a paper on file in the American Numismatic Association (New York, 1979) Tab. 2; and Vălcii Trăn (IGCH 575) *ibid.*, with corrections by Conovici, N., personal communication. Gjonmë (IGCH 667), Tirana-1 (IGCH 665), Tirana-2 (IGCH 666): *Ceka, H.*: *Studime Historike* 3 (1966) 3-40. Glava Panega, Gradensnica (IGCH 571), Lipnica (IGCH 570), Madan, Michailovgrad, Northwest Bulgaria (IGCH 612). Sadovec (IGCH 573): *Conovici, N.*: *Arkheologia Sofia* 4 (1989) p. 17-30. Grozești (IGCH 605): *Mitrea, B.*: *SCN* 5 (1971) 21-38. Hilib: *Széke-ly, Z.*: *CercNum* 3 (1980) 3-10. Kostolac, Ram: *Popović, P.*: *Numizmatičar* 13 (1990) 5-16. Pânade (IGCH 620): *Mitrea, B.*: *Apulum* 9 (1971) 177-206. Pećinci: *Popović, P.*: *Numizmatičar* 1 (1978) 9-22. Rupci (IGCH 572): *Prokopov, I. - Kovačeva, T.*: *Arkheologia* (Sofia) (1/1990) 37-43. Sâstelek (Sacalasa Vechi = Bihar, IGCH 580): *Harsányi, P.*: *NK* 7 (1908) 113. Șieu Odorhei: *Preda, C. - Marinescu, G.*: *BSNR* 77-79 (1983-1985) 19-67. Sus-Panciu: *Mitrea, B.*: *CN* 4 (1982) 97-107. Szilágysomlyó (Șimleul Silvaniei, IGCH 588): *Harsányi, P.*: *NK* 7 (1908) 113-117. Tileagd (IGCH 561): *Mitrea, B.*: *SCN* 3 (1960) 465-466. Titel: *Gohl, Ö.*: *NK* 9 (1910) 112-113. Vajdahunyad (Hunedoara, IGCH 655): *Gohl, Ö.*: *NK* 5 (1906) 137-138. Viișoara (IGCH 640): *Mitrea, B.*: *SCN* 1 (1958) 27-93. Voivodeni (IGCH 590): *Chirilă, E.*: *Apulum* 7 (1968) 123-144. Vukovar: *Brunschmid, J.*: *VHAD* (1912) 260-264. Zaklopača (IGCH 579): *Petrović, J.*: *Starinar* 7 (1932) 40-65. Dyrrhachian hoard of unknown origin: *Torbágyi, M.*: *NK* 88-89 (1989-90) 3-12.

Metrological analysis gave further support. A certain amount of coins still exists and, theoretically, can be found; let it be called the *surviving* part of the coinage. A fraction of this has already been recovered, stored, recorded and published, in declining amounts in this order. All coin weights which I knew from hoard descriptions, public and private collections were used as the available statistical *sample* to draw consequences for the surviving coin *population*. Only obviously damaged and fake pieces were not taken into account. I assumed that the same silver alloy was used in both towns and throughout: and everything what influenced the weight of the surviving coin population effected on the coins with a similar statistical variability therefore the use of statistical methods were justified. Arbitrary selection of coins by grade of wear, type of find or place of recovery would have biased the sample which was aimed to represent the whole surviving coin population.

Coin weights in grams with two decimal places were stored in computer files and standard statistical calculations were carried out without forming further weight classes. Arithmetic mean and coefficient of variation was calculated for emissions and chronological classes. Depending on the size and number of the sample, Student's t-test for unpaired data, the z-test or analysis of variance was used for comparison. 95% confidence interval was calculated to estimate the population mean. Modal value was expressed by the maximal central step (the 0.1 g weight band which contained the maximal weight⁷, represented by the mid-point) in samples where the number of coins was at least 30. Cumulative frequency of weight was drawn for chronological classes and for emissions. The calculations were facilitated by my own simple computer programmes written in BASIC.

Apollonia

The distribution of Apollonian coins in hoards of the later phase till the end of the drachm minting is shown in table 1. The suggested relative sequence of the emissions is numbered backwards from the end of production (last emission = -1). The exact number and sequence of the earlier emissions remained uncertain and these were not numbered.

The coin per emission ratio is relatively low in the hoards closing early (Lipnica, Sadovec, Rupci, Dieci 1-2, Șieu Odorhei). The sequence of the emissions in these hoards could be worked out only where these overlapped with the later hoards.

One piece in the Dieci-2 hoard seems to be an outlier at position -9, this is either a later addition or an error of identification causing no disturbance whatsoever.

A definite time gap shows between the closure of the earlier and later hoards, between emissions -15 to -9. In the later hoards the number of coins per emission is much higher with the dominance of seven ubiquitous coins, those from -9 to -3. The differences of hoard contents helped to identify the very last emissions of high probability.

Common style characteristics were noticed in the last eleven emissions. The letter Alpha is formed with a horizontal connection line (A, A-Alpha) on all these, instead of the more usual V-shape (Λ V-Alpha) of the earlier periods. They are without symbols but monogram may occur in the exergue. In this series of emissions two different reverse style varieties were observed (fig. 1): the rays resemble to drumsticks, the separation line is thin and even in emissions -11 to -7; the rays are similar to petals and the separation line is spindle-formed leaving very little free space in the field in -6 to -1.

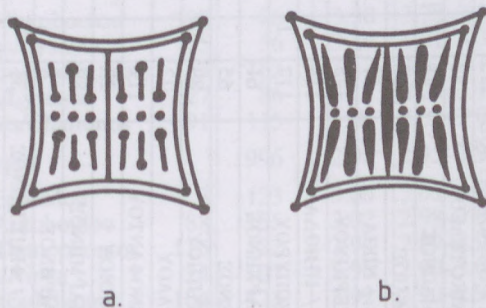

Fig. 1. Reverse types on Apollonian Class L2 drachms. a: drumstick-type; b: petal-type.

⁷ Metcalf, D. M.: RevNum 27 (1985) 130-175.

On these findings I modified Conovici's grouping and to avoid confusion, the word "class" will be used for my version while "group" will refer to his. Some examples are shown on the plate from the author's collection but the observations can also be studied in the given references or in other illustrated publications.

My classification for the Apollonian drachms in this:

Class R: cow to RIGHT

R1: obverse names monogrammatic or abbreviated

R2: full obverse names (Plate I. 1)

Class L: cow to LEFT

L1: symbols on the obverse, dominantly V-Alpha (Plate I. 2-6)

L2: no symbols. A-Alpha

L2/a: drumstick-type reverse (Plate I. 7-11)

L2/b: petal-type reverse (Plate I. 12-16)

Class R1 corresponds to Conovici's Group A-1. Class R2 contains Groups A-2 and A-3 since the number of coins in A-3 is too small for separate handling, at least for the time being. Class L equals Group B giving the same major frame but its division lies on new grounds therefore the contents of L1 and L2 are different from Conovici's B-1 and B-2.

The letter Alpha can be found on all Apollonian drachms at least once save to the APOL abbreviation and dialectical peculiarities ease the study of this letter also on off-centre or flatstruck coins. "Alphacism" is

Table 2. Metrological data. Apollonia

Class	Emission	Ceka Cat. No.	Number of coins	Mean weight (g)	95% confidence interval	Coefficient of variation (%)	Maximal central step (g)
R1			63	3.22	3.17-3.27	5.85	3.25
R2			214	3.26	3.24-3.28	3.80	3.24
L1			215	3.25	3.22-3.27	5.39	3.30
	Kallen/Pellios	66	6	3.22	3.10-3.33	3.36	
	Kalistratos/Nikia	67	7	3.29	3.19-3.40	3.45	
	Falakros/Zopyrou	117	12	3.25	3.21-3.29	1.78	
-20	Theodotos/Arxhenos	61	8	3.22	3.13-3.31	3.36	
-19	Kallen/Agenos	65	6	3.21	3.10-3.32	3.15	
-18	Nikon/Aristippou	89	15	3.32	3.18-3.46	7.76	
-17	Aristen/Psyllou	22	24	3.21	3.14-3.28	5.15	
-16	Soteles/Xenophantou	111	25	3.22	3.17-3.28	4.28	
-15	Aristen/Koloioi	20	10	3.29	3.19-3.38	4.17	
-14	Moschilos/Parmenos	80	17	3.31	3.21-3.41	5.80	
-13	Aibatos/Chairenos	8	28	3.21	3.16-3.26	4.03	
-12	Asklapiadas/Philist.	31	34	3.19	3.13-3.26	6.10	3.30
L2							
L2/a:	Drumstick type		536	3.16	3.14-3.18	6.37	3.20
-11	Simias/Autoboulou	98	96	3.30	3.28-3.33	4.18	3.36
-10	Maarkos/Lysania	75	56	3.26	3.21-3.31	5.96	3.34
-9	Nikandros/Andriskou	83	183	3.13	3.10-3.15	5.58	3.17
-8	Ariston/Lysenos	27	86	3.14	3.09-3.18	6.86	3.11
-7	Xenokles/Chairenos	91	115	3.06	3.02-3.09	6.35	3.09
L2/b:	Petal type		996	2.96	2.95-2.98	7.80	3.03
-6	Agiass/Epikadou	3	123	3.06	3.02-3.09	6.40	3.14
-5	Niken/Autoboulou	88	155	3.02	2.98-3.06	8.42	3.09
-4	Timen/Damophontos	115	122	2.94	2.89-2.99	9.42	3.03
-3	Ariston/Ainea	24	107	2.96	2.90-3.01	9.58	3.09
-2	Sosikrates/Nikonos	104	423	2.92	2.90-2.94	6.63	2.98
-1	Aristen/Mnasia	21	66	2.99	2.94-3.04	6.46	3.08

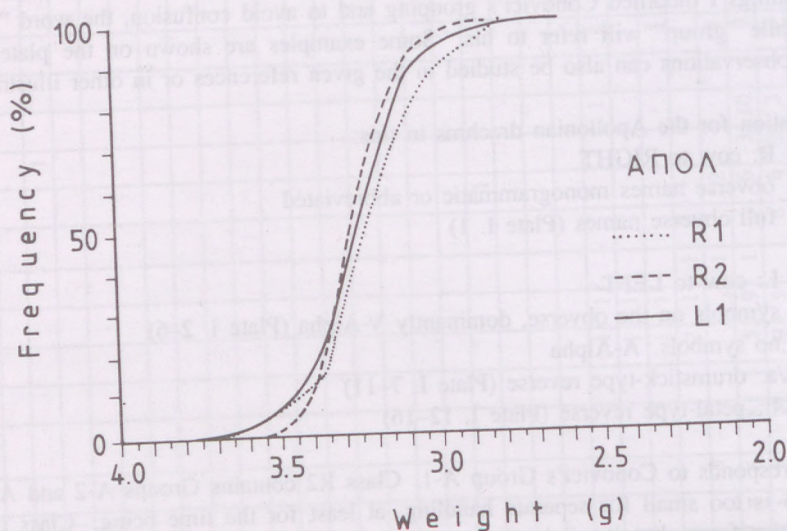

Fig. 2. Apollonia: cumulative frequency of weight, chronological classes R1, R2 and L1.

the preferential use of Alpha (A) instead of Eta (H), see Asklepiadas for example; and many names are of -as ending which become -a in the genitive case (Doric genitive).

Sometimes A-Alpha occur on earlier coins, the only coin shown from Class R2 happened to be one of these (plate I. 1) as well as in Class L1 but their presence in the later hoards is exceptional and this entirely different distribution rules out their place in the last series. Style differences also can be found. For example, Phalakros/Zopyrou (plate I. 2) is of A-Alpha but it has a symbol in the exergue, and there is only one dot between the rays instead of the usual three on the reverse.

Metrological data are shown in table 2. The mean weight of coin classes R1, R2 and L1 were not significantly different (analysis of variance, $P = 0.16$) but Class L2/a and Class L2/b proved to be different (z-test, $P < 0.001$). The estimates of the mean weight for the whole recoverable coin population of each emission in Class L2 gave very narrow weight bands, therefore the observable decline of weight must reflect reality. This can be followed up to the very last emission where it seems to be lost. The majority of coin weights of the last two emissions come from a single hoard (Čelopek, see note 6) therefore these must be handled with caution.

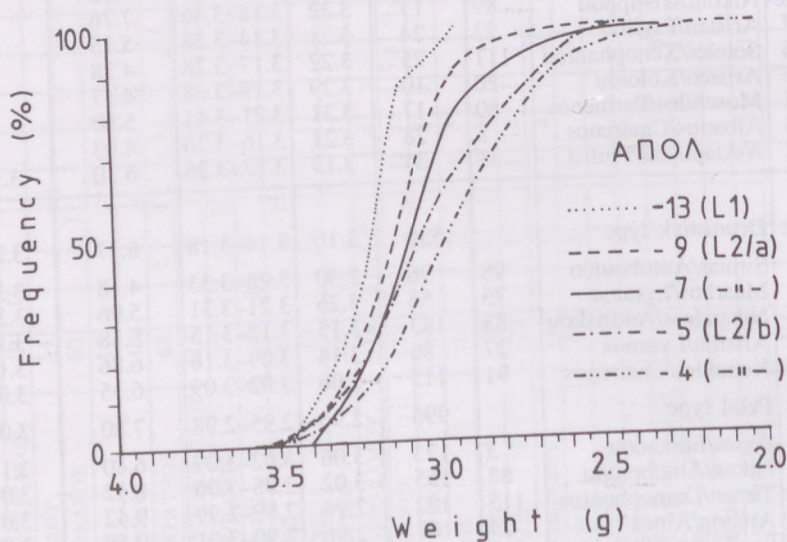

Fig. 3. Apollonia: cumulative frequency of weight, emissions from Class L2.

The cumulative frequency of weight of the first three major chronological classes of Apollonian drachms are very similar and overlapping (fig. 2). This suggests the maintenance of the same weight and production standards during these periods. The cumulative frequency of some emissions from Class L2 are shown in fig. 3. The shift to the right of the curves towards the lower weight range reflects the diminishing weight pattern. The flatter curves of the petal-type coins (represented by emissions -5 and -4 in fig. 3) are caused by the increasing proportion of very light pieces characteristic to this period.

The peculiar Aibatios/Chairenos issue of the unusual fire and pedum reverse (plate I. 5) despite earlier hypotheses does not fit at the end of the production: it has a symbol, is cut with V-Alpha, the mean weight of known pieces is higher than that of Class L2 coins; but first of all its occurrence in hoards is different (see table 1). On the same grounds it must be separate from the Xenokles/Chairenos issue (plate I. 11), the last in Class L2/a. Their differing cumulative frequency of weight can be seen in fig. 3. Aibatios/Chairenos (dotted line) is the farthest to the left in a place where the curve of Class L1 would be. Xenokles/Chairenos (continuous line) is far from it to the right. Considering all these arguments, the place of the Aibatios/Chairenos issue must be near to the end of Class L1 and is positioned at -13. Whether the eponymi behind the same names were the same person remains unknown⁸.

Dyrrhachium

The distribution of the late Dyrrhachian coins in hoards are shown in table 3 in the suggested sequence of eponymi. Like in Apollonia, the Dyrrhachian hoards show chronological stratification. There is again the small but definite time gap between the closure of the earlier and later hoards, between -14 and -9. There is only one outlier which does not fit in the suggested sequence, again in the Dieci-2 hoard. Whatever is the cause it is not enough to corrupt the hypothesis. The Dyrrhachian hoards have a long tail back into earlier times which can not be seen in Apollonia.

The comparison of hoard contents alone was not enough to establish the sequence for some emissions because of similar distribution. The follow-up of repeatedly occurring obverse names helped to find the order of eponymi⁹. My findings did not change Conovici's grouping of the Dyrrhachian drachms but I found a different sequence for the last series. Therefore the word "Class" will refer to the new arrangement.

In Class 5 the number of moneyers is usually only one, seldom two, dominated by Xenon and Meniskos. Xenon is already known as one of the many moneyers who worked with Damen, the last eponymos in Class 4 (Plate II. 33). This must be the same Xenon who made coins with five more eponymi in Class 5 in an unbroken row. Meniskos followed him after an overlap under Agathion (plate II. 39-40) and Meniskos had coins with altogether six eponymi. The Xenon-Meniskos sequence had already been suggested on finding the Xenon coins heavier than those of Meniskos¹⁰.

The alternating occurrence of the names Meniskos and Philon on both sides of coins at the very end of the drachm production is an interesting phenomenon: Philon/Meniskou (-3; plate II. 45) and Meniskos/Philonos (-1). This may mean that some individuals could have different appointments in different years.

Where the sequence within the Xenon and Meniskos issues still remained unresolved I arbitrarily applied the declining order of weight which occurred to be the case from the draft sequence and as it had already been found in Apollonia. Metrological data of Dyrrhachian coins are shown in table 4. The mean weight of Class 1, 2 and 4 coins was not significantly different but Class 4 was a bit lighter. The number of coins in emissions towards the end of Class 4 increases and their very similar mean weight suggests a rather steady mean weight from which this the Class 5 emissions are lighter. The weight decline in this last series is less expressed than in Apollonia but still remarkable. The end is obscured here, too. The rarity of coins in the last emissions were insufficient for precise estimations.

⁸ The arguments for the position of the Aibatios/Chairenos issue in the sequence of the Apollonian drachms are detailed in my article forthcoming in SCN.

⁹ Conovici must have followed a similar approach with the names for Group 4 coins when he created his chronology (see Note 2) hence the similarity of the sequence for that period.

¹⁰ Petrović, I.: *Starinar* 7 (1932) 40-65.

Table 3. Distribution of Dyrrhachian drachms in hoards

Se- quence	Eponymos	H o a r d s																																						
No.		Sadovec	Šieu Odorhei	Dieci-1	Dieci-2	Rupci	Tisa	Bobaita	Grădești	NW Bulgaria	Ram	Vălci Tran	Kostolac	Zaklopčica	Glava Pancega	Madan	Szilágyssomlyó	Pánade	Dolj	Michailovgrad	Drăgești	Tirana-1	Viișoara	Hésvamos	Grozești	Basarabi	Deva	Pécinci	Vukovar	Tirana-2	Moigrad-2	Gjornjë	Sus Panciu	Dyr, unkn.	Voivodeni	Hilb	Titel			
-32	ΒΕΑΚΕΣΤΟΥ		1	5			1		2										1	2				2			1							1						
-31	ΛΥΚΟΥ	1	4	4	1				2											1	2						1													
-30	ΑΣΚΛΑΠΟΥ								2																															
-29	ΔΙΟΔΩΡΟΥ	1	1	23	33	2	1	5	10					4	1			2	2	1				2	2	2	1											1		
-28	ΑΝΤΙΑΧΟΥ																																							
-27	ΧΑΡΥΛΛΟΥ	1						3	1		1																1													
-26	ΖΩΠΥΡΟΥ	1	3	16	35	1	3	7	10										1		1			2		3				1										
-25	ΚΛΕΑΝΩΡΟΣ	1	1	2	6			2	1					1									1																	
-24	ΚΑΛΛΗΝΟΣ				4	10			4					2														1										1		
-23	ΑΡΙΣΤΗΝΟΣ				3	2	1	3	3	1		1	1					2					2			2			1											
-22	ΝΙΚΥΛΛΟΥ				2	5		2	7			1	5					1		1														2	1					
-21	ΘΕΟΓΕΝΕΟΣ				3	1		2	4				4					1																						
-20	ΒΟΙΚΗΝΟΣ				1	1								2									1																	
-19	ΔΑΜΑΓΕΟΣ				2	4			1	5				3							1																			
-18	ΜΕΝΕΚΚΑ				3	1		1	11	1		1	1	4						1	3		1			1	1								1					
-17	ΑΜΥΝΤΑ	2			6	4	1		9			1	1	31	1					3	6				1	1	1	2						2	2					
-16	ΦΑΝΙΣΚΟΥ				4	1		1	12			3	4	61					1	6	7			3	4	1	5	3	2						2					
-15	ΚΛΕΙΤΟΡΙΟΥ											1	1	72	1					1	12				1	1	1								1			1		
-14	ΔΑΜΗΝΟΣ				3		9	1	33	1	68	3	6	16	189	1	2	7	14	3	39	1	1	14	24	12	8	6	4		3	1				1	6	3	3	
-13	ΠΥΡΒΑ								17	4	83	3	5	10	133				8	10	30			20	12	6	6	4	4						1	2	5	1		
-12	ΧΑΡΟΠΠΟΥ								5	1	30	5	2	47	1				4	4	9			10	3	3	3	4	1		1					5				
-11	ΦΙΛΟΔΑΜΟΥ						1	4		16	4	6	11	158	3			29	15	52	1	1	63	40	12	17	8	21	2	2	2	2	2	1	5	33	9			
-10	ΦΙΛΑΛΙΑ						4	9		39	2	7	2	101	3			19	7	17		1	26	16	3	10	4	4		1					5					
-9	ΑΓΑΘΕΩΝΟΣ								1	1	2	3	6	79	1			8	8	20			1	31	36	9	11	8	12	2	1				3	8	4			
-8	ΑΡΧΙΠΠΟΥ			1					2	5	2	6	87	1	2		3	15	15	19	1		62	10	14	20	9	15	7	2				2	14	19	5	1		
-7	ΦΙΛΩΤΑ									1			3	63	1	3		20	7	2			66	21	11	20	7	20	2	3				2	10	20	5			
-6	ΚΑΛΑΔΝΟΣ												18					24	9	3	1		68	29	12	29	5	19	4	1				1	6	10	3			
-5	ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ										1			25	4	1	7	70	17	3	2	1	196	41	39	69	18	43	10	9			5	1	41	43	20	6		
-4	ΛΥΚΙΣΚΟΥ												2	3	7	1	9	39	16	6	1	1	127	38	33	60	12	26	4	4	1	3	2	45	32	15	1			
-3	ΜΕΝΙΣΚΟΥ																	13	3	1	2	5	77	7	15	30	2	17	13	10	1	13	1	4	7	8	13			
-2	ΑΡΙΣΤΗΝΟΣ																						12	1	6	11	2	1	3	1	1	2	1	3	1	1	1			
-1	ΦΙΛΩΝΟΣ																																			1	1	2		

Table 4. Metrological data. Dyrrhachium.

Class	Eponymos	Moneyer	Ceka Cat. No.	Number of coins	Mean weight (g)	95% confidence interval	Coefficient of variation (%)	Maximal central step (g)
1				36	3.32	3.27-3.37	4.52	3.35
2				143	3.28	3.26-3.29	3.42	3.35
3				122	3.22	3.19-3.25	4.64	3.26
4				1014	3.29	3.28-3.30	4.45	3.32
	-32 Exakestou			20	3.25	3.13-3.37	7.91	
	-31 Lykou			15	3.30	3.25-3.35	2.69	
	-30 Asklapou			64	3.28	3.25-3.31	3.72	3.31
	-29 Diodorou			19	3.32	3.27-3.38	3.49	
	-28 Antilochou			5	3.35	3.19-3.52	3.92	
	-27 Chairyllou			25	3.24	3.18-3.29	3.90	
	-26 Zopyrou			47	3.29	3.24-3.34	4.93	3.39
	-25 Kleanoros			9	3.29	3.17-3.40	4.67	
	-24 Kallenos			7	3.32	3.26-3.39	2.20	
	-23 Aristenos			11	3.37	3.26-3.47	4.59	
	-22 Nikyllou			40	3.26	3.21-3.31	4.39	3.32
	-21 Theogeneos			11	3.23	3.06-3.41	7.97	
	-20 Boikenos			11	3.24	3.18-3.31	2.97	
	-19 Damageos			23	3.31	3.26-3.36	3.72	
	-18 Menekka			31	3.30	3.25-3.34	3.53	3.33
	-17 Amynta			77	3.30	3.26-3.33	4.70	3.34
	-16 Phaniskou			124	3.28	3.26-3.31	4.85	3.37
	-15 Kleitoriou			110	3.31	3.28-3.33	3.79	3.32
	-14 Damenos			350	3.30	3.28-3.31	5.03	3.31
		Xenon	357	134	3.30	3.27-3.33	5.14	3.30
5								
	-13 Pyrba	Xenon	360	202	3.31	3.30-3.33	3.30	3.36
	-12 Charopinou	Xenon	363	82	3.28	3.26-3.30	2.82	3.31
	-11 Philodamou	Xenon	362	313	3.23	3.22-3.25	3.95	3.26
	-10 Phillia	Xenon	361	139	3.22	3.19-3.25	5.64	3.33
	-9 Agathionos	Xen+Men		150	3.19	3.17-3.21	4.69	3.28
		Xenon	353	57	3.16	3.12-3.21	5.29	3.28
		Meniskos	316	93	3.21	3.18-3.24	4.23	3.25
	-8 Archippou	Meniskos	318	177	3.19	3.17-3.21	4.70	3.19
	-7 Philota	Meniskos	331	166	3.16	3.13-3.18	5.41	3.24
	-6 Kallonos	Meniskos	322	112	3.15	3.11-3.18	6.10	3.14
	-5 Dionysiou	Meniskos	320	279	3.13	3.11-3.16	6.40	3.20
	-4 Lykiskou	Meniskos	325	206	3.13	3.11-3.16	5.22	3.11
	-3 Meniskou	Philon	438	83	2.95	2.88-3.02	11.09	3.12
	-2 Aristenos	Phil+Sil		15	2.71	2.49-2.93	14.70	
	-1 Philonos	Meniskos	330	3	3.07	2.44-3.69	8.21	

The cumulative frequency of weight in the first four Dyrrhachian chronological classes are shown in fig. 4. This illustrates the small difference of Class 4 from the others. The curves of Class 5 emissions are shifted to the right from all of these (not shown).

Dyrrhachium provides obvious examples to prove that it is the eponymos whose name is on the reverse. Kleitorios (-15 in the sequence) had coins with a variety of obverse names with the same symbols (two are shown on the plate II. 30-31). These all are of the same style, from which the reverse is the easiest to recognize: the sides of the square are inward-bending (like in Apollonia) and the separation line is doubled. Many of his moneyers occur with different other reverse names but the style changes by the reverse name. Simultaneous production of coins in different styles would be unusual.

Another proof for the dominance of the reverse name over the obverse came from metrology. The mean weight of the Xenon or Meniskos coins vary by the reverse name but the mean weight of Xenon/Damenos pieces is indistinguishable from those coins with other obverse names known with the Damen reverse.

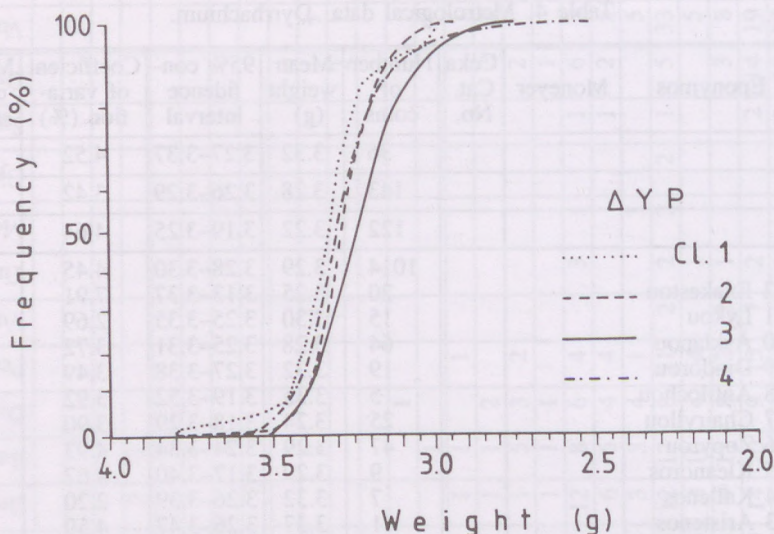

Fig. 4. Dyrrhachium: cumulative frequency of weight, chronological classes 1-4.

Comparison of the coins of Apollonia and Dyrrhachium in the last period

The parallelity of emissions was tested by placing the last 20 emissions from mixed hoards side-by-side (table 5). In this arbitrary arrangement the closure of the Apollonian and Dyrrhachian part of the same hoard very rarely exceeds one emission difference throughout the period. This suggests that the production of drachms came to a simultaneous end in Apollonia and Dyrrhachium or at least with a very small difference and in the previous years both town issued coins with the same frequency.

The fact that the last six emissions of Apollonia (that is, all the petal-types) but only the last two from Dyrrhachium are absent from the Bulgarian hoards may question this parallelity. However, this four emission difference within the same hoard has shown only once, namely in the Michailovgrad hoard, the other late hoards from Bulgaria contain Dyrrhachian coins only. There can be various explanations: the Michailovgrad hoard is incomplete; this far territory was penetrated by less Illyrian coins for a shorter period, but the clue may be in the way how the homogenous late Illyrian hoards were formed.

My earlier hypothesis was that the hoards which contained coins from one town originated directly from that town where the coins of the other town were possibly not used and sums could travel far without intermixing. Now I am less certain about this because the homogenous hoards are known almost exclusively from the last phase of production.

Dyrrhachium produced the majority of the Illyrian drachms and because of the rather stable weight the coins could remain in circulation for long. This may also mean that hoards containing emissions from a long period were not necessarily formed by slow accumulation. Signs of increased coin production start to show towards the end of Class 4, while Class 3 and 4 pieces are still present in significant numbers in later hoards which close during the time of the advanced weight reduction.

Apollonia produced less coins. The lack of earlier pieces in the late hoards may reflect shortage of raw material and/or remelting of the earlier full-weight coins to strike the new, lower weight pieces. The widening difference between Apollonian and Dyrrhachian coin weights could not remain unnoticed and might result in the separate handling of the Apollonian and Dyrrhachian coins which can explain the formation of homogenous hoards. Selection was easy: Apollonia, somewhere still in the second century BC had made a small difference from the common design by turning the cow to left and bending the sides of the square (Class L). The reasons of this change are unexplained yet but from this time onwards the origin of the coins became recognisable from either side at a glance.

The different orientation of the cow is not a perfect mirror image, many minor town-specific differences can be detected. The Apollonian cow has more plastic and rounded shapes and a characteristic long arc of the cervical spine. The calf is half-kneeling on the right front leg while the left is raised from the ground. The rear legs are parallel and the tail curls upwards (plate I. 2-16). The Dyrrhachian cow of the similar period is

Table 5. Distribution of the last 20 emissions in mixed Apollonian - Dyrrhachian coin hoards

H o a r d

Emis- sion	Dieci 1 A D	Dieci 2 A D	Bobaia A D	N-W Bulg. A D	Michai- lovgr. A D	Valci Tran A D	Zaklo- paca A D	Basa- rabi A D	Deva A D	Drag- esti A D	Tirana 1 A D	Vukovar A D	Tirana 2 A D	Gjonme A D
-20	2 1	3 1	1	1			2	1						
-19	4 2	3 4		2 5	1		3	1						
-18	3 3	5 1	1 1	4 11	3		4	1			1			
-17	1 6	10 4	9	4 12	1 6	1	1 31	1	2					
-16	7 4	8 1	2 12	23	1 7	3	3 61	1 5	3					
-15	1		3 7	5 26	12	1	5 72	1	1					
-14	3		33	6 68	1 39	1 6	6 189	8	6	1	1	1	3	
-13			5 17	5 83	3 30	1 5	3 133	1 6	4					
-12			6 5	10 30	9	1 5	18 47	3	4					
-11			7 4	35 16	7 52	1 6	71 158	3 17	8	1 1	1	2	2	2
-10			9	4 39	6 17	1 7	41 101	4 10	2 4		1		1	
-9	1			5 1	23 20	1 3	122 79	13 11	6 8	6	1	10 2	1	
-8		1		4 2	19	1 2	42 87	4 20	6 9	6 1	1	3 7	1 2	
-7					2	1	53 63	6 20	3 7	9	1	4 2	1 3	1
-6					3		22 18	9 29	10 5	19 1		18 4	3 1	2
-5					3	1	56 25	1 69	7 18	12 2	5	15 10	4 9	1 5
-4					6		3 3	5 60	4 12	33 1	1 1	18 4	4 4	2 3
-3					1			1 30	4 2	28 2	3 5	17 13	2 10	1 13
-2								11	2	2	1	1 3	13 1	10 2
-1													2	8

A = Apollonia, D = Dyrrhachium

more robust with rather squared shapes: the calf is kneeling on both front legs, stepping forward with the right rear leg, and the tail is hanging down (plate II. 28-45).

The cow/calf complex of the Class L coins of Apollonia retained its gentle style throughout (plate I. 2-16). This may suggest the use of hubs or at least the very careful execution of the obverse dies by talented engraver(s), in sharp contrast to the reverse which shows greater between-emission variation and is of much lower standard. Within the drumstick- or petal-type reverses there are small individual differences like the occurrence of a central pellet in the separation line (plate I. 12). The crudest of all details are the inscriptions.

Similar phenomena can be observed in Dyrrhachium. The shape of the cow/calf complex becomes more- the-less steady by the end of Class 4 and onwards, and the reverse design is invariably of the drumstick-type in these (plate II. 28-45). V-Alphas were used in coin classes 3 to 5 but naturally there are coins without this letter from Dyrrhachium.

Key to the plate lists the symbols traditionally. The „eagles” on Class 5 coins change some way or another from eponymos to eponymos, some of them could be a dove or something else (there is a „raven” on Meniskos/Dionysiou); and not all Xenon coins display it to be his personal attribute. Both Xenon/Agathionos and Meniskos/Agathionos have the same obverse symbols as expected, including a bird which in this arrangement must belong to the eponymos, Agathion, rather than to his moneyers.

The rays of the stellate pattern are positioned horizontally in certain emissions (plate I. 2, 6, 13, 19) instead of the usual vertical one. This might be of some significance for distinction between emissions like the use of symbols and monograms, the system of which is still not resolved.

Numismatic methods seemed to be successful to establish the relative chronological order of the emissions in the last, increased production phase of Apollonian and Dyrrhachian drachms. The rarity of earlier coins made it impossible to go much further back in time. This sequence is relative, does not reflect regularity or frequency of the emissions and cannot date the coins but even so with some other interesting features detected and described here it could facilitate further research. The author would be grateful for any critical remarks and suggestions related to the topic.

Until more accurate historical and archaeological evidence emerges, the validity of suggestions layed out in this article and the answers for those many remaining questions could come first of all from the discoveries in the area where these coins were produced and primarily used. More early hoards would help to work out the sequence in the first coin clases. Finds in the territory of Apollonia and Dyrrhachium would inform us about the within-town coin circulation and late hoards would prove the chronological relationship of the very last emissions. In this regard I look forward to new discoveries in Albania.

Acknowledgement. I am deeply indebted to those who helped my work by providing numismatic literature, collection details, weight data, and expert guidance:

Hasan Ceka, Archaeological Institute Tirana
 Niculae Conovici, Institute of Archaeology Bucharest
 Chris Howgego, Ashmolean Museum Oxford
 Anne Kromann, National Museum Copenhagen
 Torben Melander, Thorvaldsen Museum Copenhagen
 Petar Popović, Archaeological Institute Belgrade
 Melinda Torbágyi, Hungarian National Museum Budapest

Dr Gyula Petrányi
 61 Ayias Filaxeos Street
 CY-3025 Limassol
 Cyprus

Key to the plate

Main type: Obv. Cow suckling calf; above, name in the nominative case; exergue; border of dots. Rev. Double stellate pattern with three pairs of vertically arranged rays and pellets between them within double linear square with single separation line; above, town attribution ΑΠΟΛΑ or ΔΥΡ; around, name in the genitive case in three parts; line circle. For each coin the following specific details are given:

Obverse / reverse name. Position in the sequence of emissions counted backwards from the end of production (negative number in brackets). Obverse symbols or monograms (letters in alphabetical order). Differences from main type. Catalogue numbers: Ceka (C) and SNG Tübingen (Tb); if not in this, another illustrated reference. Weight, diametre and die axis of the actual coin. Differences from reference.

APOLLONIA

Class R2: Cow to right.

1. ΣΩΣΙΑΟΧΟΣ / ΤΙΜΟ ΕΕ ΝΟΥ

Above, monogram (Α, Γ, Ρ). No borders.

C 105. Tb -. Bakërr hoard 98-102.

3.29 g, 16.5-17.3 mm, 320°

Class L: Cow to left; concave sides of square.

L1: Symbols. Mostly V-Alpha.

2. ΦΑΛΑΚΡΟΣ / ΖΩ ΠΥ ΡΟΥ

In ex., fly. Rev., horizontal position; single pellet between the rays; Z inverted. A-Alpha.

C 117. Tb 1290.

3.29 g, 16.9-17.6 mm, 300°

3. ΝΙΚΩΝ / ΑΡΙ ΣΤΙΠ ΠΟΥ (-18)

In ex., caduceus.

C 89, Tb 1280.

3.15 g, 17.4-18.0 mm, 225°.

4. ΑΡΙΣΤΗΝ / ΨΥΛ Α ΟΥ (-17)

To 1., torch; in ex., wreath.

C 22. Tb 1315.

3.38 g, 16.5-19.5 mm, 45°.

5. ΑΙΒΑΤΙΟΣ / ΧΑΙ ΠΗ ΝΟΣ (-13)

In ex., ear of corn. Rev., fire and pedum.

C 8. Tb 1318.

3.22 g, 16.0–17.0 mm, 190°.

6. ΑΣΚΛΑ ΠΙΑΔΑΣ / ΦΙΑΙ ΣΤΙΩ ΝΟΣ (-12)

In ex., monogram (A – Δ). Rev., horizontal position; border of dots.

C 31. Tb. -. SNG Copenhagen 392.

3.03 g, 17.0–18.0 mm, 45°.

L2: A-Alpha, no symbols.

L2/a: Drumstick-type reverse.

7. ΣΙΜΙΑΣ / ΑΥΤΟ ΒΟΥ ΛΟΥ (-11)

In ex., ΔΕ.

C 98. Tb 1885–6.

3.27 g, 17.1–19.4 mm, 320°.

8. ΜΑΑΡΚΟΣ / ΑΥ ΣΑ ΝΙΑ (-10)

In ex., monogram (A, K, M, P, Y).

C 75. Tb 1296.

3.22 g, 17.5 mm, 260°.

9. ΝΙΚΑΝΔΡΟΣ / ΑΝ ΔΡΙΣ ΚΟΥ (-9)

In ex., monogram (A, K, P).

C 83. Tb 1279.

3.31 g, 16.0–17.0 mm, 170°.

10. ΑΡΙΣΤΩΝ / ΑΥ ΣΗ ΝΟΣ (-8)

In ex., monogram (A, P).

C 27. Tb 1298.

3.30 g, 16.0–17.0 mm, 110°.

11. ΞΕΝΟΚΛΗΣ / ΧΑΙ ΠΗ ΝΟΣ (-7)

C 91. Tb 1313–4.

2.88 g, 17.2–18.2 mm, 225°.

L2/b: Petal-type reverse.

12. ΑΓΙΑΣ / ΕΠΙ ΚΑ ΔΟΥ (-6)

Rev., pellet in separation line.

C 3. Tb 1289.

3.06 g, 16.5–17.1 mm, 350°.

13. ΝΙΚΗΝ / ΑΥΤΟ ΒΟΥ ΛΟΥ (-5)

Rev., horizontal position.

C 88. Tb 1284.

2.88 g, 17.0–19.0 mm, 130°.

14. ΤΙΜΗΝ / ΔΑΜΟ ΦΩΝ ΤΟΣ (-4)

In ex., monogram (A, K, Π).

C 115. Tb 1287–8.

3.03 g, 16.3–17.1 mm, 350°.

15. ΑΡΙΣΤΩΝ / ΑΙ ΝΕ Α (-3)

C 24. Tb 1278.

2.35 g, 15.7–17.3 mm, 50°.

16. ΣΩΣΙ ΚΡΑΤΗΣ / ΝΙ ΚΩ ΝΟΣ (-2)

In ex., monogram (A or A, M).

C 104. Tb. -. Čelovek hoard I/1–23; Doboz hoard 111–3.

2.93 g, 17.0–18.2 mm, 320°.

DYRRHACHIUM

Class 3: Symbol in the exergue. No border of dots.

17. ΑΛΚΑΙΟΣ / ΠΑΡ ΜΕΝΙ ΣΚΟΥ

In ex., vine branch with leaf and grapes.

C 43. Tb -. SNG Burton Y. Berry 562.

2.82 g, 17.9–18.7 mm, 315°.

Class 4: Many obverse names to the same reverse name.

18. ΘΕΟΔΟΤΟΣ / ΦΙ ΛΩ ΝΟΣ

In ex., cornucopiae.

C 230. Tb -. Schlosser: Beschreibung... (Vienna, 1893) 269; no illustration.

3.41 g, 18.0–19.0 mm, 280°.

19. ΑΡΧΙ ΜΗΔΗΣ / ΝΙΚΟ ΤΕ ΛΕΟΣ

In ex., vine branch with leaf and grapes.

C 102. Tb -. SNG Copenhagen 482.

3.22 g, 18.4–19.1 mm, 200°.

20. ΣΤΡΑ ΤΟΝΙΚΟΣ / ΕΟΡ ΤΑΙ ΟΥ

In ex., club.

C 390. Tb 1403.

3.20 g, 16.5–17.3 mm, 225°; rev., horizontal position.

21. ΕΥΤΥΧΟΣ / ΘΕ ΟΞΕ ΝΟΥ

To r., ear of corn and grapes.

C 190. Tb 1410; rev., horizontal position.

3.13 g, 16.5–19.0 mm, 340°.

22. ΓΛΑΥΚΟΣ / ΦΙΛΟ ΔΑ ΜΟΥ

In ex., spearhead.

C 126. Tb 1467–8.

3.17 g, 16.4–17.2 mm, 190°.

23. ΚΛΕΩΝ / ΑΡΙ ΜΝΑ ΣΤΟΥ

In ex., vine branch with leaf and grapes. A-Alpha.

C 257. Tb -. Münsterberg, R.: Monatsblatt 9 (1912) p. 38, Nr. 2; no illustration.

3.08 g, 16.6–16.8 mm, 350°.

24. ΦΙΛΩΤΑΣ / ΧΑΙ ΠΙΑ ΛΟΥ (-27)

In ex., thyrsus.

C 459. Tb 1478.

3.06 g, 17.4–18.2 mm, 135°.

25. ΛΥΣΗΝ / ΖΩ ΠΥ ΡΟΥ (-26)

Above, head of Helios; to r., owl. Rev., triple linear square

with concave sides and double separation line.

C 300. Tb -. Sieu Odorhei hoard 196.

3.36 g, 18.1–19.2 mm, 260°.

26. ΕΧΕΦΡΩΝ / ΖΩ ΠΥ ΡΟΥ (-26)

As No. 25.

C 196. Tb 1404.

3.19 g, 18.0–20.8 mm, 190°.

27. ΜΑΧΑΤΑΣ / ΖΩ ΠΥ ΡΟΥ (-26)

As No. 25.

C 306. Tb 1407.

3.32 g, 17.1–20.0 mm, 180°.

28. ΕΥΝΟΥΣ / ΦΑ ΝΙΣ ΚΟΥ (-16)

Above, head of Isis; to r., ear of corn and grapes.

C 177. Tb -. Zaklopača hoard IV/21; Dolj hoard 9–10.

3.48 g, 18.0 mm, 280°

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

32

33

34

35

36

37

38

39

40

41

42

43

44

45

29. ΕΥΚΤΗΜΩΝ / ΦΑ ΝΙΣ ΚΟΥ (-16)

As No. 28.

C 167. Tb -. Zaklopača hoard IV/20; Dolj hoard 8.

2.59 g, 16.0–18.0 mm, 210°.

30. ΕΥΝΟΥΣ / ΚΛΕΙ ΤΟΡΙ ΟΥ (-15)

Above, wreath; to r., tripod; in ex., monogram (A, I). Rev., concave sides, double separation line.

C 174. Tb -. Zaklopača hoard IV/2.

3.04 g, 17.5–19.5 mm, 225°.

31. ΚΤΗΤΟΣ / ΚΛΕΙ ΤΟΡΙ ΟΥ (-15)

As above.

C 278. Tb -. Zaklopača hoard IV/5.

3.18 g, 17.0–18.0 g, 180°.

32. ΜΟΝΟΥ ΝΙΟΣ / ΔΑ ΜΗ ΝΟΣ (-14)

To r., ear of corn, in ex., grapes.

C 342. Tb -. SNG Copenhagen 465.

3.41 g, 16.8–18.3 mm, 60°.

33. ΞΕΝΩΝ / ΔΑ ΜΗ ΝΟΣ (-14)

As above.

C 357. Tb -. SNG Copenhagen 466.

3.31 g, 17.0–18.5 mm, 45°.

34. ΦΙΛΩΤΑΣ / ΔΑ ΜΗ ΝΟΣ (-14)

As above.

C 449. Tb -. Zaklopača hoard III/13.

2.99 g, 17.0–19.0 mm, 280°.

35. ΖΩΠΥΡΟΣ / ΔΑ ΜΗ ΝΟΣ (-14)

As above.

C 201. Tb -. SNG Copenhagen 464.

3.26 g, 17.0–19.0 mm, 50°.

Class 5: maximum two obverse names to the same eponymos.

36. ΞΕΝΩΝ / ΧΑΡΟ ΠΙ ΝΟΥ (-12)

Above, eagle on sceptre to r. with flapping wings, head reverted; to r., quiver.

C 363. Tb 1479–80.

3.24 g, 17.0–17.5 mm, 225°.

37. ΞΕΝΩΝ / ΦΙΛΟ ΔΑ ΜΟΥ (-11)

Above, eagle advancing r. with stretched 1- wing; in ex., hound.

C 362. Tb 1471.

3.32 g, 17.0–19.0 mm, 330°.

38. ΞΕΝΩΝ / ΦΙΛ ΛΙ Α (-10)

Above, caps of Dioscuri; to l., ear of corn; to r., torch.

C 361. Tb 1465.

3.29 g, 17.5–18.4 mm, 275°.

39. ΜΕΝΙΣΚΟΣ / ΑΓΑ ΘΙΩ ΝΟΣ (-9)

Above, eagle to r. with flapping wings, head reverted; in ex., rudder.

C 316. Tb 1352.

3.23 g, 16.5 mm, 330°.

40. ΞΕΝΩΝ / ΑΓΑ ΦΙΩ ΝΟΣ (-9)

As above.

C 353. Tb -. SNG Copenhagen 454.

3.30 g, 17.2–19.5 mm, 185°.

41. ΜΕΝΙΣΚΟΣ / ΑΡ ΧΙΠ ΠΟΥ (-8)

In ex., rudder.

C 318. Tb 1374-5.

3.17 g, 17.0 mm, 270°.

42. ΜΕΝΙΣΚΟΣ / ΚΑΛ ΛΩ ΝΟΣ (-6)

Above, Nike flying to r.; in ex., thunderbolt.

C 322. Tb 1424.

2.88 g, 17.0 mm, 270°.

43. ΜΕΝΙΣΚΟΣ / ΔΙΟ ΝΥ ΣΙΟΥ (-5)

Above, raven.

C 320. Tb 1396-7.

3.00 g, 17.0 mm, 290°.

44. ΜΕΝΙΣΚΟΣ / ΛΥ ΚΙΣ ΚΟΥ (-4)

To r., female statue.

C 325. Tb 1430-1.

3.06 g, 17.0-18.0 mm, 250°.

45. ΦΙΛΩΝ / ΜΕ ΝΙΣ ΚΟΥ (-3)

Above, head of Helios to r.

C 438. Tb 1440.

2.51 g, 16.0-16.5 mm, 250°.

APOLLONIA ÉS DYRRHACHIUM DRACHMÁINAK RELATÍV KORRENDJE
A VERÉS UTOLSÓ IDŐSZAKÁBAN

Összefoglalás

A két illiriai görög városállam, Apollonia és Dyrrhachium téhén / borjú típusú drachmáinak pontos korrendje megfelelő történelmi és régészeti bizonyítékok híján nem ismert. A leletek összetétele, stílusai megfigyelések, a hivatalnok nevek nyomkövetése és a pénzsúlyok vizsgálata alapján sikerült megállapítani az utolsó periódus vereteinek valószínű sorrendjét. E végső, fokozott termelésű időszakban a pénzsúlyok fokozatos csökkenése is megfigyelhető, mely Apolloniában kifejezettebb.

Chemical analysis of selected antoniniani of emperors Gordianus III and Philippus I and II

III. Gordianus és Philippus császárok néhány antoninianus-ának kémiai elemzése

In the professional literature one can find several works dealt with the chemical analysis of third century Roman silver coins. One of the most significant publications was written by Walker,¹ who performed the analysis of several thousand Roman silver coins of the Ashmolean Museum. These quantitative analyses concerned only the silver and the lead content of the coins, or partly contained some remarks to the gold content. The work of Le Gentilhomme² described the chemical analysis results of several hundred antoniniani, but concerning only their silver content. On the same way was going also Kondič.³ A full quantitative analysis of Roman coins was carried out by Caley and McBride,⁴ however, they have not defined accurately the numismatic data of the coins, merely the emperor's names were indicated.

In our earlier works⁵ we performed, too, the analysis of Roman antoniniani by using a laser-microspectrochemical-analysis method. On this way, we could detect 15–17 metallic elements in the coins, but these investigations resulted in only qualitative, or – in an optimal case – semiquantitative data.

Now, in our present work was carried out the quantitative chemical analysis of four selected antoniniani by using an ICP spectrometric method. These analytical results were compiled in Tab. I, and they have been used for the quantitative calibration of laser-microspectrochemical analysis data of 63 antoniniani. At this procedure there was an advantage that for the ICP* analysis we have had to „sacrifice” a small piece of several grammes only of a few selected coin samples, and the laser-microspectrochemical analysis could be applied for the whole group of samples as a nondestructive method, considering that the spots of laser shots on the edge of coins are just invisible to the naked eye.⁶

At these analyses were determined the silver, lead, tin, zinc, nickel, bismuth and gold content of coins, and their copper content served as a reference element in the calculations. In the ICP analysis were determined

¹ R. D. Walker: The Metrology of the Roman Silver Coinage. BAR Ser. 40 (Oxford, 1978). Part III.

² P. Le Gentilhomme: Variations du titre de l'antoninianus au siècle. Revue Num. 4, (Paris, 1962) 141–166.

³ V. Kondič: Beogradski nalaz denara i antoninijana. (Beograd, 1969) p. 91

⁴ E. R. Caley, H. D. McBride: Chemical composition of antoniniani of Trajan Decius, Trebonianus Gallus and Valerian. The Ohio Journal of Sci. 56/5 1956. 285

⁵ Óvári F., Gegus E.: The role of Minor Elements in the Characterisation of third century Roman Coins. Hung. Journ. of Ind. Chemie. 8. (1980) 35–44. Óvári F., Gegus E.: Kísérő elemek szerepe Gallus és Volusianus császárok antoninianusaiban. NK 78–79 (1979–1980) 17. Borszék J., Óvári F., Inczedy J., Gegus E.: Use of Pattern Recognition Methods for the Evaluation of Analytical data of third century Antoninian coins. Acta Arch. Acad. Sci. Hung. 35, (1983). 87–93 Borszék J., Óvári F., Gegus E., Inczedy J.: Evaluation by Pattern Recognition Method of Laser-Micro-Spectral Analysis Data of Roman Coins. Fresenius Zeitschrift für Anal. Chemie. (1903) 314, 410. Borszék J., Óvári F., Gegus E., Inczedy J.: Data Processing of the Result of Laser-Micro-Spectral Analysis of Roman Coins, using a Pattern recognition Method. Euroanalysis IV. (Helsinki, 1991) 149. Óvári F.: Adatok az Antiochiai verde működéséhez III. Gordianus és Philippus alatt. MTA MNT évkönyve (Budapest, 1985) 37–48.

* (Inductively Coupled Plasma)

⁶ Gegus E.: Investigation of archeological bronze and silver findings by using various emission spectroscopic methods, in M. Járó and L. Költő (edit.) Archeometrical Research in Hungary. Natl. Centre of Museums, (Budapest, 1988) 165–167. Gegus E.: Investigating coins by a laser-micro-spectral analysis method. Invited lecture at the Symposium „The Application of Scientific Methods for Investigating Coins and Coinage”. British Museum and Royal Numismatic Society, London, 22–24 Sept., 1944.

Table I. Results of ICP Spectral-Analysis. Antoniniani of GORDIAN III. and PHILIP I.

COINS	Content of Metal in %									
	Cu	Ag	Pb	Sn	Zn	Bi	As	Sb	Ni	Au
GORDIAN III RIC 210 FORTVNA REDVX	53,2	42,98	0,537	0,422	0,156	0,046	0,175	0,061	0,108	0,001
GORDIAN III. RIC 216 SAECVLI FELICITAS	72,96	25,29	0,490	0,743	0,199	0,028	0,155	0,139	0,042	0,001
PHILIP I RIC 4 IMTRP III COSII PP	59,1	37,3	0,506	0,427	0,085	0,023	0,151	0,118	0,032	0,001
PHILIP II Ó7B,* AEQVITAS AVG	77,19	18,23	0,261	0,335	0,164	0,002	1,131	0,0335	0,038	0,001

* See: Óvári F.: NK 88-89 (1989-1990) 41-48.

Table II. Comparison of control analysis data calculated according to ICP and laser spectroscopy results

Coin sample	Analysis method	Content of elements, %							
		Ag	Cu	Pb	Sn	Zn	Ni	Bi	Au
PHILIP I. RIC 4	ICP	37	59	0.51	0.43	-	-	0.02	<0.001
PMTRP III COS II PP	Laser	42	57	0.68	0.71	-	-	0.05	0.001
PHILIPPVS I RIC 71	ICP	38	64	0.83	0.65	0.53	-	(0.05)	0.001
VIRTVS EXERCITVS	Laser	35	63	0.88	1.0	0.57	0.08	0.05	0.001
GORDIAN III RIC 210	ICP	43	53	0.54	0.42	0.16	-	0.05	<0.001
FORTVNA REDVX	Laser	54	45	0.54	0.42	0.18	-	0.05	0.002

also the traces of arsenic, antimony and cadmium which could not be detected at the applied laser conditions. The copper content was calculated on the base of the sum of all measured components related to copper (c_x/c_u) by using the equation:

$$c_{Cu}\% = \frac{100}{100 + \sum c_x/c_u} \cdot 100$$

and thereof the real concentration (c_x) of components in the alloy of the coin:

$$c_x\% = c_x/c_u \cdot \frac{c_{Cu}}{100}$$

The laser-microspectrochemical analysis method of ancient coins was calibrated by using standard samples of various copper alloys, and was controlled with the analyzed Ag/Cu samples. The calculated results of control samples analyzed with the both method of ICP spectroscopy and laser-microspectroscopy are composed in Tab. II.

The investigated samples have been selected with the precondition that the coins were minted outside of the Capital Rome, for these ones are less uniform, i. e. more heterogeneous in the material, style and system. E. g., there exist between the early Gordianus III and late Philippus I Antiochian mints several ones, on the front side of which the Emperor is looking to the left, while anybody never found such a coin between the Gordianus III RIC 206-219 and Philippus I RIC 69-74 coins.

The investigated coins could be ranked into four groups:

1. Early Antiochian coins of Gordianus III, RIC 168-205;
2. Late Gordianus III coins minted outside of Rome, RIC 206-219;
3. Philippus I coins, RIC 69-74;
4. Late Antiochian mints of Philipus I and II*

* According to the fact that the catalogue system of coins belonging to the 4th group is neither in the COHEN, nor in the RIC catalogues a perfect one, but has a strongly superficial character, we used here a catalogue composed by Dr. Ferenc Óvári, published in the Numismatic Communications (Hung.: Numizmatikai Közlöny 88-89 (1989-1990) 41-48.)

Results of the laser-microspectrochemical analysis are shown in the Tab. III/1-4. The spread of element concentrations is not too high, considering the technical level of the third century. According to the financial circumstances of this era, the material of the coins is composed of a silver-copper alloy. As an average, they contain 42% silver, but outlier values of 20 and 64% are also present as unique cases. A mean value of copper content forms about 54%. The rest is composed of minor and trace elements, and investigating these hold out promises of more interesting results. Ratios of these elements may lead to the conclusion about the technical level of the era, perhaps on the place of the origin of the raw materials, or on the locality of the mint. In

Table III/1 Results of Laser-Microspectrochemical Analysis
GORDIAN III. Mint of Antiochia (First Issue) A. D. 238-239

COINS	Content of Metal in %						
	Ag	Pb	Sn	Zn	Ni	Bi	Au
RIC 172 PM TRP II COS PP	46	0,4	0,6	1,1	0,3	0,02	0,003
RIC 177a AEQVITAS AVG	56	0,9	1,0	0,3	0,05	0,04	0,004
RIC 177a AEQVITAS AVG	43	0,4	0,3	1,2	0,3	0,02	0,005
RIC 180 CONCORDIA AVG	40	0,5	0,2	1,1	0,3	0,03	0,003
RIC 184* FIDES MILITVM	52	1,0	0,8	0,2	0,4	-	0,005
RIC 189 PAX AVGVSTI	52	0,6	0,4	0,9	0,02	0,005	0,005
RIC 189 PAX AVGVSTI	48	0,6	0,3	0,8	0,3	0,02	0,003
RIC 199a PROVIDENTIA AVG	24	1,6	2,1	0,8	0,05	0,03	0,001
RIC 205 VIRTVS AVG	39	0,7	0,5	-	-	-	0,003
RIC 205 VIRTVS AVG	20	1,1	2,8	0,1	0,3	0,05	0,001

* Av.: GORDIANS (sic!)

Table III/2 GORDIAN III RIC 209-219 Assimilated to Roman style
and usage A. D. 242-244

COINS	Content of Metal in %						
	Ag	Pb	Sn	Zn	Ni	Bi	Au
RIC 209 FIDES MILITVM	30	0,8	2,1	0,1	0,1	0,08	0,001
RIC 210 FORTVNA REDVX	45	1,1	1,1	0,1	0,06	0,07	0,002
RIC 210 FORTVNA REDVX	54	0,5	0,8	0,1	-	0,08	0,002
RIC 212 MARTI PACIFERO	44	0,8	1,0	0,03	0,04	0,06	0,002
RIC 213 ORIENS AVG	46	0,8	0,8	0,2	0,04	0,05	0,002
RIC 216 SAECVLI FELICITAS	31	0,6	1,7	0,5	0,03	0,04	0,002
RIC 216 SAECVLI FELICITAS	38	0,8	1,2	0,1	0,18	0,04	0,002
RIC 219 VICTORIA GORDIANI	64	1,9	1,1	0,1	-	0,1	0,006

Table III/3 PHILIP I RIC 69-74 Assimilated to Roman style and usage
A. D. 244

COINS	Content of Metal in %						
	Ag	Pb	Sn	Zn	Ni	Bi	Au
RIC 69 PAX FVNDATA CVM PERSIS	39	0,4	0,4	-	-	-	0,002
RIC 69 PAX FVNDATA CVM PERSIS	22	1,0	1,5	1,1	0,1	0,1	0,001
RIC 70 SPES FELICITATIS ORBIS	35	0,7	0,4	-	0,09	0,03	0,003
RIC 71 VIRTVS EXERCITVS	26	1,2	0,9	0,3	0,2	-	0,002
RIC 71 VIRTVS EXERCITVS	35	0,9	1,0	0,6	0,08	0,05	0,001
RIC 72 PAX FVNDATA CVM PERSIS	59	2,4	1,0	-	-	0,9	0,004
RIC 72 PAX FVNDATA CVM PERSIS	37	0,9	0,7	0,1	0,07	0,05	0,003
RIC 74 VIRTVS EXERCITVS	47	1,5	0,9	-	-	0,06	0,005

Table III/4 PHILIP I. and II. Mint of Antiochia
(Later Issues: local style) A. D. 247-249

COINS	Content of Metal in %						
	Ag	Pb	Sn	Zn	Ni	Bi	Au
RIC - C 155 Ó37A PMTRP VI COS PP	26	1,7	3,3	0,4	0,08	0,1	0,003
RIC - C - Ó51A SAECVLVM NOVVM	47	0,7	0,9	0,1	0,05	0,05	0,004
RIC 240a, Ó4B AEQVITAS AVGG	47	0,7	0,9	0,1	0,05	0,05	0,004
RIC 240a, Ó4B AEQVITAS AVGG	31	1,2	1,7	0,4	0,2	0,08	0,001
RIC -, Ó5B AEQVITAS AVGG	48	0,7	1,1	0,06	0,05	0,06	0,003
RIC -, C1, Ó7B AEQVITAS AVG	43	1,0	1,0	0,07	0,1	0,08	0,003
RIC -, C1, Ó7B AEQVITAS AVG	56	1,4	2,4	—	0,02	0,06	0,004
RIC -, 02, Ó9B AEQVITAS AVG	53	2,4	3,0	0,2	0,02	0,06	0,004
RIC -, C 1, Ó9B AEQVITAS AVG	47	0,4	2,8	0,05	0,02	0,03	0,004
RIC -, C -, Ó11B AETERNITAS AVGG	45	1,4	1,5	—	0,02	0,1	0,005
RIC -, C-, Ó13B CONCORDIA AVGG	37	2,6	1,9	0,3	0,09	0,06	0,003
RIC 241, Ó14B CONCORDIA AVGG	41	2,9	3,3	0,05	0,03	0,04	0,005
RIC 241, Ó14B CONCORDIA AVGG	37	2,6	2,4	0,5	0,09	0,04	0,002
RIC 241, Ó14B CONCORDIA AVGG	58	2,7	3,6	0,1	—	0,05	0,004
RIC -, Ó15B CONCORDIA AVG	47	2,8	3,3	0,09	—	0,03	0,003
RIC 248, Ó20B FIDES EXERCITVS	48	2,1	1,9	0,04	0,03	0,09	0,005
RIC -, Ó23B PMTRP III COS PP	42	1,7	2,5	0,2	0,05	0,05	0,004
RIC 232, Ó25B PMTRP III COS PP	42	1,5	1,3	0,07	0,08	0,03	0,002
RIC 233, Ó28B PMTRP III COS PP	41	2,2	2,1	0,4	0,06	0,02	0,002
RIC 233, Ó28B PMTRP III COS II PP	45	1,7	2,2	0,2	0,5	0,2	0,003
RIC -, Ó29B PMTRP III COS II PP	50	2,5	2,6	0,2	0,04	0,03	0,004
RIC 234, Ó30B PMTRP III COS II PP	48	1,1	1,8	0,06	0,07	0,06	0,003
RIC -, Ó31B PMTRP III COS II PP	41	1,5	1,7	0,3	0,08	0,02	0,002
RIC 235, Ó37B PMTRP VI COS PP	44	0,6	1,6	—	0,04	0,02	0,002
RIC 235, Ó37B PMTRP VI COS PP	37	1,8	1,4	0,2	0,08	0,07	0,002
RIC 236, Ó41B PMTRP VI COS PP	37	1,7	1,1	—	0,1	—	0,003
RIC 251a, Ó48B ROMAE AETERNAE	29	1,0	1,1	—	0,1	0,1	0,003

addition to the investigated and mentioned metal components rather often could we detect in the coins iron, arsenic, silicon, aluminium or magnesium. They are migrated to the surface of coins first of all from the soil, therefore their presence here is not significant. For this reason, before the investigation we polished a small part of the edge of the coin. From the other side, this operation is necessary also therefore that the surface of ancient metal objects is coated with a layer of loose structure, from which in the meantime were escaped the more electronegative metals (such as zinc, tin, nickel, copper, etc.) in consequence of segregation, corrosion and diffusion processes.

To compare the above listed four groups, it is expedient to calculate the mean values which can be seen in Tab. IV. The silver content of coins belonging to all groups shows no significance, since there are only very small relative bias. The highest relative difference of metal components could be experienced at the zinc content, which was in the 1st group 3-4-times higher than in others. Similar difference has been found at the nickel content. An opposite distribution to this shows the bismuth content, which forms a half value in the 1st group compared to the others. The gold content of coins is distributed rather equally in a very low, trace range, though the absolute values may differ several times from each other. The highest concentrations of minor elements could be found in tin and lead content. The bias between the groups at these elements can be higher than two times; e. g., coins of late Antiochian mints of Philippus I and II contain meanly two times more tin and lead as the early mints of Gordianus III, while the coins of late Gordianus III mint and the early Antiochian mint of Philippus I show approximately the same content of tin and lead.

A comparison of our results with the values published in the literature - mainly by Walker - are compiled in the Tab. V., where only the silver and lead contents are shown, since only these values were presented by Walker. It can be concluded that the content of these two metals in the corresponding groups agrees with

Table IV. Average values of metal contents of the four coin groups

Content of Metal in %	GORDIAN III. Mint of Antioch. First Issue. 10 pieces	GORDIAN III. RIC 209-219 A. D. 242-4 8 pieces	PHILIP I. RIC 69-74 A. D. 244 8 pieces	PHILIP I. and II. Mint of Antiochia 27 pieces
Silver	42	44	37,5	42,9
Lead	0,78	1,042	1,125	1,714
Tin	0,9	1,142	0,85	2,062
Zinc	0,65	0,153	0,262	0,184
Nickel	0,202	0,0437	0,067	0,054
Bismuth	0,026	0,055	0,047	0,053
Gold	0,003	0,003	0,003	0,003

Table V. Comparison of our analysis results of Antoniniani with the literature data of Walker

C O I N S	Our data		Walkers data	
	Ag	Pb.	Ag	Pb
GORDIAN III. RIC 208-219 8 pieces	44%	1,04%	45,9%	0,75%
GORDIAN III. RIC1-20 Mint of Rom	-	-	47,7	0,6
GORDIAN III. RIC 81-131 Mint of Rom	-	-	48,1%	0,4%
PHILIP I. RIC 69-74 8 pieces	37,5%	1,12%	39,44%	1,0%
PHILIP I. RIC 26b-52	-	-	42,82%	0,57%
PHILIP I. and II. Mint of Antiochia Later Issues	42,92%	1,71%	42,5%	1,75%

each other very well. Furthermore, from the literature data is evident that the silver content of coins minted in Rome is higher than in case of coins minted outside of Rome, and the lead content of Rome mints amounts only a half value compared to the coins minted outside of Rome. Unfortunately, concerning the other minor and trace elements there are no literature data at our disposal.

Summary:

1. Quantitative chemical composition of four antoniniani of emperors Gordianus III and Philippus I and II were determined by ICP spectral analysis. Further on, laser-micro-spectral analysis of 63 antoniniani has been performed, and using the ICP results as standard reference data, quantitative chemical analysis results were reached.

2. Results of our measurements agrees with data of Walker very well.

3. Lead content of coins minted in Rome were significantly lower than that of Antiochian mints.

4. Minor and trace element contents of coins of Gordianus III RIC 208–219 and of Philippus RIC 69–74 agree with each other very well. However, the coins of the other two groups significantly differ from the above groups at this aspect.

5. The quantitative analysis results of minor and trace element contents of silver coins of emperors Gordianus III and Philippus delivered new data which were unknown till today in the numismatic literature.

Ferenc Óvári, Ernő Gegus and Pál Halmos

University of Veszprém,

P. O. Box 158,

H-8201 Veszprém, Hungary

III. GORDIANUS ÉS PHILIPPUS CSÁSZÁROK NÉHÁNY ANTONINIANUS-ÁNAK KÉMIAI ELEMZÉSE

Összefoglalás

A szakirodalomban találkozni III. századi római ezüstpénzek kémiai elemzéséről szóló munkákkal. Egyik legjelentősebb ezek közül Walkeré (1) aki az Ashmolean múzeum több ezer római ezüst pénzét elemezte. Ezek a mennyiségi elemzések csak a pénzek ezüst- és ólomtartalmára terjednek ki, és néha megjegyzések vannak az aranytartalomra is. Le Gentilhomme 1962-ben megjelent munkája, (2) melyben sok száz antoninianus kémiai elemzését közli, szintén csak a pénzek ezüsttartalmára terjed ki. Ugyanígy jár el Kondič is. (3) Római pénzekről teljes mennyiségi analízist Caley és McBride készített (4) 1956-ban, de ők nem közlik pontosan, hogy milyen pénzeket elemeztek, csak a császárok nevét adják meg.

Korábbi munkáinkban (5) mi is számos római antoninianus analízist végeztünk el lézer mikroszinkép módszerrel. Így 15–17 féle fém kimutatható az érmekben, de ezek a vizsgálatok is minőségi – optimális esetben – félkvantitatív eredményeket szolgáltatottak.

A jelen munka során öt antoninianus mennyiségi kémiai elemzését végeztük el ICP spektrál analitikai módszerrel. Ezeket az eredményeket az I. táblázat tartalmazza. Az így nyert adatokat etalonként használtuk 63 db antoninianus lézer-mikroszinkép elemzéshez, és így mennyiségi eredmények birtokába jutottunk. Az eljárás előnye az, hogy amíg az ICP analízishez szükséges néhány tized gramm minta, vagyis az éremből egy darabkát fel kell használni az elemzés céljára, addig a lézer-mikroszinkép elemzés gyakorlatilag roncsolás mentes módszer. Az elemzés nyoma az érmen szabadszemmel szinte észrevehetetlen. Ezért a nagyszámú elemzést az utóbbi módszerrel végeztük el. A munka során meghatározásra került az érmek ezüst, ólom, ón, cink, nikkel, bizmut és aranytartalma. A vizsgált mintákat úgy választottuk meg, hogy azok Róma városán kívüli veretek legyenek. Azért döntöttünk így, mivel ezek az érmek kevésbé egységesek. Stílusukban, anyagukban, rendszerükben heterogének. Így például III. GORDIANVS korai, és PHILIPPVS késői antiochiai veretei között előfordulnak olyan érmek, melyek előlapján a császár balra néz, addig III. GORDIANVS RIC 206–219, és PHILIPPVS RIC 69–74 sz. pénzei közt még soha senki nem talált ilyet.

A megvizsgált érmeket négy csoportba oszthatjuk:

1. III. GORDIANVS korai antiochiai pénzei. RIC 168–205
2. III. GORDIANUS késői, román kívüli veretei. RIC 206–219
3. I. PHILIPPVS RIC 69–74
4. I. és II. PHILIPPVS késői antiochiai veretei.*

A lézermikro-szinkép elemzés eredményei a II. táblázatban láthatók. Az egyes koncentrációk szórása nem túlságosan nagy, ha figyelembe vesszük a III. század technikai színvonalát. A korabeli pénzügyi viszonyoknak megfelelően az érmek anyaga ezüst-réz ötvözet. Átlagosan a pénzek mintegy 42% ezüstöt tartalmaznak, de a két szélső érték 20 és 64%, de ezek egyedi esetnek tekinthetők. Az átlagos réztartalom mintegy 54%-nak adódik. A maradékot a kísérő és nyomelemek teszik ki, és ezeknek a vizsgálata sokkal izgalmasabb eredményekkel kecsegtet. Ezek arányaiból a korabeli technikai

* Mivel a 4. csoportba tartozó érmek katalogizálása sem a COHEN, sem pedig a RIC katalógusokban nem tökéletes, hanem erősen elnagyolt, ezért használjuk a Dr. Óvári Ferenc által összeállított katalógust, melyet a Numizmatikai Közönyben (88–89 (1989–1990) 41–48) publikált.

sztintre, esetleg a nyersanyagok származási helyére vagy a pénzverés helyére lehet következtetni. A megvizsgált és bemutatott fémkomponenseken kívül gyakran előfordul az érmeben vas, arzén, szilícium, aluminium, magnézium. Az utóbbiak elsősorban a talajból kerültek a pénzek peremeibe, így jelenlétük nem szignifikáns. A vizsgálat előtt az érme peremének kis részét megcsiszoltuk. Ez azért is szükséges volt, mert az ókori fémek felületét általában egy olyan lazaszerkezetű réteg borítja, amelyből az idők folyamán az elektronegatívabb fémek (cink, ón, nikkel, réz, stb.) szegregáció, korrózió és diffúzió következtében eltávoztak.

Ha a négy különböző csoportot kívánjuk összehasonlítani, akkor célszerű az átlagértékeket kiszámítani. Ezek a *III. Táblázatban* láthatók. A csoportokban lévő érme ezüsttartalma tulajdonképpen nem szignifikáns, mivel a relatív eltérés nagyon kicsi. A fémkomponensek közül a legnagyobb relatív eltérés a cinktartalomban tapasztalható. Az 1. csoportban ez 3-4-szer nagyobb mint a többiben. Ugyanez mondható el a nikkeltartalomról is, mely az első csoportban szintén 3-4-szerese a többi három csoportnak. A bizmut mennyisége pontosan ellentétes megoszlást mutat az előzőekhez képest. A bizmutkoncentráció mindössze fele az 1. csoportban, a többihez viszonyítva. Az aranytartalom átlagosan egyenletesen oszlik meg, noha az egyes érme aranytartalma között néha hatszoros eltérés is mérhető. Ezek azonban abszolút értékben nagyon kicsi koncentrációk. A kísérő elemek közül a legnagyobb koncentrációban az ón és az ólom található. Csoportonként ezek eltérése meghaladja maximum a kétszerest, azaz PHILIPPVS késői antiochiai vereteiben átlagosan kétszer annyi ón és ólom található, mint III. GORDIANVS korai antiochiai pénzeiben. III. GORDIANVS késői-, és I. PHILIPPVS korai antiochiai érmeiben az ólom és az ólomtartalom megközelítőleg azonos.

Hasonlítsuk össze mérési eredményeinket a meglévő irodalmi adatokkal – elsősorban WALKER-ével. Ezt a *IV. táblázatban* foglaltuk össze. Itt csak az ezüst- és ólomtartalom összehasonlítására nyílik mód, mivel WALKER nem közöl többet. Megállapíthatjuk, hogy az azonos csoportokban ennek a két fémnek a mennyisége rendkívül jó egyezést mutat. Az irodalmi adatokból az is kiderül, hogy a római veretek ezüsttartalma nagyobb, az ólomtartalma pedig mintegy fele csak annak mint ami a Rómán kívüli pénzekben található. Sajnos a többi kísérő és nyomelem tekintetében irodalmi adat nem áll rendelkezésre.

Összefoglalva:

- (1) III. GORDIANVS és PHILIPPVS császárok öt antoninianusának meghatároztuk a mennyiségi kémiai összetételét ICP spektrál analízissel. Elvégeztük 63 db antoninianus lézer-mikroszinkép analízisét, és az ICP meghatározásokat etalonként használva mennyiségi kémiai analitikai eredményekhez jutottunk.
- (2) Mérési eredményeink jó egyezést mutatnak WALKER adataival.
- (3) A római veretek ólomtartalma lényegesen kisebb mint az antiochiai vereteké.
- (4) III. GORDIANVS RIC 208-219 és PHILIPPVS RIC 69-74 sz. vereteinek kísérő elemei jó egyezést mutatnak. Ezekről azonban lényegesen eltérnek a másik két csoport pénzeinek kísérő elemei, mennyiségüket tekintve.
- (5) III. GORDIANVS és PHILIPPVS császárok ezüstpénzeiben lévő kísérő és nyomelemek mennyiségi analízisét elvégezve olyan adatok birtokába jutottunk, melyek eddig ismeretlenek voltak a numizmatikai irodalomban.

A tizenötéves háború éremleleteinek gazdaság- és társadalomtörténeti elemzése*

Wirtschafts- und gesellschaftsgeschichtliche Analyse der Münzfunde aus der Zeit des Fünfzehnjährigen Krieges

Egy korszak gazdaságtörténeti kutatásának, ha nem is alapvető, de teljesen nem is mellőzhető része a pénztörténet, az egykorú pénzforgalom tárgyi és írásos emlékeinek vizsgálata. Különösen olyan időszakokban jelenthet ez segítséget, amikor a kereskedelem- és pénztörténeti források által nyújtott képet egészíti ki vagy teszi plasztikusabbá. A továbbiakban a tizenötéves háború korának éremleleteivel teszünk erre kísérletet.

A magyar történelemnek évszázadokon keresztül kevés olyan időszaka volt, amikor a háborús körülmények, hadjáratok, idegen csapatok pusztítása miatt annyi készpénzvagyon került elrejtésre, mint a tizenötéves háború időszakában. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az a tény, hogy az anyaggyűjtés során 168 éremleletről sikerült adatokat szerezni, melyek 1590 és 1606 között záródtak és kerültek földbe.¹ A leletek záródási és elrejtési idejének megoszlása sem időben sem térben nem egyenletes. Míg 1590-ben és 1591-ben egyaránt 6–6, 1592-ben már 17 lelet záródott. Kiugróan magas, 19 az 1593-ban záródó leletek száma, majd az 1594–95-ös csökkenés után 1596-tól ismét 16-ra emelkedik, sőt 1598-ban záródik a legtöbb lelet, számszerint 24 db, 1600 után csak az 1601-es év ugrik ki 11 lelettel.

Az ismert lelőhelyű pénzleletek területi megoszlása a következő: Nyugat-Dunántúl 10 lelet, Dél- és Kelet-Dunántúl 23 lelet, Duna-Tisza köze 20 lelet, Tiszántúl 20 lelet, Felvidék és Északkelet-Magyarország 41 lelet, Erdély és a Részek 48 lelet.

A háborús körülmények, a lét- és vagyonbiztonság hiánya miatt elrejtett és évszázadokig háborítatlanul ottmaradt éremleletek, azontúl, hogy számtalan egyéni tragédiát, tulajdonosaik és elrejtőik elmenekülését, fogságot, halálát mutatják, egyben fontos adatokat nyújtanak a pénztörténet számára egy időszak, esetünkben a 16. század utolsó harmadának-negyedének pénzforgalmáról. Hangsúlyozni szeretném, hogy ezekben a pénzleletekben elsősorban az elrejtés előtti évek, évtizedek pénzforgalmának tükröződését kell látnunk és nem a tudatos és folyamatos pénzfelhalmozás (tezaurálás) eredményét.² Az éremleletek összetételének objektív meghatározója a pénzforgalomban áramló pénzmennyiség, tehát a lelet tulajdonosa a pénzforgalomból kivont értéket gyűjtötte össze illetve tartotta egyben, melyek azután valamilyen történeti esemény következtében merevedtek egy zárt éremleletté. Ugyanakkor egy olyan korban, amikor nagyon sok, egymástól eltérő nemesfémtartalmú és névértékű pénz forgott, teljesen érthető egy készpénzkészlet tulajdonosának az a törekvése, hogy – amennyiben lehetősége adódott rá – az alacsonyabb névértékű és ezüsttartalmú vereteit nagyobb névértékűre és ezüsttartalmúra cserélje.³

A továbbiakban a korszak, a 16. század második felének pénzforgalmát szeretném felvázolni, tehát azt a keretet, amelyben ezek a 16. század végi éremleletek kialakultak. A 16. század folyamán Magyarország pénzveret és pénzforgalma jelentősen átalakult. A 16. század második negyedétől meginduló folyamat különösen az ország három részre szakadásával gyorsult fel, melynek következtében a más-más politikai befolyás alá került

* A Hadtörténelmi Intézet és Múzeum által 1994. április 6–8. között „A tizenötéves háború 1591–1606 emlékére” címmel Budapesten rendezett nemzetközi tudományos konferencián elhangzott előadás.

¹ Az anyaggyűjtés során igyekeztem a három részre szakadt középkori Magyar Királyság területén előkerült összes pénzleletet számbavenni.

² A romániai numizmatikai irodalomban felmerült, egyoldalúan csak a társadalmi következtetéseket hangsúlyozó véleménnyel szemben Pap Ferenc a pénzleletek gazdaság- és kereskedelem-történeti forrásértékét emeli ki: *Pap F.: Pénzforgalom és kereskedelem Erdélyben (15–18. század).* NK 90–91 (1991–1992) 115.

³ Hasonlóan vélekedik Pap Ferenc is a fentebb említett cikkében: Uo. 118.

területeken egymástól eltérő, sajátos pénzforgalom alakult ki. Természetesen a politikai helyzetben bekövetkezett változások a pénzforgalomban csak később és fokozatosan éreztették hatásukat. A 16. század második negyedének éremleletei azt mutatják, hogy az egyes országrészek között a pénzforgalomban ekkor még nincs jelentősebb eltérés, az ország egész területén a magyar denárok forgalma volt meghatározó. Külföldi pénzek elsősorban csak az ország nyugati felében forogtak, mindenekelőtt az osztrák tartományok aprópénzei (krajcár, zweier, pfennig), valamint a salzburgi és passauai ezüstpénzek és délnémet garasveretek (batzen, félbatzen). Kisebb számban cseh garasok és weisspfennigek, valamint szórványosan egyéb külföldi aprópénzek is előfordulnak.⁴

A 16. század második negyedében, de főleg a század közepétől a hazai értékpénzforgalom összetételében is változás következett be, a korábban kizárólagos aranypénzforgalom mellett egyre nagyobb számban tűntek fel a korszak új értékpénzei, a különféle osztrák és német tallérveretek. Az európai gazdasági életben a növekvő áruforgalom, a hosszú, de folyamatos áremelkedés, az aranypénzek veréséhez szükséges nyersanyag korlátozott mennyisége a 15. század végétől egyre sürgetőbben igényelte a nagyobb értékű ezüstpénzek megjelenését. Ilyenek először a 15. század nyolcvanas éveiben jelentek meg. Tirolban guldengroschen vagy guldiner néven, melyeket azután Közép-Európa ezüstben gazdag területein (Szászország, Csehország) utánózni kezdtek. Az európai tallérverés elterjedésének jelentős lökést adott az amerikai kontinensről beáramló hatalmas mennyiségű ezüst, amely pénzzé verve a korábban kizárólagos értékpénz, az aranyforint vetélytársa lett. A magas ezüsttartalmú, súlyosabb ezüstpénz, a tallér és részveretei megjelenésével a pénzrendszerben is változás következett be, a kisebb ezüsttartalmú aprópénzek ezután már csak váltópénz szerepet tölthettek be.

A 16. század második felében a hazai pénzforgalom jelentős változáson ment keresztül, az előző időszakhoz képest igen nagy mértékben felerősödött a külföldi pénzek hazai forgalma.⁵ Az értékpénzforgalomban a magyar aranydukátok mellett az osztrák tartományok dukátveretei, német aranyak, velencei zecchinók és szórványosan török aranyak fordulnak elő, majd a század vége felé mind nagyobb számban a németalföldi aranyak. A század második felében az aranypénzek mellett tovább nőtt a nagyezüst értékpénzek, a tallérok szerepe. Az 1553-tól kisebb megszakítással folytatott magyar tallérverés ellenére az éremleletekben viszonylag kis számban találkozunk magyar tallérveretekkel, forgalmuk a külföldi tallérveretek mellett csekélynek mondható.⁶ A tallérok jelentős részét az osztrák tartományokban (főleg Tirolban), valamint Csehországban vert tallérok mellett a Német-Római Birodalom városaiból és tartományaiból származó tallérok alkotják. Kisebb mennyiségben még Németalföldről, Svájcban, Itáliából származó tallérok találhatók a leletekben, de még spanyol, svéd és egyéb tallérok is feltűnnek. A külföldi tallérokhoz ez a nagyarányú részesedése a hazai pénzforgalomban több okkal magyarázható, egyrészt a magyar kereskedők nagyobb arányú részvételével az európai kereskedelemben, mindenekelőtt az agrártermékek (szarvasmarha, bor stb.) növekvő exportjával, másrészt a török elleni háború kiadásaihoz adott külföldi pénzsegéllyel. A század második felének éremleletei azt mutatják, hogy az értékpénzforgalomban nincs számottevő eltérés az egyes országrészek között, sőt a leletek nem különböznek lényegesen a közép-európai térség más egykorú értékpénzleleteitől. Ennek az a magyarázata, hogy a különféle pénzverő hatóságok által kibocsátott tallérveretek pénzlába, nyerssúlya és színezüsttartalma többnyire olyan kevésbé tért el egymástól, hogy a mindennapi forgalomban gyakorlatilag egyenlő értékűnek számítottak.⁷

Az értékpénzek nemzetközinek is nevezhető forgalmával szemben a 16. század második felétől az egyes országrészek aprópénzforgalma már jelentős eltéréseket mutat.⁸ A dunántúli területeken mindenekelőtt az osztrák tartományok (Alsó- és Felsőausztria, Stájerország, Karinthia, Krajna, Görz, Tirol) különböző aprópénzei

⁴ Huszár L.: Habsburg-házi királyok pénzei 1526–1657. Magyar Egyetemes Éremtár III/I. (Budapest, 1975) 11–18.; V. Székely Gy.: Hunyadi Mátyás Madonnás-denárai a pénzforgalomban. A Magyar Numizmatikai Társulat Évkönyve 1981–1982. (Budapest, 1991) 181–183.

⁵ A 16. századi magyarországi pénzforgalom részletes elemzése, a különféle külföldi pénzek szerepének vizsgálata még nem, vagy csak részben történt meg. Huszár Lajos fentebb idézett könyvében adott rövid áttekintésen kívül néhány tanulmány és leletfeldolgozáshoz kapcsolódó értékelés említhető: Gedai I.: Lengyel pénzek Magyarországon a XVI–XVII. században. A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve XXII–XXIII. (Miskolc, 1985) 37–50.; Uő. Turkish coins in Hungary in the 16th and 17th centuries. In: A Festschrift presented to Ibrahim Artuk on the occasion of the 20th anniversary of the Turkish Numismatic Society. (Istanbul, 1988) 102–126.; Huszár L.: A lengyel pénzek forgalma Magyarországon a XVI–XVII. században. NK 68–69 (1969–1970) 57–62.; A Mikolajczyk: Pieniądz polski na Węgrzech w XVI–XVIII w. Prace i materiały. Seria Archeologiczna 26. (Warszawa–Łódź, 1980) 165–266.; Pohl A.: Tirol tallérok. Hazai forgalmuk a hódoltság korában 1566–1657. (Budapest, 1973); V. Székely Gy.: Niederländische Münzen in ungarischen Funden. Proceedings of the XIth International Numismatic Congress. Vol. IV. (Louvain-la-Neuve, 1993) 39–45.

⁶ Ez elsősorban a magyar tallérok külföldre áramlásával magyarázható, vö. Huszár L.: Habsburg-házi... 28., S. Kazimír: Nemesfémkereskedelem, pénzforgalom és a pénz árának alakulása a XVI. századi Magyarországon 4–6. (A KSH Könyvtárában 1975. március 17-én elhangzott előadás gépirata 16 p.)

⁷ Az egykorú forgalmi pénzek törvényes kurzusát tartalmazó könyvek és nyomtatványok elsősorban a Német-Római Birodalom területéről ismertek. Vö. Buza J.: Erdélyi tallérok az európai pénzforgalomban (Adalék Báthori Zsigmond pénzveréséhez). NK 90–91 (1991–1992) 127–132.

⁸ Huszár L.: Habsburg-házi... 40–41.

(garas, zweier, pfennig), krajcár értékű veretei, valamint a salzburgi érsekség és a passai püspökség hasonló értékű aprópénzei, a bajor hercegség és a délnémet városok (Isny, Kempten, Konstanz, Leuchtenberg, Nördlingen, Öttingen) batzen és félbatzen címletű garasveretei, cseh garasok és weisspfennigek, kisebb arányban a százgarasok és különböző német városok (Hannover, Goslar, Höxter, Nordheim) garasveretei forogtak a magyar aprópénzek mellett. A lengyel pénzek a Dunántúlon csak a század utolsó harmadában jelentek meg, elterjedésük a század végéig tovább nőtt, de a lengyel pénzek aránya nem öltött olyan nagy mértéket, mint az északi országokban részben vagy Erdélyben. Másik jellegzetessége a lengyel pénzek forgalmának, hogy a dunántúli leletekben a korábbi kibocsátású félgarasok és garasok bukkannak fel többnyire a csekélyebb mennyiségű hármagarasokkal szemben.

Az ugyancsak a Habsburg-fennhatóság alatt álló, a királyi Magyarországhoz tartozó felvidéki vármegyékben az éremleletek szerint az aprópénzforgalmat a magyar denárok mellett a lengyel, illetve a lengyel mintára vert aprópénzek tömeges jelenléte határozta meg.⁹ A tényleges lengyel királyi pénzek mellett ide tartoznak a lengyel korona fennhatósága alá tartozó más pénzverő hatóságok (Gdańsk/Danzig, Elbląg/Elbing, Toruń/Thorn, Riga, Litvánia, Kurland, Porosz terület) veretei, valamint az ezek mintájára készített schweidnitzer és egyéb sziléziai, liegnitzi, brandenburgi, porosz hercegi veretek is. A lengyel pénzek forgalma ezen a területen már a század közepén jelentős volt, kezdetben I. Zsigmond és elődeinek félgarasai és garasai, majd az 1570-es évektől Báthori István és III. Zsigmond egyes és hármagarasai áramlottak be jelentős mennyiségben. Kisebb arányban fordulnak elő a leletekben az osztrák tartományok, Morvaország, Szilézia aprópénzei, cseh garasok és weisspfennigek, míg a német garasveretek jelenléte még ennél is szerényebb. Északkelet-Magyarországon, a Partiumban a magyar denárok változó arányú jelenléte mellett ugyancsak a lengyel pénzek uralták az aprópénzforgalmat, a mellettük más külföldi pénz a cseh weisspfennigen kívül már csak gyér számban fordult elő.¹⁰

Erdély pénzforgalmára szintén a lengyel, ill. a lengyel mintájú aprópénzek növekvő arányú jelenléte nyomta rá bélyegét, ami az aprópénzforgalomban a magyar denár legkomolyabb vetélytársa lett.¹¹ A lengyel pénzek forgalma a leletek szerint az 1570-es években kezdődött, majd rohamosan erősödött. Kezdetben a lengyel és schweidnitzer félgarasok, I. Zsigmond lengyel, danzigi, elbingi és porosz garasai, valamint a hasonló sziléziai és brandenburgi veretek forogtak, majd a század utolsó évtizedében III. Zsigmond különféle garasveretei. A magyar és lengyel veretek mellett feltűntek a cseh weisspfennigek és ritkábban más közép- és nyugat-európai veretek, általában a kisebb értékű pénzek.¹² A 16. század közepétől folytatott önálló erdélyi pénzverés ellenére az erdélyi pénzek nagyobb arányú jelenlétéről nem beszélhetünk a pénzforgalomban. Ennek elsősorban az az oka, hogy az erdélyi pénzkibocsátás főleg az értékpénzek (dukát és tallér, ill. ezek többszöröse vagy részverei) verésére korlátozódott, s aprópénz csak időszakosan készült, magyar mintára denár és szélesgaras, lengyel mintára egyes és hármagaras.¹³ Az aprópénzek iránti igényt főleg a szomszédos területekről beáramló veretek elégítették ki, így az Erdéllyel szoros gazdasági kapcsolatban álló Lengyelországból a különféle garasveretek, valamint a királyi Magyarországról a hódoltsági területen keresztül a magyar denárok, s természetesen a velük együtt forgó egyéb külföldi ezüstpénzek.

A török fennhatóság alatt álló hódoltsági terület pénzforgalmára a különböző hatások összegződése jellemző. A magyar veretek, elsősorban denárok élénk forgalma mellett a lengyel aprópénzek is jelentős szerepet játszottak, de az osztrák és német aprópénzek is eljutottak a hódoltsági területre, sőt a Balkánon keresztül különféle itáliai veretek és török akcsék is beszivárogtak.

A tizenötéves háború éremleletei által tükrözött pénzforgalmi kép áttekintése után felvetődő kérdés, hogy mekkora értéket jelentettek korukban ezek a pénzleletek.¹⁴ A sokféle értékű veretet tartalmazó és változatos darabszámú leletek pénzeinek egységes számítási pénzre, a százdenáros magyar forintra történt átszámítás után az

⁹ Uo. 40.; Uő.: A lengyel pénzek forgalma Magyarországon a XVI–XVII. században. NK 68–69 (1969–1970) 57–62.; J. Hlinka: Polské razby v nálezoch na Slovensku. Zborník Slovenského Národného Múzea (Historia) 13 (Bratislava, 1973) 253–291.; Gedai I.: Lengyel pénzek Magyarországon a XVI–XVII. században. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXII–XXIII. (Miskolc, 1985) 37–50.; J. Hunka: Novoveké hromadné nálezy mincí na Slovensku. Slovenská numizmatika 12 (Nitra, 1992) 71–73.

¹⁰ Huszár L.: Habsburg-házi... 40.; Gedai I.: Lengyel... 41–43.

¹¹ F. Pap – J. Winkler: Monede poloneze în secolele XV–XVII. in Transilvania. Acta Musei Napocensis III. (Cluj-Napoca, 1966) 197–211.

¹² E. Chirilă – N. Gudea – Gh. Moldovan: Münzen aus der Sammlung des Museums der Stadt Sighisoara. (Sibiu, 1972) 49–55.; E. Chirilă – N. Gudea – V. Lazăr – A. Zrínyi: Münzhorte und Münzfunde aus dem Kreismuseum Mures. (Tirgu Mures, 1980) 69–80.

¹³ Huszár I.: Az erdélyi pénzverés története. In: A történeti Erdély. Szerk.: Asztalos Miklós. (Budapest, 1936) 505–522.; Uő. A Báthoriak pénzei. (Nyírbátor, 1961)

¹⁴ Az átszámítás során a leletekben előforduló egyes veretek denárértékét az egykorú forrásanyag adataira támaszkodó szakirodalom alapján állapítottam meg, majd a korszak legelterjedtebb számítási pénzét, a százdenáros magyar forintot alapulvéve összegeztem. Az átszámítással csak a leletek összemérhetővé tétele volt a célom, a leletek tényleges értékével, azaz a vásárlóerejével jelen keretek között nem foglalkozom.

alábbi megoszlás alakult ki. A leletek 18%-a 2 forint vagy ennél kisebb értékű, 20%-ának értéke 2 és 10 forint között volt, több mint 40%-ának értéke 10 és 50 forint közötti, 11,5%-a 50 és 100 forint közötti és csak 10%-a volt a leleteknek több mint 100 forint összértékű. A leletek összértéke és előkerülési helye közötti kapcsolat az alábbi tendenciát mutatja: a kisebb értékű leletek főleg az északi vármegyékből és Erdélyből származnak, a hódoltsági területen alig került elő ilyen lelet. A 2 és 10 forint értékűek szintén a Felvidékről és Erdélyből származnak, de már több a hódoltsági lelet száma is. A 10 és 50 forint összértékű leletekben a hódoltsági leletek aránya már kétszerese az erdélyieknek, az 50 és 100 forint értékű leletek között a hódoltságiak száma ötszöröse, a felvidékieké kétszerese az erdélyi leleteknek. A legértékesebb, 100 forinton felüli leletek fele a hódoltságban, harmada a Felvidéken került elő, míg Nyugat-Dunántúlon és Erdélyben csak egy-egy lelet. Az összérték alapján növekvő sorrendbe állított pénzleletek területi elhelyezkedése azt mutatja, hogy a közepes vagy még nagyobb értékű leletek az országnak főleg azon a területein fordulnak elő, ahol a 16. században fellendült a monokultúras agrárgazdálkodás, bor- és gabonatermesztés, szarvasmarhatenyésztés, viszont azokon a területeken, ahol nem alakult ki árutermelésre berendezkedett monokultúras gazdálkodás (pl. Erdélyben) a nagyobb értékű leletek aránya is kisebb.¹⁵ Ez a megfigyelés egyúttal arra enged következtetni, hogy az értékesebb leletek tulajdonosainak többségét az árutermelésbe és kereskedelembe bekapcsolódó gazdagabb parasztok, civisek, polgárok, esetleg kismesek között kell keresnünk.¹⁶

Meg kell jegyeznünk azonban azt is, hogy egy készpénzmennyiség létrejöttét, ami évszázadok múlva napvilágra bukkanó éremleletként kerül a kutató elé, már lehetetlen rekonstruálni, de a korszak leletei összességükben és tendenciájukban mégis arra utalnak, hogy a nagyobb összértékű leletek pénzmennyisége minden bizonnyal valamilyen áru vagy termék értékesítése, nagyobb volumenű távolsági kereskedelem révén gyűlt össze, szemben a kisebb értékű, elsősorban aprópénzekből álló leletekével, melyekben inkább a szűkebb körű piaci vagy vásári pénzforgalom tükröződik az adott terület pénzforgalmi sajátosságaival kiegészülve. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy az éremleletek névérték, illetve darabszám szerinti osztályozás és az előkerülés helye alapján valamiféle zárt csoportokra oszthatók vagy akár falusi ill. városi pénzleletekre választhatók szét.¹⁷

Egy éremlelet elemzése során, a leletekben előforduló pénzfajták névértéke, nemesfémtartalma és a lelet összértéke alapján csak nagy körültekintéssel lehet a lelet elrejtőjének, azaz valószínűleg a pénzmennyiség tulajdonosának vagyoni állapotára, sőt társadalmi helyzetére következtetni. Nehéz ez többek között azért is, mert az egykori tulajdonosnak az elrejtés sorsára jutott készpénzmennyiség mellett még más készpénzvagyon és értéke (ötvöstárgyak, ingóságok) is lehetett, de rendelkezhetett árukészlettel, mezőgazdasági termékkel és állatállománnyal, sőt hitelbe is adhatott pénzösszeget. Éppen az ilyen hibalehetőségek csökkentése céljából adhat biztosabb és maradandóbb eredményt egy rövidebb-hosszabb korszak összes éremleletének áttekintése, mint jelen esetben a tizenöt éves háború időszaka.

V. Székely György
Katona József Múzeum
6001 Kecskemét Pf. 6.

¹⁵ Az egyes országrészek mezőgazdasági fejlődésének összefoglaló áttekintését ld. Magyarország története 1526–1686. (Budapest, 1985) 319–353. A hivatkozott rész Zimányi Vera munkája.

¹⁶ Hasonló megállapításra jutott Parádi Nándor is a középkori pénzleletes cserépedények vizsgálata alapján, *Parádi N.: Pénzleletes középkori cserépedények* AÉ 90 (1963) 219–221.

¹⁷ Ilyen egyoldalú megközelítés az erdélyi pénzforgalom kapcsán a romániai numizmatikai irodalomban bukkan fel: *E. Chirilă: Circulație monetară urbană și circulație monetară rurală în a doua jumătate a secolului XVI. Acta Musei Prolissiensis V (Zalau, 1981) 349–350.; E. Chirilă – A. Hopartean: Der Münzhort von Mihai Viteazul. Beiträge zur Untersuchung der bauerlichen Münzhorte in Siebenbürgen (Transilvanien) Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca XVIII (Cluj-Napoca, 1975) 346–347.*

WIRTSCHAFTS- UND GESELLSCHAFTSGESCHICHTLICHE ANALYSE DER MÜNZFUNDE AUS DER ZEIT DES FÜNFZEHNJÄHRIGEN KRIEGES

Resümee

In der Studie wird der Versuch unternommen, anhand der Fundorte, der Abschlußzeit und der Zusammensetzung vor 168 Funden aus der Zeit des Fünfzehnjährigen Krieges (1591-1606) einige wirtschafts- und gesellschaftsgeschichtlichen Feststellungen zu machen.

Die Verteilung der Funde nach deren Abschluß-, d. h. Verbergungszeit ist nicht gleichmäßig. Die meisten Funde (24) wurden 1598 versteckt, 19 schließen mit dem Jahr 1593, 17 mit 1595 und 16 mit dem Jahr 1596 ab.

Da die Funde in erster Linie den Geldverkehr in den Jahren bzw. Jahrzehnten vor der Verbergung widerspiegeln, liefern sie wichtige Angaben zum Geldverkehr im letzten Drittel bzw. Viertel des 16. Jahrhunderts, der damals nicht mehr einheitlich war, sondern je nach Ländern unterschiedliche, spezifische Züge aufwies, besonders was die Kleingelder betrifft.

Nachdem die Münzen, die recht verschiedene Werte hatten und aus anzahlmäßig unterschiedlich großen Münzfunden stammten, umgerechnet wurden, war es möglich, den Gesamtwert der Funde miteinander zu vergleichen und Feststellungen in bezug auf den Zusammenhang zwischen dem Gesamtwert des jeweiligen Fundes und dem Fundort zu machen. Man konnte dabei die Tendenz beobachten, daß Funde von mittlerem oder größerem Wert vor allem aus denjenigen Gebieten des Landes stammten, wo die Agrarwirtschaft mit Monokultur als Warenproduktion im 16. Jahrhundert in Aufschwung gekommen war. Diese Tatsache läßt zugleich auch auf die soziale Zugehörigkeit der einstigen Besitzer schließen, obwohl sie natürlich außer der versteckten Geldsumme auch über andere Vermögen, Immobilien, Waren und Kapital verfügt haben dürften.

Pénzforgalom a tizenötéves háború idején*

Geldumlauf während des Fünfzehnjährigen Krieges (1591–1606)

Hazánkban Montecuccoli császári hadvezérnek tulajdonítható a mondást, miszerint „A háborúhoz három dolog kell: pénz, pénz és pénz.” Az európai gazdaságtörténet egyik kézikönyve azonban nem Zrínyi híres ellenlábását, hanem a jó másfél századdal korábban élt Trivulzio marsallt idézi, aki XII. Lajos figyelmét arra hívta fel, hogy „Amire Felségednek szüksége van, az a pénz, még több pénz és ismét pénz.”

Amennyire nyilvánvaló lehetett a stratégiák előtt az, hogy a hadviselést megfelelő monetaris háttér nélkül nem lehet sikerrel folytatni, annyira világos volt a nagy gyakorlattal rendelkező pénzügyi szakember számára az, hogy: „...az ellátatlan, rosszul fizetett katona nem akar szolgálni.” Az imént idézett Zacharias Geizkofler természetesen azzal is tisztában volt, hogy a zsoldon kívül anyagi-technikai háttérre szintén szükség van, az-az a háború tárgyi és személyi feltételei valóban pénzt, temérdek pénzt igényeltek, krajcárértékű forintokban az a háború tárgyi és személyi feltételei valóban pénzt, temérdek pénzt igényeltek, krajcárértékű forintokban számítva milliós nagyságrendű hadikiadást, miközben egy mesterembernek több napig kellett dolgoznia azért, hogy egy forinttal jutalmazza fáradságát, illetve a háború kezdetén a gyalogos havi 3, a lovas katona pedig 4 magyar forintért kockáztatta életét.

A hazai szakirodalomból is ismert birodalmi fillérmester számára a megfelelő mennyiségű és zsoldfizetésre alkalmas pénz előteremtése okozott többek között gondot, a katonát pedig az alacsony összegű, gyakorta késve – s nem is a legkívánatosabb pénznemben – fizetett hópénz csüggesztette.

A XVI. és a XVII. század fordulójára is igaz, hogy a pénzforgalomban lévő pénzeket nem lehetett megtartani az országhatárok között. A moneta, amennyiben aranyból és rézzel csak szerény mértékben elegyített ezüstből készült, szívesen látott jószágnak bizonyult a szomszédos, vagy a távolabbi felségterületeken. Különösen igaz ez a korszak magyarországi vereteire, és az Erdélyi Fejedelemség pénzeire, amelyeknek egy része ugyancsak belekerült az európai pénzforgalomba.

A királyi Magyarországon ebben az időben ritkábban tizes, ötös, hármas és kettős aranyakat, nagy mennyiségben pedig közönséges dukátokat vertek. Ez utóbbiak a már régen forgatott elődeikkel együtt nemcsak a szomszédos térségben, hanem Európa nagy részében különös becsben álltak.

Túlzás nélkül állítható, hogy a XVI. század utolsó, illetve a XVII. század első negyedében a magyar – elsősorban a körmöci – dukát a messze földön keresett aranypénzek egyike volt, s konstans, a többi hasonló veretét meghaladó nemesfémirtartalma miatt az aranypénzek értékmérőjévé vált. Kurzusa számos, árfolyam-megállapításról tudósító nyomtatványon vezette a listát.

Keresettségére több tényezővel magyarázható: rangsorolás nélkül említendő az, hogy az Újvilágból lenyegesen kevesebb arany áramlott be mint ezüst, így a két fém értékaránya fokozatosan az arany javára tolódott el, illetve úgy is fogalmazhatunk, hogy az arany egyre drágábbá vált. Bár a magyarországi aranyverés mennyisége ismeretlen, feltételezhető, hogy a dukátok jobb években százazres nagyságrendben verték, s így az emisszió méretéből következőleg folyamatosan és viszonylag nagy mennyiségben került bele az európai pénzforgalomba. Kiváló minőségét fentebb említettem, nyilván ennek köszönhetően kezdődik Magyarországgal az a „Münzbuch”, amely éppen a tizenöt éves háború alatt jelent meg Münchenben.

Gazdag irodalma van annak, hogy hány helyütt vertek dukátokat magyar mintára, így a felsorolástól idő- és helykímélési célból legyen szabad eltekintenem. Kiemelésre méltó azonban az, hogy a függetlenségi harcát vívó Németalföld ugyancsak „*Ongerse/Hongerse ducaten*” veréséhez kezdett a XVI. század végén, s a magyar mintára készített, esetleg valós provenienciájukat tekintve is magyar dukátokat kitüntetett helyre sorolták.

* Elhangzott „A tizenöt éves háború 1591–1606 emlékére” című nemzetközi tudományos konferencián, amelyre a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum rendezésében került sor 1994. április 6–8 között.

a későbbben alapított *amszterdami* és a *middelburgi bank* zárszámadásaiban. Az aranypénz terén Magyarország abszolút szalonképes fizetési eszközzel rendelkezett, s nem okozott nehézséget nagyformátumú ezüstjeinek, a talléroknak az elfogadtatása sem.

A dukát és a tallér azonban a nagy- helyesebben a távolsági kereskedelem fizetési eszköze volt, a mindennapi igényeket a garasok, főként a dénárók és részben az obolusok elégítették ki. Váltópénzeink közül a *dénár* szerepét kell kiemelni, ez volt az a veret, amelyik minden irányban túljutott az ekkor már alaposan összeszabdalt határokon. Pierre Lescalopier 1574. évi megfigyelését, miszerint az Oszmán Birodalomban *bulgár földet* elhagyva az akce már nincs forgalomban, hanem olyan váltópénzt használnak, amelyen a „Mi Asszonyunk” látható, részben megerősíti a mai török pénztörténeti irodalom, amennyiben „*pénz*”- azaz *dénárforgalmi* – régióról ír a *Balkánon*. Egyfelől a történeti hagyományokkal, másfelől az oszmán hódítók dénár-toleranciájával magyarázható az, hogy akadt olyan *moldvai* despota, aki bizonyíthatóan utánozta a magyar dénárt.

Szívesen látott, sőt a határ mentén törvényes fizetési eszköz volt a magyar dénár *lengyel földön*, nem mondható el viszont ugyanez nyugati szomszédunkról. *Alsó-Ausztriából* és *Stájerországból* egyaránt igyekeztek kitiltani a 3 bécsi fillért érő „Dreiert”, azaz a magyar dénárt. A gyakori tilalmak és a fizetési meghagyások, miszerint a magyarországi szarvasmarhák árába ne csak tallérral és dukáttal, hanem harmadában, vagy felében magyar dénárral fizessenek, egyértelműen bizonyítják, hogy a tiltó és megszorító rendelkezéseket alig, vagy se-hogy sem sikerült betartatni; tegyük hozzá, ez nemcsak az osztrák–magyar határra volt érvényes. A két irányú forgalom, a ki- és beviteli szándék nemcsak az árukra, hanem a pénznemekre is állt. Mind a hazai, mind a külföldi kereskedő törekedett arra, hogy rendelkezék a szomszédos ország, illetve a távolsági kereskedelem fizetési eszközeivel. A határ menti forgalomban a magyar oldalon is forogtak osztrák veretek, sőt Habsburg-résről kifejezetten szívesen vették, ha a birodalmi pénzek benyomultak a magyarországi pénzforgalomba.

Az Oszmán Birodalom hódítása következtében – a korábbiakhoz képest – megnövekedett a „török pénz” szerepe a magyarországi pénzforgalomban. Legelterjedtebb váltópénzük, az akce azonban csak elvétve jutott túl a magyarországi hódoltság határán. Technikai szintjét tekintve igen primitív veret volt, amely már a tizenötéves háborút megelőzően jócskán inflálódott. Reálértéke felére csökkent, névértékét – kényszerárfolyamon – másfél dénárban szabták meg, amely változatlan maradt a magyarországi török uralom végéig.

A török dukátnak is nevezett aranypénz viszont szinte akadálytalanul jutott túl az osztrák–magyar határon. Alsó-Ausztriában 1544-ben szabták meg az árfolyamát, talán a keltetésénél nagyobb mértékben igyekeztek leszorítani a magyar dukáthoz viszonyított kurzusát; néhány évvel később Tirolban már nem léptek fel ellene ennyire szigorúan. Az ausztriai és a birodalmi éremleletek ugyancsak azt bizonyítják, hogy az „altun” más aranypénzekhez hasonlóan helyet kapott az európai pénzforgalomban. Nagyobb mennyiség esetén a pénzverés nyersanyagává vált, amire éppen a tizenötéves háborút követően lehet példát hozni: Nürnberg és Würzburg térségéből, ahol több száz török aranyat verettek át dukáttá.

Hosszabb múltra tekinthetett vissza az eddig egyoldalúan érintett lengyel–magyar pénzforgalom, pontosabban a lengyel váltópénzek tömeges exportja. Némi leegyszerűsítéssel azt mondhatnók, hogy Magyarországról a már említett dénárók mellett az aranyforintokat és az igen keresett tallérokat vitték ki, cserébe pedig nagy mennyiségű, de szerényebb nemesfém-tartalmú garasokat hoztak be, amelyek ellen sorozatosan tiltakoztak a magyar rendek. Fellépésüknek éppen annyira nem volt foganatja, mint amennyire meddőnek bizonyultak a magyar dénár kitiltását szorgalmazó, fentebb érintett osztrák rendeletek.

A lengyel pénzek elleni magyarországi fellépés nem volt elszigetelt, csupán a két királyság határ menti területeire korlátozódó jelenség. Éppen a tizenötéves háború idején, de távolról sem a két birodalom összecsapásából eredően sokasodtak meg német földön a lengyel pénzek behozatala, illetve a tallérok kivitele miatti panaszok, a tiltakozások és a felszíni jelenségeknél mélyebbre hatoló emlékiratok. A lengyelországi váltópénz-export sokkal összetettebb jelenség volt annál, amit az európai kalmártörke számlájára szokás írni. Hasonló nehézségekkel az erősen decentralizált Habsburg Birodalom pénzverése, pontosabban a pénzverési joggal igen, nemesfémbányákkal azonban nem rendelkező világi és egyházi hatalmasságok, továbbá a birodalmi városok is küzdöttek. Nemesérc hiányában arra kényszerültek, hogy felvásárolják a pénzverés nyersanyagául szolgáló nemesfémeket, illetve árukivitel révén jussanak elegendő fizetési eszközhöz. Amennyiben egyik út sem volt járható számukra, vagy nem megfelelő mértékben, akkor a pénzből csináltak pénzt, ami az adott körülmények között egyet jelentett a pénzrontással.

Lengyel földön azért volt keresett a magyar dénár, mert a váltópénzek között viszonylag magas nemesfém-tartalomnak örvendett. Kivitele zavarta a magyarországi pénzforgalmat, lengyel részről viszont csak adalék volt, az igazi üzletet a tallérok felvásárlása – hangsúlyozom nemcsak Magyarországon – jelentette. E súlyos – tiszta tömegüket tekintve 25 gramm körüli – ezüstpénzek beolvasztásával készültek a XVI. század végén igen élénk tevékenységet folytató lengyel verdékben a váltópénzek, amelyek közül a „grossus argentus triplex”, hivatalos

nevén a trojak, gúnynevén a dudek, magyarul a dutka, németül a düttchen kétes értékű, de szinte példátlan karrierre tett szert a tizenötéves háború idején.

Külföldön is tudtak arról, hogy Magyarországon ugyancsak tömeges a dutkák forgalma. S hogy a kamarai forintban megállapított zsold tekintélyes részét ebben a lengyel III-as garasban fizethették, azt az is valószínűsíti, hogy a bevezetőben idézett birodalmi fillérmester a trojakot nem a német, hanem a magyar nevének – dutkaként – citálta emlékiratában.

A köznép között kedvelt volt e fizetési eszköz, a pénzügyi szakértők viszont joggal kárhoztatták forgalmát. A bérleti rendszerben működtetett lengyel verdék vezetői nem mindig tartották be a törvényes előírásokat, azaz rontották a pénz minőségét, amelyet hosszú távon hivatalosan is többször mérsékeltek. A váltópénzek ellátásának csökkentése szükségszerűen hozta magával az igen értékes dukátok és tallérok árfolyamának emelkedését, amit sem békeidőben, sem a tizenötéves háború idején, továbbá sem a Habsburg Birodalom nyugati szegleteiben, sem a sokat szenvedett Erdélyben nem lehetett rendeleti úton megállítani. A pénzrontásból pedig áremelkedés következett be ott is, ahol nem pusztítottak a hadak, s akkor is, amikor nem volt mostoha az időjárás. A kortársak által ostromozott drágaság, illetve drágulás nemcsak a háború, hanem részben az árforradalom folyománya volt.

Egyfelől a nemzetközi pénzügyi presszió, másfelől a háború támasztotta igények nagyban befolyásolták, esetenként meghatározó módon alakították az emisszió struktúráját. A legjobb példa erre talán Báthori Zsigmond pénzverése. Erdély fejedelme 1593-ig zömmel tallérokat veretett, amelyeknek számos változata ismert, mondjuk a tizenötéves háborút követően is több példát hozhatunk; 1594-től azonban egyre inkább a dutkák váltak előtérbe, azaz lengyel mintára váltott a fejedelmi pénzverés. Több tényező – köztük a háború – együttes hatásaként került sor arra a lépésre, amit Báthori István lengyel királyként már korábban javasolt az erdélyi rendeknek.

A tizenötéves háború monetáris nehézségei főként az adózó népet, s a késve és rosszul fizetett katonaságot sújtották. Nemzetközi szinten már a kortársak is tekintetbe vették e nagy konfliktust, mint ami súlyosbította a Habsburg Birodalom zilált pénzügyi viszonyait. Közép- és Közép-Kelet-Európa a tizenötéves háború idején minden korábbinál súlyosabb monetáris krízis felé menetelt, a hosszú háború nem az irányt szabta meg, hanem csupán szaporább lépéseket kényszerített ki. Felgyorsított egy folyamatot, amelyet nemcsak a későbbi történései láthatnak többé-kevésbé világosan, hanem számos elemét már néhány kiváló kortársi elme is regisztrálta.

Ha a magyar aranyforint fentebb érintett reneszánszára és a térségben jelentős pénzverésünkre gondolunk, akkor elmondhatjuk azt is, hogy a tizenötéves háború megfosztotta az országot egy viszonylagos konjunktúra kihasználásától. Az elveszett lehetőség nem tette volna fejlett országgá hazánkat, nem csökkentette volna számottevően a mezőgazdaság túlsúlyát, de talán némileg kedvezőbb életviszonyokat hozott volna néhány generáció számára. A háború viszont tragikus romlásba döntötte. Hosszabb távon az emberveszteség következményei messze súlyosabb csapást jelentettek azoknál a nehézségeknél, amelyeket a monetáris zavarok idéztek elő.

Buza János
egyetemi tanár

BKE Gazdaságtörténeti Tanszék
H-1828 Budapest 5. Pf.: 489

Felhasznált irodalom

Forráskiadványok

- New Müntz Bueck, Hrsg.: *Berg, A.* (München 1597, 1604).
Hirsch, J. Ch.: Deutsches Reichs-Münzarchiv... (Nürnberg 1757) Bd. II–III.
Becher, S.: Das österreichische Münzwesen vom Jahre 1524 bis 1838 ... (Wien, 1838). II.
Quellen zur Geschichte der Stadt Wien. Hrsg.: *Starzer, A.* (Wien 1906) Abt. 1., Bd. 5.
Bronnen tot de geschiedenis der wisselbanken van Amsterdam, Delft, Middelburg en Rotterdam. Ed.: *van Dillen, J. G.* Rijks Geschiedekundige Publicatien, groote reeks 59 en 60. (Den Haag 1925).
Niedersächsisches Münzarchiv. Hrsg.: *Bahrfeldt, M.* (Halle 1929–1930) Bd. III–IV.
Fekete, L. – Káldy-Nagy, Gy.: Budai török számadáskönyvek 1550–1580 (Budapest 1962).
Pierre Lescalopier utazása Erdélyben (1574).: *Benda, K. – Tardy, L. – Benda, Gy.* (Budapest 1982).

Kézíkönyvek

- Resch, A.*: Siebenbürgische Münzen und Medaillen von 1538 bis zur Gegenwart (Hermannstadt 1901).
van Dillen, J. G.: History of the Principal Public Banks (The Hague 1934).
Probszt, G.: Österreichische Münz- und Geldgeschichte. (Wien, Köln, Graz 1973).
Huszár, L.: Habsburg-házi királyok pénzei 1526–1657. (Budapest 1975).
Cipolla, C. M. – Borchardt, K.: (Hrsg.): Europäische Wirtschaftsgeschichte (Stuttgart, New York 1979). Bd. II.
Huszár, L.: Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute (Budapest, München 1979).
Benda, K. – Péter, K. – Somogyi, É.: (szerk.) Magyarország történeti kronológiája (Budapest 1982) II. köt.
Kellenbenz, H.: Europäisches Wirtschafts- und Sozialgeschichte vom ausgehenden Mittelalter bis zur Mitte des 17. Jahrhunderts. Handbuch der europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte (Stuttgart 1986). Bd. III.
R. Várkonyi, Á.: (szerk.) Magyarország története 1526–1686. (Budapest 1985). I. köt.
Makkai, L. – Mócsi A.: (szerk.) Erdély története (Budapest 1986). I. köt.

Válogatott tanulmányok

- Dávid, G.*: Demographische Veränderungen in Ungarn zur Zeit der Türkenherrschaft. Acta Hist 1988.
Gedai, I.: Lengyel pénzek Magyarországon a XVI–XVIII. században. Hermann Ottó Múzeum Évkönyve XXII–XXIII. (Miskolc 1985). 37–50.
Gedai, I.: Turkish Coins in Hungary in the 16th and 17th Centuries. Türk Nüsmatik Derneginin yilinda Ibrahim Artuk'a Armagan (Istanbul 1988). 102–126
Hegy, K.: A török hódoltság és pénzforgalma. NK 86–87 (1987–1988). 77–84
Huszár, L.: A Báthoriak pénzei. A Báthori István Múzeum Füzetek (Nyírbátor 1961).
Huszár, L.: A lengyel pénzek forgalma Magyarországon a XVI–XVII. században. NK 68–69 (1969–1970). 57–62
Huszár, L.: Magyar mintára vert idegen aranypénzek. NK 66–67 (1967–1968). 57–72
Kazimir, S.: Polish Coins in East Slovakia in the 16th 17th Centuries. Studia Historica Slovaca (1965).
Mikolajczyk, A.: Wegierskie srebro w Polsce-zabezpieczenie kruszcowe gwałtownego rozwoju polskiej menniczej w koncu XVI i na poczatku XVII wieku (Lodz 1985).
Pap, F. – Winkler, J.: Monede poloneze in secolele XV–XVII in Transilvania. Acta Musei Napocensis (1966). 197–211
Sahillioglu, H.: The role international monetary and metal movements in Ottoman monetary history 1300–1750. Precious Metals in the Later Medieval and Early Modern Worlds. Ed.: Richards, J. F. (1983).

Szerző e témakörben megjelent írásai

- Buza, J.*: „... annak sebet is a respublica érzi meg...” Báthori István gazdaság- és pénzpolitikai nézeteiről. História 1984.
Buza, J.: Pénzforgalom a Báthoriak korában. Tanulmányok Nyírbátor és a Báthori család történetéhez. Szerk.: Dám, L. (Nyírbátor 1986).
Buza, J.: „Ungerlein 1678.” A magyar dénár kitiltása Nürnberg pénzforgalmából. Századok 1988. 664–673
Buza, J.: Báthori Gábor dutkája a délnémet pénzforgalomban. NK 88–89 (1989–1990). 89–97.
Buza, J.: Az első európai infláció és magyarországi hatása. (1618–1628). Aula, Társadalom és Gazdaság (1991). 88–104
Buza, J.: Erdélyi tallérok az európai pénzforgalomban (Adalék Báthori Zsigmond pénzveréséhez). NK 90–91 (1991–1992). 127–132
Buza, J.: Báthori Gábor III-as garasainak súlyához. NK 90–91 (1991–1992). 220–222

GELDUMLAUF WÄHREND DES FÜNFZEHNJÄHRIGEN KRIEGES (1591-1606)

Resümee

Während des Fünfzehnjährigen Krieges wurde die Schlacht der sich einander gegenüberstehenden Parteien auch auf dem monetären Gebiet geschlagen. Im Königreich Ungarn wurden Dukaten von ausgezeichneter Qualität sowie minderwertigere Taler geprägt. Der Dukat war in ganz Europa geschätzt, der Taler war eher eine geduldete Münze. Neben diesen beiden, für den Fernhandel bedeutsamen Zahlungsmitteln wurde in großer Menge der Denar, in bescheidenerem Umfang der Groschen geprägt. Der durch einen relativ hohen Silbergehalt gekennzeichnete Denar war auch außerhalb der Landesgrenzen bekannt.

Die am weitesten verbreitete Scheidemünze des Osmanischen Reiches, die Aqçe, war in anderen Ländern kaum zu finden, wegen ihrer unzureichenden technischen Qualität war sie nicht nur im Westen nicht fähig, am Geldumlauf teilzunehmen, sondern auch im Königreich Ungarn wurde sie mit diesem Fakt konfrontiert. Allerdings wurden in den erwähnten Gebieten die türkischen Dukaten akzeptiert, deren Kurs jedoch die Obrigkeit in Niederösterreich aus politischen Motiven abzuwerten versuchte.

Sehr bedeutsam war der Umlauf polnischer Gelder in den nördlicher gelegenen Gebieten, beziehungsweise in Siebenbürgen. Besonders das Düttchen (*grosus argentus triplex*) erfreute sich großer Beliebtheit. In Siebenbürgen war es sogar in der Lage, die Struktur der Münzmission zu beeinflussen, denn in den letzten Jahren des 16. Jahrhunderts wurden dort immer mehr Düttchen, beziehungsweise immer weniger Taler geprägt. Diese Scheidemünze von mittlerem Wert erwies sich unter anderem als akzeptables Zahlungsmittel für die Dienste der Söldner.

Der „lange Krieg“ zwischen dem Reich der Habsburger und dem Osmanischen Reich führte gemeinsam mit der Preisrevolution zum Anstieg der Preise und zur Erhöhung der Steuerlasten, wodurch gewaltige finanzielle Probleme entstanden. Schwierigere Folgen als die Störungen in der monetären Sphäre hatten allerdings die Verluste an Menschen. Den Platz der vernichteten, beziehungsweise geflüchteten Bevölkerung nahmen Einwanderer ein, wodurch sich das ethnische Bild des dreigeteilten Landes veränderte.

Lippay György és a pozsonyi pénzverde

György Lippay und die Preßburger Münzstätte

A történelmi Magyarország területén levő pénzverdéink egy része felállításától kezdve folyamatosan működött, míg némely pénzverőhelyet csak egy-egy alkalomra rendeztek be, vagy visszatérően néha-néha használtak. A folyamatosan üzemelő pénzverdék általában az alapanyagot szolgáltató nemesfémbányák és a működést biztosító erdők közelében találhatók ellenséges támadástól jól védhető várossá kiépítve, vagy ilyen városba telepítve. Bizonyos történelmi korokban az adott politikai vagy gazdasági helyzet, esetleg a hatalmi és birtokviszonyok változása megkövetelte kisebb pénzverdék felszerelését és ideiglenes üzembe állítását is. Ezekben rövidebb-hosszabb ideig vertek pénzt, majd a létrehozó ok megszűnése, vagy valamilyen külső, esetleg belső megváltozott körülmény hatására beszüntették tevékenységüket. Közülük némelyik visszatérően több alkalommal is funkcionált. Ez utóbbiak közé tartozott a pozsonyi pénzverőház is, amely folyamatosan nem működött, de gyakran üzembe helyezték történelmünk során. Tevékenysége nagyrészt ismert, azonban a XVII. század végét illetően néhány információ kiegészítésre szorul.

(nagyított felvétel)

August Loehr 1934-ben a Numismatische Zeitschriftben¹ megjelentetett egy cikket a pozsonyi pénzverde 1674–1685 közötti tevékenységéről, amelyben még nem tudott magyarázatot adni az 1684, 1685 évszámokkal vert VI krajcárosok „oroszlános” verdejegyére. Egy évvel később² egy rövid cikkben annyit közölt kiegészítésként, hogy a Hofkammerarchivban dr. Stanglica talált egy aktacsomagot, amelyben I. Lipót császárhoz intézett kérvények vannak az 1689. évből. Közte van egy kérelem gróf Lippay György özvegyétől, amely szerint a férje 1682-től a pozsonyi pénzverde haszonbérletje volt. Az 1684, 1685 évszámokkal vert VI krajcárosokon látható „oroszlános” verdejegy pedig a Lippay család címeréből való. A dolog ennyiben maradt, a levéltári anyag nem került publikálásra azóta sem, amelyet ezúton pótolok.

¹ August Loehr: Münzstätte Pressburg 1674–1685. NZ. NF. 27. (1934) 93–98 (továbbiakban: Loehr).

² August Loehr: Münzstätte Pressburg 1684–1685. NZ. NF. 28. (1935) 94.

A pozsonyi pénzverőház a magyar királyi kamara felügyelete alá tartozott, azon belül pedig a német számvevő ellenőrizte. A pénzverde jövedelmeit a hadi és fogyasztási adófpénztárba kellett befizetni.³ Ez sajátos helyzet volt, mert a kincstartóság intézményét felváltó, I. Ferdinánd király által megszervezett magyar királyi kamarának (másnéven pozsonyi kamarának) nem tartozott felügyelete alá a magyarországi bányászat és pénzverés.⁴ Az alsómagyarországi bányákkal és a körmöcbányai pénzverdével a bécsi Udvari Kamara rendelkezett, a nagybányai és kassai pénzverdét pedig a Szepesi Kamara felügyelte.⁵ A Magyar Kamara ebben az időben közigazgatásunk legfontosabb szerve volt, jellegzetesen testületi hatóság. A bécsi Udvari Kamarától csak annyiban volt független, amennyiben a rendeleteket, utasításokat a Habsburg uralkodótól, mint magyar királytól kapta és neki is tartozott beszámolni. Azonban a napi gyakorlati munkán keresztül (a felterjesztések és azok elintézésének véleményezése, gazdálkodás és ügyvitel ellenőrzése, stb.) az Udvari Kamara befolyása alatt állt.⁶ A háborúskodás sok pénzt emésztette fel a császári udvarnak, nagy adósságai keletkeztek, amelyet még pénzügyi visszaélések is tetézték.⁷ A bécsi Udvari Kamara a megnövekedett kiadásai miatt igyekezett szigorúbb ellenőrzése alá vonni a többi kamara, így a Magyar Kamara tevékenységét is, és megpróbálta bevételeit, vagy legalább annak egy részét az udvari érdekek szolgálatába állítani. Ez okból különös érdeklődésre tartott számot a pozsonyi pénzverőház elszámolása és kintlevőségeinek behajtása. A kölcsönfelvételek nem csak az uralkodóházra voltak jellemzők, hanem a kor mondhatni „divatja” volt az adósság; mindenki tartozott mindenkinek, és úgy tűnik, mintha csak egy jó játéka lett volna ez a polgárosodás ezen szakaszát élő gazdagabb és kevésbé vagyonos vidéki és városi emberének.⁸ De ez nem játék volt, hanem kényszerűség, és az adósságot egyszer törleszteni kellett, ami sok esetben odavezetett, hogy az adósnak meg kellett válni birtokaitól, le kellett mondani vagyonáról és virágzó jólétéről.

Amint a bevezetőben már említettem, a pozsonyi pénzverde nem működött folyamatosan, hanem csak időnként állították üzembe. A XVII. század folyamán négy periódusban folyt benne pénzverés. Nem szakosodott egy bizonyos típusra, a forgalmi pénzeink valamennyi változata, sőt többszörös értékű érmék is kikerültek a verdéből. Előfordult azonban olyan ciklus is, amikor csak egyfajta pénztípus készült itt. II. Ferdinánd király uralkodása alatt 1/2 és 2 tallért 1623-ban; garast 1623., 1624. és 1630. években; denárt pedig 1623–1624-ben vertek Pozsonyban.⁹ E rövid fennállás után beszüntették a verde tevékenységét elsősorban a rossz minőségű pénzek verése miatt, másrészt az alapanyagul szolgáló ezüst hiányára hivatkozva.¹⁰ Ezután 1674, 1675, 1676

³ Ember Győző: Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig. (Budapest 1946) 367. (továbbiakban: Ember)

⁴ Nagy István: A magyar kamara 1686–1848. (Budapest 1971) 31., 33. (a továbbiakban: Nagy István).

⁵ Nagy István: 33., 59.

⁶ Nagy István: 68., 360.

⁷ Például: Sinzendorf György Lajos kamaraelnök (1650–1680) sikkasztása. Nagy István: 18.

⁸ Vö.: Acsády Ignác: A magyar társadalom 1680 körül. Századok 20. (1886) 10–31.

⁹ Jozef Hlinka: Bratislavská mincovna. (Bratislava 1982) 31. (továbbiakban: Hlinka) – Huszár Lajos: Habsburg-házi királyok pénzei 1526–1657. (Budapest 1975) 63. (továbbiakban: Huszár).

¹⁰ Takács Sándor: Új pénzverő felállításának terve 1633-ban. Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle 6. (1899) 240–241. Rund Tódor a bécsi udvari kamarától kérvényezte Bártfa városban új pénzverde felállításának engedélyezését, mert indoka szerint a kereskedők is panaszkodnak a pénzhiány miatt és Felsőmagyarországon egy pénzverőhely sincs. Az udvari kamara kikérte a szepesi kamara véleményét, amely az 1633. július 8-án kelt válaszában ellenzi az engedély megadását az ezüst és a fa hiánya miatt. Hivatkoznak a rövid ideig működött pozsonyi és kassai pénzverdékre, amelyek hasonló okok miatt mentek tönkre, amihez az utóbbinál a nagymértékű eladósodás is hozzájárult. – Huszár: 64.

évszámokat viselő pénzérmékről van tudomásunk, amelyek itt készültek I. Lipót király nevére.¹¹ A címletek: 5 dukát, dukát, 1/3 dukát, XV krajcár, VI krajcár és 3 krajcár. A pénzverdét Cetto György pénzverőmester és Niess János György pénzvizsgáló irányították, akiknek személyre szóló utasítást adott I. Lipót király 1674. június 25-én, amelyben részletesen szabályozta a verde működtetését és a pénzverést.¹² Ebben az üzemeltetési időszakban találkozunk először azzal az egyéni verdejel-mesterjel kombinációval, amely csak a pozsonyi pénzverdére volt jellemző majdnem ötven éven keresztül. A jelkombináció három kis pajzsból áll az érme hátlapján, a Madonna éremkép alatt a szövegkörben. A középső pajzsban az ún. magyar kiscímer, balra tőle a pozsonyi vár, jobbra pedig Cetto György verőmester monogramja látható.¹³

A XVII. századi harmadik periódus rövid ideig tartott. Ebből az időből csak VI krajcárosok ismeretesek 1684 és 1685 évszámokkal, amelyeken a mesterjegy a már korábban említett Lippay György családi címeréből való képes ábra. A család 1560. május 17-én kapott címereslevelet I. Ferdinánd királytól.¹⁴ Az adományozottak: Lippay János, Imre, György és Margit. A címer nincs megfestve az oklevélben, a helye üresen áll. A címerleírás a következő: egyenesen álló kékkel és ezüsttel vágott pajzs, amelynek alsó részében hármass halom terület; felette két bíborvörös színű, hátsó lábukon álló, egyik lábukkal fellépő, kitátott szájú, villogó szemű, hátukra vetett farkú leopárd a középső dombon álló márványoszlopot mellő lábukkal átkarolva tartják. A pajzsra nyílt sisak harci dísszel, mindkét oldalán tépett sisaktakaróval és királyi koronával ékesítve, melyből az előbbiekkel mindenben azonos, oszlopot tartó koronás fél leopárd emelkedik ki. A különböző szakírók a címerben szereplő állatokat leginkább oroszlánként említik, ezért fontos kihangsúlyozni, hogy azok az eredeti leírás szerint *leopárdok*.¹⁵ A család tagjai által használt pecséteken és a szakirodalmakban annyi eltérés van az oklevél kissé bonyolult címerleírásától, hogy a pajzs nem kékkel és ezüsttel vágott, hanem csak egy kék mezőből áll. A címerszerző családtagok közül János vonala az, amelyiknek több tagja magas posztokra jutott, báróságot és nagy vagyont szerzett a XVII. század folyamán. Érdemes egy kicsit részletesebben megismerkedni velük, mert a rendelkezésünkre álló kevés genealogiai publikáció igen hiányos és pontatlan.¹⁶ A ránkmaradt levéltári anyag bőven tartalmaz családtörténeti adatokat, amelyekből a 42. oldalon látható nemzedékrendi tábla állítható össze.

Itt nem szerepel Imre, akit Nagy Iván János és György testvérének mond Lippay György esztergomi érsek végrendeletére hivatkozva.¹⁷ Ez az Imre nem édestestvér, hanem csak unoka- vagy másod-unokatestvér lehetett. A végrendelet együtt említi Jánost és Györgyöt, viszont külön rendelkezik Imrével kapcsolatban, de mindhármutat egyformán csak rokonnak mondja. Több oklevél megnevezi Gáspár gyerekeit, de azokban csak János, György és Borbála szerepel.¹⁸ A levelezéseiből is lehet következtetni a családi kapcsolatokra, mert például: György „bátyámuramnak” nevezi Jánost,¹⁹ míg János „egyetlen öcsémuramnak” Györgyöt.²⁰ Ezzel szemben az Imre által hozzájuk írt levelekben egyszerűen csak „uram” szerepel.²¹ Azt is látjuk, hogy a család nem 1680-ban, hanem a XVIII. század elején halt ki. A családtörténeti adatokon túl a fennmaradt oklevelekből az is kitűnik, hogy az adott földrajzi területen a kor társadalmi viszonyai között néhány család vonatkozásában (esetünkben a Balassa, Erdődy, Eszterházy, Illésházy, Joó, Lippay, Oroszy, Pálffy) milyen nagyfokú összefonódás alakult ki a megszerzett tisztségeken keresztül történő politikai hatalomgyakorlás és a folyamatos vagyonszerzés biztosítása végett.

¹¹ Hlinka: 31., – Harsányi Pál: A pozsonyi pénzverde (3 pajzs) jelű veretei. Az Érem 1. (1922) 5. sz. 39–40. – Loehr: 93.

¹² A pozsonyi pénzverőház tiszteinek utasítása 1674-ből. Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle 7. (1900) 81–87. – Loehr: 95–98.

¹³ Hlinka: 31., – Harsányi: im., – Soltész Ferenc: I. Lipót pozsonyi hatosai. Az Érem 1987/2:17. (néhány zavaró évszámleírással).

¹⁴ Magyar Országos Levéltár P szekció (továbbiakban: P) 1342. 3. csomó, Capsa 9. Fasc. 1. Nr. 1. (függőpecsétje elveszett).

¹⁵ Uo.: ... Scutum videlicet erectum superne coelestino sive lazereo inferne albo sive argenteo coloribus induas aequales partes transverse dimidium cuius in ima parte promint tres colliculi punicei seu violacei coloris eorum extemis super insistent duo leopardi in posteriores erecti pedes oribus patulis seu hiantibus micantibus oculis caudisque in terga reiectis et anterioribus pedibus columnam marmore medio collum super insistentem complecti ac tenere videntur. Supra scutum galeam aperta militare ornamentum utrinque proslutibus lacinijis et corona regia exornatam exqua iterum dimidius leopardus coronatus columnam sustinens prioribusque per omnia similis eminere cernitur...

¹⁶ Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal I–XI + pótkötet, (Pest 1857–1868) VII. köt. 127–129. (továbbiakban: NI) – Levéltári leltárak 16. A herceg Batthyány család levéltára. Összeállította: Zimányi Vera. (Budapest 1962) 148. A Lippay család iratai.

¹⁷ P 1341. Lad. 20. Fasc. 10. Nr. 1., – Kaprinai Mss. A. tom. 41. p. 162. Egyetemi Könyvtár kéziratára.

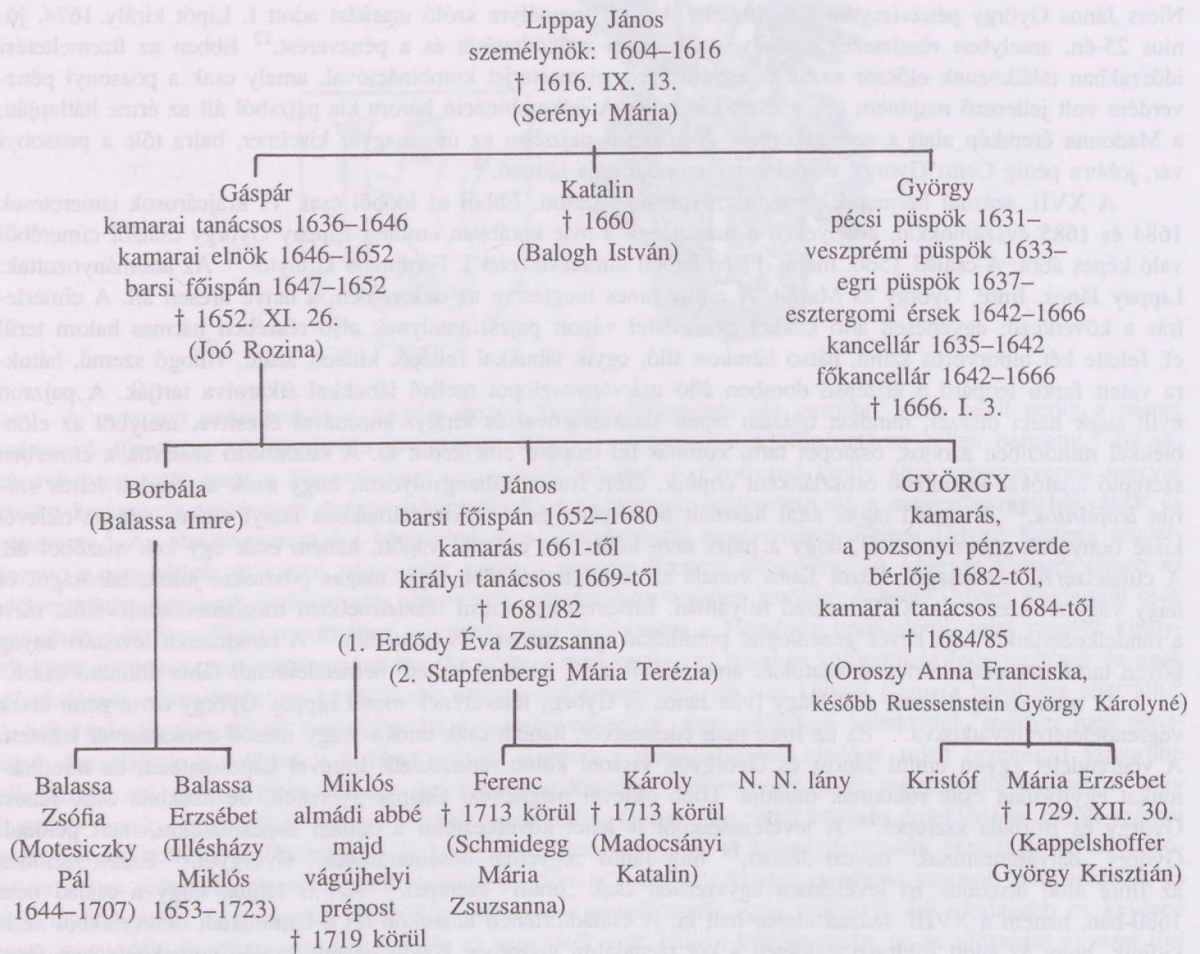
¹⁸ P 1341. Lad. 13. Fasc. 7. Nr. 1. (1645. febr. 13.), – P 1341. Lad. 18. Fasc. 4. Nr. 1. (1649. júl. 25.).

¹⁹ P 1342. 3. cs. Capsa 14. p. 27. (1666. ápr. 24.), – P 1342. 4. cs. Nr. 2. (1673. okt. 16.), – P 1342. 4. cs. Nr. 4. (1675. jan. 17.), – P 1341. Lad. 20. Fasc. 9. Nr. 43. (1669), Nr. 44. (1677).

²⁰ P 1342. 3. cs. Capsa 10. Fasc. 4. Nr. 12. (1678. márc. 10.).

²¹ P 1342. 3. cs. Capsa 14. p. 122. (1678. márc. 2.), p. 23. (1678. márc. 21.) Lippay Imre felesége Ferenczi Magdolna volt. Egy fiuk született, Ferenc. Lippay Imre végrendelete 1691-ben kelt (P 1341. Lad. 20. Fasc. 9. Nr. 1.).

Nemzedékrendi tábla

A család hírnevét és anyagi jólétét Gáspár és testvére, György alapozta meg; közülük utóbbi az ismertebb, mivel 24 éven keresztül esztergomi érsek-, valamint főkancellárként tevékenykedett a közéletben.²² Gáspár határozott, keménykezű ember volt, aki mindent megtett a kedvező családi kapcsolatok és összekötetések kiszélesítése és vagyonának gyarapítása érdekében. III. Ferdinánd király az 1645. február 13-án kelt oklevelében általa emelte báróságra a családot.²³ A hivatali életben először, mint országbírói ítélőmesterrel találkozunk vele 1635-ben,²⁴ majd a pénzügyigazgatásban folytatta tevékenységét. A Magyar Kamara tanácsosa, később elnöke²⁵ és barsi főispán²⁶ volt. Felesége, Joó Rozina jelentős hozománnyal érkezett a családba. Lippay Gáspár a gyerekeit a legbefolyásosabb és leggazdagabb családok gyerekeivel házassította össze. Borbála lányát a felvidék egyik legtehetősebb családjának roszhírű tagjához, Balassa Imre nógrádi főkapitányhoz²⁷ adta feleségül, amely házasságból két lány született. Lippay Gáspár halála után a barsi főispánság János fiára

²² Például: Zsilinszky Mihály: Lippay György és a tokaji tanácskozmány 1646-ban. Századok 20. (1886) 400–424. – Török János: Magyarország prímása I–II. köt. (Pest 1859.) I/171–172. – Fallenbüchl Zoltán: Magyarország főméltóságai 1526–1848. (Budapest 1988.) 96., 99. (továbbiakban: Fallenbüchl Z.: Mo. főméltóságai) – Óváry Lipót: A XVII. századból származó oklevelek kivonatai 3. füzet (Budapest 1901.) névmutató szerint 26 oklevél (továbbiakban: Óváry) – Végh Gyula: Jegyzetek a magyarországi püspökök címereihez (kézirat, én.) Magyar Országos Levéltár V szekció 10., – Jozef Novak: Rodové erby na Slovensku I. (Martin 1980.) 157–158. és XXXI/12. t., stb.

²³ P 1341. Lad. 13. Fasc. 7. Nr. 1.

²⁴ NI: VII. köt. 127.

²⁵ Fallenbüchl Zoltán: A magyar kamara tisztviselői a XVII. században. Levéltári Közlemények 39/2. (1968) 251., 253. (továbbiakban: Fallenbüchl Z.: A magyar kamara tisztviselői) – Fallenbüchl Z.: Mo. főméltóságai. 110.

²⁶ P 1342. I. cs. 56. p. (1648), 73. p. (1650), 77. p. (1651). – Fallenbüchl Z.: Magyarország főispánjai. (Budapest 1994.) 65

²⁷ NI: I. köt. 124., 126. – Óváry: Nr. 808, 845, 891, 897, 1349, 1401., – vagyoni ügyek, birtokviták: P 1341. Lad. 18. Fasc. 3., 5.; Lad. 20. Fasc. 4., 5.; Lad. 22. Fasc. 3., stb.

szállt,²⁸ aki még megpróbálta a családi vagyont egybetartani és némiképp gyarapítani. A család gazdasági ügyeinek nagy részét György öccsével közösen intézték. János a közeletben kamarási és királyi tanácsosi²⁹ hivatalokat viselt főispánsága mellett.³⁰ Első feleségétől, Erdődy Éva Zsuzsannától³¹ Miklós Antal fia született, aki papi hivatást választott magának.³² Fiúágon ő volt a család utolsó képviselője.³³ János második felesége Stapfenbergi Mária Terézia volt, akitől Ferenc János és Károly Ernest fiai és egy lánya született.³⁴ Közéleti szerepet nem viseltek, utódok nélkül haltak el. Gáspár harmadik gyereke György volt, tanulmányunk főszereplője. Életének nagyobb része János bátyjának árnyékában telt el, tevékenysége kimerült a családi és gazdasági ügyek intézésében. A kettőjüknek címzett leveleken és oklevelekben őt kamarásnak,³⁵ vagy egyik birtokuk után egyszerűen csak Saskő urának³⁶ titulálják. Felesége Oroszy Anna Franciska volt, akivel valószínűleg gyerekkoruk óta ismerték egymást. Szüleik Pozsonyban éltek és mindkettőjük édesapja ugyanabban a hivatalban – és egyidőben – kezdte pályafutását. Lippay Gáspár 1636-ban nyerte el a Magyar Kamaránál a tanácsosi méltóságot, Oroszy György pedig az altitkári tisztséget.³⁷ Lippay György és Oroszy Anna Franciska házasságából két gyermek született: Kristóf és Mária Erzsébet.³⁸ Az utóbbival leányágon is kihalt a Lippay család³⁹ e vonálya.

Visszatérve a pozsonyi pénzverdéhez, megállapíthatjuk, hogy az 1684 és 1685 évszámokkal itt vert VI krajcárosokon a mesterjegy Lippay György családi címerének sisakdíszre pajzsba foglalva: lebegő levélkoronából kinövő megkoronázott márványoszlopot tartó koronás leopárd. Történetünk ezen időszakáról értékes információkkal szolgálnak annak az aktacsomagnak az oklevelei, amelyekre Loehr hivatkozik (lásd 2. jegyzet). Az anyag Bécsben az Österreichisches Staatsarchiv Finanz- und Hofkammerarchiv gyűjteményében található.⁴⁰ Tartalmazza gróf Lippay György özvegyének, Oroszy Anna Franciskának (akkor már Ruessenstein György Károlyné) I. Lipóthoz írt kérelmét a verdével kapcsolatban összegyűlt adósság elengedéséről; a Magyar Kamara német számvevőjének a pénzverde hiányzó és elhasznált berendezési tárgyairól és használati eszközeiről felvett leltárát; a Magyar Kamara véleményezését a kérvényt illetően és az Udvari Kamara felterjesztését.

Lippay György 1682-től vette haszonbérbe a pozsonyi pénzverdét évi 600 forint bérleti díj ellenében. Feladata VI krajcárosok veretése volt, amelyeknek az 1674. évi királyi utasítás értelmében a váltópénzek hiányából eredő nehézségek mérséklését és az idegen (főleg lengyel) pénzek kiszorítását kellett volna szolgálni.⁴¹ A történelmi események azonban beleszóltak Lippay György pénzverési elképzeléseibe. Még jóformán csak a verde felszerelésével volt elfoglalva, amikor Kara Musztafa török nagyvezér felbuzdulva Thököly Imre katonai sikerein, hadjáratot indított Bécs elfoglalására. A háborús állapotok miatt Pozsonyban is megváltozott az élet, pénzverésről szó sem lehetett. Az itt székelő Magyar Kamara is beszüntette tevékenységét: jegyzőkönyve 1683. június 28-án szakadt meg, két héttel Bécs ostromának kezdete előtt.⁴² A háború elvonulása után a pénzverés szükségessége továbbra is fennállt, amit Lippay György a nehéz gazdasági körülmények között, anyagi áldozatok árán is megvalósított, amelyet az 1684 és 1685 évszámot viselő VI krajcárosok bizonyítanak. Ebből az időből nem áll rendelkezésünkre adat arra vonatkozóan, hogy ki volt a verdemester és a pénzvizsgáló. Jozef Hlinka azon megállapítása, hogy Lippay György verdemester lett volna,⁴³ azon a félreértésen alapszik, amely

²⁸ P 1342. 1. cs. 182. p. Nr. 1., – P 1342. 4. cs. Regestum literarum familiae Lippay (továbbiakban: Regestum) 31. p. Nr. 1.

²⁹ királyi tanácsos 1669-től: P 1342. 1. cs. 182. p. Nr. 2., 4. cs. Regestum: 31. p. Nr. 2.

³⁰ A fellelt utolsó oklevele 1681. szept. 17-én fródott (P 1341. Lad. 13. Fasc. 4. p. 8.), melynek érdekessége, hogy egy új pecsét látható rajta, amely eltér az előzőektől: a pajzson csak egy nyílt, leveles korona van; nincs sisak, sisakdísz és sisaktakaró. A kerekalpú pajzsot egyszerű levéldísz fogja körül.

³¹ Végrendelete 1668-ban kelt (P 1342. 1. cs. 182. p. Nr. 55., 4. cs. Regestum: 35. p. Nr. 55.). 1669-ben még élt (P 1341. Lad. 20. Fasc. 5. Nr. 43.).

³² P 1341. Lad. 13. Fasc. 7. Nr. 2–12.

³³ Szerződéses, birtokviták: P 1341. Lad. 13. Fasc. 5. Nr. 42., Nr. 64.; Fasc. 6. Nr. 8.; Lad. 20. Fasc. 9. Nr. 4.; Fasc. 10. Nr. 5., Nr. 16–18.

³⁴ P 1341. Lad. 13. Fasc. 4., 5., – P 1342. 3. cs. Capsa 10. Fasc. 4. Nr. 12.

³⁵ Például: P 1342. 1. cs. 45. p. (1661), 4. cs. Nr. 83. (1666).

³⁶ Például: P 1342. 1. cs. 109. p. (1665); 137. p. (1677).

³⁷ A magyar királyi kamarában altitkár 1636–1638 között, ezután magyar királyi titkár (*Fallenbüchl Z. A magyar kamara tisztviselői*: 256.). Személynök 1650. márc. 21-től nyugdíjazásáig, 1665. jan. 12-éig (*Fallenbüchl Z. Mo. főmértóságai*: 107.).

³⁸ Magyar Országos Levéltár E szekció (továbbiakban: E) 200. 13. cs. 37. tétel Nr. 12. p. 7.

³⁹ Végrendelete 1729. okt. 18-án kelt, meghalt: 1729. dec. 30-án. (E 200. 13. cs. 37. t. Nr. 8., 12.).

⁴⁰ Fonds „Hoffinanz Ungarn”, r. Nr. 330 (fol. 269 a/1–27).

⁴¹ Nagy István: 59. – Loehr: 94. – A VI krajcárosok 7 latos (0,438-as) ezüstből készültek, átlagsúlyuk 3,733 g, ezüsttartalmuk 1,633 g. (*Bodor Imre*: Magyarország aprópénzei a XVII. század második felében. NK. 72–73. (1973–1974) 63.), átmérőjük: 25,5 mm (*Hlinka*: 119.).

⁴² *Fallenbüchl Z. A magyar kamara tisztviselői*: 236–237.

⁴³ *Hlinka*: 29., 38., 56., 119.

szerint az 1660 körül kiadott utasítás⁴⁴ és az 1674-es királyi rendelet⁴⁵ úgy fogalmaz, hogy a Magyar Kamara fennhatósága alá tartozó pozsonyi pénzverdét a pénzverőmester (Münzmaister) és a pénzvizsgáló, pénzbecsőr (Quardein) irányítja; vagy egy ellenőr segítségével egy pénzvizsgáló vezeti. A pénzverde „nagyságáról” képet kaphatunk az 1689-ben felvett leltár adatain túlmenően abból is, hogy 1674-ben csak három állandó dolgozója volt a verdének, több munkást csak alkalmanként foglalkoztattak a felmerült igények szerint.⁴⁶

Lippay Györgyöt családi és személyi összeköttetései, pénzverdebérleti státusza hozzásegítette ahhoz, hogy a Magyar Kamara tanácsosává válasszák. Ez 1684-ben megtörtént,⁴⁷ a hivatal elfoglalásához szükséges taksát lefizette, azonban a közelmúlt eseményei kikezdtek egészségi állapotát és megbetegedése miatt nem tudott hivatalba lépni, a pénzverést sem tudta folytatni: 1684. év végén vagy 1685. év elején elhunyt. A pénzverde bérletét az özvegye külön kérvény alapján tovább folytatta, azonban nincs tudomásunk olyan érmékről, amelyeket ő veretett volna. A bérleti díj fizetésének elmaradása miatt a bécsi Udvari Kamara felszólította a Magyar Kamarát a pénzverőház adósságainak behajtására, amelynek az özvegy nem tudott eleget tenni és a pénzverdét visszaadta a kamarának. A pénzverőház elhasznált és hiányzó berendezéseinek leltárba vételét a Magyar Kamara részéről Meth Márton Lipót⁴⁸ német számvevő végezte 1689. március 14-én. A pénzverőház bérletének és a megmaradt felszerelési tárgyainak visszaadásakor még jelentős tartozás maradt fenn, amelynek elengedését kérte I. Lipótól az özvegy. Kérvényében arra is hivatkozott, hogy a bérleti szerződésben vállalt pénzverési kötelezettségének azért sem tudott eleget tenni, mert az országgyűlés miatt ebben akadályozták a pénzverde épületében elszállásolt képviselők. A magyar kamara támogatta az 1689. március 18-án kelt véleményezésében a kérelem teljesítését, azonban az országgyűlés miatti akadályoztatást kétségbe vonta, holott az megfeleltethető a valóságnak. A rendelkezésünkre álló adatok szerint az 1687. október 18. – 1688. január 25-e között Pozsonyban megtartott országgyűlés olyan nagy érdeklődésre tartott számot az ott tárgyalt témák és a politikai események miatt, hogy az alsóház termében nem volt elegendő ülőhely és emiatt a városi követek többsége állni kényszerült.⁴⁹

A felterjesztés a Magyar Kamara, mint testületi hatóság részéről az elnök, az igazgató és tanácsosai nevében készült. Ekkor – 1689-ben – a Magyar Kamara elnöke Erdődy Kristóf Antal, az igazgatója Horváth-Kissevich György volt,⁵⁰ a tanácsosok száma pedig hat vagy hét fő.⁵¹ A bécsi Udvari Kamara a kérvényt – többekkel együtt – 1689. június 19-én terjesztette az uralkodó elé.

Lippay György özvegye kérelmének teljesítésével a pozsonyi pénzverde XVII. századi történetének harmadik szakasza lezárult. A negyedik periódus 1695-től 1700-ig tartott, amelyben minden évből maradt ránk valamilyen címletű pénzérme, így: dukát, tallér, XV krajcár, 3 krajcár, krajcár és duarius.⁵² Ez a szakasz sem volt mentes a botrányoktól, amennyiben 1696-ban szigorú vizsgálatot rendeltek el a pénzverdét irányító Niess György pénzverőmester ellen. Utódja Hunger Kristóf György lett a verde élén, azonban ő is visszaéléseket követett el és ezért 1700-ban a pozsonyi pénzverőházat bezárták.⁵³ A verde XVIII. századi története ezen személyek rehabilitálása után velük folytatódott, majd 1721-ben végérvényesen beszüntette tevékenységét.⁵⁴

Soós Ferenc
Budapest

Az özvegy kérelme:

Sacratissima Caesarea Regiaque Maiestas Domine,
Domine Clementissime!

Maiestati Vestrae Sacratissimae hisce demississime exponere necessitor, qualiter conthoralis quondam meus

Magyarul:

Legszentebb Császári és Királyi Felség Legkegyesebb Úr!

Kényszerülve vagyok Legszentebb Felségednek ezennel a legalázatosabban előadni, hogy néhai férjem,

⁴⁴ Utasítás a pozsonyi pénzverőház pénzvizsgálója részére 1660 körül Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle 6. (1899) 323. Gazdasági kérdéssel foglalkozó, takarékoskásra intő, pontos munkát előíró utasítás.

⁴⁵ Lásd 12. jegyzet.

⁴⁶ Ember: 367.

⁴⁷ *Fallenbüchl Z.* A magyar kamara tisztviselői: 254.

⁴⁸ *Embernél Metz* (133); *Fallenbüchlnél* (A magyar kamara tisztviselői: 260–262.) Moth a családnév.

⁴⁹ *Szalay-Baróti*: A magyar nemzet története III. köt. (Budapest é. n. 1895) 403.

⁵⁰ *NI*: 5. köt. 152. – *Fallenbüchl Z.* A magyar kamara tisztviselői: 252–253. – *Fallenbüchl Z.* Mo. főmúltóságai: 110., 123., 127.

⁵¹ *Fallenbüchl Zoltán* szerint 6 (A magyar kamara tisztviselői: 265.) *Nagy István* szerint 7 (366.) tanácsosa volt 1689-ben a magyar kamarának.

⁵² *Hlinka*: 32.

⁵³ *Nagy István*: 60.

⁵⁴ *Hlinka*: 32. – *Csiky Emil*: A magyar pénzek verdehelyei történelmünkben. (Szeged 1987) 25. – *Nagy István*: 60. –

Latin szöveg és fordítás: Spekner Enikő, amelyért ezúton is hálás köszönetemet fejezem ki. – Címerkép: *J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch. Der Adel von Ungarn I–IV.* köt. (Nürnberg 1887–1893) 279. t. – Rajz: SF – Foto: Nagy Ádám, Móra Ferenc Múzeum, Szeged.

Georgius Lippay eiusdem Maiestatis Vestrae camerarius, dum ipsi in anno 1682 Maiestas Vestra Sacratissima domum Poseniensem monetariam arendae nomine erga persolutionem annuorum sexcentorum florenorum clementissime elocare cusionemque monetariam credere dignata fuisset, idemque pro conservanda praedicta domo monetaria commodoque Maiestati Vestrae Sacratissimae procurando omnes vires ac facultates suas impendisset subsecuta postmodum insperata irruptione Tökeliána ac Turcica in regnum Hungariae cusionem monetae per longum tempus suspendere coatus ob lucrum eatenus cessans currentemque nihilominus arendam gravissimum damnum perpressus fuerit super quo tandem etiam in gravem incidens infirmitatem relictis mihi non levibus debitis vitam cum morte commutavit. Et licet ego in viduali statu existens tale perpressum damnum praedictam arendam continuando me compensaturum sperassem. Quia tamen subsequente desuper generali regni Hungariae diaeta, ex quo saepiusmentionata domus monetaria regnicolis ac assignata fuerat in usuatone modofatae domus ac consequenter monetae cusione praepedita, modofatam domum ac officianam monetariam Inclytæ Camerae Hungaricae iterum cedere ac consignare necessitata fuisset, in mille sexcentis florenis respectu impersolutae arendae nonnullarumque officinae monetariae appertinentiarum restantiaria facta sum. Quod quidem restantiarium debitum cum Inclyta Camera Hungarica nunc a me strictissime ac sub conminatione proximae executionis exigere non cesset, egoque in praesentiarum, ex quo praesertim contracta debita persolvere liberosque meos ex praecedenti thoro progenitos non ita pridem contentare debuisset, omnibus mediis destituta essem.

Proinde ad Maiestatem Vestram Sacratissimam demississime recurrendo eidem devotissime supplico, quatenus mihi hanc caesaream gratiam praestare praerepetitosque mille sexcentos florenos intuitu tam olim parentis mei Maiestatis Vestrae Sacratissimae quondam personalis praesentia in iudiciis locumtenentis, quam etiam suprafati conthoralis mei Georgii Lippay totiusque Lippayanæ familiæ perpetuae illibataeque fidelitatis Maiestatique Vestrae per complures annos praestitorum fidelium utiliumque servitiorum praesertim vero modernae meae inopiae mihi ex innata caesarea gratia ac benignitate clementissime condonare suprafataeque Inclytæ Camerae Hungaricae, quo eadem ab exactione sua dictae restantiariae arendae conminationeque executionis supersedere velit, dedignetur.

Clementissimae eiusdem Maiestatis Vestrae resolutioni me de coetere submississime commendans

Lippay György Felséged kamarása, miután neki Legszentebb Felséged 1682-ben a pozsonyi pénzverőházat évi 600 forint bérleti díj megfizetése ellenében legkegyesebben bérbeadni és a pénzverést rábízni méltóztatott, minden erejét és igyekezetét megfeszítette, hogy az említett pénzverőházat megfelelően fenntartsa és azt Legszentebb Felséged hasznára irányítsa, de miután Thökölynek és a töröknek Magyarországra történő betörése bekövetkezett a pénzverést hosszú időre felfüggeszteni kényszerült, a haszon késlekedése, ellenben a bérlet folytatása miatt pedig súlyos kárt szenvedett el, minek következtében ő is megbetegedett, s ráam nem csekély adósságot hagyva elhalálozott. Én özvegyi helyzetem ellenére is reméltem ugyan, hogy az elszenvedett kárt a bérlet folytatásával ki fogom tudni egyenlíteni, de amikor ráadásként jött az országgyűlés, amiből kifolyólag az említett pénzverőházat az országalakóknak utalták ki, s az említett ház használatában, következésképpen a pénzverésben is akadályozva voltam, a kifizetetlen bérlet, s a pénzverde néhány tartozékának fejében felmerülő 1600 forint ellenében kénytelen voltam az említett házat és pénzverdét ismét átengedni a Méltóságos Magyar Kamarának. Mivel pedig a Méltóságos Magyar Kamara a fennálló tartozást most nem késlekedik tőlem a legszigorúbban a legközelebbi végrehajtás fenyegetésével behajtani, én jelenleg minden jószágomból kifosztott volnék, amennyiben különösképpen a tárgyalt tartozást meg kellene fizetnem, ugyanis gyerekeimet és az előző házasságomból származó utódokat is nem sokkal ezelőtt ki kellene elégítenem. Ezért Legszentebb Felségedhez leghódolatteljesebb folyamodással igen alázatosan kérelmezem, hogy ne tartassék méltatlannak rám azt a császári kegyet gyakorolni, hogy tekintettel mind néhai atyámnak, Legszentebb Felséged személyes jelenléti bíróságának néhai helyettes bírójának, mind említett férjemnek, Lippay Györgynek és az egész Lippay családnak örök, rendíthetetlen hűségére és Felséged irányában annyi éven át tanúsított hűséges és hasznos szolgálataira, különösképpen pedig az én mostani ínségemre természetes császári kegygel és bőkezűséggel igen kegyesen nekem adományozni az említett 1600 forintot, és a fentemlített Méltóságos Magyar Kamarának igen kegyesen meghagyni, hogy az említett bérlettartozás behajtásától és a végrehajtással való fenyegetéstől megkímélni szíveskedjen.

Legkegyesebb Felséged határozatának egyébiránt magamat a legalázatosabban alávetve

Legszentebb Felséged

legalázatosabb szolgálólánya

Ruessenstein bárónő

született Oroszy Anna Franciska

Maiestatis Vestrae Sacratissimae

devotissima ancilla

Anna Francisca baronissa

a Ruessenstein, nata Orossiana

A Magyar Kamara véleményezése és ajánlása a bécsi Udvari Kamara felé:

Extellentissime, Illustrissimi, Magnifici Perillustres et Generosi Domini Patrone et Amici nobis Obsevandissimi!

Servitiorum nostrorum paratissimam commendationem. Qualiter quibusve ex rationibus et motivis Magnifica Domina Anna Franciska a Ruessenstein, nata Orossiana pro relaxatione mille sexcentorum florenorum penes eandem ex arendatione domus monetariae loci huius Poseniensis imprimis quidem priori eiusdem marito Spectabili, utpone et Magnifico Domino Georgio condam Lippay, deinceps vero post mortem eiusdem antelatae Dominae Ruessensteinianae facta inexolute haerintium, nonnullarumque rerum mobilium et instrumentorum antefato priori quondam domino et marito suo tempore huiusmodi arendationis traditorum vel in natura, vel in limitato pretio ad dictam domum monetariam refundendorum apud Sacratissimam Caesaream Regiamque Maiestatem Dominum Dominum nostrum clementissimum supplicet ex humillima praenominatae dominiae instantis per Excelsam istam Aulicam voci et opinionis ergo ad Cameram hanc directam instantia uberius intelleximus.

Qua instantia cum Officina Rationaria Germanica Camerae huius decretaliter communicata: Esto quidem praefata Domina Ruessensteiniana restantias suas praevia ex causa emersas, alias iuxta calculum eiusdem Officinae Rationariae fl. 2010 et 42 1/2 cruciferos constituentes, usque ad fl. 853 et cruciferos 42 1/2 praeter praerecensita mobilia, non tamen adeo, uti ex annexo extractu liquet magni momenti existentia complanasset rerum cum attacta domus monetaria iamdictae Dominae Ruessensteiniana ad iteratas et sollicitas eiusdem instantias per Cameram hanc arendata extitisset, adeoque ipsa quoque domina arendatrix vi contractus eatenus initi Fisco Regio satisfacere adstringeretur cum volenti nulla fieret iniuria, sed et per allegatam assignationem superiorum aedificiorum eiusdem domus monetariae regnicolis tempore novissimae diaetae Poseniensis factam in aedificiis pro cusione monetae adaptatis et ordinatis minime praepedita fuisset, Camera porro haec veluti etiam ob proventus undique accisos pro exolutione multifariorum debitorum et vel maxime occasione mentionatae diaetae Poseniensis, non sine gravi onere interesse ad multa millia florenorum contractorum aliarumque diversarum assignationum media undique conquirere cogeretur: Idcirco rationibus ex praemitis memorata Domina Ruessensteiniana praenarratas restantias non quidem amplius ad mille sexcentos florenos, quemadmodum eadem domina instans exponeret, ast octingentos adhuc florenos et 42 1/2 cruciferos se extendentes cum praeinsertis rebus mobilibus iure merito solvere obligaretur: Nihilominus tamen si altissime dicta Sua Maiestas intuitu illibatae

Nagyméltóságú Uram, Méltóságos, Nagyságos, Nemzetes és Kegyelmes Uraim, igen nagyrabecsült Barátaim!

Szolgálataink legkézségesebb ajánlását. Mivel bizonyos érvek és megfontolások alapján nagyságos Ruessenstein, született Oroszy Anna Franciska úrnő legszentebb császári, királyi legkegyesebb Felséges Urunkhoz kérelmet nyújtott be 1600 forint elengedése érdekében, mely nagyrészt a pozsonyi pénzverőház bérletéből adódott, a bérlet először korábbi férjéé, tekintetes és nagyságos néhai Lippay György úr volt majd annak halála után lett kifizetlenül az említett Ruessenstein úrnőé, másrészt pedig a pénzverőházhoz tartozó, az említett néhai előző férjének a bérlet idején átadott, s természetben vagy becsült értékben az említett pénzverőháznak visszatérítendő néhány ingóságot és felszerelési tárgyat illetően keletkezett, az említett kérelmező úrnő legalázatosabb kérelmével alaposabban megismerkedhettünk, miután azt véleményezésre a Magas Udvari Kancellária ezen Kamarához irányította. A kérelemnek ezen Kamara Német Számvevőszéki Hivatalával történt megtárgyalása után pedig az a határozat, hogy az említett Ruessenstein úrnőnek az előző okból felmerült tartozása, mely különben ezen számvevőszéki hivatal számítása szerint 2010 forint 42,5 krajcár, ám legyen 853 forint 42,5 krajcár a felsorolt ingóságokon felül, nem mintha a csatolt szerződésből nem lenne világos hogy mekkora értéket kellene kiegyenlíteni, hanem mert az említett pénzverőházat ezen kamara a már említett Ruessenstein úrnőnek adta bérbe annak ismételt és sürgető kérelmeire, ezért maga a bérlő úrnő is köteleztetik az addig megkezdett szerződés erejével, hogy eleget tegyen a Királyi Kincstárnak. Mivel pedig a kérelmező részére semmilyen jogsérelem nem történt, hiszen a legutóbbi pozsonyi országgyűlés idején a pénzverőház felsőbb épületrészeinek az országlakók részére történt hivatkozott kiutalásakor a pénzverésre alkalmas és rendelt épületrészekben a legkevésbé sem volt akadályozva, a kamara pedig mintegy a mindenütt csökkenő jövedelmei miatt, valamint a sokféle adósság megfizetése érdekében, vagy leginkább amikor az említett pozsonyi országgyűlés alkalmával nem kis terhet jelentenek a sokezer forintos szerződések és más különböző megbízások, a jövőben kénytelen mindenhol begyűjteni kintlevőségeit, ezért az előbbi megfontolásból méltán jogosan köteleztetik az említett Ruessenstein úrnő az említett – ahogyan ezen kérelmező úrnő előadta – 1600 forintos adósságát, de legalább az eddigi 800 (sic!) forint 42,5 krajcárt kitevő adósságot, hozzáértve az ingóságokat is, megfizetni. Mindazonáltal, Ófelsége tekintettel az említett Ruessenstein úrnő előző férjének, ahogy az már említésre került,

fidelitatis prioris, ut attactum est, domini et mariti totiesfatae Dominae Ruessensteinianae, tamquam etiam certa in parte respectu anterecensitarum conflatarum restantiarum interellati, quodve idem pro officio consiliariatus Camerae huius sibi per summenominatam Suam Maiestatem benigne collato anticipato quidem taxam deposuisset, neque tamen ob diuturnam infirmitatem suam et exinde subsecutam mortem sessionem eiusdem officii consiliariatus consecutus fuisset, sed et moderni eiusdem dominae supplicantis, uti assere-ret egeni status praespecificatos fl. 853 et cruciferos 42 1/2 una cum praerecentis rebus mobilibus et instrumentis condonare et relaxare dignabitur, ingenitae eiusdem Suae Maiestatis gratiae et clementiae humillime submittimus.

Ceterum eadem instantia praesentibus in specie re-acclusa Excellentissimam, Illustrissimam, Magnificas, Perillustres et Generosas Dominationes Vestras ad vota sua felicissimas supervivere et valere cupimus.

Posonii, 18. Martii, Anno 1689

Sacratissimae Caesariae Regiaeque Maiestatis Camerae Hungaricae
Praefectus, Director et Consiliarii

rendíthetetlen hűségére, minthogy az előbb idézett felgyülemlett adósságokban bizonyos tekintetben részes volt, s mivel Őfelsége által kegyesen neki adományozott kamarai tanácsosi hivatalért előzetesen lefizette a taksát, de hosszas betegsége, majd azt követő elhalálózása következtében ezen tanácsosi hivatali széket mégsem foglalta el, valamint tekintettel a kérelmező úrnő jelenlegi szűkös helyzetére – ahogyan azt kérte – az előbb megjelölt 853 forint 42,5 krajcár adósságot az ingóságokkal és a felszerelésekkel együtt méltóztatik majd odaadományozni és elengedni, mi Őfelsége ezen természetes kegyének és kegyességének a legalázatosabban alárendeljük magunkat.

Egyébként a kérelmet eredetiben csatolva ezen felterjesztéshez, Nagyméltóságú Uraságnak és Méltóságos, Nagyságos, Nemzetes és Kegyelmes Uraságtoknak óhajtásuk szerint legjobbakat és jó egészséget kívánunk.

Pozsony, 1689. március 18.

Legszentebb császári és királyi Felség Magyar Kamarájának
elnöke, igazgatója és tanácsosai

GYÖRGY LIPPAY UND DIE PRESSBURGER MÜNZSTÄTTE

Resümee

Die Preßburger Münzstätte gehörte zu denjenigen in Ungarn, die nicht ständig genutzt, sondern nur zeitweise in Betrieb genommen wurden. Ihre Geschichte ist zum Großteil bekannt, doch die Angaben über die letzten Jahrzehnte des 17. Jahrhunderts sind lückenhaft. August Loehr erwähnte in der *Numismatischen Zeitschrift* von 1935 in ein Paar Zeilen ein Aktenbündel, das im Hofkammerarchiv aufbewahrt worden sei und Gesuche aus dem Jahr 1689 enthalten habe, darunter auch ein Gesuch der Witwe von György Graf Lippay in bezug auf die Preßburger Münzstätte. Das Archivmaterial wurde jedoch bis heute noch nicht bearbeitet, obwohl es nicht belanglos war, denn die Person des György Lippay wie auch seine Rolle in bezug auf die Prägestätte war noch nicht geklärt.

Nach einer kurzen Nachforschung in der Sammlung des Finanz- und Hofkammerarchivs im Österreichischen Staatsarchiv in Wien ist dem Autor gelungen, das erwähnte Aktenbündel zu finden. Es enthielt das Gesuch der Witwe von György Lippay, Anna Franciska Oroszy (damals bereits Gemahlin des György Károly Ruessenstein), geschrieben in Sachen Schuldenerlaß in bezug auf die Münzstätte, gerichtet an Kaiser Leopold I.; das Inventar der fehlenden und abgenutzten Einrichtungsgegenstände und Geräte der Münzstätte, aufgenommen vom deutschen Kämmerer der Ungarischen Kammer; die Begutachtung der Ungarischen Kammer zum Gesuch sowie die Eingabe der Hofkammer.

György Lippay nahm 1682 die Preßburger Münzstätte für 600 Gulden pro Jahr in Pacht. Die Aufgabe bestand in der Prägung von VI-Kreuzern, die laut Verordnung des Königs vom Jahr 1674 den Geldverkehr vergrößern und die fremden (vor allem polnischen) Gelder verdrängen sollten. Der Anlauf der Prägearbeit wurde durch die Kriegsergebnisse, die Angriffe Emmerich Thökölys und der Osmanen verhindert. Erst nachdem der Kriegslärm nachgelassen hatte, konnte Lippay seinen Verpflichtungen nachkommen. Es sind uns VI-Kreuzer-Münzen mit den Jahreszahlen 1684 und 1685 bekannt, die sein Meisterzeichen mit dem Säule haltenden Leoparden aus seinem Familienwappen aufweisen. György Lippay wurde durch seine Familien- und persönlichen Beziehungen sowie seinen Status als Pächter einer Münzstätte dazu verholfen, 1684 zum Rats Herrn der Ungarischen Kammer gewählt zu werden. Doch die Kriegsumstände und die Probleme mit der Münzstätte hatten seine Gesundheit untergraben, und er konnte sein Amt als Ratsherr nicht antreten und auch die Münzprägung nicht fortsetzen: An der Wende von 1684 zu 1685 verstarb er. Die Pacht der Preßburger Münzstätte setzte – aufgrund eines gesonderten Gesuchs – seine Witwe fort, es sind uns aber keine Münzen bekannt, die sie hätte prägen lassen. Wegen des Zahlungsrückstandes der Pachtgebühr wurde die Ungarische Kammer von der Wiener Hofkammer aufgefordert, die Schulden der Münzstätte einzutreiben, dem aber die Witwe nicht genüge tun konnte, die Münzstätte aus diesem Grund der Kammer zurückgab und Kaiser Leopold um den Erlaß der Schulden bat. Über die Familie Lippay sind nur wenige genealogischen Publikationen bekannt, und auch diese sind sehr lückenhaft und ungenau. Im Ungarischen Landesarchiv werden ziemlich viele Urkunden mit Bezügen zu der Familie aufbewahrt, anhand deren eine detaillierte genealogische Tafel erstellt werden kann.

Pénztörténeti adatok Kecskemét város körözüvényeiben I. Ferenc pénzkibocsátásának ötödik periódusához I. (1819–1821)

Finanzhistorische Angaben aus den Rundschreiben der Stadt Kecskemét in der fünften Periode der Geldemission Franz I. (1819–1821)

Pénztörténetünk I. Ferenc idején szerteágazó és bonyolult, kutatása pedig igen elhanyagolt területe a magyar numizmatikának. A már II. József alatt megkezdődött lassú infláció 1811-ben az ún. „nagy devalvációhoz” vezetett. Ám ezzel a pénz romlása nem állt meg. A központi pénzügyigazgatási szervek erőfeszítései sorra-rendre megbuktak. Az ezzel kapcsolatos rendeletek, rendelkezések – érthető módon – nem jutottak a széles nyilvánosság tudomására. Annál több utasítás található a korabeli „Hirdetőkönyvek”-ben. Ezeknek az adatoknak az ismerete nélkül – úgy véljük – nem írható meg a korszak pénzügyi-numizmatikai története. Az alábbi, közlésre kerülő akták egy majdnem elkészülő összefoglalás megírását kívánják elősegíteni. A kortörténeti és numizmatikai összefüggéseket korábbi cikkeinkben találja meg az érdeklődő.¹

1819^{ik} Esztendei Januarius 21^{kén} Érkezett Currens Tekintetes Pest V[árme]gyék 1818^{ik} Eszt. Karátsony Hava 19^{kén} tartott Kis Gyűléséből²

Hirdető Levél:

4546. A N. M. M. K. Helytartó Tanács jelentette: hogy Schmied Mayer János Lötseről való – mintegy 22 esztendő, magos sugár természetű, himlőhelyes, hosszú hegyes orrú, fekete haju, beszéll Totul, középszerűen Németül, beállván a' Besnyői³ T. Kapuczinusok Klostromába 10 napok mulva mintegy 1000 ft Váltó Czedulában ellopott, és e f. Holnap 9 napját követő éjjel elszökött. Meghagyatik annakokáért: hogy az említett Szökevény fogatassék meg, 's a' Vármegye Fog-Házába küldettesék.⁴

Tekintetes Pest Vgyének 1819^{ik} Esztend.

Karátsony Hava 19^{kén} tartatott Kis Gyűléséből

4723. Szinte a tisztelt H. Tanácsnak f. e. 28867. és 28868. számok alatt költ Intéző Levele által azt jelentvén, hogy Felső Bánya várossa Tanácsa⁵ Talpos Sárának annya halála után reá maradt 477. ftbol 20 3/4 xbol kész pénzben, és bizonyos Bányabeli részből álló örökségének felvétele végett a f. e. Sept. 17^k napjától számítálandó egy Esztendei Terminust; Pest várossa Tanácsa pedig Kuk Angyela Györgynek attya

¹ Kőhegyi Mihály: II. Ferenc devalvációs rendelete (1811). NK 86–87 (1987–1988) 113–138. – Ua.: Pénzügyi válság az 1811-es devalvációt követően. NK 88–89 (1989–1990) 99–108. – Ua.: Pénztörténeti adatok Kecskemét város körözüvényeiben a nagy devalvációt követő évekből (1811–1812) NK 90–91 (1991–1992) 163–170. – Ua.: Pénztörténeti adatok Kecskemét város körözüvényeiben I. Ferenc pénzkibocsátásának negyedik és ötödik periódusához (1813–1818) NK 92–93. (1993–1994) 75–81.

² Az 1818 végén keltezett levél csak jó egy hónap múlva, 1819 elején érkezett Kecskemétre és akkor hirdették ki.

³ Besnyő = Máriabesnyő, ahol a Grassalkovics család sírboltja volt. Ezt gondozták a kapucinus barátok. Fényes Elek: Magyar Országnak és a' hozzá kapcsolt Tartományoknak mostani állapota statisztikai és geographiai tekintetben. Pesten, 1837. II. 430.

⁴ Bács-Kiskun megyei Levéltár, Kecskemét város levéltára. Protocolum Currentalis (ezentúl BKmL Prot. Curr.) IV. 1504/e. 18. kötet (1819. január 21. – 1822. május 13.).

⁵ Ebből nem lehet megtudni, hogy mely város tanácsa kerestette Talpos Sárát, mert a felső magyarországi városok sorába több város tartozott. Kiváltságos – pénztörténeti szempontból rendkívül fontos – helyzetükről, működésükről Wenzel Gusztáv: Magyarország bányászatának kritikai története. Budapest, 1880. – Bán Péter szerk.: Magyar történelmi fogalomgyűjtemény. Eger, 1980. I. 65–66.

által nékie hagyott 600 fból v[áltó] Czéduláb[ól] álló Legatumának⁶ fel vétele végett e. f. e. Septem. 1^{so} Napjától Számlálendő egy Esz[ten]dei és 6 Heti Terminust rendelt légyen; Mellynél fogva meg hagyatik a M[egye]beli M[ező]városok, és Helységek Elöljáróinak, hogy ezen környülállást kebeleekben köz hírül tévén, a nevezett Személyeket ha kebeleekben tartozkodnának tudositják.⁷

Tettes Ns Pest Vgyének 1819^k Eszt: Szent György havának 3^k Napján Pesten tart. Kiss Gyüléséből

Hirdetmény

A Tettes Ns Vgye Tömlöczében fogva volt, és már büntetését ki álván, onnan szabadon botsájtatott Horog Dániel a ki is a mint a már több környülállásokbul fel lehatt tenni, hogy Tegez Andrással, a ki hamis váltó Czédulák tsinálása végett be vagyon fogva, öszve pajtáskodván, azoknak tsinálásában társa volt, még ezen Megyében lapang annál fogva szoros kötelességül hagyatik minden Mvárosok, és Helységek Elöljáróinak, hogy Horog Dánielt szorgalmatossan kerestessék, és feltalálása esetére ötlet Szoros őrizett alatt a Tettes Ns vgye Tömlöczébe kísértessék. Szig. Gyón Die 14^a April. 819. Zlinszky Antal m p. Fő Sz[olga] Biró⁸

1819. 5^{ik} July érkezett Currens

Folyo Esztendő Junius Holnap 8^{ik} napján a Esztergomi repülő hid⁹ alat 383 Darab 20 forintos anticipationalis hamis bankok találtattak, erre nézve meg hagyatik minden M. Városok és Helységek előljáróinak, hogy a Lakossak közöt ne talán folamatban lévő illen Banko Czedulák eránt szoros fel vigyázással legyenek és Lakossaitak figyelmetessé tegyék hapedig valamelliknél hamis anticipationalis V Czedulák találatnak azonnal jelentést tegyenek. Sig. Gyón die 3^a Juli 819 Zslinszki Antal fő Szolg.¹⁰

Tekintetes Nemes Pest Vgyének 1820^{ik} Esztendei Sz. Jakab Havának 1^{so} napján Pesten tartatott Kiss Gyüléséből költ Hirdető Levél

Hirdető Levél

2537. A N. M. M. K. H. Tanács e f. e. Junius 6^{ik} Napján az 14,414^{ik} Szám alatt költ Intéző levele mellett köz hírül tétel végett által küldi Kaminszky János, a' Királyi Pesti Universitasba első Esztendőbeli Philosophia Tudománynak Halgatojának, a' ki hamis Váltó Czedulák tsinálásában tapasztaltatott, de el szökött személyes leírását oly útasítással, hogy ha elől kerülne, szoros őrizet alatt a' Vgye fog házában be hozattasson, annál fogva meg hagyatik a M Városok s. a. t. - - -
2538. A N. M. K. H. Tanács e f. e. Junius 3^{kán} az 15424^{ik} szám alatt költ Intéző Levele mellett köz hírül tétel végett által küldi Benkő István Pápán a' Reformatusok Collegiumába tanuló Fiúnak a' ki Társaságban hamis Anticipationalis Czeduláknak koholásában tapasztaltatott, de minek előtte el fogattatott volna el szökött személyes leírását. Melynél fogva meg hagyatik a' M Városok. s. a. t. Ki adta Tahy Károly m[aga] k[ezével] V[ice] notar[ius]¹¹

1821^{ik} Eszt. Febriárius 3^{ikán} érkezett Currens

A Betsi Császári Királyi Pénzverő házat folyo esztendei Januarius Holnap 21^{ki} és 22 közt némely gonosztevők fel törték, és abból számosabb Arany, és Ezüst pénzeket, és darabokat elrablottak, melly elvitt pénzek[ne]k a leírása az ide zárt Jegyzékben foglaltatik, mellynek közlése mellett, szoros kötelességül hagyatik, minden igyekezettel arra vigyáztassanak, hogy helyben valamely idegen embert meg nem fordulna akit hacsak tapasztalni fognak járásával szoros kérdőre vegyék ugy szinte ha az itten le irt pénzzek nemeiből valakinél valamely darab találatna, az eránt szoros vizsgálódást tegyenek, és azonnal be jelentsék; aki ezen tolvajnak ki nyomozására valamely környül állást fel fog fedezni. Jutalmul 500 forint Conventios pénzt fog nyerni. Sig. Gyón die 1^a Febr 821. Zslinszky Antal

⁶ Legátum: Végrendeleti kikötés, melyben az örökhatyó kötelezi az örököst, hogy a hagyatékból valamely személynek meghatározott összeget fizessen ki.

⁷ BKmL Prot. Curr. 1819–1822.

⁸ BKmL Prot. Curr. 1819–1822. 32.

⁹ A repülőhíd olyan kompfajta, melyet (megfelelő kötél- és csigafelszereléssel) a folyóvíz sodra hajt a másik part felé. *Czuczor Gergely – Fogarasi János: A magyar nyelv szótára.* Pest, 1870. V. 514. – *Szabó T. Attila: Erdélyi Szótörténeti Tár.* Budapest, 1993. V. 97.

¹⁰ BKmL Prot. Curr. 1819–1822.

¹¹ BKmL Prot. Curr. 1819–1822.

Feljegyzése az ellopott Arany és Ezüst pénz Nemeinek

3172. Aranyban Tökélletes, a mértéket meg üto A betüvel jegyzeti, melyekre 1821 Eszten. vagyon ki nyomva Császári Aranyok - - - - - 6388.

Ugyan Császári de hijjános Aranyak amellyeken vagy Makula¹² láttcik vagy a' kép rajta nem tökélletes vagy pedig mind a' két lapján egyforma nyomás láttcik - - - - - 290.

A' tökélletes mértéket meg nem üto ugyan Császár Aranyak - - - - - 376.

Ezüstben A Betüvel s 1821. jegyzett egy tsomo Huszas darabok per 100 Mark. - - - - - 4200.

A Betüvel 's 1820 megjegyzett egy tsomo huszas darabok per 100 Mark. - - - - - 1000.

Az ezüst pénz darabok spagátával¹³ bé kötött ki zatskokba voltak, de egyikben a' Huszasok másikba a Tallér.¹⁴

1821. die Április érkezett Currens

Bizonyosan tudván azt, hogy Körös Városa részéről az Adokba nevezetesebb summa Réz pénz készen van, de az is meg lehet, hogy Ketskémét és Czegléd Várossai is, azzal bővölködhetnek ezenn okbol meg kérem Genera[li]s Perceptor¹⁵ T[ekintetes] Kováts Urat az eránt, hogy lenne annyi szivességgel, ha említett Városok részéről Pestre réz pénz küldetne, hogy az Pesten ő maga által venni: amelly kérésemet tettcet a T. Urnak most ezen egy esetben tsak általvenni; és azt mondta, hogy ő Husvétig Pesten lévén addig hamig réz pénzt az Urak bé küldenének szivessen által venni, mellynél fogva ha ugy tettcik, kiki Husvétig a réz pénzt szabadon és Bátoran küldheti be a Ns. Vármegye Pénzes Cassájába, ezt pedig azért tettem, hogy többször is hallottam már azt, hogy Ketskémét kivált és Körös Pestre könnyebben be szállítaná a réz pénzt, mint ide hozzám. Hanem Bankot nem kell küldeni, mert azt felnem veszi a T. Ur tsak rezet. A Banko pénzt majd én fogom által venni, a jövő Computusnak¹⁶ alkalmatosságával, mely időre készíteni is kell jó summát, mert Ketskémét és Körösnek már is réghetetlen nagy az Restantiája.

Kiegyéb aránt szivességekbe ajánlott vagyon jó akaró Birák Uraméknak Sz[ent] M[árton] Kátán 29 Maty 1821. készkötelességü Szolgájok Batta Sámuel G. Perceptor¹⁷

4^a Április P[rotocollum] C[urrentalis] [1821]

1343 Szinte a' K: H: to Tanács jelentette, hogy Zvadok János a' K. Balló János nevü társával 10 ft váltó Czedulát koholván, meg szökött, elől kerülése esetében Pesth Vgye Tömlöztébe kísértessen be.¹⁸

1821^{dik} Esztendei Augustus 4^{ik} napján érkezett Curr.

A F. Honap 13^{ik} és 14^{ik} Napjai közt lévő éttzakán Mélt: Grof Festetics Antal¹⁹ Urnak Dégen²⁰ lévő Jóságán nálla szolgálatban lévő Inassa Szobájában író és ruha szekrényeit tsinált kulcsokkal fel dulta, és ki rablotta, az el lopott Jóságok a' következendők: ugy mint 1500 fk VV. melyek között 6. darab 100. a' több 20 ftos volt, és egy csomo külömbféle elrongyolott Bankókból áll.

2^{or} Egy kiss fehér gyölts Zatskoba mindenféle ezüstpénzek, mely között cursuson kívül levő 5. darab Tallér volt a' Summája ezen pénzeknek nem tudatik.²¹

¹² Makula: verési hiba.

¹³ Spagáta: zsinag, spárta.

¹⁴ BKmL Prot. Curr. 1819-1822.

¹⁵ Perceptor: adószedő.

¹⁶ Computus: számvetés, elszámolás.

¹⁷ BKmL Prot. Curr. 1819-1822.

¹⁸ BKmL Prot. Curr. 1819-1822.

¹⁹ Festetics Antal császári, királyi kamarás.

²⁰ Dég község Veszprém megyében.

²¹ BKmL Prot. Curr. 1819-1822. A körözvény 5 pontban sorolja fel a lopott holmit, de ez pénztörténeti szempontból lényegtelen, s ezért nem közöljük.

[1822] 20as December érkezett Currens

A M[egye] belí Lakosoknak ezennel tudokra adatik, hogy a' N. M. M. K. Hellytartó Tanács útján érkezett rendelés szerént a' Katonaság részére teendő administratioik és Forspontozásai.²² – A' folyó Katona esztendő²³ 1° Napjától fogva a[nnyi] m[int] november 1° napjától a' Hadi computusokon Conventionalis Pénzben acceptáltattnak, e' szerént fognak fizettetni.

Ki adta Fehérváry Josef Ord. Not.²⁴

Tekintetes Nemes Pest Vármegyének 1823^{ik} Esztendei

Januárus 25^{én} tartatott Kis Gyűléséből költt

Hirdető Levél

Az Országlo Szék az ohajtott Békességnak helyreállítás után, az Ország Rendeinek többszöri alkalmas-ságokkal kinyilatkoztatott kéréseikhez képpeszt az igaz értékű arany és ezüst pengő pénznek ismét folyamatban való vissza hozatásában már annyira elő ment,²⁵ hogy az Ararium minden költségeit hasonló pénz nemében téteti, nevezetessen a' Só fuvarnak bérét már öt Esztendőktől fogva ezüst pengő pénzben fizeti: a' katonaság is már kétesztendőktől fogva így fizettetik: annál fogva az Ország Törvényei által a' Katonaság Tartására rendelt Hadi Adot is a' L. k: m:²⁶ esztendei Szent András Havának 1° napjától, ugymint e. f. Katona esztendők kezdetétől fogva ugyan hasonló conventionalis is ezüst pénzben fizettetni megkívánja: de tsak azon mennyiségben, amint az már régebbi időkben; midőn egyedül arany és ezüst pénz volt folyamatban, az ország Rendei által megajánlva, s úgy fizetve vala: következésképpen azon szaporítás nélkül mellyel a' papiros pénznek tekintetéből az ado, az 1802^{ik} Ország Gyűlésétől fogva neveltetve volt, viszont pedig a' Lakosok is az Ararium és a' Katonaság számára teendő Szolgáltatyaik Bérét, s administrálando természetmennyeiknek árát hasonló pénz nemében, fogják a' mult Esztendei és November 1° napjától fogva venni, e' szerént tehát reményleni lehetvén hogy a' Conventionalis pénz az arariumtul bővebb csatornákon ki folyván lassanként a' kereskedésbe is közönséggé fog válni: a' mennyire tehát az előbbeni Esztendőkben; ugymint az 1816^{ik} Esztendei Kiss Aszony Havának 27^{ik} napjától a' 25.435^{ik} és 1818^{ik} Esztendei Sz: Iván Havának 30^{ik} napjától a' 17.557^{ik} Számok alatt költt Intéző Levelek által a' külső országokban és Eö Felségének Tartományjaiban folyamatban lévő Conventionalis pénznek belső értéke meg határozottatott volna: a megyebeli Lakosok figyelmetessékké tétetnek, hogy az által következő Jegyzékben feljegyzett Conventionalis pénzekkel productumaik árok fejében, akár pedig az Ararium és Katonaság számára teendő Szolgáltatjaikért tsak azon értékben vegyék el, a' mint ottan ki vagyon tétetve – nevezetessen. –

	f.	xr.
Egy Körmöczi arany – – –	4.	30
Kettős vagy dupla arany – – –	9	-
Cs: Klyi ausztriai Néderlandus suvarindor	13.	– 20.
Fél suverindor – – –	6.	– 40.
Egy igazmértékű Hollandus arany – –	4	– 30
Az arany pénz pedig egy áttallában tsak úgy fogattatik el, ha annak ki szabott nehézsége nem hijános. –		
	f.	xr.
Egy austriai és más Conventios láb szerént készült Tallér	2.	-
Fél Tallér	1.	-
egy 1/4 rész Tallér	-	30.
Huszas	-	20
Márjás	-	15
tizes		10.
Régi peták		6.
Austriai 5. krajzáros		5.

²² A forspont (Vorspann) jobbágyi kötelezettség, amely szerint a jobbágyoknak lovaikkal, szekereikkel különféle állami és vármegyei szolgálatot kellett ellátni. Esetünkben a hadsereg által igényelt szállításokról (ember, élelem, takarmány) van szó.

²³ A polgári esztendő január elsején, a katonai november elsején kezdődött.

²⁴ BKmL, Kecskemét város Levéltára, Protocollum Currentalis V. 1504/e 19. kötet (1822. május 13. – 1825. február 4.) 63.

²⁵ A 20 krajcáros, fél- és egészalláros ezüst verése – bár bizonyára csökkent mennyiségben – szinte folyamatos I. Ferenc uralkodása alatt. Ez mondható el az 1 és 4 dukátus aranyról is. *Peter Jaekel: Die Münzprägung des Hauses Habsburg 1780–1918.* Basel, 1955. 48–83.

²⁶ A rövidítést nem tudtuk feloldani.

Ezüst garas	(f.	xr.)
Gallicia számára veretett 30.xros	-	3.
detto 15. Xros	-	30.
Austriai Niderlandus Coronás Tallér a' vagy		15.
az ugy nevezett 8. májjasos Tallér mostanában tsak	2 f.	12
Fél hasonlo Tallér, vagy 4. májjasok	1.	6
1/4 hasonlo Tallér vagy 2. marj:	-	33.

Hasonlo értékben el vétethetnek a' Külső Fejedelmeknek, Herczegeknek és pénzverésbeli Jussal bíró Német or[szág]beli Grofoknak és Városoknak pénzeik is: ugymint Szász f: ide nem értvén a Varsoi pénzeket Bajor, Triéri, Szaltsburgi, Vürtenbergi, Bámbergi Tartományokba Augsburg és Regensburg városokban veretni szokott igaz értékű hasonlo nemű conventionalis pénzek is: azomban a' Montforti és más Német Tartományokbeli Statusok által veretett Huszasok, melyeken résut fekvő négy szeglet láttzatik, és már régtől fogva folyamatokon kívül tétettek, el nem fogattathatnak, valamint azon bár Conventios pénzek is melyek körül vagynak nyelve vagy is csorbitva. Ki adta Fejérváry József fő Notar:²⁷

1823. 24^a Február érkezett Currens

A' Tettes Nemes Vármegyének Rendelésiből meghagyatik minden Mvárosok és Helységek Előljárainak, hogy az Lakossáiknak tudokra adják, hogy az Hadi Adot 822^{ik} Esztendei November holnap 1^{so} Napjától fogva Conventionalis pénzben kötelessek ugyan fizetni, hanem a' mennyiben Conventios pénzek nintsen, az töllük a' még most is folyamatban lévő papiros pénzben is elfogdtatik 250 Cursus szerint, melynek következésiben a' történhető panaszok, és zavarodások el kerülése tekintetéből szoros kötelességül hagyatik az Előljároknak, hogy a' midönn valamely Lakos Hadi Adoja lerovására papiros pénzt hoz, azt mindjárt Conventios pénzre 250 forint Cursus szerint reducálván, az Individualis Ado Könyvetskéjébe a' Lakosoknak oly formánn írják be; hogy N. N. hozott papiros pénzben annyi, mely 250. forint Cursus szerint Conventios pénzben téssen ennyi, hasonlo modonn írják be az Helységek résziről particularis Perceptor Urnak Administralt quantumot; a' mult Esztendőről valo Adokbeli tartozását pedig a' Helységek egyenesen papiros pénzben, annak nevezett szerint valo betsében fizethetik, a' szerint a' mint ejectalva volt.²⁸

1823^{ik} Eszdei d. 15^a Aprilis Érkezett Currens

E' folyo Esztendei Majusi Computust, ugyan Majus Holnap 5^{ik} Napjára Czegléd MVárossában rendeltem Melynél fogva meghagyatik minden MVárosok és Helységek Biráinak és Notariussainak hogy a' Lakosok által a 1^a 9^{bris} ki szolgáltatott természetményeknek regulamentális árát Conventios pénzben számítsák fel, ugy a' Házi Adora nézve, és azonn természetményeknek melyek MBiztosok és üldöző Katonák számokra kiszolgáltattak ugy a' Salgamust,²⁹ és a' szekerezések évi járo Regulamentális Bért Conventios pénzt értékében 250 ft Cursus mellett, a' kézi munkáért pedig 10 xr. Conventios, vagy is 25. xr. papiros pénzben számítsák fel, és akképpen elkészített Jedzékekkel, a' ki tett Helyen és napon jelenjenek meg.

Signat. Gyón die 14^a Maji 1823. Zlinszky Antal Fő Szolgabiro.³⁰

1823^{dik} Esztendei A. 8. Máj. érkezett Currens

A Mbelieknek tudokra adatik: hogy az adonak Convent. pénzben történhető akadályok el háritása tekintetéből Budán, Posonyba; Kassán, Debreczenbe, Temesváron, Eszéken és Zagrába, levő válto Pénz tárokon kívül még a Györi, Pétsi, Kanisai, Ujvidéki Körmendi Szegedi, Egri, Rozenbergai, Veszpremi, és Tisza Ujlaki soházaknál, hasonlo pénz Tárok állittattak fel, melyeknél e f esztendei Böjt elő hava 1^{so} napjától fogva be válto Uj Anticipationalis Czédulákat is, Conventios pénzen vagy pedig Banknotákra 250 cursus szerint fel lehet váltani. Ki adta Fehérvári Josef Nota.³¹

²⁷ BKmL Prot. Curr. 1822–1825. 76–78.

²⁸ BKmL Prot. Curr. 1822–1825. 79.

²⁹ Salgamus: A Mária Terézia által elrendelt „Schlafkrajzer”, amit a szállásadó az egyes katona után kapott.

³⁰ BKmL Prot. Curr. 1822–1825. 95.

³¹ BKmL Prot. Curr. 1822–1825. 97.

13 Septembris 1823^{dik} P.[rotocollum] C[urrentalis]

3026 Al Szolga Biro Dubravitz Simon Ur hivatalossán jelenti hogy a' f. Esz. Sz. Jakab Havá[na]k 10^k Napján Szolnokul Pestre az Ujszászi határon keresztül jövő országuton bizonyos Ujszászi Lakosok által 150 ftok rézpénzben találtattak.

Ennél fogva meghagyatik a' Mbéli Mező Városok és Helységek Elöljáróinak, hogy ezt szokott modon köz hirül tévén a' netalán jelentendő tulajdonos említett Szolga Biro Urhoz utasítsák.³²

Tettes Ns Pest Vármegyében 1823^{ik} Esztendei November 11^{ik} napján tartott köz Gyűléséből költt

3510. Az egybe gyűltt Rendeik azon okbul, hogy a' Lakosoknak a' Ns. Vármegye Részére tett Szolgálatyai, már ugy is a' mult esztendőül fogva Conventionalis pénzbe számíttattnak, azt határozták meg, a' Cassák egyenlőségek tekintetéből is; hogy a' folyo 1823^{ik} és 1824^{ik} Katonai Esztendőre a' Házi ado a' szükséges költségekhez mérsékelve; és így nem azon mennyiségbe, a' mint tavál be válto Czedulába volt, hasonló pénz nemébe vétessen ki, hanem ha a Lakosoknak Conventionalis pénzek nem lenne, be válto Czedulába 250. Cursus szerint; ugymint a' Hadi adot fizetessék, továbbá a' Forspont Bér is a' mostani környüállásokhoz képest; a' szerént állapittatott meg; hogy a' privatusok legyenek azok megyebeliék, vagy pedig más megyéből valok statiora³³ négy lotul kívül egy forint Conventios pénzbe, a' Pesti Statióul pedig 1. ft. 30 xr Conventios pénzbe kötelessek légyenek fizetni: A. Magistratuális Urakra ki szolgálhatando Forspontot akár kívül, akár pedig Pestrül minden külömböztetés nélkül a' folyo holnapnak első napjától fogva egy forint Conventios pénzbe számíttassanak be; ezenkívül soros Tábla Birák Uraknak is, kik Törvény Székekre és Számvevő Székekre kirendeltetnek, Forspont ugy mint ennekölte quietantia mellett szolgáltatson ki, a' quietantia pedig a' Lakosok részéről mint a' magistratualisok Számokra ki szolgáltatott Forspontrul valo quietantiák Házi adojokba imputaltasson.³⁴ Ki adta Fejérváry József f. Notar³⁵

Kőhegyi Mihály

Türr István Múzeum

6500 Baja Deák F. utca 1.

FINANZHISTORISCHE ANGABEN AUS DEN RUNDSCHEIBEN DER STADT KECSKEMÉT IN DER FÜNFTEN PERIODE DER GELDEMISSION FRANZ I. (1819–1821)

Resümee

Nach der Devaluation von 1811 mußte ein Jahrzehnt vergehen, bis die zerrüttete Wirtschaft sich einigermaßen erholen konnte. Diesmal werden Quellen (protocollum currentalis) über das Finanzwesen in Bezug auf die ersten zwei Jahrzehnten nach dem Überstehen der Krise aus dem Material des Kecskeméter Stadtarchivs publiziert. Die historischen und numismatischen Zusammenhänge wurden bereits in den früheren Publikationen des Autors erörtert.

³² BKmL Prot. Curr. 1822–1825. 137.

³³ Statio: állomás, ahol a lovakat váltották.

³⁴ Imputaltasson: betudódjon, beszámíttasson.

³⁵ BKmL Prot. Curr. 1822–1825. 148–149.

A londoni „Kossuth-bankók”

The London „Kossuth-notes” of 1861

A Kossuth-emigráció meg nem valósult pénztervezetei fontos részét képezik a magyar papírpénztörténetnek. Kossuth, az 1848/49-es forradalom és szabadságharc leverése után gyakorlatilag a kiegyezésig tervezte a második szabadságharc elindítását és szervezte ennek két feltételét; a hadsereget (légió) és a hozzá kapcsolódó pénzkibocsátást. Azért, hogy a szabadságharc pénzkibocsátásában elkövetett hibák meg ne ismétlődjenek, pl. a kiscímletű pénzek hiánya nagyfokú inflációhoz vezetett. Bár tervei között fémpénz kiadása is szerepelt, a papírpénz élvezett elsőbbséget. Összességében megállapíthatjuk, hogy a fémpénzek még próbaveret, vagy tervezet szintjéig sem jutottak el, a papírpénzek bár elkészültek, nem forogtak, Magyarországra pénzként el nem jutottak, szerepüket soha nem tudták betölteni. Egyik sem tekinthető bankjegynek, kibocsátó bankkal Kossuth nem tárgyalt. Legpontosabb meghatározás a pénzjegy, ill. pénzjegytervezet.

A Kossuth-emigráció pénzkibocsátásai és tervei:

I. 1851 Törökország. Nyugtatvány¹

Nemzetközi kölcsön szerzése volt Kossuth első próbálkozása. Az egyoldalas, fekete-fehér jegy, amelyen a darabszámot, a forintösszeget és a sorszámozást kézírással kellett kitölteni nem tekinthető pénznek, az 1848/49-es Kossuth-„bankók” becserélése céljából készültek. Kossuth későbbi emigrációs kibocsátásaira is jellemző az a koncepció, hogy meg kell jutalmazni azokat, akik a szigorú büntetések ellenére is megtartották a Kossuth-bankókat. A „nyugtatványok” rendkívül ritkák,² vélhetően eredetileg is kevés készült.

II. Az 1852-ben az Amerikai Egyesült Államokban kiadott jegyek

Mind a New York-i, mind a philadelphiai jegyek a korabeli amerikai papírpénzekhez hasonló, egyoldalas, vékony, túlnyomóan fekete-fehér nyomással készültek olyan nyomdáknak, amelyek az amerikai jegyek egy részét készítették.

a.) *New York*³ (Nyomda: Danforth, Bald and Co.)

- 1 dollár 1852. február 2.
- 5 dollár 1852. február 2.
- 10 dollár 1852. február 2.
- 50 dollár 1852. február 2. és 1852. július 1.
- 100 dollár 1852. január 1. és 1852. július 1.

A dollár értékre szóló kölcsönjegyeket (bond) kibocsátója, a Magyar Alap, a Hungarian Fund volt. A bondokat jegyezni lehetett és a tervek valamint a jegyek szövege szerint a „független magyar kormány” megalakulása után egy évvel becserélte volna. Váltásra itt sem került sor.

b.) *Philadelphia*⁴ (Nyomda: Toppan, Carpenter, Casilear and Co.)

¹ Albert Pick: World Paper Money. Fifth Edition – Vol. One. Specialized Issues. Battenberg Verlag München, MCMLXXXVI. p. 520. S131.

² A Magyar Nemzeti Múzeum Legújabbkori Történeti Múzeum tulajdonában van egy példány.

³ Pick p. 520. S 136–140.

⁴ Pick p. 521. S 141–143.

A keltezés nélküli 1, 2 és 5 forintosok Kossuth amerikai tartózkodása végén készültek acélmetsző eljárással a New York-ihoz hasonlóan szép kivitelben.

Az amerikai dollárok és forintok az emigrációs jegyek közül a legnagyobb számban maradtak fenn, darabonként és ívekben egyaránt és keltezésének körülményeiről is sok mindent tudhat meg a téma iránt érdeklődő.⁵

III. Londoni kibocsátás (1860–1862)⁶

IV. 1866 Torino⁷

Az emigrációs papírpénzek sorát a torinói tervek zárják, amelyek csak klisék formájában készültek el, még nyomtatásra sem került sor.

Címletek: 1 forint kincstárjegy (2 változatban ismert)

10 váltó garas

2 váltó garas (2 változatban ismert).

* * *

1858. április 27-i császári pátenssel a Habsburg-birodalom egész területén bevezették kizárólagos fizetőeszközként az ezüstalapú „osztrák értéket” (österreichische Währung), amelynek célja – miután az aranyalapú valutára való áttérési kísérlet sikertelen volt –, a Habsburg-birodalom pénzügyi elszigeteltségének feloldása volt. Ez a pénzrendszer határozta meg a birodalom, illetve az Osztrák–Magyar Monarchia pénzügyeit 1892-ig, a koronarendszer bevezetéséig, bár Ausztria 1867 végén hivatalosan kilépett a pénzszerződésből.

A bécsi szerződés következtében az új pénzláb alapján kerültek forgalomba bank- és államjegyek. Mégis, a Kossuth-emigrációs jegyek nem az osztrák értékű, hanem a konvenciók pénzlábat követik. A konvenció 1753. szeptember 21-től az osztrák érték bevezetéséig 104 éven át érvényes ezüstalapú pénzügyi rendszer volt, amelyet 1811–1816 között a bécsi érték (Wiener Währung) időszaka szakított meg. Kossuth magyar nyelvű emigrációs pénzeit a konvenciók pénzláb szerint forgalmazta meg. Ennek magyarázatára utaló írás nem maradt fenn, tekinthetjük ezt az ellenállás jelének is. Témánkhöz szorosan csak a londoni jegyek tartoznak, amelyek minimális változtatással az 1848-as jegyek szövegét ismétlik meg.

Formai szempontból a londoni jegyek az 1848-asokat követik, azon belül is az államjegyeket. A londoni jegyek méretüket tekintve kisebbek (114 x 86 mm) mint a 48-asok, egymáshoz képest viszont egységesebb képet mutatnak, de egyúttal kezdetlegesebbek, kivitelük igénytelenebb, esztétikai szempontból elmaradnak a Tyroler József által tervezettektől. Egyoldalasság, hiányzik hátoldalukról az öt nyelvű büntetőzáradék. Nincs feltüntetve a kibocsátás helye és ideje sem. Felmerül a kérdés a 61-es jegyek meghatározását illetően is. Pénzjegy, illetve pénzjegytervezet tűnik a legpontosabb meghatározásnak. Bankjegyeknek semmiképpen nem nevezhetjük azokat, mivel semmilyen bank neve nincs feltüntetve, s kibocsátásuk körülményei sem köthetők banki tevékenységhez, ahogy például a pesti Magyar Kereskedelmi Bank 1 és 2 forintosai. 12 és 1/2 millió forint értékben történő kibocsátásuk fedezetéhez Kossuth 1848-ban 5 millió forint értékű ezüstöt helyeztetett letétbe. Ez a XIX. század első felében változó, de általában elfogadott 40%-os bankjegyfedezeti elvnek felel meg. A londoni jegyeknek fedezetük nem volt – előállításukhoz járult hozzá Cavour gróf, piemonti miniszterelnök 2000, Napoleon herceg 1000 fonttal.⁸ A pénz nem teljesen tisztázott körülmények között jutott el Londonba Kossuth-hoz.⁹ Időközben a támogatóknak már nem volt többé fontos a magyar emigráció segítése,¹⁰ a bankjegygyártáshoz viszont Kossuth ragaszkodott, de ekkor azt már egyébként sem lehetett leállítani.

⁵ – MOL R. 90 Kossuth-gyűjtemény, Kossuth Lajos iratainak időrendi része 1819–1914.

– Ambrus Béla: Kossuth Lajos amerikai emigrációs bónjai (1851–1853) *Numizmatikai Közlöny*. LXXIV–LXXV. (1975–1976) pp. 79–92.

– Balassa József: Kossuth Amerikában 1851–1852. Bp., 1931, Gergely R. Könyvkereskedése. 124 p.

– Jánossy Dénes: A Kossuth-emigráció Angliában és Amerikában. 1851–1852. I–II. köt., Bp., 1940. MTA 895 p., 1086 p.

⁶ Összefoglaló munkák a témáról:

– Kossuth Lajos: Irataim az emigrációról. III. köt. V. fej. pp. 366–507. Bp., 1882. Athenaeum.

– Ambrus Béla: Kossuth Lajos londoni bankópere 1861–1862. *Levéltári Szemle* 28 (1978) pp. 635–656.

– Garami Erika: Kossuth Lajos 1860–61-es londoni bankókibocsátása és pere. *Századok* 129 (1995) 2 pp. 407–445.

⁷ Fejős Imre: Az utolsó Kossuth-bankó. *Numizmatikai Közlöny* 48–49 (1949–1950) pp. 47–50.

⁸ Kossuth Lajos: Irataim az emigrációból. III. köt. Bp., 1882. Athenaeum. p. 383.

⁹ MOL R. 90. I. 3420, 2906, 3399, 2891.

¹⁰ Ács Tivadar: A genovai lázadás. A Magyar Nemzeti Igazgatóság regénye. 1859–1861. Bp., 1958. Szépirodalmi Kiadó. p. 492.

21 millió pénzjegy előállításához volt elegendő Cavour és Napoleon herceg pénze. Ezt alapul véve alapodott meg Kossuth a Day & Day londoni litográfus céggel. Sajnálatos módon semmilyen írásbeli nyoma nem maradt kettejük kapcsolatának, tudjuk, hogy közvetítők útján tárgyaltak.¹¹ A megrendelés végül is 16 millió darab 1 forintosra, 2 és fél millió két, és 2 és fél millió öt forintosra szőtt, összesen 33,5 millió forint értékben.¹² Először csak kis címleteket kívánt készíteni, nem akarta a forradalom egyik nagy hibáját, a rossz címletelosztást elkövetni, ami katasztrofális aprópénzhiányt eredményezett. Gondolt fémpénzkibocsátásra is, de csak a papírpénzek elkészülte után: „Gondoskodnunk kell valami kis váltópénz készletről a papír mellett, habár csak százezer frankig is, mert ezüstre nem igen fog menni tehetségünk...”¹³ A fémpénzek egyik emigrációs kibocsátásánál csak a tájékozódásig jutott el.

Az angol emigrációs pénzjegyek így 1, 2 és 5 forintos címletekben készültek, az 1852-es philadelphiai jegyekhez hasonlóan.

A londoni forintosok fehér, vízjeles papírra készültek, Ambrus Béla¹⁴ megállapítása szerint Samuel Leyh Sot-heby készítette és szállította a papírokat Day & Son nyomdájába. A 98 x 70 mm-es vízjel mindhárom címletnél azonos az értékjelzés kivételével: kettős vonalú, hullámos keret, értékjelzés a két felső sarokban, heraldikai szempontból pontatlan, stilizált középcímer közepén, a szív pajzsból hiányzik a hármashalom, a folyók helyett vonalak láthatók, Szlavónia címeréből kimaradt a futó nyest alakja. A vízjel alján a RESURGO szó olvasható nyomtatott nagy betűkkel. Mindhárom címlet fekvő formátumú, kicsit kisebbek előképeiknél (114 x 86 mm, egy-két milliméter eltérés a vágás miatt elképzelhető). Az 1 forintos domináns színe fekete, a kettesé piros, az ötösé zöld. Formai szempontból az öt forintoson követhető nyomon leginkább a két jegy hasonlósága. Díszes belső keretben közepén fent és két oldalt közepén az „5” szám áll (a 48-ason az oldalsók római számmal). A címlet betűkkel a keret négy szélén: az egyik nyelvnél tapasztalható különbség. A magyarországi ötös alnyomatban ismétli a címletet, „5 Ft”. Mindkét pénz szövege azonos, csak a nyomdai tördelésben van némi eltérés.

¹¹ Kossuth Vukovics Sebőhöz. OSZK Kt. Levelestár. Genua, 1861. okt. 12.

¹² Kossuth levelezőkönyve. III. OSZK Kt. Fol. Hung. 2236.

¹³ Kossuth Pulszky Ferencnek. London, 1860. okt. 1. MOL 90. I. 2904.

¹⁴ Ambrus Béla: Kossuth Lajos londoni bankópere 1861–1862. *Levéltári Szemle* 28 (1978) 3 p. 639.

„Öt forint

Ezen pénzjegy minden magyar álladalmi és közpénztárakban

öt ezüst forint

gyanánt, három huszast egy forintra számítva elfogadtatik, 's teljes névszerű értéke a' közállomány által biztosítottik.”

Kossuth aláírása a londonin alul középen: „A nemzet nevében”, a „buda-pestin” jobb oldalon lent mint pénzügyminiszter. Az utóbbin a sorozatszám nyomtatott, a sorszámot kézzel kellett kitölteni. A londonin sorozatszám nincs, az ötszámjegyű sorszámozást géppel nyomták rá. Alul középen a koronás magyar címer látható. Az emigrációs jegyein ha királyság államformájú országban adta ki, korona szerepel a címer felett – Anglia, Itália – a köztársaság államformájú Amerikai Egyesült Államokban pedig korona nélküli.

„... a' már munkában levő bankók, melyek oly tömeget képeznek, hogy nem darabonként, hanem 16 darabot adó ívenként a' papír (1,750,000 ív = 3646 rizsma) egymásra rakva 1200 lábnyi magasságú oszlopot képezne. Ezt mihelyt készen lesz, szükségkép el kell a' műhelyekből szállítanunk, el Angliából.”¹⁵ Kossuth terve szerint a mintegy 23 tonnányi bankót kis mennyiségekben Genovába küldte volna Thomas de la Rue címére, ahonnan egy olyan helyre került volna a fegyverekkel együtt, ahol a felkelés kitöréséig maradhattak volna biztonságban. Erre Ancona vára tűnt a legalkalmasabbnak részben a magyarbarát konzul segítségével, részben földrajzi fekvése miatt. (Zárával átellenben fekszik.) A megfelelő pillanatban áthajóztak volna az Adriai-tenger túlsópartjára, és a katonaság segítségével jutott volna el Magyarországra.

Kockázatos volt a terv, már csak azért is, mert ilyen nagy mennyiségű pénz nyomtatását aligha lehetett titokban tartani. „A bankjegy ügy midőn a részletes végrehajtásra megyünk, ezer oly apró nehézségeket hoz elé, miket alig bír az ember legyőzni, miután az egész operation titokban tartása mind az előttünk levő cél, mind az angol kormány kémkedő hajlama... által parancsolva van. A lithographiának ércz tábla nyomtatással combinatioja kétszer nyomtatást kívánván ezt mind a növekedett költség, mind a többek beavatásának veszélye miatt elvettem, 's a Machinographiában állapodtam meg minek utánzása nagy nehézséggel járna, tehát a biztonságot növeli. A papírkészítés, 's az aczélmetszés el van intézve oly biztonsággal minőt emberi előrelátás adni képes. A baj a nyomtatással van, mert ötven sajtónak kell dolgozni, hogy egy hét alatt 1.000.000 darab készüljön... Tehát még több sajtót kellene alkalmazni, 's már csak ötven mellett is lehetetlen lesz a titkot feltartani...”¹⁶

Kossuth aggodalma beigazolódott. Hiába kötött három hónapra tárolási szerződést régi ismerősével Charles Rawlins liverpooli kereskedővel a bankók számára. Liverpoolból indultak volna a jegyek gőzhajón Genova felé. A bankók nagy része már elkészült, amikor illegális úton kikerült a nyomdából egy 1 forintos és került az angol rendőrség kezére. A Chancery előtti per Sir Richard Mayne, a Metropolitan Police rendőrfőnöke 1861. február 11-i levelével kezdődött, amelyben felszólította a nyomdászokat: „tartsák vissza az összes magyar jegyet.”¹⁷ Közben a kül- és a belügyminisztérium is foglalkozott az ügygel.¹⁸ Közeledett március 15, megpróbálták elsimítani az ügyet, nehogy egy második forradalom törjön ki. Osztrák ügynökök segítségével vezettek el a szálak a Day testvérek nyomdájába, valószínűleg a sietség miatt pótlólag felvett munkások között lehetett ágens is.

Ferenc József miután sem diplomáciai, sem bűnvádi eljárás útján nem tudta leállítani a nyomtatást és megszerezni a jegyeket a klisékkel együtt megsemmisítés céljából, indított magánjogi pert Anglia legköltsége-sebb bírói fóruma, a Chancery előtt. Abban bízott, hogy Kossuth nem tudja vállalni a per költségeit, még a nyomdászokét is neki kellett előteremtenie, másképp azok nem vállalták volna a pert.

Két Védőbeszédében (Affidavit),¹⁹ melyeket rangos angol lapok *The Daily News*, *The Daily Telegraph*, sőt még az osztrákról *The Times* is lehozott, Kossuth nem ismeri el, hogy a felperesnek, Ferenc Józsefnek, királyi zárolásos joga lenne pénzjegyek kibocsátására Magyarországon, mivel ez csak az országgyűlés beleegyezésével lehetséges. Egyedül ő, Kossuth kapott ilyen jogot 1848-ban pénzügyminiszterként, majd 1849-ben kormányzó elnökként. A magyar korona megjelenítése, amit a császár kifogásolt, a címer eleme, az országé (Regni Corona), nem pedig a királyé (Regis Corona). Kossuth mint magyar nemes, a magyar Szent Korona tagjaként részese annak, jogosult azt használni.

Második védőbeszéde arra a jogi kérdésre helyezi a hangsúlyt, hogy Ferenc József nem királya Magyarországnak, csak Ausztria császára, így ebben a minőségében nem léphet fel az angol bíróság előtt mint felperes. A királyi felségjog csak az arany- és ezüstpénzre terjed ki, Magyarországon a papírpénzkibocsátásra nincs. A Day & Son jegyek is csak akkor kerülhetnek magyarországi forgalomba, ha azokat előzetesen a diéta elfogadta.

¹⁵ Kossuth Pulszky Ferencnek. London, 1860. okt. 22. OSZK Kt VIII/537.

¹⁶ Uo. 57, és Irataim III. pp. 74–75.

¹⁷ PRO MEPO 1, 46.

¹⁸ PRO Russell Papers, 30/22, 14B, 155.

¹⁹ PRO C31/1543, MOL R. 115 3189.

A konzervatív bíróság mindkét fokon a császár javára döntött azzal a kitételrel, hogy engedélyezi Kossuthnak a címer használatát. Másodfokon a felperes már taktikát változtatott: nem a királyi felségjogot és a forradalom elleni harcot, hanem a magánjog védelmét helyezte a fókuszba. A bíró, a lordkancellár véleménye szerint ha a szóban forgó jegyek eljutnának Magyarországra, ott csak a felperes érdekeivel ellentétes célokra lehetne felhasználni, s így a felperest vagyonában károsítaná meg, s akkor Ferenc József teljes joggal fordulhatna az angol bírósághoz. Kossuth szerint viszont a Londonban készült jegyek a forradalom alatt elértéktelenedett jegyeket váltanák fel.²⁰

Nemcsak a bíróság falain belül zajlott a harc. Már említettük a sajtót, amely főleg a Londonban élő magyar emigránsok tevékenységének köszönhetően rendkívül aktív volt, s Anglián kívül Skóciában, Franciaországban, Belgiumban, Itáliában, Németországban s Európa számos más országában jelentek meg cikkek a perről, csak Ferenc József cenzúrája bizonyult áttörhetetlennek. Azokat a bécsi lapokat (*Die Wanderer*, *Die Presse*), amelyek megkísérelték közölni Kossuth védőbeszédeit, elkobozták és eljárást indítottak ellenük. Az újságokon kívül a magyar ügy népszerűsítésének jó eszközei voltak a politikai röpiratok, amelyeknek a per bőséges témát adott pro és contra egyaránt. Joshua Toulmin Smith nevéhez fűződik a legfontosabb röpirat: nyílt levél Lord John Russellhez: „Ki az a magyar király, a ki most folyamodó az angol Chancery bíróság előtt?”²¹ 3000 példányban készült, eljuttatták minden parlamenti taghoz, újságszerkesztőkhöz, közéleti vezetőkhez, fordították különböző nyelvekre, s juttatták el külföldre is. Természetesen a „másik oldal” sem hagyta e támadásokat válasz nélkül.²² Toulmin Smith segítségével a Parlament alsóházában is többször napirendre került a per és a magyarok ügye. Az általa szerkesztett parlamenti tudósításokban a felszólalások mellett kommentárokat is fűz Kossuth védelmében.²³ A teljes képhez az is hozzátartozik, hogy Kossuthék attól sem riadtak vissza, hogy lefizessék az egyik honatyát, hogy a megfelelő kérdéseket tegye fel.²⁴

A rendkívül magas költségek – Kossuth ügyvédcégeének, az Ashurst & Morris kimutatása szerint 1365 font 7 shilling 7 penny, de ez nem foglal magában minden kiadást²⁵ – miatt Kossuth nem vállalta a fellebbezés kockázatát a Lordok Házához, amely 3–4000 fontba került volna. Ekkor már Itáliában élt, angliai ügyeit volt igazságügyminiszterére, Vukovics Sebőre bízta. Hogy Kossuth mennyire helyesen döntött, azt Sir Hugh Cairnsnak, az egyik bírának gróf Apponyi Rudolffhoz, az osztrák követhoz írott leveléből tűnik ki: „a Lordok Házához való fellebbezés reménytelen lenne”.²⁶ Ha fellebbezés nem is, de majdnem egy második per indult a papír ár-ért a nyomdászokkal. Végül nyolc hónapig tartó levelezés és huza-vona lett belőle. Kossuth időközben rájött: „Dayéknek az egész összeget előre fizetni súlyos hiba volt”.²⁷

Hiába a közvélemény, a barátok támogatása, a papírpénzek nem kerülhették el a tűzhalált. A bírói döntés értelmében mintegy 20 millió darabot 60 ládában a Bank of England kemencéiben égették el 1861. július 22-étől két héten át.²⁸ Ennek a költségét 150, más források szerint 200 fontot a felperes állta. A kevés fennmaradt példányt a bíróságon bizonyítékként szerzett és vásárolt darabok, a nyomdászok, illetve az égetésnél a jelenlevők által eltett darabok alkotják. A leghíresebb fennmaradt darabokat a Titanic hajó szállította.²⁹ Borítékok készültek a ki nem nyomtatott mintegy 3 tonna RESURGO vízjeles papírból, amelyet egy londoni papírkereskedő vásárolt meg és adott el, néhány eljutott Magyarországra is. Ambrus Béla fent említett cikkében katalogizálni próbálta a fennmaradt, ismert pénzjegyek példányait. Jelen összesítés az ő kutatása alapján készült, kiegészítve, módosítva azt. Nem térhetünk ki a magángyűjteményekben őrzött példányok ismertetésére:

²⁰ Számos korabeli angol bírósági pergyűjtemény vette fel a pert. Pl. *J. P. De Gex – F. Fischer and M. Cadman Jones: Reports of Cases heard and determined by the Lord Chancellor and the Court of Appeal in Chancery. Vol. III. 1860–61. London, MDCCCLXVII. 819 p.*

– *J. W. de Longeville Giffard: Reports of Cases argued in High Court of Chancery by the Vice Chancellor Sir John Stuart. Vol. II. 1860–61. London, 1861. Wildy & Sons. 724 p.*

²¹ Who is the King of Hungary that is now suitor in the English Court of Chancery? London, 1861. W. Jeffs. 27 p.

²² Pl. The Emperor of Austria versus Louis Kossuth. A few words of common sense, based on documentary evidence and historical facts. By an Hungarian, author „Civilization in Hungary”. London, MDCCCLXI, Trübner & Co. 28 p.

²³ The Parliamentary Remembrancer. Vol. IV. Session 1861. (Including a digest of the Parliamentary Papers issued during the sessions) Conducted by Toulmin Smith of Lincoln's Inn. London, 1861. Office of the „Parliamentary Remembrancer”. 209 p.

²⁴ MOL R. 115 3319, Ashurst and Morris kimutatása.

²⁵ Uo.

²⁶ Hugh Cairns gróf Apponyi Rudolffnak, London, 1861. június 12., OSZK Kt, Fond II/94.

²⁷ Kossuth Toulmin Smithnek, Cossila, 1861. június 18., OSZK Kt, Levelestár 566/151/1971.

²⁸ PRO C31 1544, 2. rész.

²⁹ Fraknói Vilmos: Egy magyar könyvgyűjtő New Yorkban. *Magyar Könyvszemle* (1912) pp. 213–218.

1 forint

- 00210 MNM Éremtár
 03202 MNM Éremtár
 05812 fotója: *Albert Pick*: World Paper Money. Fifth edition. Vol. I. Specialized Issues. München, 1986, Battenberg. p. 521.
 07704 fotója: *Halász Gábor*: A magyar papírpénzekről. *Numizmatikai Közlöny* 4 (1905) p. 62.

2 forint

- 08031 Bécsi magángyűjteményben
 08331 MNM Éremtár
 08460 MNM Éremtár
 08604 fénymásolatban: Éremtár, Ambrus-anyag. AD I-1845-83
 08960
 08994 MNM Éremtár
 09174
 09249 Bécsi magángyűjteményben

5 forint

- 10009 fénymásolatban: MNM Éremtár, Ambrus-anyag (ld. fentebb)
 10616 uo.
 10672 MNM Éremtár
 11092³⁰

A bírósági tárgyaláshoz vásároltak az ügyvédek a nyomdától darabokat, 18-ról van tudomásunk. Így az Ambrus-anyagban szereplő 10009 sorszámú 5 forintost, amelynek hátlapján a periratokban gyakran szereplő jegyző kézírásával az alábbi szöveg szerepel:

„No. 9
Emperor plaintiff
 v.
 Day + Messrs.
 Freshfield + Newman
 for plaintiff
 Ashurst and Morris
 for Deft Louis Kossuth”

(Azaz a 9. számú darab, a felperes császár Day és társai ellen, a Freshfield & Newman cég képviseli a felperest, az Ashurst & Morris az alperes Kossuth Lajost.)

A Magyar Nemzeti Múzeum 1896-ban vásárolt két darabot, 1933-ban pedig a londoni Glendining³¹ cég árverésén hét pénzjegyet és az ítélet egy példányát vette meg, amelyből három darab azóta sajnos a háború során elpusztult. Hasonlóképp elpusztultak az elsüllyedt Titanic hajón utazó darabok 1912. áprilisában.³²

A vízjeles papírt egy londoni papírkereskedő vásárolta meg, majd borítékok formájában árulta, főleg a magyar emigránsoknak. Sok elkallódott, de néhány eljutott Magyarországra, sőt fenn is maradt.³³

A londoni bankók teljeskörű vizsgálata túlnő a szorosan vett numizmatika területén, a politikatörténet, a diplomáciatörténet, a nyomda- és technikatörténet, a jogtörténet szerves részét képezi a témának, amelynek egyes kérdései önálló kutatási területet képezhetnének.³⁴

³⁰ – Ambrus Béla levelezéséből tudjuk, hogy a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából kb. 1974-től 1976 májusáig dolgozott Kossuth emigrációs pénzei történetén.

– A csak fotókon vagy másolatban ismert darabok lelőhelye ismeretlen, csakúgy mint a jelöletlen sorszámaik, melyek feltehetően magángyűjteményekben vannak.

³¹ *Friss Újság és Magyar Hírlap* 1933. március 17.

³² Ld. *Fraknói* 29. sz. jegyzet.

³³ – OSZK Kt 1915/14 1861. május 13.

– *Rónay Jácint*: Napló-töredék. III. köt., Nyomtatott kéziratul. h. n., é. n., pp. 129–133.

– *Leszih Andor*: RESURGO. *Numizmatikai Közlöny* 8 (1909) p. 57.

– *Tömörkény István*: Múzeumok, gyűjtemények. Papírpénzek a szegedi múzeumban. *Numizmatikai Közlöny* 5 (1906) p. 143.

³⁴ *Garami Erika*: Kossuth Lajos 1860–61-es londoni bankókibocsátása és pere. Bölcsészdoktori disszertáció. Bp., 1993.

Rövidítések

MOL = Magyar Országos Levéltár

OSZK Kt = Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár

PRO = Public Record Office (London)

PRO MEPO = Public Record Office Metropolitan Police

Garami Erika

Magyar Nemzeti Bank

Bankjegy- és Éremgyűjtemény

1850 Budapest, Szabadság tér 8-9.

THE LONDON „KOSSUTH-NOTES” OF 1861

Summary

After the suppression of the War of Independence in 1848–49 Kossuth and other leaders were forced to leave the country, where until the compromise of 1867, he made preparations for a second revolution, he organised the army and the money issue.

From 1859 on the activity of the exile revived. The first task was to issue banknotes, but after that he wanted to strike base metal coins in smaller quantities. Thinking back of the shortness of small change during the revolution only small denominations: 1, 2 and 5 forint notes were planned. They are one-sided, and have a legend „RESURGO” and a simplified arms of Hungary in watermark. In the end of 1860 the Day and Son Co. in London was given an order of 21 million notes at a price of 8000 pounds. This quantity was too large to keep it in secret: a 1 forint note got into the hands of an English policeman (possibly with the help of an Austrian agent), and the consequence of which was the case in the English Chancery. Emperor Francis Joseph after having made unsuccessful attempts to prevent manufacturing the Kossuth-notes through diplomatic channels, entered a claim to the Chancery. He expected Kossuth to withdraw from the legal case because of the high costs. Emperor Francis Joseph sued to have the notes and plates delivered up and to restrain the manufacture of any such. He claimed, he had never authorised Kossuth to use the Royal Arms of Hungary.

The royal prerogative in Hungary referred only to coins (gold and silver). The London notes could only be put in circulation of the Hungarian Diet had given its consent previously.

Kossuth lost the case: the notes and the plates should have been delivered up the plaintiff for destruction, who should pay the value of the paper.

The banknote case was not restricted to the Chancery: it caused debates in the House of Commons and in the newspapers, pamphlets were written for and against. The public seemed to support Kossuth.

No document reports on the cancellation of the notes, which took place in late July 1861: they were destroyed by fire in the ovens of the Bank of England. A couple of specimens still survived either as exhibits at the hearings or illegally stolen by workers either in the printing house or in the Bank: 5 pieces of 1 forint, 8 pieces of 2 and 4 pieces of 5 forint notes are known today, some series sank on the ship „Titanic”, and some were destroyed during the Second World War.

Szomolnoki bányapénzeink egy csoportja

Eine Gruppe der Bergwerksmarken von Schmölnitz

A szomolnokai bányapénzek azon jellegzetes típusairól kívánok írni, amelyeket a hátlapon található keresztbetett bányászékből és kalapácsból álló bányász-szimbólum, s a keresztvező nyelvek alsó szögletében levő S betű azonossága köt össze. Ezeket a bányapénzeket Gohl Ödön alapvető munkájában még Selmezbányához sorolta, mivel a régebbi szakmunkák hagyományosan és többnyire selmezbányainak tartották ezeket, s Gohl maga sem talált olyan meggyőző érveket, melyek alapján átsorolhatta volna őket.¹ Gohl a rendelkezésére álló adatok alapján helyesen járt el, hiszen az S betű épp úgy jelentheti Selmezbányát, mint Szomolnokot. Meg kell említenem, hogy pl. a 17. századi selmezbányai próbajegy (ötvöstárgyakon) szintén az ék-kalapács bányász-jelképet és egy S betűt mutat, ami a bányászati szimbólumokban kevésbé jártas szakemberek számára nagyon is megfelelő párhuzamnak tűnhet.²

Ezeknek a bányapénzeknek a szomolnokai mivolta csak az utóbbi időben tisztázódott. L. Trenčän, Appel vélekedése³ és a Szepesi Magyar Kamara által a Lőcsei Magisztrátusnak küldött irat alapján sorolta át a Gohl 26–30. sz. alatt közölt bányapénzeket.⁴ Bár Appel vélekedése nem komoly érv, ez az irat, amit Trenčän egy későbbi cikkében fényképen és részleges szlovák fordításban közölt, döntő bizonyítéknak tekinthető.⁵ Minthogy ez az irat nagyon fontos, latin átiratát és teljes magyar fordítását is közlöm.⁶

et Vicini Nobis observandissimi.

Salutem paratissimorumque servitiorum nostrorum comendationem. Cursui Monetæ Polonicae vulgo Bukovecz appellatae, nuper dierum factam inhibitionem, dubio absque omni huc usque per Pretitulas Dominationes Vestras publicatam esse non ambigimus. Cum autem Szomolnokiensium quoque Cupreorum Denariorum (: in quibus Malleoli duo expressi habentur, et pro solis in Fodina ibidem Laboratoribus exolvendis destinati fuissent :) in hisce partibus creberior Cursus praeinvalescere videatur. Cui intempore ex Officio nostro obstaculum ponere volentes: Praetitulas Dominationes Vestras praesentibus officiose duximus requirendas, quatenus similium quoque Denariorum Cursum et acceptationem solenniter inhibere, publicareque non grauentur hoc per expressum declareto. Ut si quis copiosiorum numerum haberet, is in Fodina Szomolnokiensi talium Denariorum redemptionem habiturus esset. Super quo Officialibus Loci illius jam demandatum haberetur. In reliquo Easdem Dominatijam demandatum haberetur. In reliquo Easdem Dominationes Vestras diu felicissimas supervivere cupientes. Cassoviae, die 24 Máj 1700.

Supratitulatis Dominationibus Vestris

Ad serviendum paratissimi

NOS Sacratissimae Caesaris Regiaeque Majestatis Scepusiensis Administrator ejusdemque et Hungaricae Camerarum
Consiliary.

Nagyrabecsült Méltóságos, Főtiteltelendő, Tekintetes, Nagyságos,, Nemzetes, Vitézlő,
valamint Nemes Uraink, Testvéreink, Barátaink és Szomszédaink.

Üdvözlétünket és készséges szolgálatainkat ajánljuk. Nem kételkedünk benne, hogy a köznyelven bukovecznek nevezett lengyel pénz forgalmának a minap elrendelt tilalmát Fentcímzett Uraságtok eddigre kétségtől kizárólag kihirdette. Mivel pedig a szomolnoki réz dénárok (amelyeken két kalapács van kiverve és amelyek kizárólag

¹ Gohl Ödön: A magyar bányapénzek NK 18–19 (1919–1920) 1–33. A későbbiekben az egyes daraboknál a katalógus számaival hivatkozom e műre.

² Kéziratok. Elemzés: Magyarországi ötvösiegyek a középkortól 1867-ig. (Budapest, 1936.) 327, 1933, 1934, 1935. sz.

³ Jozsef Annal: *Repertorium zur Münzkunde des Mittelalters und der neueren Zeit* (Pest u. Wien, 1820–1829) IV. k. 2. rész 2957. sz.

⁴ *Ludovít Třešňák*, *Smolnická banská znaky* Numizmatika 1988/3 7. 20, 21. sz.

⁵ *Ludovít Trencán: Smolnické banské denáre z r. 1698–1699 Numizmatika 1990/7 56–58.*

⁶ Az irat átirását és fordítását ezúton is köszönöm Heckenast Gusztáv professzor úrnak.

az ottani bányákban dolgozók fizetésére voltak szánva) forgalma is sűrűbben elterjedni látszik ebben az ország-részben, ennek hivatalukból következően gátat kívánván vetni: Jónak láttuk Fentcímzett Uraságtokat hivatalosan megkeresni, hogy az ilyen dénárok forgalmát és elfogadását is ünnepélyesen tiltsák meg és külön rendeletben hirdessék ki, hogy ha valakinek nagyobb mennyiség van belőle a birtokában, attól az ilyen dénárokat a szomolnoki bányában be fogják váltani. Erről az ottani tisztviselők a rendeletet már megkapták. Egyébként Nevezett Uraságtoknak hosszú boldog életet kívánunk. Kassán, 1700. május 24. napján.

Fentcímzett Uraságtoknak

készséges szolgálói

MI, a Legszentebb Császári és Királyi Felség Szepesi (Kamarájának) Adminisztrátora és a Szepesi és a Magyar Kamara Tanácsosai.⁷

Az ebben az iratban tárgyalt réz dénárokat Trenčän az egykori Felvidék keleti területein, vagyis Felső-Magyarországon előkerülő leletek, valamint a 17 mm-es átmérő tanúsága alapján azonosítja a Gohl 26–30. sz. alatt leírt bányapénztípussal. Ez utóbbi érvet – bizonyos kivételektől eltekintve – nagyon helyesnek tartom, más helyen magam is használtam. A különböző rézpénzek ebben a korban rendszerint követik az ezüstök átmérőit. Az említett kivételek – pl. a selmecbányai és kassai rézpolturák átmérője hozzávetőleg 25 mm, ami nem a polturás, hanem a 6 krajcáros ezüst pénzdarabéval egyezik – miatt azonban önmagában nem tekinthető kizárólagos érvenek. Trenčän átsorolását azonban teljesen helyénvalónak találom, mindazonáltal meg kell jegyezni, hogy tulajdonképpen kizárásos alapon jutott erre a következtetésre. A kérdéses időszakból ugyanis összesen három dénár méretű bányapénzfajta ismeretes, s ezek közül kettőn (Gohl 104–107. sz., 121. sz.) olyan helységekre vonatkozó jelölések találhatók, amelyek semmiképp sem teszik lehetővé a Szomolnokbányához kapcsolást. A Gohl 26–30. sz. alatti típust viszont – noha Gohl még Selmecbányánál ismerteti ezeket – S betűs hátlapja alapján Szomolnokhoz is beoszthatjuk (Fig. 1 A–B és 5 A–B).

1. ábra

A bányapénzek esetében azonban távol állunk még attól, hogy minden fajtájukat ismerjük – a későbbiekben e cikkben is szó lesz olyan fajtáról, amit a tárgyi anyagból eddig nem ismerünk, bár létezése adatolható. Ezért a kizárásos módszer itt nem ad teljes biztonságot, noha időről időre mindnyájan alkalmazni kényszerülünk azt.

Van lehetőségünk azonban más megközelítéssel is bizonyítani e bányapénztípus szomolnokbányai voltát. Kutatásaim során, a numizmatikai anyagból kiindulva, szintén eljutottam e bányapénzfajta lokalizálásához, sőt egyéb vele összefüggő kérdéseket is sikerült tisztázni ezen az úton.

Ismeretes, hogy – a 17. század végére a központi rendeletek révén a Habsburg birodalom, illetve a birodalmon belüli Magyarország pénzverésének fontosabb paraméterei, sőt az éremképek elemeinek szimbolikája is egységessé vált. A különböző verdékből kikerülő pénzdarabok éremképe mégsem egyezett meg tökéletesen egymással. Ennek az a magyarázata, hogy az egyes verdék verőtöveit általában a helyi éremvésők készítették, mégpedig saját szerszámaikkal, vagyis saját készítésű poncaikkal. Így, noha az éremkép egyes elemeinek beütésére azonos jelképi értelmű ábrákat mutató poncaik voltak, pl. a korona, az uralkodói arckép, a címerpajzs vagy a betűk és számjegyek verőtőre történő átviteléhez, ezek stílusosan mégis különböznek egymástól.

⁷ Az irat jelzete: Statni Archiv ŠOKA Levoča (Lőcse) IX 71/24

Az alsó-magyarországi bányavidék számára a bányapénzeket a körmöcbányai verdében állították elő. A 17. század végéről a kincstári bányák számára vert bányapénzeket ismerjük. Az alsó-magyarországi bányászat igazgatási központja azonban ekkor Selmecbányán volt. Nem meglepő tehát, hogy Gohl a jelzés nélküli bányapénzt Selmecbányához sorolta, noha ma már világos, hogy ezeket más alsó-magyarországi bányavárosok kincstári bányászata is használta.⁸

Míthogy a jelzés nélküli és a tárgyalt S jelzésű bányapénzeket egyaránt a korban modernnek tekinthető hengeres verőgépen készítették, biztosra vehetjük, hogy mindkét típust pénzverdében verték. Célszerű a legegyszerűbb, legáltalánosabb elemmel, a számjegyekkel kezdeni az összehasonlítást. Elsősorban a 6-os számjegyet érdemes vizsgálni, melynek ponca 180 fokkal elfordítva a 9-es számjegy beütéséhez is szolgált. Ez ugyanis előfordul mindkét esetben, s jellegzetesebb, mint az 1-es.

A körmöcbányai verdében a 17. század utolsó évtizedében három típusú számjegy-formát használtak a kisebb méretű veretekhez, így a rézpolturákhoz és bányapénzekhez is. Ezek közül az egyik egy keskeny, széltében összenyomott, nem egészen tiszta vésetű. A három típus közül a legtöbbször használt a Fig. 2.

2. ábra

A réz veretek viszonylatában egészen apró és kicsit nagyobb változata is előfordul.⁹ A második fajta 6-os számjegye nem képez zárt kört, csak hurkot (Fig. 3 A–B). Ez méretben az előző fajta nagyobb formátumával egyezik meg, és hasonló számjegyek más verdében is előfordultak.¹⁰ A harmadik fajta szintén a nagyobb formátumhoz hasonló, de teljes körrel ábrázolt és szabályosabb (Fig. 4.).¹¹

Az S betűs bányapénzek számjegyei kétfajta. Mindkét típus tiszta vésetű, apró, de az egyikben megfigyelhető a szabályos kör (Fig. 5 B),¹² míg a másikon hurokszerű (Fig. 1 B).¹³ Egyértelmű, hogy ezek a

3. ábra

4. ábra

⁸ Szemán Attila: Adatok alsó-magyarországi bányapénzeink egy csoportjához. Az Érem 1992/2 11–14.

⁹ Ilyenek a selmecbányai rézpolturák évszámai túlnyomó részben 1695–1703-ig, a nagyobb változat pedig a Gohl 24. sz. bányapénzen található.

¹⁰ A Gohl 21–23, 25. sz. bányapénzekén és a Gohl 34, 45. sz. selmecbányai rézpolturákon találhatók.

¹¹ A Gohl 31. sz. selmecbányai rézpolturán fordul elő.

¹² A Gohl 27, 28, 29. sz. bányapénzekén.

¹³ A Gohl 26. sz. bányapénzen.

5. ábra

6. ábra

számjegyek nem származhatnak a Kőrmöcbányán használt poncoktól, más verdében kellett, hogy készítsék őket. S valóban, tovább keresve az MC monogramos rézpolturákon megtaláltam az első változattal azonos poncoktól származó számjegyeket. (Fig. 6). Tudjuk, hogy a selmecbányai rézpolturák sorozatát az 1698-as évben a kassai rézpolturák csoportja egészítette ki, s ezek azonosak az MC monogramos típussal. Az MC monogram tulajdonképpen azonos az egykorú kassai verdejeggyel, s ezek kétségtől a kassai verdében készültek.¹⁴ Kassa pedig a Szepesi Magyar Kamara, s így a felső-magyarországi bányavidék igazgatási központja és pénzverdéjének helye volt. Nagyon is kézenfekvő tehát, hogy Szomolnokbányának, a felső-magyarországi – ekkor már kincstári – rézércbányászat legfőbb bányavárosának a bányapénzeit Kassán verték ki.

A további következtetések miatt az éremképek közti más különbségeket is számba kell vennünk. Az alsó-magyarországi bányapénzek előlapján a koronás nagy L betű (I. Lipót jelképe) mellett minden esetben ott találjuk a kis I betűt is. Ennek biztos értelmezését nem ismerjük ugyan, de csak a szűkebb értelemben vett bányapénzek fordul elő. Kétoldalt egy-egy rozettát alkalmaztak díszítésül (Fig. 7 A). Ezzel szemben a szomolnokbányai bányapénz előlapján a koronás nagy L betű két pálmaág között helyezkedik el (Fig. 1 A és 5 A). Ami leginkább a selmecbányai rézpolturák előlapjához hasonlít, esetleg a kassai rézpolturákéhoz, bár ott olajágak képezik a díszítményt, Stílus különbségek persze itt is vannak: a korona formája és mérete nem egyezik meg egyik rézpoltura-típusával sem, s az ágakat összekötő masni is más. Számunkra most az a legfontosabb azonban, hogy jelentősen eltér az alsó-magyarországi bányapénzektől.

Ennél is lényegesebbek talán a hátlap eltérései. Az alsó-magyarországi darabokon lefelé fordított pálmaágak alatt találjuk a keresztet és kalapácsból álló bányász-szimbólumot, s alatta az egy sorba írt évszámot. Kétoldalt az előlapról már ismert rozetták szerepelnek (Fig. 7 B). A szomolnokbányai bányapénzek nincsenek lefelé fordított pálmaágak, s az évszám a bányász-szimbólum két oldalán ketté bontva jelenik meg. A szerszámok alatt pedig ott láthatjuk azt a bizonyos S betűt (Fig. 1 B és 5 B). Különbség mutatkozik a két típus átmérőjében is. Az alsó-magyarországiak „poltura méretűek” (2,2 cm.), míg a szomolnokbányaiak „dénár méretűek” (1,7 cm). Így felmerül a lehetőség, hogy az éremkép a méret miatt módosult. Valóban, ha megnézzük a Gohl 104–107. sz. alatti úrvölgyi bányapénzfajtát – mely szintén Alsó-Magyarországon készült, lévén Úrvölgy odatarozó, és szintén „dénár méretű” (1,5 cm) – láthatjuk, hogy itt is hiányzik a lefelé fordított pálmaág és az évszám ketté bontva kétoldalt helyezkedik el. Viszont alul az Alsó-Magyarországra jellemző rozettát találjuk, és nem szerepel az S betű sem.

¹⁴ Esze Tamás: A kassai pénzverőház 1705–1710. NK 40 (1941) 64. Ludovít Trenčan: A kassai CM jelfű 1698-ban vert rézpolturákról. Az Érem 1988/1 26–29.

7. ábra

Az S betűvel kapcsolatban meg kell jegyeznem, hogy Selmechánya címerében a XVI–XVIII. században – tehát a XVII. században is – megtaláljuk a nagy S betűt, míg Szomolnokbánya címerében ez soha nem jelentkezett. Selmechánya címerében viszont nem fordul elő keresztezett helyzetben a bányászék és kalapács. Az egyedüli korabeli jelkép, ahol a bányász-szimbólum az S betűvel együtt fordul elő, a már említett selmechányai próbajegy, melyet a selmechányai ötvösök használtak. Ennek a XVII. sz. második feléből, a XVII. sz. végéről és a XVIII. sz.-ból ismerjük példányait (I. tábla 1 A–C). Az S betű azonban a próbajegyen a szerszámok fölött és nem alatta mutatkozik!

A jelképek közötti összefüggés ennél áttételesebb. Van viszont egy érdekessége a bányász-szimbólumoknak. Az alsó-magyarországiak – a jelzés nélkülieken éppúgy mint az úrvölgyieken – esetében a bányászék feje baloldalon, míg a kalapács feje jobboldalon helyezkedik el. Szomolnoki bányapénzeink összes variációján (5 db) viszont az ék feje jobb, és a kalapács feje baloldalt látható. A szerszámok megformálásában megfigyelhető a különbség. Az alsó-magyarországiak esetében a kalapács vasa közepén és az ütőfelületeknél jellegzetesen kiszélesedik, de sem a kalapács, sem az ék fokának használat közbeni kirózsásodása nem jelölt. A szomolnokbányai kalapácsok vasa egyenletes, enyhén hajlított, és úgy az ék mint a kalapácsfokokat kirózsásodott állapotban ábrázolták. A szomolnokiakon az ék nyele van a kalapácsé fölé helyezve, míg az alsó-magyarországiakon a kalapácsé az ék nyele fölé. Érdeemes hozzátenni, hogy a selmechányai próbajegyeken is az alsó-magyarországi változat figyelhető meg, vagyis balra az ék, jobbra a kalapács feje.

Tehát feltétlenül tudatos és következetes megkülönböztetést kell látnunk a fenti bányász-szimbólumok közti eltérésekben a XVII. század végén, bár ez nyilvánvalóan csak egy bizonyos időszakra vonatkozatható. A Gohl 185. sz. alatt leírt, Gindl által szomolnokbányáinak tartott,¹⁵ de legalábbis felső-magyarországi bányapénzen, melyen az 1579-es évszám szerepel, az ék feje baloldalon, a kalapácsé viszont jobboldalon látható. A Szomolnokbánya címerében látható szerszámok elrendezése pedig ugyancsak ilyen.¹⁶

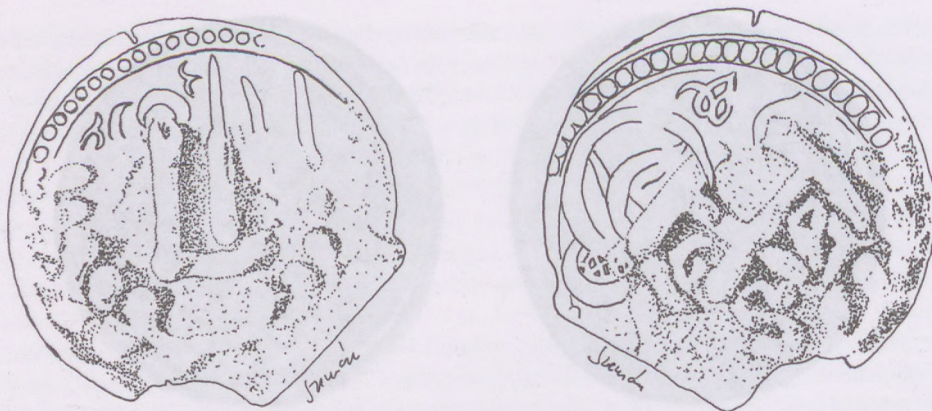
Az imént bizonyított szomolnoki jellegzetességek felhasználásával már megalapozottan kereshetünk további szomolnoki bányapénzeket. Erre már csak azért is szükség van, mert Gohl még csak egy típust tudott határozottan Szomolnokhoz sorolni.¹⁷ Itt elsősorban a Gohl által szintén Selmechányához sorolt és a Gohl 13–20. sz. alatt leírt, ún. „átvert” sorozatot érdemes szemügyre venni. E sorozatban találhatók 1687, 1688, 1694, 1697, 1698-as évszámúak és évszám nélküli darabok. Bár e veretek nemegyszer nagyon is gyöngye minőségűek, általános éremképüket azért meg lehet állapítani. Előlapjukon zárt olajfakoszorúban korona nélküli nagy L betű és mellette nagy I. Hátlapjukon szintén zárt olajfakoszorúban keresztezett ékből és kalapácsból álló bányász-szimbólum, alatta S betű, kétoldalt az évszám. Ahol a veret minősége azt lehetővé teszi, megfigyelhető, hogy a kalapács feje mindig balra, míg az éké jobbra van.

Egyértelműen Szomolnokhoz sorolható sorozat, hiszen a veret lényeges sajátosságai megegyeznek a szomolnoki bányapénzekével. Az előlap kisebb különbségei (nincs korona az L fölött, illetve ott az I az L mellett) egyáltalán nem zavaróak.

¹⁵ Jozef Gindl: Banické znaky zo 16. storočia Num Listy 14 (1959) 144–150.

¹⁶ Benke István: 500 évvel ezelőtt alakult a Felső-Magyarországi Bányavárosok Közössége. BKL Bányászat 121 (1988) 264. Josef Novák: Slovenské mestské a obecné erby (Bratislava/Pozsony) 1967).

¹⁷ Ez a Gohl 120. sz., s ezt is csak a stílus alapján sorolta Szomolnokbányához Gohl. Eredete igazában máig sem tisztázott.

8. ábra

A sorozathoz tartozó veretek közt ismert egy példány (Gohl 17. sz.), melyen a bányapénz éremképét egy török rézpénzre verték rá, de az eredeti veret éremképéből egyes elemek még felismerhetőek maradtak (I. tábla 2 A–B). Mint bányapénz egyértelműen a Gohl 16. sz. alatt ismertetett 1697-es évszámú változat verőtővével készült. A török rézpénz, mangir éremképének maradványai elegendőek voltak meghatározásához. Ez II. Szülejmán (H. 1099–1102 (1687–1691)) verete a boszna-száráji verdéből H. 1100-ból, azaz 1688–89-ből.¹⁸ A mangir az ezüst pénzek belső érték nélküli váltópénz volt a Török Birodalomban. A három lehetséges értékből (0,5–1,0–1,5 mangir), ez a darab az 1 mangiros értékhez tartozik. Érdekessége, hogy az utolsó Boszna-Szárájban veretett mangirok évjáratához tartozik, és második évjáratá az előlapján már tigrát viselő mangiroknak, mivel a rézpénzek előlapjának tigrával történő veretését II. Szülejmán rendelte el 1688-ban. Minthogy ebben az időszakban a mangirok inflációs pénznek is számítottak, szerepük kicsit hasonlatos a rézpolturákéhoz, illetve a századvég bányapénzeihez. E típusból több példányt közöltek a hivatkozott szakirodalomban. A MNM Éremtárába is több darab található, melyeken apró eltérések fordulnak elő a tigrában, illetve a hátlap arabeszkjeinél. Pontosan megegyezőnek tűnik viszont ezzel a Neumann által közölt kopott példány.¹⁹ Az egyik rajzon kiemeltük a két veret egy lapkán lévő részleteit (Fig. 8 A–B), a másikon pedig a mangir teljes veretének rekonstrukcióját ábrázoltuk (Fig. 9 A–B). A bányapénz azonos verőtőtől származó példányát fényképen mutatjuk be (I. tábla 3 A–B).

9. ábra

¹⁸ Szilágyi Mihálynak köszönöm, hogy segítségemre volt a mangir meghatározásánál. E. Zambaur von: Prägungen der Osmanen in Bosnien NZ 1 (1908) 154–156. Pávó Elemér: Török pénzek a hódoltság kori Magyarországon (Budapest, 1986) 224. sz.

¹⁹ Joseph Neumann: Beschreibung der bekanntesten Kupfermünzen (Prag, 1858–1872) II. köt. 19390. sz. XVIII. t.

Maradt még egy tisztázandó kérdés. Gohl azt írja ugyanis, hogy „Valószínűleg ez az egész, durva kivitelével szembeötlő és különálló 1687–1698. évi bányapénzcsoport (13–20. sz.) mind egykorú török aprópénzből átverett, melyeket hadaink ejtettek zsákmányul.”²⁰ Vagyis az egész sorozatot átvert török váltópénznek tartotta. Nos e sorozat valóban elég rossz minőségű vereteket foglal magában, de azért ezek között is jelentős különbségek vannak. A Gohl 13. sz. a legkorábbi, 1687-es és a 14. sz. 1688-as veretek viszonylag finomabb kidolgozású, alacsony plasztikájú darabok. A sorozat hosszabb kihagyás után 1694-ben folytatódik a Gohl 15. és 16. sz. darabokkal, majd az 1697-es Gohl 17–18. számúakkal. Ezek már jóval durvább vésésűek és magasabb plasztikájúak, míg a Gohl 19. sz., 1698-as ismét alacsony plasztikájú, de durván vésott és romlott minőségű. A Gohl 20. sz. évszám nélküli nagyobb átmérőjű, de erősen egyenetlen és vékony lapkára verték. Igen durva, elnagyolt véséssel készült, az éket és kalapácsot nem is lehet megkülönböztetni, s az S is csak sejthető. Lehet, hogy az évszám is csak a nagyon gyenge veret miatt nem látható rajta. Noha ebből több példány is létezik, alig hihető, hogy ilyen gyenge vereteket egyáltalán használtak.

Az ismertetett rendkívül gyenge technika alkalmazása és a Gohl ideje óta megszaporodott példányszám ellenére is unikális darab azonban a bemutatott, török veretmaradványokat is viselő példány. Pedig akad olyan bányapénz is, amelyet jóval nagyobb lapkára vertek, mint a verőtő átmérője, s a kimaradt lapkaszél mégis sima. Előfordul ugyanattól a verőtőtől származó 1697-es éremkép – melyet a tárgyalt mangirra is ráütöttek – kisebb és nagyobb átmérőjű, illetve vastagabb és vékonyabb lapkán, török veretek maradványai azonban egyetlen más darabon sem. A lapkák minősége viszont általában olyan rossz, vastagságuk annyira egyenetlen, hogy ezeknél a török aprópénzeké mindenképpen jobb volt.

Így semmiképp sem nevezhetjük az egész sorozatot „átvertnek”, de durva és silány munkának annál inkább. Bizonyos, hogy nem verdében és amellett korszerűtlen, primitív technikával készültek, feltehetően a szomolnoki bányauizemnél.

Az eddig leírtak alapján jellegzetesen szomolnokinak nevezhető hátlap, ék-kalapács bányász-szimbólum, alatta S betű, ismeretében további két bányapénzfajtaát különíthetünk el. Gohl ezeket a bizonytalan beosztású bányapénzek között sorolta fel, leírásai azonban kissé pontatlanok. Helyes leírásuk a következő:

191. sz.: E: Ritka, nagy és durva pontokból álló szegély. A mezőben egymásra írt IS monogram, az S fordított. H: Ritka, nagy és durva pontokból álló szegély. A mezőben keresztbetett bányászékből és kalapácsból álló bányász-szimbólum. A kalapács feje balra, az ék feje jobbra helyezkedik el. A szerszámnyelvek között lent S betű. Átm. 17–17,5 mm (I. tábla 4 A–B).

194. sz.: E: Vonalkörben nagy S betű, két vége szögletesen visszatört, alsó végénél kis karika, a felsőnél talán kis kereszt. A felső rész két oldalán egy-egy durva pont. Baloldalt vonalkákból kialakított hatágú csillag, az éremkép jobboldala elkenődött. H: Vonalkör, a mezőben keresztbetett szerszámokból álló bányász-szimbólum. A baloldali szerszámfejen elkenődött, de a jobboldali bányászék is. A nyelvek között lent S betű, kétoldalt egy-egy durva pont. Átm. 16 mm (I. tábla 5 A–B). Az utóbbi veret előlapja valóban kissé zavarosnak tűnik, de átverésnek vagy előző veretnek nyoma sincs rajta.

E bányapénzekben nem találunk évszámot, datálásuk tehát bizonytalan. Mivel azonban hátlapjuk ábrázolásai nagyon is közel állnak az előbb ismertetett sorozatokéihoz, minden valószínűség szerint időben sem állhatnak messze azoktól. Szomolnokbánya viszonylatában a XVII. század második felében az IS monogram lehetséges feloldása a Joanelli Szilveszter, avagy Silvester Joanelli név.

A történeti adatok szerint a Thurzó család 1637-es kihalása után 1638-ban a szomolnoki uradalom a Csákyak kezébe került. A Csákyak már 1653-ban bérbeadták Joanelli András János rézélárusítónak, s ez a szerződés 29 éven keresztül érvényben volt. Ezzel jólismert bécsi rézkereskedő család tagjához került a bérlet, hiszen Joanelli Benedek és Vince már 1642–1648 között jövedelmező üzleteket bonyolított le a besztercebányai rézzel. A Joanelli-testvérek gazdasági tevékenységének volumenére jellemző, hogy a jelzett évben 25 698 mázsa rezet A Joanelli-családon keresztül került értékesítésre, ami roppant nagy hasznot hajtó üzlet volt. Fontos megjegyezni, hogy a kor szokása szerint a bérlők nem csak a termelt rézhez jutottak hozzá, hanem a bányák üzemeltetése is kezükbe került. Ez további haszon forrásává vált. Joanelli Szilveszter ugyanis gróf Csáky Istvánnal és Ferenczel kötött szerződésében Szomolnok és Stósz sör- és bormérésének jogát, vagyis a korcs-

máltatás jogát külön is biztosította magának.²¹ Minthogy e bányavárosokban természetesen a bányamunkások voltak az italmérések szinte kizárólagos fogyasztói, ez utóbbi kitétel egyben azt is jelentette a gyakorlatban, hogy Joanelli Szilveszter bányapénzt is használt kocsmáiban.

Az IS monogram tehát megalapozottan jelentheti Silvester Ioanelli bányabérlőt, mint kibocsátót. Ugyanígy megfelelő lehetett az S betű is e célnak a keresztnévre vonatkoztatva. Ebben az esetben 1663 és 1671 között kellett, hogy készüljenek, mert rendelkezésre álló adataink alapján Szilveszter 1671-ben hagyott fel a szomolnoki rézbányászattal. Úgy tűnik azonban, hogy ez az intervallum tovább szűkíthető. Joanelli András János főkamagróf egy 1669. május 22-ei keltezésű levelében arra kéri a besztercebányai főtiszteket, hogy az általa kiadott bányapénzek mibenlétéről jelentést tegyenek, mert valaki őt hamis pénzverés miatt bevádolta. Ezt a bányapénzt egyik oldalon (az előlapon) saját címerével és jegyével, másik oldalán ékkel és kalapáccsal verték, s Szomolnokon, Úrvölgyön és Selmecbányán használták.²² Bár ebből a típusból egyetlen példányt sem ismerünk egyelőre, nem lehet kétséges egykori léte. Érdekes benne az, hogy alsó- és felső-magyarországi bányákban egyaránt használták. Ebből következik, hogy ekkor még nem volt, nem lehetett az éremképpen a kiadás illetve használat helyének a jegye, mint ahogy nem említi azt a levélbeli leírás sem. A Joanelli címerrel jegyzett bányapénzeket pedig minden valószínűség szerint Joanelli Szilveszter bányáiban is alkalmazták. Az előbbiekben ismertetett bányapénzeket viszont a Szomolnokbányát jelölő S betűvel a bányász-szimbólum alatt, már bizonyosan az alsó-magyarországi bányapénzekről való megkülönböztethetőség igényével verték. Így ezek csak 1669-ben, vagy az után készülhettek.

10. ábra

A szakirodalomból ismeretes még egy egymásra írt IS monogramos egyoldalas érme 1647-ből (Fig. 10).²³ Ez a veret igényesebb, feltehetően verdében készült. A szegély gyöngykörből és vonalkörből áll, középen nagy, két végén kiszélesedő I betű, ráfonódó szintén kiszélesedő végű, de kisebb S betűvel. Az I fölött pont, alatta kis háromszög látható, az évszám kétoldalt 16–47. Nos, ezzel a darabbal kapcsolatban több kétely is felmerülhet. Egyik, hogy a veret egyetlen eleme sem utal arra, hogy bányapénzzel állunk szemben, holott a többi itt bemutatott szomolnoki példányokon szerepel a bányász-szimbólum. Ez persze nem feltétlenül kizáró ok, hiszen előfordulnak koronként olyan bányapénzek is, amelyeken nincs bányász-szimbólum. Igaz viszont, hogy a XVII. század közepére éppen nem jellemző a bányász-szimbólum elhagyása. E monogram feloldását Trenčan előbb Joanelli-Szomolnok formában feltételezte, majd a Joanelli Szilveszter-féle monogrammal vetette össze.²⁴ Az egymásra írt monogramok esetében valószínűbb lehetőség a bányapénzek tekintetében, hogy egy személy vezetéki és keresztnéve, több összetartozó személy neve vagy egy bányaváros neve rejtőzik mögöttük. Jó példa erre az éppen Trenčan által átsorolt Gohl 188. és 189. sz. alatti típusok, melyeken a CK monogram feloldása Christian Khares, az LB monogramé pedig Libetbánya.²⁵ Ezek korban sem állnak messze a tárgyalt darabtól, mert 1664-es évszámot viselnek. Ugyancsak jó példák a Gohl 135–137. sz. alatti, 1601–1604 között készült bányapénzek, melyeken a WL monogram a Wogen és Lisibona nevekkel oldható fel. Az egymásra írt monogramok esetében nem jellemző, hogy személy és bányaváros nevét együtt rövidítsék velük. Amennyiben pedig ugyancsak Joanelli Szilveszter nevét látjuk benne, úgy feltételeznünk kell, hogy ő már 1647-ben is bányavállalkozó volt, holott egyelőre erre csak 1663-tól van adatunk. Erősen kérdéses azonban, hogy 1647-ben, tizenhat évvel korábban is bányavállalkozóként működött-e? Annyi bizonyos, hogy a két darab stílusa a legkevésbé sem hasonlít egymásra.

²¹ Jozef Vlachovič: Slovenská med v 16. a 17. storočí. (Bratislava, 1964) 225.

²² Péch Antal: Alsó-Magyarország bányamívelésének története III/2. (Budapest, 1967) 793.

²³ Ludovít Trenčan: Bányapénzekről a Magyar Numizmatikai Társulat Évkönyve 1979. (Budapest, 1984) 46. 12. kép.

²⁴ Ludovít Trenčan: Smolnicke banské znaky Numizmatika 1988/3. 5–6. 13. sz. E veret méretét sajnos nem ismerem, mert csak Trenčan e két cikkéből ismert, közlőjük azonban a méreteket egyik helyen sem adja meg. Feltehető azonban, hogy a denár-mérethez áll közel.

²⁵ Ludovít Trenčan: A ligetbányai (sic!) bányapénzek Az Érem 1978/2. 15.

A Gohl 191. és 194. sz. tanulmányozása során nem lehet nem észrevenni, hogy a 192. és 193. sz. alatti bányapénzek – melyek lényegileg azonosak, csak az átmérőjük különbözik – szűlárisan közeli rokonságban állnak az előző kettővel. Leírásuk:

E: Ritka, nagy méretű és durva pontokból álló szegély, a mezőben SH monogram, egymásra írva, oly módon, hogy a H betű bal szárát az S képezi, s a H középső vízszintes vonalkájára egy kereszt van állítva.

H: Ritka, nagy méretű és durva pontokból álló szegély, a mezőben keresztbetett bányászékből és kalapácsból álló bányász-szimbólum, baloldalt az ék, jobboldalt a kalapács feje. A szerszámnyelek felső és kétoldali szegletében egy-egy, a szegélyben levőkhöz hasonló, durva pont (I. tábla 6 A–B). Átm. 16 illetve 18,5 mm.

A nagyfokú stílári hasonlóságra alapozva megvizsgáltam, lehet-e köze e vereteknek is a Joanelli-családhoz? Nos, az előlap monogramja lehetséges, hogy Joanelli Jeromossal (Hieronimus) áll kapcsolatban. Ő később lép a rézkereskedelembé. A Joanelli-család a hatalmas jövedelem miatt sok ellenlábásra tett szert Bécsben, ezért Szilveszter 1671-ben arra kényszerült, hogy felhagyjon a rézkereskedelemmel. 1672. január 19-én a király jóváhagyta, hogy Kriechbaum János Frigyes a besztercebányai rézeladást elvállalja, és 5 évre szerződést is kötöttek vele.²⁶ Fél év múlva azonban 1672. szeptember 10-én már Kriechbaum kérésére felbontják a szerződést, s már október 1-jétől Joanelli Jeromos vette át a besztercebányai rézeladást. Így a H betű jelölheti Jeromost, azaz Hieronimust. A H baloldali szárát képező S pedig utalhatna Szilveszterre, bár egyelőre nincs adatunk arra, hogy Szilveszter 1671 után is részt vett volna a vállalkozásban. Kézenfekvő lenne azonban visszatérése, hiszen az üzlet ismét egy Joanellihez került, s a Joanellik erősen összetartottak. Nem árt talán emlékeztetni arra, hogy a Kriechbaum-féle intermezzo alatt is folyamatosan Joanelli András János volt a selmecbányai főkamagróf, s így tulajdonképpen ő kötötte Jeromossal a Kriechbaum szerződésében foglalt árnál jóval kedvezőbb feltételek mellett a szerződést a besztercebányai kamara nevében. E szerződés egyik pontja szerint „Szabadságában áll a báró Joanelli (azaz a főkamagróf – megjegyzés tőlem Sz. A.) szomolnoki rézből is 1000 mázsát évenként kivinni az országból.”²⁷ A Joanellik tehát továbbra is kézben tartották úgy Alsó- mint Felső-Magyarország rézelarusítását és ezen keresztül a rézbányászatát. Joanelli András János pedig nem csak 1671-ig töltötte be a főkamagrófi hivatalt, hanem 1673 végén bekövetkezett haláláig.²⁸ Alkalma volt tehát Jeromossal is még együttműködni.

Visszatérve bányapénzüinkhöz, a hátoldali bányász-szimbólum bizony nem felel meg a szomolnoki típusnak. Nemcsak az S betű hiányzik, hanem a két szerszám helyzete is fordított. Minthogy a korábbiakban Szilveszter működése alatt már a megkülönböztető jegyekkel ellátott bányapénzeket használtak Szomolnokon, nem valószínű, hogy a Joanelli érában ezt megváltoztatták volna, hiszen a későbbiekben ismét visszatért ez a fajta hátlap. Érdemes azonban rámutatni, hogy Joanelli Jeromos besztercebányai rézzel kereskedett elsősorban, s a leírt hátlap egyértelműen az alsó-magyarországi típusnak felel meg. Feltehető tehát, hogy Úrvölgyön használták, s így nem tartozik Szomolnokhoz.

Folytatva a történelmi események felsorolását, a Joanelli-féle bérlet lejártá után, 1681-ben a kincstár a szomolnoki uradalom egyik felét saját kezelésébe vette. Tehette ezt, hiszen Csáky Ferenc – Thökölyhez fűződő kapcsolata miatt – konfiskálással már 1671-ben megszerezte birtokrészét. Csak éppen a befolyásos Joanellik bérleti jogához nem kívántak hozzányúlni, s ezért várta ki a kincstár annak lejártát. 1684-ben azonban már Csáky István részét is bérli évi 4000 forintért, 1687-ben pedig az egész uradalmat, a kincstár tulajdonában lévő és a béreltet egyaránt közös udvari adminisztráció alá vették. 1689-től aztán már az egész szomolnoki rézbányászati bérletet megszerezni a kamarának. Breuer udvari tanácsos vezetésével egy királyi bizottság elcserélte Csáky Istvánnal a Csákyak kezén levő részeit (Szomolnok, Stósz és Svedlér) a Csáky Ferencről konfiskált egyéb birtokrészekre. Ethesius Mátyás királyi bányafőnök aztán több új bányát is nyitott, s 1698-tól új bányafőhivatallá szervezik az addig bányakormányzók által igazgatott szomolnoki rézbányászat irányítását. 1698-ban eltörölték Szomolnokon a bányaadót, és életbe léptették a kincstári rézbeváltást, amikor a réz árát 30 frt-ról 36-ra emelték a termelés fokozása végett. Így a még létező magánbányák termelvényét is a kincstár szerezte meg. Ugyanekkor az egész Szepességben bevezették a Miksa-féle bányarendtartást (Maximilian'sche Bergwerksordnung).²⁹

²⁶ Péch im. p. 800.

²⁷ Péch im. p. 801.

²⁸ Zenker W.: A Selmeczbányán kormányzott főkamagrófok sorozatos jegyzéke 1478-tól 1889-ig. Bányászati és Kohászati Lapok 32 (1899) 204. és Zsemlye Oszkár: Az alsó-magyarországi hét szab. kir. bányaváros főkamagrófjai Bányászati és Kohászati Lapok 37 (1904) I. köt. 483–484. listájában egyaránt 1663–1671 között adja meg Joanelli főkamagrófságának idejét, s 1671-től jelöli meg a következő főkamagróf Vichter von Grueb hivatalba lépését. Ez azonban nem felel meg a valóságnak. Joanelli 1673. dec. 26-án halt meg, s haláláig viselte hivatalát, Vichter von Grueb viszont csak 1680-ban lett kinevezve főkamagróffá, mint azt Péch im. p. 806. és 823. közölt adataiból tudjuk.

²⁹ Hajnóczy R. József: A szepesi bányavárosok története (Lőcse, 1903). Budapest, 1931. 88–91. Vlachovič im. p. 240–243.

Ezen adatok tükrében jól érthető, hogy miért 1687-től jelenik meg a kamara első bányapénz-sorozata. E sorozat előlapján a nagy L betűt (I. Lipót magyar király) és mellette a rejtélyes kisebb I látható, ami már 1660-ban megjelent az alsó-magyarországi bányapénzekben.³⁰ Igaz ugyan, hogy hiányzik az L fölötti korona, de ez nem zavaró, mivel Lipót L betűjét mint jelképet, másutt is alkalmazták ilyen módon, bár általánosabb a koronával. Az I-ről annyit tudtam eddig regisztrálni, hogy csakis szűkebb értelemben vett bányapénzek fordul elő, és talán Lipót elsőségére utal a hasonló nevű uralkodók között. Az L betű tehát kétségtelenül uralkodói jelkép, így csak a kamarai bányapénzek szerepelhet a kibocsátó helyén, magánvállalkozók bányapénzein nem. A speciálisan Szomolnokra utaló hátlap azonban természetesen mindkét típuson helyénvaló volt. A kassai verde ekkor még nem üzemelt, s a korszak gondolkodására nagyon is jellemzően ezért nem valamelyik távolabbi verdében készítették el a Szepességben levő Szomolnok bányapénzeit, hanem inkább gyengébb minőséggel, de helyben oldották meg a bányapénzek verését. Persze a Szepesi Kamara adminisztrációjának egyes részei közt sem feltétlenül volt gyors a kommunikáció, hiszen a kassai verde 1695-től ismét működik, de az első bányapénzeket csak 1698-ban verték itt. Addig az 1687-ben megkezdett módszerekkel verték a rossz minőségű szomolnoki bányapénzeket. Sőt még 1698-ban is vertek ilyent, ami valószínűvé teszi, hogy a kassai verdében csak év közben kezdték meg a bányapénzek verését.

Az 1698-as kassai bányapénzverés alighanem összefüggésben áll a kassai rézpolturák veretésével. Ez utóbbi viszont feltehetően báró Thavonat Lajos Albert személyével. Thavonat I. Lipót egyik legkiválóbb gazdasági szakembere volt, s 1693-ban nevezték ki selmecbányai főkamagróffá. Feltehető, hogy az ő ötlete volt, de legalábbis tevékenyen részt vett a selmecbányai rézpolturák kibocsátásában. Ezeket a körmöcbányai pénzverde 1695-től bocsátotta ki, de 1698-ban nem készültek ilyenek, noha a későbbiekben veretésük 1703-ig tartott. Az 1698-as kihagyás azzal magyarázható, hogy ebben az évben Kassán verték ki a rézpolturákat, amelyekre nemcsak Alsó- hanem Felső-Magyarországon is nagy szükség volt. Érthetőbbé válik a két kamara együttműködése, ha számításba vesszük, hogy Thavonat a szepesi kamara tagja is volt, sőt – egyesek szerint 1698-tól, de 1699-től biztosan³¹ annak princepsévé, azaz vezetőjévé is kinevezték. Thavonat természetesen gondját viselte a szomolnoki bányászatnak is, s valószínű, hogy neki köszönhetőek az igényesen, verdében készített 1698-as szomolnoki bányapénzek. Itt meg kell említeni, hogy Gohl a 30. sz. alatt 1699-es évszámú változatot is közöl. Noha magam ilyent nem láttam sem numizmatikai anyagban, sem képen, reálisnak tartom létezését. Ismert ugyanis a kassai verde jegyével 1699-es krajcár, ami bizonyítja, hogy a verde 1699-ben még működött. Ebben az esetben pedig semmi meglepő nincs abban, ha a bányapénzeket is tovább verték még ebben az évben.³² Thavonath szerepének ismeretében könnyen érthetővé válik az is, hogy ezen bányapénzek előlapján miért nem találjuk a szűkebb értelemben vett bányapénzek szokásos kis I-t az L mellett. Kassán nyilván a rézpolturákkal párhuzamosan, azokkal együtt készítették a bányapénzek verőtüveit. Így maradhatott el az I, ami a körmöci kamarában vert 1699-es (Gohl 25. sz. és változata) bányapénzen még megtalálható.

Van még egy motívum az utóbbi szomolnoki bányapénzek előlapján, amivel eddig még nem foglalkoztam. Az L betű szára mellett jobbra található egy pont. Ez a pont, bár a régi katalógusok még csak nem is jelölték ábráikon, nemhogy a leírásokban említették volna, egy lényeges motívum.³³ Először Gohl írja le, aki a rézpolturák és bányapénzek nagyobb tömegét vizsgálta át. Magyarazatot e pont értelmére azonban nem ad ő sem. Bizonyos azonban, hogy nem elhanyagolható szerepet játszott, s ezzel a kortársak is tisztában voltak, mert még a rézpoltura előképekre visszavezethető eperjesi szükségpénzekre is ráverték e pontot.³⁴ Minthogy tudomásunk van arról, hogy a kuruc rézpénzekre – a hamisítás nehezítésének érdekében – ún. titkos pontokat vertek még az ellenjegyzés előtt,³⁵ feltételezem, hogy hasonló céllal helyezték el ezeket a pontokat is. Sőt az időrendet figyelembe véve, úgy tűnik ezek az érmeek szolgáltatták a példát a kurucoknak. Először a selmecbányai rézpolturákon jelentek meg 1695-ben (I. tábla 7), majd az alsómagyarországi bányapénzekben 1696-tól (Fig. 7 A). Nem meglepő, hogy a kassai rézpolturákon is megtaláljuk 1698-ból, csakúgy mint szomolnoki bányapénzeinken. Érdekes különbség viszont, hogy amíg a körmöcbányai verde termékein mindig csak egy pont figyelhető meg az L szára mellett, addig a kassai vereteken többnyire kettő! A kassai rézpolturák egyik változatán nagyon

³⁰ A legkorábbi ilyen darab a Gohl I. sz.

³¹ Az 1698-ra vonatkozó adat *Trócsányi Zsolt*: Habsburg-politika és Habsburg-kormányzat Erdélyben 1690–1740 (Budapest, 1988) 251. lapján, az 1699-re vonatkozó Péch im. p. 593. lapján szerepel. Ismét Péch adatát fogadom el biztosnak.

³² *Csiky Emil*: A pénzverés verdehelyi történelmünkben (Szeged, 1987) 13–14.

³³ *S. Schönvisner*: Catalogus numorum Hungariae ac Transilvaniae Instituti Nationalis Széchéniani. (Pest, 1807) I. 256. l. sz. 46. t. 119. sz., *Weszerle J.*: Hátrahagyott érmészeti táblái Pest, 1873. F. IV. 16., *J. Neumann* im. I. köt. 187. sz., *Appel* im. IV. köt. 2. rész 2957. sz. stb.

³⁴ E témát bővebben tárgyaltam a Magyar Numizmatikai Társulat ülésén, 1993. tartott előadásomban.

³⁵ *Huszár Lajos*: A kurucor érmészete. In: Rákóczi Emlékkönyv (szerk. Lukinich Imre) (Budapest, 1934) 391–412, 404.

A

B

C

1

2 A - B

3 A - B

4 A - B

5 A - B

6 A - B

7

8 A - B

9 A - B

10 A - B

A

B

C

1

2 A - B

3 A - B

4 A - B

5 A - B

6 A - B

7

8 A - B

9 A - B

10 A - B

is jelentékeny méretű e két pont (I. tábla 8 A), de a többi változaton is megtaláljuk, az egyik pont annyira az L szárához tapad, hogy inkább csak annak kidudorodásaként érzékelhető. Hasonlóan kettőzött a pont a kassán vert bányapénzek egyes változatainak előlapján is (Gohl 26, 27. sz.) (Fig. 1 A és 5 A). E kettőzött pontokat persze nehéz felismerni, hacsak nem tudja az ember eleve, hogy mit kell keresni. Így érthető, hogy Gohl nem figyelt fel rájuk. Ha az előbbi feltételezésem megfelel a valóságnak, és ezeket a pontokat csak a beavatottak szemének szánták, akkor nagyon is kézenfekvő ez a rejtettség.

Mivel az alsó-magyarországi bányapénzekben már 1696-ban megjelent az L szára melletti pont (Gohl 22, 23. sz.), megvizsgáltam a korábbi rossz minőségű szomolnoki kamarai bányapénzsorozatot is. S valóban a Gohl 15. sz. egyik változatának előlapján határozottan felismerhető a pont az L szára mellett (I. tábla 9 A–B).

Igaz ugyan, hogy Gohl e darab évszámát 1694-nek adja meg – ami esetleg korábbi lehetne a selmecbányai rézpolturáknál –, de egyszersmind azt is megjegyzi, hogy az utolsó számjegy minden példányon kétes. Valójában ez a számjegy annyira elmosódott, hogy csak egy bizonytalan foltként érzékelhető. Ennél is érdekesebb azonban a Gohl 19. sz. előlapja, amin határozottan és egyértelműen látható az L mellett a két pont (I. tábla 10 A–B).

Úgy gondolom, semmiképp sem lehet véletlen az, hogy a kassai vereteken két pont jelenik meg sok esetben az L mellett. Bár az embernek önkéntelenül is eszébe jut, hogy a Rákóczi-szabadságharc alatt a libertások ellenjegyzésekor a kassai pénzverdében hibás rendelet-értelmezés miatt nem egy, hanem két máriás ellenjegyet ütöttek a pénzdarabokra.³⁶ A két eset között persze nyilvánvalóan nem lehet összefüggés, s mivel a kettőzött pont már a régebbi típus utolsó darabján is megjelenik, arra kell következtetnünk, hogy nem a verde, hanem a bányakamara által kiadott rendelkezésről lehet szó. Talán az alsó- és felső-magyarországi kamarák valamely belső viszonylatának megnyilvánulásaként értelmezhetjük. E pontok közötti összefüggések – noha rendeleti háttérük még homályos – további bizonytságot adnak arra nézve, hogy a rézpolturák és bányapénzek veretését ugyanaz a központi szerv irányította, s ennek hatásköre mindkét magyar kamarára kiterjedt. A különböző rézpénzek veretése tehát központilag irányított és az udvari kamara által jóváhagyott gazdasági lépés volt, annak ellenére, hogy 1703-ban az uralkodó és környezete megpróbál elhatárolódni e szerencsétlen kimenetelű intézkedésektől.

Összefoglalás:

A szomolnoki bányapénzek jellegzetes hátlapjuk alapján – keresztezett ékből és kalapácsból álló bányász-szimbólum, melyben a kalapács feje balra, az éké jobbra látható, s a jelkép alatt S betű helyezkedik el – megkülönböztethető csoportját a XVII. század második felére datálhatjuk. Ebbe a csoportba tartozik több olyan sorozat, amelyet régebben Selmecbányához tartozónak véltek, illetve néhány bizonytalan hovatartozású darab. A körülmények arra engednek következtetni, hogy ezt a jellegzetes hátlapot azért alakították ki, hogy az alsó-magyarországi bányavidék bányapénzeitől meg lehessen különböztetni őket. Úgy tűnik, kibocsátásuk az 1669–1699 közötti harminc évre tehető, s a későbbi tárgyi anyagban többé nem kerül elő.

Szemán Attila

Központi Bányászati Múzeum

Sopron

Templom u. 2.

EINE GRUPPE DER BERGWERKSMARKEN VON SCHMÖLLNITZ

Resümee

Ödön Gohl konnte in seinem 1919–1920 erschienenen Katalog nur einen Typ von Bergwerksmarken Schmöllnitz zuordnen. Aufgrund der Forschungsergebnisse der letzten Jahrzehnte, die die Arbeit in den Archiven erbrachten, doch besonders aufgrund der ausführlichen Untersuchung des Münzmaterials selbst, lassen sich viel mehr Bergwerksmarken Schmöllnitz zuordnen. Da im Verlauf der ungarischen Geschichte die Benutzung von Bergwerksmarken in der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts wohl am häufigsten war, ist es nicht verwunderlich, daß auch die als Schmöllnitzer geltenden Bergwerksmarken zur überwiegenden Mehrheit aus dieser Zeitperiode stammen.

Damals wurde eine charakteristische Rückseite für die Schmöllnitzer Bergwerksmarken gestaltet, allem Anzeichen nach aus dem Grund, um diese von jenen aus Unterungarn zu unterscheiden. Die Rückseite zeigt das Bergbausymbol, Schlägel und Eisen über Kreuz gelegt – wobei der Kopf des Schlägels links und der des Eisens rechts erscheint –, mit einem S darunter. Dadurch waren diese Bergwerksmarken von jenen aus Unterungarn, die ebenfalls ein konsequent verkehrt dargestelltes Bergbausymbol, doch die ein S aufweisen, leicht zu unterscheiden. Der Buchstabe S steht immer für Schmöllnitz und nicht für Schemnitz. Von den Bergwerksmarken mit Schmöllnitzer Rückseite sind uns mehrere Sorten bekannt, zwei größere Gruppen von ihnen wurden Schemnitz zugeordnet, einige Stücke wurden jedoch von Gohl noch unter den Bergwerksmarken unbekannter Herkunft beschrieben.

³⁶ Huszár Lajos: A magyar pénzverés története a 16. és 17. században. In: Közlemények a magyarországi ásványi nyersanyagok történetéből I. (Miskolc, 1982) 67–91, 86.

Szent Eligius magyarországi hagyományai és érmei

Die Pflege des Kultes des hl. Äligius und die Münzen mit seiner Darstellung

Szent Eligius neve szinte teljesen ismeretlen Magyarországon. A szentek történetei közt nem szerepel, képét templomokban, gyűjteményekben hiába keressük. Pedig tisztelete röviddel nyugat-európai térhódítása után megjelent nálunk is. Egy igen szűk réteget képviselő szakmának, az aranyműveseknek lett a védő patrónusa, ezért nem vált közismertté.

Amerika felfedezése előtt, a középkori Magyarország adta az addig ismert világ arany- és ezüstermelésének jelentős részét. Ez a nagyarányú nemesfémbányászat pedig korszerű feldolgozással párosult. Ezért a középkori fémművesség, de különösen az arany- és ezüstművesség, az európai élmezőnytől semmiben sem maradt el. Mesterei Itáliától Flandriáig, Bizáncból Krakkóig, a kor mesterségbeli tudását jól ismerték és alkalmazták. Egyrészt származásuk révén, hiszen számos külföldi mesterember telepedett le Magyarországon, akiknek családi kapcsolatai sem szakadtak meg. Másrészt, a céhlegények vándorlásuk során bejárták és megismerték, megtanulták és hazahozták mindazt a tudást, amely akkor az európai ötvösséget jelentette. Ezért érthető, hogy a szakmai ismeretek mellett a korban divatos szokások is gyorsan elterjedtek. Így került az ötvösök közvetítésével Szent Eligius tisztelete Magyarországra.

Szent Eligius, (St. Eligius) vagy franciásan Saint Eloi 589 körül született Chaptelatban, Limoges közelében, a mai Franciaország területén. Aranyművességet és pénzverést is tanult Limoges-ban. Majd Párizsba költözött és rövidesen II. Chlotar frank király ötvöseként egy aranyozott trónszék elkészítésével tűnt fel. Itt lett udvari ötvös és monetárius. Kezdetben pénzverő, majd a pénzverés felügyelője és a király pénzügyi tanácsadója. II. Chlotar után I. Dagobert, majd II. Chlodvig uralkodása alatt is megtartotta hivatalát. Közel ötven aranypénzt ismerünk, trienseket és solidusokat, amelyek közvetlenül Eligius működéséhez kapcsolódnak.

A pénzek hátoldalán Eligius jelképe, a horgonyban végződő kereszt mellett névjele is megtalálható, többnyire ELI-GI formában. A pénzek nagyobb részét Párizsban verték, de van köztük marseillei és arlesi veret is, bizonyítva Eligius kiterjedt hatáskörét.¹

Eligius szakmai munkája mellett vallásos és karitatív feladatokat is vállalt. Jövedelmének nagyrészt a szegények megsegítésére, rabszolgák kiváltására és felszabadítására, a kereszténység továbbterjesztésére fordította. Kolostort alapított, templomot épített. Pappá szentelték és 641-ben már Noyon, majd Tours püspöke lett. 660-ban halt meg, Noyonban temették el, ahol teste ma is nyugszik.

Már a kora középkorban nagy köztiszteletnek örvendett. Sokszínű tevékenysége miatt fokozatosan számos különböző foglalkozást űző védőszentje lett. Eredeti mestersége miatt először az ötvösök, aranyművesek tekintették védő patrónusuknak. Később védőszentként tisztelték a patkolókovácsok, a bognárok és nyergek, a bányászok és általában a fémmunkások. A lópatkolás kapcsán a parasztok, lókereskedők, sőt még az állatorvosok is. Ezen kívül újabban védelmezője a pénzkészítőknek, a numizmatikusoknak és tulajdonképpen mindenkinek, aki valamilyen módon pénzzel foglalkozik.²

A magyarországi Eligius-kultusz korai emlékei az Anjou királyok korából ismeretesek. A felvidéki Bakabánya (Pukanec) pecsétnyomója már 1340 körül létezett, mert ismert lenyomata 1345. augusztus 16-án kelt

¹ Lafaurie, Jean: Eligius monetarius Revue Numismatique. Paris 1977. 111–151.

² Künstle, Karl: Ikonographie der Heiligen Freiburg i. Br. 1926.

S. Eligius – Schutzpatron der Münzsammler Money-trend 1981/27–29.

Wimmer, Ottó: Handbuch der Namen und Heiligen Innsbruck 1959.

oklevélen szerepel. A pecséten gyöngykörben, egy szikla előtt nyeles ékkel és kalapáccsal dolgozó bányász térdel. Mögötte, a föléje hajló alak egy szent püspök, akit Szent Eligiusnak tartanak.

Mérete: Átm. 52 mm,

Körirata: S. CIVIVM DE CIVITATE MO/n/TIS PVCA/nensi/S.³

Hasonló korú Rudabánya középkori tyariuma is. A vésett ezüstlapon leveles indákkal kitöltött mezőben, középen, szembenéző szent püspök alakja áll. Bal kezében pásztorbotot tart, jobbával áldást oszt. Mellette bányászkalapács és nyeles ék. Alatta és felette gótikus épületrészek láthatók. (Rudabánya temploma?)

Felirata: SIGILLVM CIVITATIS RVDE.

Mérete: Átm. 71 mm.

A püspököt Szent Eligiusnak, vagy Szent Miklósnak,⁴ sőt Szent Egyednek is tartják.⁵ (I. tábla 1.)

Szent Eligius mellett szólnak a bányászszerszámok. Mivel Rudabánya középkori templomát Szent Miklós tiszteletére szentelték, valószínűbb az a feltevés, amely a püspököt Szent Miklóssal azonosítja.

A Szent Egyed megnevezés alighanem tévedés eredménye. Nem ez az egyetlen eset, amikor a hasonló hangzású Eligius és Aegedius nevét összecserélik.

Alig néhány évtizeddel később, 1423-ban keletkezett a váci ötvöscéh missaléja. Ismereteink szerint ez a legkorábbi magyarországi Szent Eligius ábrázolás, amelynek azonosítása már nem vitatható. A missalé egyik S iniciáléját a szent püspök alakja díszíti. Bal kezében kelyhet tart, jobbát áldóan felemeli. Előtte üllő és ötvösszerszámok láthatók.⁶ A kódexben a festmény alkotója is megnevezi magát: „Scriptum in Wacia per Johannem felicis memoriae illuminatorem episcopij Waciensis”.⁷ (1. ábra)

1. ábra

³ Magyarországi művészet 1300–1470 körül. Szerk. Marosi Ernő, Akadémia Kiadó Bp. 1987. I. k. 378, II. k. 248–676.

⁴ Magyarországi művészet. i. m. I. k. 500, II. k. 248, 676.

⁵ H. Kolba Judit: Ötvösség Művészet I. Lajos király korában 1342–1382. Katalógus. MTA Művészettörténeti kutatócsoport. MTA KESZ sokszorosító, Bp. 1982. 300.

⁶ Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum 1909. évi állapotáról. Bp. 1910. 25, 1. sz. melléklet.

⁷ Magyarországi művészet. i. m. I. k. 626.

Országos Széchényi Könyvtár, Cod. lat. 377.

A céhszervezetek kialakulásával az ötvösök, kis létszámuk ellenére jelentős szerepet vívtak ki maguknak a céhek közt is. A városok vezető polgárainak számítottak. A céh pecsétnyomóját, szervezetük legfontosabb jelképét, legtöbbször védőszentjük képmásával díszítették. Az általam ismert magyarországi ötvös céhpecsétek 32 helyséből, 19 esetben Szent Eligiuszt ábrázolják. Egyes céheknél Szent Márton, Szent Leó, Szent János, Szent Miklós került a pecsétnyomóra, de ezeknek más helyi hagyomány az alapja.

Továbbá a reformátuslakta területeken érthető okból tartózkodtak a szentek ábrázolásától. Bár egyik-másik ilyen pecséten látható kalapáló ötvösmester alak, csak a püspöksüvegben tér el, a többi pecséten lévő Eligius képtől.

A legkorábbi magyarországi ötvöscéhecsét, amelyen Szent Eligiuszt véljük felismerni, a kassai ötvösök mívész ezüst pecsétnyomója, amely 1476-ban készült. Ezen a szép pecséten, gótikus épület előtt, mint egy kapuban áll a püspök szembenéző alakja. Bal kezében kelyhet tart, jobbában pedig a jellegzetes ötvöskalapácsot. A püspök előtt egy tárcsapajzson a „művészetek” hárompajzsos címere van elhelyezve.

Felirata gyöngykörök közt: SI : DER GOLDSCHMID CIV CASSCHA 1476.⁸

A párizsi ötvösök XIII. századi pecsétjén is hasonló megfogalmazású az ábra.⁹ Akár a kassai ötvösök pecsétjének előképe is lehetne.

A hazai Szent Eligiuszt ábrázoló pecséteket évszázadonként, az alábbiakban foglaljuk össze.

XV. sz.	XVI. sz.	XVII. sz.	XVIII. sz.	XIX. sz.
Kassa	Segesvár	Körmöcbánya	Rozsnyó	Pécs
1476	1533	1601	1708	1826
Kolozsvár	Kassa	Selmecbánya	Pécs	
	1586	1630	1742	
	Besztercebánya	Sopron	Lőcse	
	1598	164?	1772	
	Medgyes	Kőszeg	Marosvásárhely	
		1650		
		Buda	Medgyes	
		1697		
		Bártfa		
		Eperjes		
		Medgyes		
		Pest		
		Pozsony		
		Zágráb ¹⁰		

Természetesen közel sem teljes ez az összeállítás, pusztán azt a célt szolgálja bemutatásuk, hogy a XV. századtól a XIX. sz.-ig, a magyarországi ötvöscéheknél általános az Eligius-kultusz ismerete, amelynek egyik ékes bizonyítéka a céhecsétnyomón megjelenő szent püspök képe, mint a céh patrónusa. (2. 3. ábrák) Ezek a pecsétek, a mindenkori vésnök tehetségétől függően, esetenként művészi, néha naiv módon ábrázolják a szent alakját. A korábbiak többnyire szemből, a későbbiek főleg oldalnézetből. Csaknem valamennyien ötvösszer számmal, vagy szerszámokkal. Jellegzetes típus, a kissé merev derékka ülő püspöksüvegű férfialak. Majdnem mind szakállas és gyakran lobogó köpenyben ábrázolják. Előtte egy üllő van, azon egy serleg kupáját kalapálja.

⁸ Marczali Henrik: Az iparososztály fejlődése Magyarországon. Az iparművészet könyve. Szerk. Ráth Gy. Atheneum K. Bp. 1902. I. k. 47.

⁹ Ehrend, Helfried: Eligius auf Münzen, Medaillen, Marken und Plaketten. Numismatische Gesellschaft Speyer e. V. Speyer 1993. 6-7.

¹⁰ Kőszeghy Elemér: Magyarországi ötvösjegyek a középkortól 1867-ig. Királyi Magyar Egyetemi Ny. 1936.

Kőszeghy Elemér: Hazai ötvöscéhek pecsétjei. Múzeumi és Könyvtári Értesítő 1912. 288-293.

Mihalik J.: Hazai ötvöscéhek pecsétjei a XVII. és XVIII. sz.-ból. Archaeologiai Értesítő 1892. 426-431.

Gyárfás T.: Hazai ötvöscéhek pecsétjei. Múzeumi és Könyvtári Értesítő 1911. 287-289.

2. ábra

A háttérben egyéb ötvösszerszámok és gyakran a már elkészült serlegtalp látható. Egyeseken S. ELOG, vagy hasonló felirat is segíti az alak azonosítását. Ezt az oldalnézeti képet szinte egész Európában ismerték és használták. Ahogy a céhek alakulásukkor a céhszabályzatot is egymástól kölcsönözték, a pecsétnyomót is egymásról másolták.

A magyar pecsétábrák közé igen jól illeszkedik a prágai ötvösök 1567-ből származó, vagy a marienburgiak valamivel későbbi pecsétje.¹¹

A kupát trébelő püspök előtt, vagy alatt, változatos címerpajzson legtöbbször valami ötvöstárgy, fedeles serleg, kehely látható. Ezek voltaképp a szakma címerei.

¹¹ Ehrend, Helfried: i. m. 8, 32.

A magyarországi lópatkolók, kovácsok céhhagyományaiban eddig nem találtam nyomát az Eligius tiszteletnek. Talán ez a szakma inkább provinciális igényeket elégítve ki, kevésbé voltak szorosak a külföldi kapcsolataik. Ezért az Eligius-kultusz sem tudott meggyökeresedni.

A céhek megszűntével, a gyáripari termelés fellendülésével a védőszentek tisztelete is megfakult. Még a szakmában maradtak is elfelejtették, vagy legalábbis nem gyakorolták néhány generáció elmúltával.

A régi hagyomány a német és francia numizmatikusok sikeres buzgalma nyomán támadt fel és az ötvösséghez igen közelálló éremkészítők és az éremkedvelők tették patrónusukká a hajdani ötvös és monetárius mestert, Eligius püspököt.

Majd rövidesen megjelentek a Szent Eligius érmei, amelyekről a hazai éremkedvelőket egy amerikai Eligius érem kapcsán tudósította Kőszegi Tivadar.¹²

Valószínű ennek az éremnek a hatására készítette el Csúcs Ferenc szobrász és kiváló éremművészünk Szent Eligius érmét. Felhasználta az érem nyolcszögletes alakját. De nem tudott mit kezdeni az érmen látható ötvös lezser könnyedséggel rajzolgató figurájával.

Jól tudta, hogy az éremkészítő cizellőr kalapácsa nem lúdtoll, amelyet könnyedén fogva, egyenes derékkaülve huzogatnak a papíron.

Az érmen ezért egy ívben hajtott testű férfi végzi, szinte a tárgyra tapadó szemmel, a szemrongáló és nagy pontosságot igénylő, ugyanakkor fizikai erőt is megkövetelő munkáját, vésővel és kalapáccsal.

Az érem köirata: AUXILIUM AURIFICIS PATRONUS S. ELIGIUS

A bronzöntvény szignálatlan, hátoldala üres. Mérete: 47 x 47 mm.

Eredetiségét a mester szokásos peremjelölése, két CS betű között a kibocsátás sorszáma, igazolja.

1976-ban készült, a művész feljegyzése szerint az op. 328-as darab.¹³ A leöntött példányok száma tíz körül lehet. (I. tábla 2.)

Fényképen bemutatta Káplár László összefoglaló numizmatika népszerűsítő munkájában.¹⁴ Majd Gosztónyi József ismertette Csúcs Ferenc legújabb érmeinek leírásában.¹⁵ Továbbá nem maradt ki Helfried Ehrend 123 Szent Eligius érmet leíró katalógusából sem.¹⁶

A következő magyar Szent Eligius éremmel a baranya megyei numizmatikusok jelentkeztek 1987-ben.

Mivel helyi tagsági érmet terveztek kiadni, az éremképeknek a numizmatikát és a területi hovatartozást, tehát Baranyát kellett hogy megjelenítsék.

Ezért került az érem előoldalára a megye címere. Hátoldalára pedig eredetileg két ujjhegy közé fogott Nagy Lajos király „szerecsenfejes” dénárját tervezték. Emlékeztetve vele Szerecsen Jakab pécsi pénzverésére. A vázlatos terveket a gyűjtőknek be is mutatta a pécsi egyesület.¹⁷ (4. ábra)

A gipszek ebben a felfogásban el is készültek. (I. tábla 3.) Azonban az akkor még működő Zsúri, ez utóbbi éremképet kifogásolta rossz térkitöltése miatt. Ezért át kellett tervezni a hátlapot. Ekkor választották ki a pénzverő szent alakját és így került a numizmatika patrónusa, Szent Eligius az éremre.

4. ábra

¹² Kőszeghy Tivadar: A numizmatika patrónusa. Az Érem 4. 1968. 43-44. sz. 28.

¹³ Csúcs Ferenc levele a szerzőhöz 1991. június 4-én.

¹⁴ Káplár László: Ismerjük meg a numizmatikát. Gondolt K. Bp. 1984. Számozatlan képmelléklet 12. oldal.

¹⁵ Gosztónyi József: Csúcs Ferenc újabb érmei. Az Érem 1992/142.

¹⁶ Ehrend, Helfried: i. m. 76-77.

¹⁷ Magyar Éremgyűjtők Egyesülete Baranya Megyei Szervezetének Tájékoztatója. 1986. 5.

Az érem előlapján kerek pajzson babér és cserfa ágak közt álló bástya Baranya vármegye címere. Körirata BARANYA MEGYEI / ÉREMGYŰJTŐK, lilimmal elválasztva. (I. tábla 4.)

Az ábrázolt címerhez néhány megjegyzés kívánczik. Az eredeti címeren a nyitott bástyapukán egy kis koronás, kerek talpú pajzson L. és J. betűk láthatók. A címert adományozó I. Lipót és fia, a későbbi I. József magyar királyok nevének kezdőbetűi.¹⁸

Bár 1949-ben eltörölték a törvényhatósági címerek és jelvények használatát, mint a feudális múlt jelképeit, amelyek az államhatalom jellegével nem összeegyeztethetők. De ezek a jelképek továbbra is életben maradtak és számos kiadványon megjelentek, gyakran kisebb-nagyobb változtatással, mint esetünkben is. Ugyanis hiányzik a pukán lévő kis címer a két névbetűvel. Az így királytalanított címer már kevésbé volt kihívó a politikai cenzúra számára és a hetvenes évektől ez a változat számos baranyai kiadványon jelent meg. Ezért került ebben a formában az éremre. Két kisebb hibája van a címerábrázolásnak. Az eredeti címeren a bástyának négy orma van és nem öt mint az érmen. Továbbá, valójában olaj és babérágak keretezik.

A bástya párkányán hatalmas szőlőfürtöt cipelő két férfi alak a megye jelentős szőlőművelését hirdeti. De ez az ábrázolás utal a bibliai Józsué és Kaleb történetre is, akik az ígéret földjét megtalálva, a bőség jelképeként óriási szőlőfürtöt hoztak magukkal bizonyítékként. Ne feledjük, hogy a címeradományozás időszakában (1694) a megye szinte elnéptelenedett pusztaság volt. Tehát a betelepítések propagandájához is hozzátartozott a Kánaánt idéző kép.¹⁹

Az érem hátoldalára pedig az elmondottak szerint Szent Eligius alakja került. Előképe a normandiai Bochevilleben lévő Szent György templom XI. századi oszlopfő faragványa. Ezen egy pénzverő férfi archaikus alakja látható, akit Szent Eligiusnak tartanak.

Az eredeti oszlopfőről sajnos csak egy vázlatos rajz állt rendelkezésre, amelyet a már idézett Káplár könyvből ismerhettek meg a magyar numizmatikusok.²⁰

Az érem körirata: PÉCS / 1987

A figura alatt ST. ELIGIUS olvasható. A lába mellett balra pedig T J betűk egybefonódva, az éremmin-tázó művész, Török János monogramja. Török János a pécsi Zsolnay-gyár kiváló tervező művésze és számos sikeres érem alkotója.

A gipszminta mérete, átm. 127 mm volt, hogy harmadára kicsinyítve a Magyar Éremgyűjtők Egyesülete által kiadott érem sorozatba illeszkedjen. Az elkészült gipszet a gyűjtőknek is bemutatatták.²¹ Amelynek hátoldaláról Balogh Imre pécsi érem- és bronzöntő mester műhelyében bronzöntvény készült. (I. tábla 5)

A szép érmet pedig Szabó Géza ötvös és éremverő gondos munkájának köszönhetjük. Mérete, átm. 42,5 mm. Ezüst (835 ezrelékes) 35,42 g, 51 db. A bronz veretből 400 db készült.

A baranyai éremgyűjtők jutalomként 20 darab érmet 1990-ben átalakítottak. A hátoldalon lévő Pécs és 1987 felirat közé a jutalmazottak nevét vészték be.

Az érmet bemutatta Szolláth György katalógusában.²² A szerző rövid ismertetésben a Money-trendben.²³

De megemlíti az Eligius-érmekről szóló rövid híradás is.²⁴ Részletesen ismertette Helfried Ehrendnagyszerű Eligius-érem katalógusában.²⁵

Úgy látszik, nemcsak a pécsi gyűjtőknek tetszett meg a régi pénzverő ábrázolás. Az 1000 éves svéd pénzverést ünneplő érem sorozat második tagját, amely a XII. század pénzverését ábrázolja, szintén a bochevillei faragványnak, teljesen hasonló felfogású mása díszíti. A szép érmet Bo Thoren szobrász mintázta, 45 mm-es méretben arany, ezüst és bronz veretei kerültek kibocsátásra.²⁶

¹⁸ Ódor Imre: Baranya vármegye címerpecsétjének évszázados viszontagságai. „Baranya” Történeti és honismereti folyóirat. 5. 1992/1–2. 35–48.

¹⁹ Rayman János: Barany vármegye címere érmeken. „Baranya” Történeti és honismereti folyóirat. 5. 1992/1–2.

²⁰ Káplár László: Ismerjük meg a numizmatikát. Gondolat K. Bp. 1984. Számozatlan képmelléklet 12. oldal.

²¹ Éremcsere Közvetítés 1987/3. MEE Baranya Megyei Szervezete kiadása. Temporg 1987. Belső borítón.

²² Szolláth György: A Magyar Éremgyűjtők Egyesületének érmei. MEE. K. Bp. 1990. 71.

²³ Rayman J(ános): über eine ungarische St Eligius Medaille. Money-trend 1991/1. 26.

²⁴ Heutinger, N.: Numismatische Rundschau – Eligius Schutzpatron der Numismatik. Money-trend 1991/12. 29.

²⁵ Ehrend, Helfried: i. m. 96–97.

²⁶ bk.: 1000 Jahre schwedische Münzprägung. Money-trend 1993/3. 32.

A pécsi Janus Pannonius Múzeum helytörténeti gyűjteményének a kiállításán látható, a korábbi táblázatban és ábrán is már bemutatott pécsi ötvöscéh 1826-ban készült eredeti pecsétnyomója.²⁷ A pécsi céhpecsétek egy korábbi leírásában ez a pecsét is megtalálható. De Szent Eligius nevének említése nélkül. „Régies viseletű, köpenyeges, vágott kucsmás férfi”-ként szerepel az ötvöspüspök alakja.²⁸

A Múzeum állandó kiállításán szerepel Pécs város 1742-ben kelt adóslevele, amelyet a pécsi céhek nevével a céh atyamesterek láttak el kézjegyükkel és céhük pecsétjével. Ezek közt található a pécsi ötvöscéhnek egy régebbi pecsétnyomata, amely a „goltschmit Zög, alte zögmeister” kézírást hitelesíti.²⁹ Ezen a régebbi pecséten is Szent Eligius balra néző képe szerepel, amint egy baldahinos trónuson ülve, üllőre illesztett kelyhet kalapál. Felirata: SIGILLVM AVRIFABRORVM CAEHAE QVINQVE AECLESINSIS. (I. tábla 6)

Ezt a régebbi pecsétet mutatja be képen a Baranyai Helytörténetírás, ahol a céhes témájú írásnak csak illusztrálására szolgál.³⁰

A pecsétnyomó nem maradt meg, feltehetően azért is kellett újat készíteni 1826-ban, mert a régi megsérült, vagy valami történt vele, ami miatt nem lehetett tovább használni.

A török kiűzése után (1686) viszonylag rövid idő elteltével, 1696-ban a pécsi aranyművesek céhprivilegiumot kaptak.³¹ De erről az oklevélről Kőszeghy azt vallja, hogy 1724-ben készült átirata az 1696-ban kelt budai céhlevélnek.³² Az eredeti okmány megsemmisült. Megmaradt másolataiban érdekes adalék található a Szent Eligius tiszteletéről.³³

A céhszabályzat első pontjában mindjárt ez áll: „...Minden mester Szent Eligius napját ünnepli és az ő napján minden mester és segéd istentiszteletre menjen és Isten házáat többször látogassa...” Az ok nélkül elmaradók pedig 1 font viaszt tartoznak adni a céhnek.³⁴

A céhélet már rég letűnt, amikor Pécsen 1942–43-ban egy új épületet emeltek, amelynek alagsorában nyitották meg a hangulatos „Sopianae” sörözőt. A söröző ablakait régi pécsi céhpecséteket ábrázoló színes üvegfestmények díszítik. Ezek sorában megtalálható az ötvös céh 1826 évből származó pecsétjének színes festett üveg változata, Szent Eligius alakjával. (5. ábra) Az üvegfestményeket Johann Hugó (Pécs 1890 – Pécs 1951)

5. ábra

²⁷ Janus Pannonius Múzeum Pécs. Néprajzi O. Lsz. 52. 1514. l.

²⁸ Mándoki László: Baranyai céhpecsétek. Pécsi Műszaki Szemle 1963/4. 20.

²⁹ Pécsi Állami Levéltár letétje a helytörténeti kiállításon.

³⁰ Erdődi Gyula: Válogatott levéltári források a pécsi céhek válságos időszakából 1848–1872. Baranyai Helytörténetírás 1977. 320.

³¹ Somogyi Árpád: Pécsi szláv ötvösök a XVII–XVIII. században és céhlevelük. Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, Pécs 1965. 263–273.

³² Kőszeghy Elemér: Magyarországi ötvösjegyek a középkortól 1867-ig. Királyi Magyar Egyetemi Ny. 1936. 284.

³³ Országos Levéltár. Acta Mechanicae liber cehalium..., Budapesti Egyetemi Könyvtár kéziratgyűjteménye. Céhlevelek VII. 10. (Aurifabrorum Quinque Ecclesiensis Folio 24.)

³⁴ Somogyi Árpád: Pécsi szláv ötvösök a XVII–XVIII. században és céhlevelük. Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, Pécs 1965. 263–273.

jónevű üvegfestő készítette, aki Firenzében tanult, a 20-as években Berlinben Caesar Klein, majd Gottfried Heinersdorf üvegfestő műhelyében dolgozott.³⁵

E hagyományok ihletése nyomán Pécsen néhány pécsi numizmatikus a „Szent Eligius ablak” alatt asztaltársaságot alapított, amely Szent Eligius nevét vette fel. Céljuk a hagyományok tisztelete, egymás támogatása, a numizmatika szeretete, művelése és propagálása.

A Társaság újabb Eligius-érmek létrejöttét segítette elő. Elsőként a pécsi ötvösök 1826-ból származó eredeti pecsétnyomójával készített gipszlenyomatot öntöttek bronzba. A sima és tükrösre polírozott hátoldalon, felül a tulajdonos neve két sorban, alatta az alakulás éve, 1991 van bevésve. Így valamennyi tag a nevével bevéssett példányt kapott emlékébe. (I. tábla 7)

Az érmet tehát az 1826-os pecsétlenyomat bronzöntvény változata. Középen balra néző püspöksüveges férfi ül, kissé merev derékkal egy támlanélküli széken. Vállán jellegzetes a lobogó köpenyeg. Előtte balra egy tönkre helyezett üllő. Az üllőre húzott kehely öblös részét balkezelével tartja, jobb kezével a kalapácsot emeli. Mögötte balra munkaasztal, megrakva szerszámokkal és a készülő kehely, már elkészült talpa látható még rajta. Alul középen kettős öblű fedeles, talpas edény áll barokkos címerpajzsban. A pajzsot két kis szárnyas angyalfej fogja közre. Felirata: SIGIL. QUINQUE ECCLESIENSIIUM. AURI. FABRORUM. 1826.

Mérete: átm. 36 mm, öntött bronz.

Összesen tíz példány készült belőle, különböző hátlapi névvéséssel.³⁶

Majd ugyanez a pecsétlenyomat került egy négyszögletes plakett közepére. Felül ST. ELIGIUS, alul TÁRSASÁG felirat olvasható. Jobboldalt Szent Eligius jelképe, a horgonyban végződő kereszt van bemélyítve. (I. tábla 8)

A tükrösre polírozott hátoldalra SOPIANAE / 1992. 02. 29. van bevésve, a társaság első összejövetelének helye és időpontja. Alul jobboldalt pedig 10/n szám, azaz a 10 példányszámú öntvény törve a sorszámmal. (n = 1–10-ig)

A plakett mérete 67 x 68 mm.

Mindkét öntvény Balogh Imre pécsi bronzöntő mester munkája.³⁷

1993-ban a Szent Eligius Társaságnak egy újabb emlékérmé készült. A szerény költségkeletőségek miatt, a szerző kalandozott el az éremkészítés területére és a lehető legegyszerűbb megoldást választva, az érmet előlapjára bemélyítve, a pénzverő püspök kontúrja került.

Balra két sorban Sz / El felirat segít a vázlatos „éremkép” felismerésében.

Hátoldala sima, fényesre polírozott, amelyen kétsoros vésés található. Felül a tulajdonos neve, a keresztnév kezdőbetűjével, alatta 1993. (I. tábla 9)

Az érmet Balogh Imre öntőmester öntötte bronzba. Összesen 11 példány készült belőle.

Mérete: átm. 48 mm.³⁸

Rayman János

7633 Pécs, Esztergár utca 3/A.

Képek jegyzéke

1. ábra: S iniciálé Szent Eligius alakjával a váci ötvöscéh missáléjából (A szerző rajza)
2. ábra: Régi magyarországi ötvöscéh pecsétek Szt. Eligius ábrázolásával. Kassa 1476; Medgyes átm. 25 mm XVI. sz.; Medgyes átm. 30 mm XVI. sz.; Medgyes átm. 27 mm XVII. sz.; Segesvár átm. 32 mm 1533; Rozsnyó átm. 37 mm 1708; Marosvásárhely 40 x 30 mm XVIII. sz.
3. ábra: Régi magyarországi ötvöscéh pecsétek Szt. Eligius ábrázolásával Besztercebánya átm. 34 mm 1598; Körmöcbánya átm. 30 mm 1601; Selmezbánya átm. 35 mm 1630; Sopron átm. 42 mm 164?; Kőszeg átm. 41 mm 1650; Buda átm. 42 mm 1697; Lőcse átm. 45 mm 1772; Eperjes átm. 26 mm XVII. sz.; Pécs átm. 36 mm 1826; Pest átm. 40 mm XVIII. sz.; Bártfa 36 x 31 mm XVII. sz.; Zágráb átm. 37 mm XVII. sz.
4. ábra: A baranya megyei éremgyűjtők tagsági érmének első tervei. (Tollrajz a MEE Baranya Megyei Szervezetének Tájékoztatója 1986. számából.)
5. ábra: Johann Hugó üvegfestménye a pécsi ötvöscéh pecsétjének Eligius-ábrájával.

³⁵ Seregélyi György: Magyar festők és grafikusok adattára. Szeged 1988. 272–273.

³⁶ Ehrend Helfried: i. m. 114.

³⁷ Ehrend Helfried: i. m. 115., Rayman János: Szent Eligius a Sopianaeban. Új Dunántúli Napló. 1992. 03. 02.

³⁸ Hágen (József): St. Eligius érmeiken. Új Dunántúli Napló 1993. 11. 24.

- I. tábla 1.: Rudabánya pecsétnyomója
- I. tábla 2.: Csúcs Ferenc Szent Eligius plakettje
- I. tábla 3.: Török János gipsze, a tagsági érem tervezett hátoldaláról.
- I. tábla 4.: Török János, a tagsági érem előlapja
- I. tábla 5.: Török János, a tagsági érem végleges hátlapja Szent Eligius archaikus alakjával. Bronzöntvény.
- I. tábla 6.: A pécsi ötvöscéh régebbi pecsétjének lenyomata.
- I. tábla 7.: A pécsi Szent Eligius Társaság bronzérme, a pécsi ötvöscéh 1826. évi pecsétjének lenyomatával.
- I. tábla 8.: A pécsi Szent Eligius Társaság bronz plakettje.
- I. tábla 9.: A pécsi Szent Eligius Társaság bronz plakettje, mélyített ábrával.

Az I. tábla 2-9 és az 5. ábra Tóth László felvétele.

A képek nem méret azonosak.

DIE PFLEGE DES KULTES DES HL. ÄLIGIUS UND DIE MÜNZEN MIT SEINER DARSTELLUNG

Resümee

Äligius (589-660) war Goldschmied und Münzmeister am fränkischen Königshof und Finanzberater der Herrscher. Ohne seinen weltlichen Beruf aufzugeben, schlug er den Lebensweg eines Geistlichen ein. Er bekehrte Heiden zum Christentum, unterstützte Arme, stiftete eine Kirche und ein Kloster. Als Bischof von Noyon verstarb er.

Bald wurde der fromme Goldschmiedemeister als Patron der Goldschmiede, später der Hufschmiede und neuredings der Numismatiker angesehen.

Sein Kult verbreitete sich in Ungarn durch die regelmäßigen westeuropäischen Beziehungen der Zünfte der Goldschmiede, wurde jedoch nicht allgemein bekannt. Auch die ungarischen Zünfte der Goldschmiede verehrten ihn als ihren Schutzpatron, seine Gestalt mit dem Bischofshut erschien in zahlreichen Varianten auf den Zunfipetschaften der Goldschmiede, wie auch in Westeuropa.

Der Autor erörtert die ikonographischen Denkmäler des hl. Äligius in Ungarn. Er stellt seine Darstellungen auf jahrhundertealten Petschaften vor. Der Kult des Münzmeister-Bischofs lebte unter den Münzschneidern, Münzprägern und Münzsammelern fort. Seine Gestalt erschien auf Münzen und wurde zum wahrhaften Sinnbild der Numismatik.

Auch einige ungarischen Münzen zeigen seine Gestalt. Im weiteren beschreibt der Autor diese Prägungen und macht den Leser mit den Umständen ihrer Entstehung bekannt.

Ferenc Csúcs stellte ihn als hart arbeitenden Goldschmieden dar. Die oktagonale Medaille entstand 1976. Später bildete der Pécs-er Künstler János Török auf der Mitgliedsmedaille der Münzsammler im Komitat Baranya die archaische Gestalt des Äligius nach einer Schnitzerei von Bocheville aus dem 11. Jahrhundert ab. Schließlich veranlaßte die Tischgesellschaft St. Äligius einiger Münzsammler in Pécs die Erarbeitung neuer Medaillen 1991, 1992 und 1993. Die ersten beiden wurden unter Anwendung des alten Zunfipetschafts der Pécs-er Goldschmiede entworfen. Die Reihe wird von einer Bronzmedaille abgeschlossen, auf der die Gestalt der Münzmeister-Bischofs mit vertieften Konturen verewigt wurde.

1

2

3

4

9

5

6

7

8

Az Első Magyar Tűzzománc Jelvénygyárban készült iskolajelvények katalógusa

Katalog der in der Ersten Ungarischen Emailleabzeichen-Fabrik hergestellten Schulabzeichen

Már a múlt század közepén mutatkozott Magyarországon igény a jelvény készítésére, de csak külföldről, elsősorban Bécsből és Csehországból tudták ezeket a szükségleteket kielégíteni, mert nálunk nem folyt jelvénygyártás.¹

1899-ben alakult az erzsébetfalvi Közműhelytelepen az *Első Magyar Tűzzománc Jelvénygyár*, amely akkor még az Első Magyar Tűzzománc Kézelőgomb és Jelvénygyár nevet viselte.² Kezdetben ugyanis jelentős kereslet mutatkozott a kézelőgombokra, ezért azt is gyártott az üzem, de később ez a termék elmaradt, mert nemigen hordták a kézelőgombokat.

A gyár életében jelentős esemény volt, amikor 1911-ben a városba költözött, a VII. Kazinczy utca 10. szám alá. Ebből az alkalomból az eddigi eredmények elismerése képpen a Közműhelytelepen használt két gépet államsegélyként megkapta az üzem. Ezek a múlt századból származó gépek mindmáig üzemképesek, ma már ipari műemléknek számítanak.

A gyár bővítését, felvirágoztatását tette lehetővé 1929-ben a VII. Holló utca 14-be történt költözés. Ekkor vette át édesapám – Berényi Lajos – nagyapámtól a gyárat. Itt több és nagyobb helyiség állt az üzem rendelkezésére. A vevők a jó termékek ismeretében már egymásnak is ajánlották az Első Magyar Tűzzománc Jelvénygyárat. A gyár kiterjedt vidéki vevőkörrel rendelkezett, még külföldre is szállított jelvényeket.

Budapest ostroma idején csak a legnagyobb bombázások, légítámadások alatt szünetelt a munka. A vidéki megrendelőknek küldött szállítmányok azonban mind gyakrabban érkeztek vissza „Hadtápterület” felirattal.

1945 és 1957 között is megmaradt magánkézben a gyár, elkerülte az államosítást.³ Ekkor azonban máig is érthetetlen okból a kerületi tanács utasítására lebontották az épületet. Máig sem építettek a helyére újabb házat. A jelvényüzem forgalmasabb helyre költözött és ma is a VII. kerület Király u. 27. szám alatt működik.

A családi hagyomány szerint az Első Magyar Tűzzománc Jelvénygyárban készültek az első iskolajelvények, talán éppen a tulajdonos ötletéből. Mindenesetre ezt a szokást külföldön általában nem ismerik. A fennmaradt üzleti könyvek tanúsága szerint már a Kazinczy utca 10-ben megkezdődött az iskolajelvények készítése az 1920-as évek elején.

Rendeltetésük szerint kétfélek lehetnek: sapkajelvények, amelyeket a diákok a kötelezően előírt sapkájukon hordtak és a kabátja, ruhára tűzhető „fazonjelvények”. A sapkajelvények nagyobb méretűek voltak, sokáig ún. „tolltartóval” ellátva. Ebbe a tolltartóba tűzték a diáksapka kiegészítő díszét a tollat, rendszerint darutollat. A sapkára ezeket a jelvényeket az erre a célra kialakított két szúróval erősítették fel. A szúrókat a sapkába vágott nyílásokba dugták és hátul varrással vagy ragasztással rögzítették. A fazonjelvények rendszerint teljesen megegyeztek alakjukra és mintájukra nézve a sapkajelvényekkel, csak kisebb méretűekkel tértek el azoktól. Kisebbségi változtatások néha mégis előfordultak közöttük, éppen méretüknél fogva. A felerősítés biztosítótűvel vagy egyenes tűvel történt. A fazonjelvényeken tolltartó nem fordult elő.

A második világháború után a sapkajelvények a sapkákkal együtt eltűntek, viselésük megszűnt.

¹ Berényi Zsuzsanna Ágnes: Az állami ipartámogatás útja a századelőn. Példák az Első Magyar Tűzzománc Jelvénygyár történetéből. Technikatörténeti Szemle 16 (1986–1987) 105–116.

² OL Z 195 15897 8–9 lap. OL Z 195 12420 401. cs. 33. lap, 38–40. lap.

³ Berényi Zsuzsanna Ágnes: Az Első Magyar Tűzzománc Jelvénygyár. Heti Budapest (1990. augusztus 31.) 17.

A megrendelők kezdettől fogva legtöbbször a kalaposok és sapkakészítők voltak. Rendszerint az iskolák maguk tervezték meg a jelvényt és a kalapost vagy a sapkakészítőt bízták meg a jelvények beszerzésével. Erre utaló megjegyzések a fennmaradt rendelőkönyvekben találhatók. A megrendelők általában többféle iskolajelvényt is rendeltek.

1945 után a magánkereskedelem gyakorlatilag megszűnt, ezért az iskolajelvényeket maguk az iskolák rendelték meg. Másrészt a sapkaviselés és a „sapkapajzsok” megritkultak. Mindez a rendelőkönyvekben nyomon követhető,⁴ megszűntek a rendelések.

1945 után több esetben megváltozott az iskolajelvények szerepe – kibővült. Már nemcsak azt jelölte, hogy a diák abba az iskolába járt, hanem azt is, hogy a jelvény viselője az iskola kiváló diákja, vagy esetleg az iskola jubileumi évében látogatta az intézményt. Tehát a jelvénynek az iskola diákjait azonosító szerepre bővült a kiváló diákokat megkülönböztető szerepével, esetleg a jeles esztendő kitüntető megjegyzésével. A megkülönböztetés rendszerint koszorú hozzáadásával történik, de előfordul, hogy évszámokat jelölnek a jelvényen.

1945 után az iskolajelvények nem egyszer „osztály-jelvényekre” szűkülnek, tehát a jelvények viselőinek köre csökken. Ennek ellenére ötletgazdagok az iskolajelvények mintáinak változatai. Készültek utóbb „öregdiák-jelvények” is. Ezeket az iskola egykori diákjai hordták. Ugyancsak az eredeti iskolajelvény mintájának változatai. Előfordult, hogy az iskola diákjainak egyes csoportjai: kiváló énekkarosok, a világháborúban hadbavonult diákok stb. külön jelvényt viseltek.

Kezdetben az egyetemisták között terjedt el a jelvényviselés szokása. Tőlük vették át a középiskolás fiúk ezt a szokást. A lányok csak utánuk tértek rá a jelvények viselésére. Az alsóbb iskolában hosszú időn át csak leventejelvényt hordtak. A kisiskolások között csak 1945 után terjedt el a jelvényviselési szokás. Ugyanis ezeknek az iskoláknak korábban nem volt külön nevük, csak ettől kezdve vált általánossá a névválasztásuk. Az iskolákon kívül a különféle diákotthonok is rátértek a jelvények használatára. Az egyes kollégiumok külön jelvényt készítettek maguknak. Szakkollégiumok is akadtak a megrendelők között.

A jelvények tervrajzát a megrendelő adta. Készítőjük csak ritkán deríthető ki a rendelőkönyvből. Rendszerint az iskolai rajztanár tervezte a mintát, de előfordult, hogy a diákok tervét fogadták el. A rendelőkönyvbe gyakran a jelvénynek csak a „házi használatra” szolgáló „beceneve” került be, így nem egyszer nehéz, sőt lehetetlen az azonosítása. A rendelőkönyvből sokszor hiányzik – különösen a régebbi évekből – a jelvény rajza. Tetézi a bonyodalmat, hogy gyakran csak a megrendelő kalapos vagy sapkakészítő neve szerepel a jelvény megjelölése nélkül. Ezért számos azonosíthatatlan iskolajelvény mintája található a gyár gyűjteményében.

A jelvény ábrája sok esetben a magyar címer volt, esetleg az iskola nevével ellátott körirattal. Legtöbbször észrevehető az a szándék, hogy a rajz emlékeztessen az iskolára, annak helyére, jellegére, nevére. Ezt nemcsak felirattal igyekeznek elérni, hanem a helységre jellemző más ábrával, például a címerrel, jellegzetes sajátossággal (folyóval, várral, stb.). Amint a politikai élet megváltozott az 1920-as évektől az iskolajelvények ábrái követték ezt a változást. Kezdetben a magyar címer igen gyakori volt, majd a különféle városcímerek, az iskolaalapítók címerei, vallási és világi jelképek számos változata lett általános. 1945 után a megváltozott politikai viszonyok tükröződtek a jelvények ábráin, még a feliratokban is. Természetesen az iskolák névadói is erősen függtek a politikai helyzettől. Ezek érvényesültek a jelvények rajzain is. A jelképes ábrák ugyancsak a politikai irányvonalat követték. A koronás címer helyett Kossuth-címerek jelentek meg, majd helyettük a hivatalos államcímér és ennek tartozékai: a vörös csillag, a sarló-kalapács, stb. Az utóbbi időkben érezhető a törekvés a régi iskolajelvények mintáinak felelevenítésére. Ha ez nem is történhet változtatás nélkül, akkor is igyekeznek „átmenteni” annyit, amennyit csak lehetséges a régi rajzokból.

A következőkben az üzemben készült iskolajelvények katalógusát közlöm az iskolák helyének abc sorrendjében. Jelen cikkben AJKÁTÓL-BUDAKESZI-ig, folytatása a Numizmatikai Közlöny következő számaiban jön. Ha ugyanazon helységben több iskola volt, akkor az iskolák nevének abc sorrendjében sorolom fel őket. A sorszámozás folyamatosan történik. Ha egy iskolának több jelvénye van, akkor azok is külön sorszámot kapnak. Igyekszem időrendet tartani, amennyiben ez megállapítható. Különböző méretű, de azonos mintájú jelvényeket is külön emlitem.

Nem ritka eset, hogy ugyanaz az iskola még a nevét is megváltoztatta a politikai divatnak megfelelően. Ha ez kideríthető, akkor ilyen esetekben is az időrendi sorrendet tartottam meg.

Ha nem sikerült az iskola nevét azonosítani a régebbi intézménnyel, akkor abc rendet követtem.

A budapesti iskolajelvényeket kerületi sorrendben az összes többi után közlöm.

A Nagybudapestté történt egyesítés előtti neveket őrző helységneveket feltüntető iskolajelvényeket, tehát a csepeli, újpesti és más helymegjelöléseket tartalmazó darabokat a megfelelő abc sorban közlöm. A budapes-

⁴ Az Első Magyar Tűzzománc Jelvénygyár irattára. – A Berényi család birtokában van.

ti jelvények után sorolom fel azokat a jelvényeket, amelyeket nem sikerült azonosítanom. Ha ezeken található valamiféle betű, akkor abc sorrendben sorolom fel őket, ha ilyen nincsen, akkor ezeket a végére hagyom és méretük szerint sorrendezem őket. A leírásnál figyelemmel vagyok az éremtanban megszokottakra amennyiben ez lehetséges.

A leíráshoz a szöveg sorszámozása szerint képanyag is tartozik, amelyet külön táblákon közlök. Ezek a kiadvány természete miatt nem tartalmazhatják a színeket.

Rögzítésen mindig biztosítótű értendő, ha ettől eltér a rögzítés módja akkor leírom. Szűrőt a sapkára történő erősítéshez használtak.

KATALÓGUS

1. AJKA 307. Számú Ipari Tanuló Iskola MŰM (Munkaügyi Minisztérium)

Ovális jelvény, amelynek felső mezője hosszában felezett, baloldalt középkék, jobboldalt fehér. A két mező felezővonalán fandli és vakolókanál fekete színben, ami az iskola jellegére utal. Lent zöld színű mezőben három fehér ház, előttük fehér út. Az ovális képmezőt 5 mm széles, fent nemzetiszínű, lent fehér szél kereteli. A fehér keretben balról lefelé MŰM. 307. sz. IPARITANULÓ INTÉZETE AJKA körirat. A betűk és a mezőket elválasztó vonalak aranszínűek.

Nagytengelely: 40 mm, kistengelely: 28 mm (I. tábla 1. kép)

2. ASZÓD Ének-Zenei Általános Iskola

Nyitott könyv alakját mintázó fehér jelvény. Baloldalt 3 sorban ÉNEK-/ZENEI/ÁLT. ISK. Baloldalt lant, alatta 1950. A betűk és a keretelés aranszínű. M.: 13 mm Sz.: 20 mm (I. tábla 2. kép)

3. ASZÓD Petőfi Főgimnázium

Köralakú jelvény. Középen kék mezőben a Szent Korona arany színben, körülötte balról jobbra ASZÓDI PETŐFI FŐGIMNÁZIUM. A középmezőt 3 mm széles szél kereteli, jobbra balra nemzetiszínű, fent lent barokkos vésett díszítéssel.

Átm.: 30 mm, szűrőtűvel (I. tábla, 3. kép)

4. ASZÓD Petőfi Gimnázium

Vágott pajzsalakú jelvény, átlósan piros-fehér-zöld mezőre osztva. Középen bronz színű Petőfi mellkép babérkoszorún. Balra PETŐFI, jobbra GIMNÁZIUM, lenn ASZÓD felirat.

M.: 52 mm, legnagyobb Sz.: 30 mm, legkisebb Sz.: 25 mm (I. tábla, 4. kép)

5. ASZÓD Ének-Zenei Általános Iskola

Kartuson nyugvó köralakú jelvény. Középen búzakék mezőben nyitott fehér könyv. Baloldalt 3 soros körirat ÉNEK-/ZENEI/ÁLT. ISK., jobboldalt lant, alatta 1950. Alul a kartusban fehér mezőben ASZÓD. A középmezőt fehér szél kereteli. A betűk és az elválasztások aranszínűek.

Az ív átmérője 29 mm, a kartus mérete 5 x 26 mm (I. tábla, 5. kép)

6. BAJA

Hegyes talpú, pajzsalakú jelvény, a hátteret kék zománc adja. A zománctól mentes rézszínű felület keresztalakot mutat, amelyben balról jobbra 4 fehér virág – zöld illetve aranszínű szárakkal – lépcsősen helyezkedik el. Fent BAJA felirat.

M.: 35 mm, Sz.: 25 mm (I. tábla 6. kép)

7. BAJA Állami és Községi Polgári Főiskola

Kerek talpú, fehérszínű pajzs, amelyet fent az aranszínű Szent Korona zár le. A pajzsot középen 5 mm széles sötétkék és narancssárga sávok díszítik. A kereten körben balról BAJAI ÁLL. S. KÖZSÉGI POLGÁRI FŐISKOLA. A betűk és az elválasztások aranszínűek.

M.: 37 mm, Sz.: 30 mm (I. tábla 7. kép)

8. BAJA Magyar Királyi Állami Tanítóképző

Hegyes talpú, fehér pajzsban ketté vágott magyar címer. Balra a pólyák, jobbra a hármashalom a kettős kereszttel. A fehér pajzsot széles kék szegély kereteli, amelyben balról BAJAI M. KIR. ÁLL. TANÍTÓKÉPZŐ. A fehér pajzsot az aranszínű Szent Korona zárja le.

M.: 60 mm, Sz.: 40 mm, tolltartóval és szűrővel. (I. tábla 8. kép)

9. BALASSAGYARMAT *Balassi Bálint Gimnázium*

Pajzs alakú jelvény, amelyet asszimmetrikusan zöld babérkoszorú keretez. A mező átlósan kék és arany mezőre osztott. A két szín találkozásánál fehér, két kicsi között egy nagy B betű. B B B

M.: 35 mm, Sz.: 33 mm (I. tábla 9. kép)

10. BALASSAGYARMAT *Balassi Bálint Gimnázium*

Hegyes talpú fehér pajzsban két sorban aranszínű BB/G

M.: 20 mm, Sz.: 19 mm (I. tábla 10. kép)

11. BALASSAGYARMAT *Szántó Kovács János Gimnázium*

Hegyes talpú, átlósan osztott fehér piros pajzsban két sorban Sz K J / G betűk, a pajzs széle és a betűk aranszínűek.

M.: 20 mm, Sz.: 19 mm (I. tábla 11. kép)

12. BALATONBOGLÁR *Szakközépiskola*

Vágott szélű, hegyes talpú pajzs átlósan kék és zöld mezőre osztva, közepén piros testű fehér vitorlás. Fent fehér mezőben két sorban felirat, BALATONBOGLÁR/SZAKKÖZÉPISKOLA. A pajzs széle, az osztások és a betűk aranszínűek.

M.: 33 mm, legnagyobb Sz.: 30 mm, legkisebb Sz.: 15 mm (I. tábla 12. kép)

13. BALATONFÜRED *Állami Polgári Fiú- és Leányiskola*

Hegyes talpú pajzsban magyar címer, fent színes ékkövekkel díszített Szent Koronával zárul. A címet kék keret szegélyezi, amelyben aranszínű betűkkel balról, BALATONFÜREDI ÁLLAMI POLGÁRI FIÚ ÉS LEÁNYISKOLA

M.: 53 mm, Sz.: 38 mm, tolltartóval és szűrővel (I. tábla 13. kép)

14. BALATONFÜRED *Állami Iskolai Zászlóalj*

Kör alakú jelvény, fehér belső mezővel, füzöld kerettel. A mezőben két sorban „ERZSÉBET”/SZ. H. alatta és felette stilizált aranszínű levél dísz. A zöld keretben fent: *BALATONFÜREDI ÁLLAMI* lent: ISKOLAI ZÁSZLÓALJ. A betűk és az osztások aranszínűek.

Átm.: 28 mm, a keret Sz.: 5 mm (II. tábla 14. kép)

15. BARCS *Általános Gimnázium*

Fent egyenesen lezárt hegyestalpú, fent vágott sarkú pajzs alakú jelvény. A belső kék mezőt fehér keret veszi körül. A kék mezőben nyitott, fehér könyv, keresztbe téve rajta egy fehér toll. A keretben fent: BARCSI, balra ÁLTALÁNOS jobbra GIMNÁZIUM. A keretelés és a betűk aranszínűek.

M.: 28 mm, Sz.: 28 mm, a legkisebb Sz.: 15 mm (II. tábla 15. kép)

16. BARCS *Általános Gimnázium*

Ugyanaz, mint 15. sz. alatt leírt jelvény, de kisebb és a felirat: Fent BARCS balra ÁLT. jobbra GIMN.

M.: 15 mm, Sz.: 15 mm, legkisebb Sz.: 8 mm (II. tábla 16. kép)

17. BÁBOLNA *Állattenyésztési Szakközépiskola*

Ívelt hegyes talpú, vágott szélű pajzs alakú jelvény. A mező átlósan piros-fehér-zöld mezőre osztott. A középső fehér sávban lépcsősen 1964. A pajzs fehér szélén fent BÁBOLNA, balról jobbra folyamatosan ÁLLATTENYÉSZTÉSI SZAKKÖZÉPISKOLA. A betűk és az osztások aranszínűek.

M.: 30 mm, legnagyobb Sz.: 27 mm, legkisebb Sz.: 21 mm (II. tábla 17. kép)

18. BÁCSALMÁS *Magyar Királyi Állami Mezőgazdasági Középiskola*

Hegyes talpú pajzsban magyar címer, amelyet fehér keret vesz körül és aranszínű kalászkoszorú övez. A pajzsot fent stilizált fehér korona zárja le BÁCSALMÁSI felirattal. A címer felett M. KIR. ÁLLAMI, balra MEZŐGAZDASÁGI jobbra KÖZÉPISKOLA. A betűk és az osztások aranszínűek.

M.: 45 mm, Sz.: 38 mm (II. tábla 18. kép)

19. BÁTASZÉK *Magyar Királyi Állami Polgári Iskola*

Hegyes talpú pajzs alakú jelvény, amelyben a koronás magyar címer van fehér keretben. A címer pajzsát belülről körben futó hullám díszíti. A Szent Korona aranszínű. A fehér keretben balról folyamatosan BÁTASZÉKI M. KIR. ÁLL. POLGÁRI ISKOLA felirat.

M.: 60 mm, Sz.: 43 mm, szűrővel (II. tábla 19. kép)

1

2

3

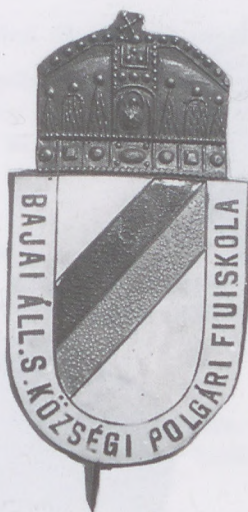
4

5

6

7

10

8

9

11

12

13

14

15

16

17

18

21

19

20

23

22

24

25

20. BÉKÉS Református Gimnázium

Hegyes talpú pajzs alakú jelvény, enyhén hullámos felső lezárással. A belső mező szív alakú, kék és fehér mezőre osztva egy nemzetiszínű sávval átlósan. A pajzsot hosszában aranyszínű, stilizált kelyhes virág osztja két részre, amelynek jobbra balra 8-8 levele van. A virág kelyhe túlnyúlik a szív alakon és részben takarja a felkelő, arany sugarú piros napot. A pajzsot zöld színű keret veszi körül, amelyben arany betűkkel balról BÉKÉSI REF. GIMNÁZIUM.

M.: 50 mm, Sz.: 40 mm, szúróval (II. tábla 20. kép)

21. BÉKÉSCSABA Felső Kereskedelmi Iskola

Ellipszis alakú jelvény, fehér kerettel. A középkek mezőben piros globuson arany körvonalakkal megrajzolt Merkur áll. A fehér keretben balról felfelé BÉKÉSCSABAI FELSKÖKERESKEDELMI ISKOLA.

Nagy tengely átm.: 43 mm, kis tengely átm.: 30 mm, szúróval (II. tábla 21. kép)

22. BICSKE Állami Polgári Iskola

Hegyes talpú, vágott pajzs alakú jelvény, amelyet fent az aranyszínű magyar korona zár le. Középen fehér mezőben nemzetiszínű kötés osztja átlósan ketté a pajzsot. A sötétkek szélén balról felfelé ÁLLAMI POLGÁRI ISKOLA BICSKE.

M.: 52 mm, Sz.: 35 mm, szúróval és tolltartóval (II. tábla 22. kép)

23. BONYHÁD Könyvüipari Minisztérium Cipőipari Tanuló Szakközépiskola

Hegyes talpú, vágott szélű pajzs alakú jelvény. Középkek mezőben sárga bőrdarabon fehér háromszög, arany körző és barna toll. Fent a fehér szegélyen BONYHÁD, lent balról jobbra KIP. MIN. CIPŐIPARI IP. TAN. ISK.

M.: 32 mm, Sz.: 28 mm (II. tábla 23. kép)

24. BÖHÖNYE Általános Iskola és Gimnázium

Hegyes talpú, pajzs alakú jelvény, középen piros mezőben nyitott fehér könyv arany tollal. A fehér kereten fent BÖHÖNYE, balról lefelé ÁLTALÁNOS ISKOLA ÉS GIMNÁZIUM.

M.: 32 mm, Sz.: 27 mm (II. tábla 24. kép)

25. BUDAKESZI Nagy Sándor József Gimnázium

Kör alakú jelvény, amelynek krémszínű belső mezőjében középkek, hegyes talpú, vágott szélű pajzsban sárga közepű arany csillag (?) virág (?) átlós fehér szalagon C A F betűk. Az aranyszínű szélén fent NAGY SÁNDOR JÓZSEF GIMNÁZIUM lenn BUDAKESZI.

Átm.: 28 mm (II. tábla 25. kép)

Berényi Zsuzsanna Ágnes

1072 Budapest, Dob u. 16.

A fotókat Szelényi László készítette.

KATALOG DER IN DER ERSTEN UNGARISCHEN EMAILLEABZEICHEN-FABRIK
HERGESTELLTEN SCHULABZEICHEN

Resümee

In der Studie werden die Schulabzeichen der Ersten Ungarischen Emailleabzeichen-Fabrik mit dem Anfangsjahr 1899 vorgestellt. In diese Zeit fiel der Anfang der Herstellung von ungarischen Abzeichen und zugleich die erste Periode der Schulabzeichenherstellung in Ungarn.

In der Einleitung wird die Einbürgerung und die Geschichte der Verwendung von Schulabzeichen, deren Sorten und Gruppen im Zusammenhang mit der Zeit, als sie gefertigt wurden, sowie mit der Landeseinheit, wo sie getragen wurden, erläutert. Dabei wird auch die Geschichte der Abzeichenherstellung in Ungarn wie auch der Ersten Ungarischen Emailleabzeichen-Fabrik umrissen.

Die Aufzählung der Abzeichen erfolgt in alphabetischer Reihenfolge der Städte, in denen sich die Schulen befanden. Diese Publikation enthält die Abzeichen der Schulen von Städten, deren Name mit A bzw. B beginnt (von Ajka bis Budakeszi), ausgenommen Budapest, deren Schulabzeichen gesondert publiziert werden.

Im ersten Teil fanden 25 Abzeichen Platz. Es handelt sich dabei um Schulen unterschiedlichen Typs: Grundschule, bürgerliche Schule, Lehrlingsschule, Berufsschule, Gymnasium, Lehrerbildungsanstalt und deren verschiedene Varianten kommen gleichermaßen vor. (Kat. -Nr. 1-25)

Die Aufsichtsbehörden, die die Schulen unterhielten, sind ebenfalls unterschiedlich: der Staat selbst, die Gemeinde und die Kirche. Auch dieser Umstand beeinflusste die Form und die Zeichnung der Abzeichen.

Einen besonderen Platz unter den Abzeichen nimmt das Abzeichen Nr. 14 von Balatonfüred ein. Die Schüler der Schule von Balatonfüred bildeten im Ersten Weltkrieg ein eigenes Bataillon. Sie trugen dieses Abzeichen.

Unter den Schulen gibt es auch alte, wie das kalvinistisch reformierte Gymnasium von Békés, das seit 1836 anerkannt war. Das besprochene Abzeichen trugen seine Schüler 1935-1937.

Das evangelisch-lutherische Sándor-Petőfi-Gymnasium von Aszód wurde 1760 von József Hajnóczy gestiftet und später auch vom ungarischen Dichter Sándor Petőfi besucht. Von den beiden Varianten des Abzeichens ist die ältere rund (Kat. -Nr. 3), die neuere trägt das Bildnis von Petőfi (Kat. -Nr. 4).

Die Lehrerbildungsanstalt von Baja wurde 1870 von Baron József Eötvös gestiftet. Heute ist sie die einzige Einrichtung ihrer Art. Die bürgerliche Schule von Baja wurde 1888 eröffnet.

Das Gymnasium von Balassagyarmat wurde 1900 gegründet. 1921-1924 trugen seine Schüler das Abzeichen Nr. 10. Das Abzeichen Nr. 11 wurde nach 1948 eingeführt.

Das Abzeichen der staatlichen bürgerlichen Knaben- und Mädchenschule von Balatonfüred trug man zwischen 1929 und 1933 (Kat. -Nr. 13). Das Abzeichen der Agrarschule von Bácsalmás wurde 1938 eingeführt.

Das Abzeichen der Lehrlingsanstalt von Ajka, dasjenige der Grundschule von Aszód und das Abzeichen von deren Außenstelle, vom allgemeinbildenden Gymnasiums von Barcs, wurden in je zwei Größen ausgeführt, und die Abzeichen der Berufsmittelschulen von Balatonboglár, Bábolna und Bonyhád nach 1945 gefertigt.

Das Abzeichen des Sándor-József-Nagy-Gymnasiums von Budakeszi ist die jüngste in der Reihe (Kat. -Nr. 25).

Allein schon die ersten 25 Abzeichen zeugen davon, welch großer Kreis der Schulen sich an die Erste Ungarische Emailleabzeichen-Fabrik wandten.

Kitüntető jelvény alapítása Szegeden 1969-ben

Stiftung einer Auszeichnungsmedaille in Szeged 1969

A magyarországi múzeumok mindegyikében található több-kevesebb régi pénz, kitüntetés, plakett, jelvény. Régebben a megfelelő szaklapok rendszeresen hírt adtak a közgyűjtemények, más közintézmények ill. tanintézetek gyűjteményeiről. Ezekben a rövid ismertetőkben jobbra csak számadatok olvashatók, amiből nagyjából következtetni lehet az éppen szóbanforgó gyűjtemény jellegére, nagyságrendjére. Az évi gyarapodást jelentő szűkszavú, adatközlő híradások azonban még ebben a formában is igen hasznosak számunkra. Esetenként ezekből lehet nyomára bukkanni egy-egy leletnek vagy nevezetesebb darabnak.

Bizonytalan, hogy egyes darabok mely múzeumi gyűjteménybe kerülnek, s így előfordulnak érmek, plakettek képzőművészeti és történeti leltárkönyvekben egyaránt. A nyilvántartásban lévő bizonytalanságok, valamint az, hogy nem minden múzeumban dolgozik numizmatikus, esetlegessé is teszi a gyűjtést.

A Móra Ferenc Múzeum Éremtára – úgy véljük – az átlagosnál kedvezőbb helyzetben van. Nagyságrendileg bizonyosan kiemelkedik az ország többi, vidéki gyűjteménye közül. Több éve tudatos (a lehetőségek figyelembevételével tudatosabb) gyűjtő tevékenység folyik. Minden éremtár legfontosabb részét a leletek alkotják. De a helyi vonatkozású egyéb numizmatikai emlékek feldolgozása is sok feladatot ad. Az utóbbi években ez utóbbi területen a legnagyobb a gyarapodás.

Tervszerű a gyűjtés annyiban, hogyha valamilyen helyi esemény, vagy éppen kiemelkedő tevékenységű személy emlékére, valamilyen intézmény számára érem, plakett, jelvény, stb. jelenik meg, akkor természetesen annak a helyi múzeum gyűjteményébe illik bekerülni. Megkapjuk, kérjük, de meg is vásároljuk, ha kell. A megjelenéssel egy időben való gyűjtés és adatolás kiküszöbölné az esetlegességet, azt, hogy évtizedek múltával, sok-sok odafigyeléssel és munkával igyekezzon összegyűjteni a muzeológus a kibocsátott darabokat s a hozzájuk kapcsolódó tudnivalókat, és azt is, hogy olyan darabokat őrizzünk a gyűjteményekben, amiről semmit sem tudunk.

A gyűjtés tudatossága meglehetősen régi a több mint százéves szegedi múzeumi éremtárban. A Szegedi Napló 1918. október 15-i számában ezt olvashatjuk: „A városi Múzeum tudvalevőleg az idén megkezdte a szegedi vonatkozású emlékérmek összegyűjtését, illetve a numizmatikai gyűjteménynek ezekkel való kiegészítését... A múzeum igazgatósága ez alkalommal ismételt felkéri mindazokat, akiknek emlékérem van a birtokukban, hogy juttassák azt akár letét, akár adomány gyanánt a legméltóbb helyre, a város múzeumába”.

Így egy idő után szükségessé válik ezeknek a különféle emlékeknek a rendszerezése. Néhány, részterületet feldolgozó tanulmány született is már.¹

Több szempontból jó lenne máris ismerni egy-egy régi szegedi alkotóműhely munkáját, az onnan kikerülő művek sorozatát: pl. Staffner Sebestyén, Szolcsányi Gyula,² Füsti Molnár Ferenc vagy id. Szabó Géza³ szegedi ötvösök, hogy csak néhány nevet említsünk a kínálkozó hosszú névsorból. De ugyancsak tanulságos lenne fölmérni, hogy miféle művek kerültek ki az itt élő művészek, Bánszky Sándor,⁴ Tápai Antal,⁵ Tóth Sándor,⁶ Fritz Mihály, Józsa Gábor, Kalmár Márton, Lapis András és még mások műterméből, műhelyeiből. A

¹ Banner 1925. 30–59.; Horváth 1926. 224.; Horváth 1928. 294–296.; Csongor-Simon 1969.; Huszka 1977. 41–44.; Nánási É. 1989. 160 p.; Molnár 1989. 36–42.

² Szigeti 1961. 330–331.

³ Szigeti 1960. 231–232.

⁴ Szelesi 1975. 100–102.

⁵ Tápai 1983.

⁶ Tóth L. 1986.

ritkán emlegetett kultúrtörténeti szempontok indokolnák pl. a sok iskola jelvényének, egyes intézmények⁷ vagy a különböző sport egyesületek, szervezetek, énekkarok jelvényeinek, érmeinek összegyűjtését és ezek történetének leírását. Külön-külön fejezet a tervezett fölmérésben a kiállítási és más alkalmi érmek,⁸ a személyi érmek,⁹ a sportérmek, valamint a városi kitüntető és díjérmek köre.¹⁰

A régóta tervezett és aktuálissá váló munkára pillanatnyilag az irányította különös figyelmünket, hogy a Csongrád Megyei Levéltárban kezünkbe került egy 1969-ből származó városi tanácsülési jegyzőkönyv. Segítségével tanúi lehetünk egy, az újkorban oly gyakori „kitüntető jelvény” alapítási történetének. A dokumentumok egyúttal arra is felhívják figyelmünket, hogy a múzeumi gyűjteményekbe kerülő tárgyakról mennyivel bővebb és alaposabb adatokkal kellene rendelkezniük.

1969. július 5-én Szeged megyei jogú Városi Tanács vb-elnöke – Dr. Biczó György – és a Közalkalmazottak Szakszervezete Csongrád megyei Bizottsága titkára – Bíró Lajos – rövid levélben javaslatot terjesztett a vb elé.¹¹ „A gazdaságirányítás új rendszerében különös jelentőséget kapott – többi között – a különböző szervek dolgozói kollektívájának állandósítására való törekvés, az indokolatlan munkaerő-fluktuáció kiküszöbölése.” Ennek érdekében a jogszabályok, de a vállalatok kollektív szerződéseiben is igyekeztek különböző kedvezményeket biztosítani azoknak, akik hosszabb ideje adott munkahelyen megszakítás nélkül dolgoztak. A vezetők szerint fontos, hogy a városi és kerületi tanács szervek munkatársai igényesebb munkavégzésre törekedjenek ill. arra, hogy minél jobban megfeleljenek a fokozott követelményeknek. „A tanácsok előtt álló jelentős és mind fokozottabb feladatok eredményes megvalósítása is egyre inkább megköveteli, hogy a választott testületi szervek tevékenységét politikailag szilárd, szakképzett, munkáját élethivatásnak tekintő dolgozókkal rendelkező hivatali apparátus segítse.” Ennek alapján látják indokoltnak, hogy ez a törekvés növekvő erkölcsi és anyagi megbecsüléssel is járjon együtt.

A Városi Tanács V. B. 1969. július 15-i ülésén megvitatták a javaslatot.¹² A napirendi ponthoz két vb-tag szólt hozzá, köztük a Városi Tanács elnöke, mint az egyik előterjesztő és helyettese is.¹³ A felszólalók részben a kitüntetésalapítás helyi kezdeményezés jellegét emelték ki érdemükként, részben pedig e kérdés országos szintű rendezésének szükségességét vetették fel. A másik vitatott részlet az adományozás köre volt: csak az igazgatási vonalon dolgozók, csak a tanács munkaviszonyban eltöltött évek alapján, általában a tanács dolgozók számára adható jutalom legyen-e a leendő díj? Fölmerült, hogy tulajdonképpen hasonló módon a „korpótlék” rendszer is „bizonyos ösztönzőt” jelent. A jutalmazási százalék felemelésére szükséges többletkiadásának egyébként (kb. 25–30 ezer Ft) a tárgyalás idején még nem volt fedezete.

Végül a 87/1969. sz. határozatban kimondták a „Tanács Munkáért” elnevezésű elismerő jelvény alapítását. Megalkották természetesen az adományozás részletes rendjét is. Mindezt közzétették a tanács helyi hivatalos lapjában.¹⁴ Végeredményben az elismerést a tanácsnál hosszabb ideje dolgozó, munkahelyükhöz jó munkával és példás magatartással ragaszkodó városi és kerületi tanács vb tisztségviselők, a titkárságok és a szakigazgatási szervek dolgozói kaphatták, fokozottabb erkölcsi és anyagi megbecsülésük, munkálkodásuk elismerése és hivatástudatuk növelése érdekében.

Az elismerés három fokozatú: az arany fokozat 25 évi, az ezüst 20 és a bronz 15 évi folyamatos tanács munkaviszonyban töltött idő után járt, a havi illetmény 50–40–30%-át kitevő pénzjutalom kíséretében. Az adományozás napjaként október 11-ét állapították meg, Szeged német megszállás alóli felszabadítása (1944) napját.

Az adományozáskor egy plakettet is kaptak a kitüntetettek. (Ezt nevezték eleinte a „Tanács Munkáért” kitüntető jelvénynek.) A plakett 60 mm átmérőjű, vert bronz érem volt, aranyozott és ezüstözött változatban is készült. Az érem, bár egyetlen írott forrás sem említi, Kiss Nagy András neves szobrászművész alkotása, előlapján a második világháború után újjáépített szegedi, ma már az ún. régi híd jellegzetes íve előtérben egy repülő sirállyal, a hátlapon pedig a város címere és SZEGED felirat látható. A várhatóan nagy példányszám miatt az érmet Budapesten, a Pénzverdében sokszorosították.¹⁵

⁷ Bóna 1986.

⁸ Kupa M. – Kupa T. 1986.; Nánási 1987.; Bóna 1979.; Bóna 1982/2.

⁹ Bóna 1982/1.; Bóna 1993.

¹⁰ Zsédényi 1992. Kitüntetések c. fejezet 402–404.; táblázatok 408–413.

¹¹ CSML; SZVL. 3362/1969. Titk. sz. irat.

¹² CSML; SZVL; Szeged Városi Tanács VB. jkv. 1969/II.

¹³ Dr. Biczó György vb. elnök, Papp Gyula vb. elnökhelyettes, Dr. Csikós Ferenc vb. titkár, valamint Hofgesang Péter, Móri Sándorné, Dr. Piros László és Dr. Szentpéteri István vb. tagok.

¹⁴ TH. 1969. nov. 30.

¹⁵ Kiss Nagy András szobrászművész szíves levélbeli közlése, amelyért e helyen is köszönetet mondunk, valamint köszönjük Laczó Katalin, Radnóti Tamás, Tóth Sándor és Dr. Szilágyi György értékes szóbeli segítségét.

A „Tanácsi Munkáért” kitüntető jelvényt első alkalommal 1969. október 11-én a város, akkor ünnepelt felszabadulásának 25. évfordulóján adták át. Ekkor összesen 70 tanácsi dolgozó kapta meg a 15 éves folyamatos tanácsi munkát elismerő bronz fokozatot.¹⁶

A következő évben november 7-én vehetett át 6 fő bronz plakettet az eredményes tanácsi munka jutalmául. Ezüst fokozatot tizen kaptak, akik 20 éve folyamatosan tanácsi munkát végeztek, de ugyancsak ezüst fokozatot kapott 35 fő a tanácsok 20 éves fennállása alatt végzett tanácsi munka elismeréséül is.¹⁷

Az 1971. évben sem a tanácsi közlönyök, sem az újságok nem említenek jutalom vagy díj átadást.

A Tanácsi Munka emlékérem adományozása megnevezéssel 1972-ben 1 fő ezüst, 2 fő bronz fokozatot kapott.¹⁸

A végrehajtó bizottság 1973-ban megállapította, hogy az elismerő jelvény adományozása kedvezően hatott az apparátusok dolgozóira. A szerzett tapasztalatok alapján a Csongrád megyei Tanács V. B. 2/1973(I. 16.) V. B. számú határozatában szereplő kezdeményezést is figyelembe véve, ahogy korábban is, egyetértésben a Közalkalmazottak Szakszervezete Csongrád megyei Bizottságával új, ezúttal törzsgárdaszabályzatot alkottak meg.¹⁹

Az új szabályzatban a cél azonos a Tanácsi Munkáért érdemérem alapításakor megfogalmazottakkal: fokozott elismerésben részesíteni a tanácsi munka területén hosszabb idő óta és jól dolgozó vezetőket és beosztottakat. Új fokozatok – arany pecsétgyűrű és az oklevél adományozása – és új jutalmazási rend lépett életbe.

Arany pecsétgyűrűt és emléklapot kaptak a 30 éves, folyamatos tanácsi munkaviszonnyal rendelkezők a havi illetményük 100%-át kitevő (de legalább 5000 Ft) pénzjutalom és 10 nap jutalomszabadság kíséretében. A szövegezésben továbbra is a „Tanácsi Munkáért” elismerő jelvénynek említett kitüntetés többi fokozatának adományozási rendje – táblázatba szerkesztve – a következőképpen alakult:

fokozat	tanácsi munkaviszony	illetmény	pótszabadság
arany	25 éves	100% (legalább 3000 Ft)	10 nap
ezüst	20 éves	75% (legalább 2000 Ft)	8 nap
bronz	15 éves	50% (legalább 1000 Ft)	6 nap
oklevél	10 éves	25% (legalább 500 Ft)	6 nap

A kitüntetettek ezen kívül előnyben részesültek (azonos feltételek esetén) kitüntetői javaslatoknál, jutalmazásnál, soronkívüli előléptetésnél, szervezett üdülésnél.

A rendelet részletesen meghatározta a számításba vehető tanácsi intézmények és dolgozók körét s emellett meghatároztak egyéni adományozási lehetőségeket is.

A kitüntetés átadását 1973. október 1-jei hatállyal augusztus 20-ra helyezték át. A rendelethez tartozó következő határozati pontban (170/1973. V. B.) kimondták, hogy 1973-ban még október 11. az átadás napja, de az adományozás rendje már 1973-tól az új szabályok szerint történik. Rögzítették, hogy az aranygyűrű és az elismerő jelvény leírását a tervnek a V. B. által történt elfogadása után kell a törzsgárda szabályzathoz csatolni.

A helyi napilap, a Délmagyarország 1973. október 13-án Törzsgárda jelvények átadásáról tudósított.²⁰ Ezek szerint 7-en ezüst, 23-an bronz fokozatot vehettek át és 46-an pedig oklevelet.

A következő évben, 1974-ben, augusztus 20-a a jeles nap, már csak azért is, mert első alkalommal kerül átadásra a most egyébként a „Tanácsi Munkáért” emléklapett-nek említett kitüntetés arany fokozata. Az első példányt Dr. Biczó György, Szeged tanácselnöke vehette át. Az ezüst fokozatot 6, a bronzot 10 fő kapta meg s 15 fő kapott oklevelet.²¹

¹⁶ Dm. 1969. okt. 11. 3. old.

¹⁷ TH. 1970. nov. 30. 1. old.

¹⁸ SZMVTK. 1972. okt. 30. 2. old.

¹⁹ SZMVTK. 1973. nov. 30. 27–29. old.

²⁰ Dm. 1973. okt. 13. 3. old.

²¹ SZMVTK. 1974. aug. 31. 2. old.

1975-ben két alkalommal is volt díj átadás. Itt jegyezzük meg, hogy a törzsgárda elismerést esetenként felhasználták a városért végzett munkáért való elismerésül általában, pl. protokoll jutalmul anélkül azonban, hogy ennek szoros jogi szabályozása lett volna. Mivel a szabályzat egyéni, kivételes adományozási lehetőséget is megenged, ennek megfelelően nyugállományba való vonulásuk alkalmából márciusban egy fő arany s ugyan-csak egy fő ezüst fokozatot kapott.²² Augusztus 20-án pedig a törzsgárda szabályzat szerint 28 arany, 4 ezüst, 7 bronz fokozatot osztottak ki valamint 8 elismerő oklevelet.²³

A következő évben a Tanács elnöke módosította a „Tanács Munkáért” elismerő jelvény és oklevél átadásának időpontját. Az átadást ezentúl augusztus 20-a helyett november 7-re helyezte. A V. B., figyelemmel a Megyei Tanács V. B. egységes megyei gyakorlat kialakítását célzó határozatára, a Tanács elnökének határozatát elfogadta.²⁴ Ennek megfelelően november 7-én 8 arany, 3 ezüst, 9 bronz fokozatot és 10 oklevelet vehettek át a tanács arra érdemes dolgozói.²⁵

1977 januárjában Budapesten a Minisztertanács Tanács Hivatala elnöke és a Közalkalmazottak Szakszervezete Elnöksége együttesen új irányelveket adtak ki a tanács törzsgárda mozgalom egységesítéséről és továbbfejlesztéséről.²⁶ Ennek alapján a Csongrád Megyei Tanács V. B. felhívta a szegedi tanácselnököket, hogy kezdeményezze saját testületében a városi törzsgárdaszabályzat hatályon kívül helyezését, amelyről később határozatot is hoztak.²⁷ A Csongrád Megyei Tanács elnökétől 1977-ben – ismét november 7-én – 9 fő ezüst, 17 fő pedig bronz fokozatú kitüntetést vehetett át.²⁸ 1977 végétől tehát a helyi, városi szabályozás nem volt érvényesíthető, a városi elismerés helyébe a megyei tanács (a V. B. által adományozható) kitüntetés lépett.

1978-tól kezdve 1989-ig a „Tanács Munkáért Emlékplakett” nevű kitüntetés átadása egy év kivételével (1980) mindig április 4-én, az ország akkor ünnevelt felszabadulása napján történt. 1980-ban a Minisztertanács adományozott 17 oklevelet az eredményes tanács munkásság elismeréseként. Ebben az évben nincs adat „Tanács Munkáért” kitüntető jelvény adományozásáról.²⁹

Összefoglalásul táblázatba foglaljuk a kitüntetés húsz éve alatt kiadott érmek számszerű adatait:

Az adományozás ideje:	ARANY	EZÜST	BRONZ
	25 éves	f o k o z a t	15 éves
		20 éves	
		m u n k a v i s z o n y	
1969. október 11.	–	–	70
1970. " "	–	45	6
1971.		n i n c s a d a t	
1972. " "	–	1	2
1973. " "	–	7	23
1974. augusztus 20.	1	6	10
1975. március	1	1	–
1975. november 7.	28	4	7
1976. " "	8	3	9
1977. " "	–	9	17
1978. április 4.	–	7	18 ³⁰
1979. április 4.	–	4	20 ³¹
1980.			
1981. április 4.	1	10	25 ³²

²² SZMVTK. 1975. márc. 31. 2. old.

²³ SZMVTK. 1975. nov. 16. 2–3. old.

²⁴ SZMVTK. 1976. aug. 31. 27. old.

²⁵ SZMVTK. 1976. dec. 31. 3–4. old.

²⁶ Mt. h. sz. 1006/1977. (II. 17.).

²⁷ Mt. h. sz. 1032; 1033./1977. (VIII. 17.) és CsmT. VB. hat. 228/1977. (VIII. 30.).

²⁸ SZMVTK. 1977. dec. 31. 4. old.

²⁹ SZMVTK. 1980. nov. 15. 6. old.

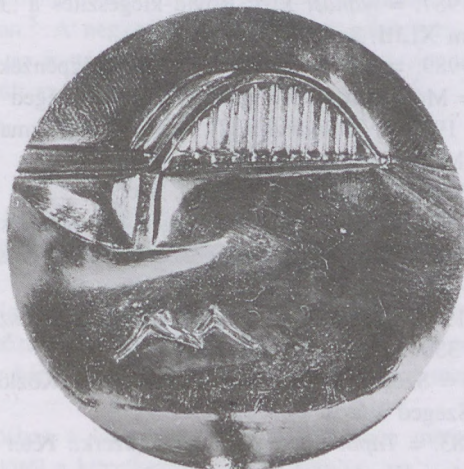
³⁰ SZMVTK. 1978. ápr. 30. 4–5. old.

³¹ SZMVTK. 1978. ápr. 15. 4. old.

³² SZMVTK. 1981. ápr. 30. 4. old.

Az adományozás ideje:	ARANY	EZÜST f o k o z a t	BRONZ
	25 éves	20 éves	15 éves
	m u n k a v i s z o n y		
1982. " "	1	11	18 ³³
1983. " "	6	8	16 ³⁴
1984. " "	5	9	24 ³⁵
1985. " "	9	7	27 ³⁶
1986. " "	7	5	9 ³⁷
1987. " "	1	5	7 ³⁸
1987 június	—	1	— ³⁹
1988. április 4.	3	3	9 ⁴⁰
1989. " "	1	4	14 ⁴¹

A városi és a megyei tanács még számos más kitüntetési formát gyakorolt működése évtizedei alatt. Az élet különböző tevékenységi területein találták meg a módját a kiemelkedő tevékenység elismerésének a művészettől a sportig, személyi vagy intézményi események vagy jubileumok alkalmával. Az elismeréseknek minden esetben volt írásos és tárgyi dokumentuma. Egy korszak jellegzetes emlékei ezek, összegyűjtöttük, rendszereztük további feladataink egyike.

Kiss Nagy András: Szeged című érmének elő- és hátlapja (Vert, br., Ø 60 mm)

Kőhegyi Mihály
Türr István Múzeum
6500 Baja

Nagy Ádám
Csongrád Megyei Múzeumok Ig.
6720 Szeged, Roosevelt tér 1–3.

- 33 SZMVTK. 1982. ápr. 30. 4. old.
34 SZMVTK. 1983. ápr. 30. 4. old.
35 SZMVTK. 1984. ápr. 30. 4–5. old.
36 SZMVTK. 1985. ápr. 30. 4–5. old.
37 SZMVTK. 1986. ápr. 30. 4. old. Ebben az évben az arany fokozatot egy fő 40 éves, 6 fő pedig 30 éves tanácsi munkája elismeréséül kapta.
38 SZMVTK. 1987. ápr. 30. 4. old. A leírásban ugyan még utalás sincs, de ettől az évtől kezdve bizonyára a 40 éves folyamatos tanácsi munkaviszonyért adták az arany, a 30 évesért az ezüst és a 20 évesért a bronz fokozatot.
39 SZMVTK. 1987. jún. 30. 4. old.
40 SZMVTK. 1988. ápr. 30. 4–5. old.
41 SZMVTK. 1989. jún. 5. 4. old.

Az irodalom és a rövidítések jegyzéke:

- BANNER 1925. = *Banner János*: Szegedi szükségpénzek. Dolg. Szeged, I. 30–59.
- BÓNA 1979. = *Bóna Endre*: A szegedi nagyárvíz centenáriumi érmei. Az Érem XXXV. 2. sz. 36–42.
- BÓNA 1982/1. = *Bóna Endre*: Juhász Gyula emlékérmeken. S–ktM. 21. 1. 45–48.
- BÓNA 1982/2. = *Bóna Endre*: Legújabb szegedi vert érmek. S–ktM. 21. 2. sz. 71–75.
- BÓNA 1986. = *Medicina in nummis Szegediensis*. Szegedi vonatkozású orvos-gyógyszerész történeti emlékek. Szeged, 114. l.
- BÓNA 1987. = *Bóna Endre*: Vert érmek katalógusa 1984–1987. Szeged, 51. l.
- BÓNA 1993. = *Szent-Györgyi Albert emlékezete éremképekben*. (Szerk.: Bóna Endre) Szeged, 83. l.
- CSML = Csongrád Megyei Levéltár, Szeged
- CsmT = Csongrád Megyei Tanács
- CSONGOR–SIMON 1969. = *Csongor Győző–T. Simon Ilona*: Szegedi emlékérmek és plakettek. MFMÉk. I. Szeged, 153–192.
- Dm = Délmagyarország (napilap, Szeged)
- Dolg. Szeged = Dolgozatok a m. kir. Ferenc József Tudományegyetem Archaeológiai Intézetéből, Szeged.
- HORVÁTH 1926. = *Horváth Tibor Antal*: Szegedi szükségpénzek. (Pótlás 1.) Dolg. Szeged, II. 224.
- HORVÁTH 1928. = *Horváth Tibor Antal*: Szegedi szükségpénzek. (Pótlás 2.) Dolg. Szeged, IV. 294–296.
- HUSZKA 1977. = *Husza Lajos*: Szegedi szükségpénzek 1918–1919. S–ktM. 16. 1–4. sz. 41–44.
- KUPA M.–KUPA T. 1986. = *Kupa Mihály–Kupa Mihály Tamás*: Francia katonai megszállási emlékeink 1918–1919-ből. Az Érem XLII. 2. sz. 22–25.
- NÁNÁSI 1987. = *Nánási Éva*: Rövid kiegészítés a „Francia katonai megszállási emlékeink” című cikkhez. Az Érem XLIII. 2. sz. 25.
- NÁNÁSI 1989. = *Nánási Éva*: Szegedi szükségpénzek 1915, 1918–1921. Szeged, 160. l.
- MFMÉk = Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Szeged
- MOLNÁR 1989. = *Molnár Mihály*: Kistelek numizmatikai emlékei. Az Érem XLV. 2. sz. 36–42.
- MTTH = Minisztertanács Tanácsi Hivatala
- S–ktM = Somogyi-könyvtári Műhely, Szeged
- SZELESI 1975. = *Szelesi Zoltán*: Szeged képzőművészete. MFMÉk. 1972/73. 2. 355. l.
- SZIGETI 1960. = *Szigeti István*: Szabó Géza ötvösművész érmei és plakettjei. Az Érem XVI. (1960) 14. 231–232.
- SZIGETI 1961. = *Szigeti István*: Szolcsányi Gyula szobrászművész érmei és plakettjei. Az Érem XVII. (1961) 18. 330–331.
- SZMVRTK = Szeged Megyei Város Tanácsának Közlönye
- SZVL = Szeged Városi Levéltár
- TÁPAI 1983. = *Tápai Antal*: Életutam. (Szerk.: Péter László) Szeged
- TH = Tanácsi Híradó (folyóirat)
- TÓTH L. 1986. = *Tóth Sándor* érmei 1953–1986. (Szerk.: Dr. Tóth László) Nyírbátor. 98. l.
- ZSÉDENYI 1992. = *Zsédényi Magdolna*: A Móra Ferenc Múzeum közigazgatástörténeti gyűjteménye MFMÉk. 1989/90. 1. 399–430.

STIFTUNG EINER AUSZEICHNUNGSMEDAILLE IN SZEGED 1969

Resümee

In jeder öffentlichen Sammlung, wie auch in den meisten Privatsammlungen, häufen sich früher oder später die verschiedensten und qualitativ unterschiedlichsten Zeugnisse der örtlichen Numismatik an. Das Bewahren von Gelegenheitsmedaillen, Plaketten, Jahrestags- oder gar Sportabzeichen hat aber nur dann einen Sinn, wenn man über entsprechende Angaben über die Umstände ihrer Anfertigung oder Herausgabe verfügt.

Im Münzkabinett des Ferenc-Móra-Museums in Szeged hat man bereits Anfang des Jahrhunderts diesen spezifischen kulturhistorischen Zeugnissen bewußte Aufmerksamkeit geschenkt. Mit der Zeit zeigt sich die Notwendigkeit ihrer Klassifizierung, wobei z. B. die Tätigkeit der örtlichen Künstler und Werkstätten, die Vielfalt der Emittenten erschlossen werden.

Mit Hilfe von Archivmaterialien bearbeitet der Autor kurz die Entstehung, die Verleihordnung und die Geschichte der einzigen Auszeichnungsmedaille aus der Zeit, als die ungarische Verwaltung noch in Ratsform betrieben wurde. Die Medaille wurde übrigens nicht von einem örtlichen Künstler, sondern von einem der besten Medailleure Ungarns, András Kiss Nagy gefertigt. In keiner der Schriften, die als Quelle zitiert werden, kommt sein Name vor.

Réthy László levelei Hampel Józsefhez

László Réthy's Briefe zu seinem Direktore, József Hampel

Az Országos Széchényi Könyvtár kéziratára négy levelet őriz Réthy Lászlótól,¹ melyeket hivatali főnökéhez, Hampel Józsefhez írt.² Három egy egységként a Levelestárban, egy pedig Löwy Árpád³ felolvasásainak szövegét, helyeit és dátumait tartalmazó 9 oldalas jegyzék mellett található.⁴ Az utóbbit a feldolgozó könyvtáros bizonyára a felolvasások egy darabjának vélte.

Az első három levél kifejezetten szakmai jellegű, bár bepillantást enged egy-egy elejtett megjegyzéssel, félmondatokkal Réthy László és kollégái kapcsolatába is. Különösen érdekes számunkra ezek közül az időben előbb, 1904. november 11-i keltezésű, mert újabb adatokat találunk benne a Fomin Alekszej Vladimirovics-Kovács László által feldolgozott „huszti éremlelettel” kapcsolatban.⁵ A negyedik levél Réthy magánlevele, mondhatnánk úgy is, hogy Hampel Józsefnek tett vallomása, amit az irattári iktatókönyvek tanúsága szerint hivatalosan nem adott át a címzettnek, s a Schönherr-hagyatékkal került az Országos Széchényi Könyvtárba.⁶

1

Mélyen tisztelt Főnök Ur!

Tegnap, a szamanida-érmek miatt egy kis fejmosást kaptam; nagyon resteltem, mert Gohl Ödön⁷ füle halálára történt, a ki természetesen nagyon örült az esetnek. Neki ez egy kis ünnepnap volt, s a délutáni kávéjához legalább is két kiflit fogyasztott el.

A *berlini levél*⁸ tárgyára nézve, főnök úr hozzám intézett kérdése tegnap, oly váratlanul jött, hogy abban magamat még tájékozni sem tudtam. Hogy mentegetőzéseim kapkodásból állottak, annak az volt az oka, hogy nem tudtam semmi positívumra hivatkozni s az ügy háttérül a Kunossal⁹ történt kávéházi megbeszélést képzeltem.

Tegnap, a hivatalból egyenesen Zimmermann Lajoshoz a Numizsm. Társulat titkárához mentem, hogy megtudjam Nuber lakását.¹⁰ Ekkor felkerestem Nubert, a kitől a következőkről értesültem:

¹ Réthy László (1851–1914) nyelvész, numizmatikus, ethnográfus, költő. Harsányi Pál: Réthy László emlékezete. NK 14 (1915) 22–28. – Baloghné Abrányi Hedvig: Réthy László kinevezési kérelme 1882-ben Pulszky Ferenchez, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatójához. NK 92–93 (1993–1994) 121–127.

² Hampel József (1849–1913) régész, 1901-től haláláig a Magyar Nemzeti Múzeum Érem- és Régiséggyűjtésének igazgatója, tehát Réthy László hivatali főnöke volt. – Orvay Tivadar: Emlékezésd Hampel József rendes tag fölött. (A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagja fölött tartott emlékebeszéd. XVI. kötet, 7. szám.) Budapest, 1913.

³ Löwy Árpád néven jelentek meg Réthy László költeményei.

⁴ Országos Széchényi Könyvtár Kéziratára, Quart. Hung. 3909.

⁵ Fomin Alekszej Vlagyimirovics-Kovács László: A máramaros megyei („Huszt”) 10. századi dirhemkincs. Budapest, 1987.

⁶ Schönherr Gyula (1864–1908) történész. A Magyar Nemzeti Múzeum levéltári osztályán dolgozott 1889-től, és Réthy László hivatalnok-társa volt. 1906-ban súlyos idegbeteg lett, tehát Réthyhez hasonló sorsra jutott. Hogy miképpen jutott Réthy hagyatékához, azt nem tudjuk. – Morvay Győző: Schönherr Gyula élete és művei. Nagybánya, 1910.

⁷ Gohl Ödön (1859–1927) numizmatikus, 1900–1925 között a Magyar Nemzeti Múzeum Érem- és Régiséggyűjtésének munkatársa, majd vezetője volt. Harsányi Pál: Dr. Gohl Ödön 1858–1927. NK 26–27 (1927–1928) 3–10.

⁸ Heinrich Nützel leveléről van szó. Közzölte Fomin, Alekszej Vlagimirovics-Kovács László: i. m. 5. számú jegyzet.

⁹ Feltételezhetően Kunos Ignác turkológusról van szó. Munkásságáról Béni-Lichtner János: Együttélés. A zsidóság szerepe Magyarország legújabbkori történetében 1790–1918. Budapest, 1995. 216.

¹⁰ Nuber Károly éremkereskedő. Tevékenységéről Bakonyi [Szentgáli Károly]: Egy lap a magyar éremgyűjtés történetéről. Az Érem, 8 (1936) 25–26.

1) Aczél Gyula régiség-ügynök (Kerepesi út 72) Huszton 167 db. szamanida érmet vásárolt, ugyanazon egyéntől, vagy forrásból, honnan a máramarosszigeti muzeum 230 dbja származik. Ott tudta meg, hogy a lelet illető része, a muzeum reklamációjára Bpestre került.

2) Aczél Gyula birtokában levő anyagból Trepper nevű régiségkereskedőnek (Váczi körút 3) 16 dbot adott el.

3) Nuber értesülve a leletről, egy alkalommal feljött a muzeumba és engem kihívott és azt az ajánlatot tette, hogy ő megszerzi nekünk a lelet fenntemlített részét (nem említve Aczél nevét). Én azt mondtam Nubernek, hogy nekünk ne vásároljon. Ez egy percnyi találkozás lehetett, a mire *nem emlékszem*, tekintve, hogy Nuber sok látogatásával és különböző ajánlataival, terveivel már annyira torkig vagyok, hogy ez ajánlatát is csak félfüllel *hallottam* vagy *hallgattam* s tőle elválva, más teendőim között *teljesen el is felejtettem*.

4) Ezután Nuber megvásárolta az Aczélnál levő 151 dbot, több levelet írt Havas (Hirsch) Emil-nek, hogy vásárolja meg azokat s ossza szét a magyar *éremgyűjtők* között.

5) Nuber a 151 dbot meg is mutatta nekem s kijelentette, hogy ha a múzeum reflektál rájuk eladja. Árukat nem kérdeztem, nem is biztattam semmivel, mert helyzetemnél fogva önálló akcióra jogosítva nem vagyok.

Ennyi az, a mit a berlini levél magyarázatául Főnök ur tudomásra juttathatok.

Budapest 1904 nov. 11.

Kiváló tisztelettel
alázatos szolgálója
Dr Réthy László

2

Méltóságos Uram!

Méltóztassék megengedni, hogy pontosan összeállítsam azt, hogy a tegnapi Nuber-ügy hogyan alakult?

Nuber Bukarestben, a tavalyi kiállításon látott egy érmet (M. SEVERINI), melynek jelentőségéről ott, kívülre senki sem tudott. Az érme egy vidéki néptanítóé volt, melyet később egy Severeanu¹¹ nevű orvos és numizmata vett meg.

Ez, a múlt héten Bécsben járt, s ezen érmet másokkal együtt Eggernek¹² kínálta, de Egger nem vette meg, mert a kívánt árat sokallta. Nuber ezt megtudva: három napon át várta a nyugati pályaudvarban a bécsi vonatot, míg a román numizmatikus harmadnap megérkezett, hogy innen tovább utazzék haza. Nuber megcsipte és nem eresztette tovább. Az érmeiket kicsalva tőle, múlt vasárnap délelőtt az igazgatói irodába hozta az illetőt s engem hivatott az új éremtári helyiségből, a hol rendezéssel voltam elfoglalva. Az érmeiket megnéztem, s ők egyetértőleg fix árat kértek, melyek a tokokra *voltak* írva, s melyből semmit sem voltak hajlandók engedni.

Én, nem lévén jogosult vételt kötni, az érmeiket magamhoz vettem, azzal, hogy Főnök urral másnap fogok beszélni. Severeanu doktor erre Nubert megbízta az ügy elintézésével (az eladás eszközölésével, az összeg átvételével s megküldésével, nekem pedig megengedte, hogyha a vételből nem lenne semmi, az érmeikről készíttessenek galvanoplasztikai másolatokat. Erre elváltunk s ő visszautazott Bukarestbe.

Másnap bejelentettem Főnök urnak az esetet, Főnök ur utasított, hogy az 1350 koronát szorítsam le 1000-re. Én nem akartam ellentmondani s azt válaszoltam, hogy megkísérlem az alkut, bár tudtam, hogy az illetők előre kijelentették, hogy engedni nem fognak. Én tehát Nuberrel beszéltem s ajánlottam az 1000 koronát, amit ő nem fogadott el.

Hogy ilyen körülmények közt én az érmeik tulajdonosához forduljak? teljesen kivan zárva. Az természetes, hogy a *közvetítő* kiveszi a maga részét az üzletből, de hiszen a közvetítő s a tulajdonos már akkor megállapodtak az eljárást illetőleg, mielőtt én az érmeikről tudtam volna valamit s Severeanut láttam volna valaha, a kit először Nuber hozott hozzánk.

Most, egy hasonló eset fog következni. Nuber tegnap bejelentette az Igazgatónak, hogy a fennt említett néptanító (lakik Krajova¹³ mellett egy községben) több *szörényi*¹⁴ éremfaj birtokában van (új, kiadatlan

¹¹ George Severeanu.

¹² Az Egger testvéreknek Bécsben volt érem- és régiségkereskedésük. Velük – a magyar leletek külföldre vándorlása miatt – szoros összeköttetésben volt a Nemzeti Múzeum.

¹³ Krajova, ma Craiova (Románia) város a Zsil folyó jobb partján. A Szörénység (később Kis-Oláhsország) fővárosa volt. – *Hunfalvy Pál*: Krajovának eredete. Századok, 1986. 388.

¹⁴ A Szörényi bánság Havasalföldnek az Olttól nyugatra eső része, a mai Oltenia. IV. Béla alapította, az első bánt is ő nevezte ki. Bonyolult történetére *Györffy György*: Adatok a románok XIII. századi történetéhez és a román állam kezdeteihez. Történelmi Szemle 7 (1964) 1–25., 537–568. – *Kristó Gyula* szerk.: Korai magyar történelmi lexikon (9–14. század) Budapest, 1994. 657. – Réthy László szívesen foglalkozott a havas-

fajok) ezenkívül nagyobb római éremgyűjteménye is eladó. Nuber írt neki a maga szakállára, hogy jöjjön fel Budapestre, ő az eladást közvetíteni fogja. Ebben az esetben ismét ott leszünk, hogy ha az illető érmek gyűjteményünkbe valók, azokat *Nuber* utján kell megvennünk, mert ő azokat előre megveszi az illetőtől s mi nem azzal, de Nuberrel leszünk kénytelenek alkuba ereszkedni. Persze, hogy a közvetítést meg kell fizetnünk. Mit tehetünk egyebet?

Budapest 1908
május 9.

Kiváló tisztelettel
alázatos szolgálja
Dr Réthy László

3

Méltóságos Uram!

Ma délelőtt kifejeztem azon sejtelmemet, hogy a két flandriai szőnyeg¹⁵ csak csonka része egy suiteknek, mert a Burgund–Habsburg ház kiváló tagjai *Szép Fülöp* és neje *Johanna*, *V. Károly* és neje *Izabella* stb. azokon nem fordulnak elő, ezeknek tehát szükségszerűleg egy *harmadik szőnyegen* kell lenniök.

Ez a harmadik szőnyeg pedig bizonyosan a párisi kereskedő raktárában van eldugva.¹⁶

A két ismert szőnyeget (a harmadik nélkül) azért adta el az illető, hogy azokat, mint XVI.-ik századiakat adhassa el, megfelelő áron. Ha aztán évek múlva az Iparművészeti Múzeum lefizeti a rátákat, a kereskedő elő fog rukkolni a harmadik szőnyeggel, (mint későbbi *szerencsés szerzeménnyel*) s ekkor ki fog tudódni – schwarz auf weiss – hogy a szőnyegek a spanyol örökösödési háború idején készültek.¹⁷ Akkor aztán az Iparművészeti Múzeum bele fog nyugodni abba, hogy a vett dolgok XVIII. századbeliek s a harmadik szőnyeget is meg fogja vásárolni. Így képzelem a dolgot, ha a kérdéses gobelinek jók, azaz eredetiek. *Egy kis csalódás* lesz belőle, de az Iparművészeti Múzeumnak mégis nyereség lett, hogy azokat megvette, bár aránylag drága áron.

Hanem, ha a mi felfogásunk igazolódna, hogy azok modern *hamisítványok* s Radisicset¹⁸ becsapták: ebből *nagy botrány* fog kerekedni s én nagyon tartok tőle, hogy *így lesz!*

Én tehát, kinek ez ügyben szintén volt némi részem, azt a propozíciót teszem Méltóságodnak: hagyjuk el a Szendrei¹⁹ által összehívandó urak tárgyalását s e helyett *Méltóságod*, a *Méltóságos asszony*,²⁰ *Fraknói* püspök ur²¹ és én, menjünk el* Radisichoz és mondjunk el neki mindent, amit tudunk, vagy tudni vélünk. Ha igazat ad nekünk, a többi az ő dolga, de ha nem tudjuk meggyőzni, *csak akkor* tárgyaljuk a kérdést mások meghívásával.

Én azt hiszem ez lenne a fura ügy legméltányosabb és legokosabb megoldása.

Budapest 1908 decz. 12.

Kiváló tisztelettel
alázatos szolgálja
Dr Réthy László

*) én el is maradhatok;
*legjobban is szeretném.*²²

Borúra derű!²³

selvi vajdák és az „oláh” érmeikkel. *Réthy László*: Adalékok a havaselvi vajdaság numismatikájához. ArchÉrt. 12 (1892) 433–436. – Egyik cikkében ezeket írja: „A m. n. múzeum éremtára, hiányosai közé sorozta, az egykori magyar tartományok érmészetének rendszeres tanulmányozását.” *Réthy László*: Déli-szláv és oláh érmek a Weifert-féle gyűjteményben. ArchÉrt 15 (1915) 243–245.

¹⁵ Ausztriai Margit címeres kárpitjai ma is az Iparművészeti Múzeumban vannak. Leltári számuk: 14764., 14765. Enghienben szőtték őket 1528-ban. Képük megjelent: Európai iparművészet stíluskorszakai. Renaissance és manierizmus. Kiállítás az Iparművészeti Múzeumban, Katalógus 138.

¹⁶ Martin Bacry párizsi műkereskedőre céloz.

¹⁷ Réthy László föltételezése nem bizonyult valósnak, „Harmadik szőnyeg” nem került elő.

¹⁸ Radisics Jenő (1857–1917) művészeti író. Az Iparművészeti Múzeum igazgatójává nevezték ki 1887-ben. *H. L.*: Radisics Jenő (1856. aug. 7.–1917. január 5.) ArchÉrt 37 (1917) 213–215.

¹⁹ Szendrei János (1857–1927) művészeti író, az Országos Régészeti és Embertani Társulat főtákará. *Tóth Zoltán*: Szendrei János. Akad. Értesítő 1927. 11–12. füzet.

²⁰ Hampel József felesége Pulszky Polyxena (1852–1921) régész, művészettörténész, aki apja révén a kor majd minden nevesebb régészével, történészével, művészettörténészével kapcsolatban állott, és élénk levelezést folytatott. *Kőhegyi Mihály*: Rómer Flóris levelei az Országos Széchényi Könyvtárban. Arrabona 13 (1971) 289–290.

²¹ Fraknói Vilmos (1843–1924) történetíró, a Múzeumok és Könyvtárak országos főfelügyelője. *Áldásy Antal*: Fraknói Vilmos, 1843. február 27. – 1924. nov. 20. Századok 68 (1924) 837–841.

²² Ez a rész a lap alján szerepel.

²³ Az összehajtott levél jobb belső oldalán van a szöveg, külön áll a levéltől.

A flandriai faliszőnyegek.
(Előlegezett szövevény-turkászati kín-rím.)

Ott abban a múzeumban,
Melyre Rádi kényes:
Van két tarkabarka szőnyeg,
Mindakettő fényes.

*

Rajta sok korona, címér,
Mindenféle fajta:
Csak a kinek fabrikálták*)²⁴
Csak azé nincs rajta.

*) Rádinak

Lőwy Árpád

4

[1909–1911]

Méltóságos dr. Hampel József m. nemzeti múzeumi érem- és régiségtári igazgató úrnak.

Méltóságos Uram!

Beteg vagyok,²⁵ két egész év óta: kedélyvilágom meg van zavarva, fel van dűlva. *Búkorban és üldözésben* szenvedek, amely állapot napról napra fokozódik.

Agyamban egy átkozott féreg fúr: irtóztató kínok gyötörnek. A sors túlságos érzékenységgel és nagy fantáziával vert meg, melyet nincs erőm megzabolázni. Képek vibrálnak szemeim előtt roppant gyorsasággal, fényesek, lángolók,²⁶ sötétek, borzasztók, gyorsan mint a kinematograf²⁷ s ez a sokféle kép még álmomban is mozog s alig enged pihenni. Átmatlan éjeket töltök agyamban, mindig egy gondolat nyomja az agyamat, hogy én egyszer réges régen, mikor még fiatal, tapasztalatlan ember voltam, a múzeumba lépésemkor egy *formahibát* követtem el, melyért nagyon meg kellett s még *ma is kell* szenvednem. S e hibának a súlya képzeletben már annyira megnövekedett, hogy egész heggyé nőtt, melyet nem tudok helyéből kimozdítani.

Emberek vigyorgását hallok: „tolvaj!” s nincs módomban, hogy letörjem azt, aki e borzasztó szót súgja fülembre.

Tavaly rheumámmal s idegbetegséggel Pöstyénbe²⁸ mentem s megálltam *Losonczon*, vagy *Füleken*? Oly annyira le voltam hangolva, hogy bementem egy vaskereskedésbe, hogy egy revolvert vegyek. De mielőtt kértem volna, görcsös sírásban törtem ki. Két kis unokám jutottak eszembe s a vasúthoz menve, sírva vártam be a következő vonatot.

Senki sem sejtí azt Méltóságos uram, hogy én aki Lőwy Árpád név alatt ezer és ezer embert mulattattam verseim felolvasásával *a legboldogtalanabb embernek érzem magamat*. Ha a felolvasásról, ahol *nagy hahotákat* szoktam kelteni, haza megyek s lefekszem: óráig nem tudok elaludni s álmaimban is hallok gúnyos nevetést s ezt az átkozott²⁹ suttogást „tolvaj”.

Hogy, hogy jutottam e borzasztó lelki állapotba, azt a következőkben igyekszem híven visszaadni:

II-ik gimnázista koromban (Szarvason) egyik nagybátyám (ki Aradon lakott) valami alkalomból nekem egy körülbelül 100 dbból álló vegyes éremgyűjteményt ajándékozott. Én tanulás helyett úgyszólván hivatás szerűleg érmeimmel foglalkoztam s szakkönyvek nélkül magamtól annyi jártasságot szereztem, hogy az érmeik legnagyobb részét determinálni tudtam.

Éremgyűjtéssel éveken keresztül foglalkoztam s egyetemi hallgató koromban is mindig gyűjtöttem. – Bécsben két szemesztet hallgattam, itt lettem 20 éves. Édesanyám születésnapomra a rendes apanage-on kívül, a mi 60 forint volt, még 15 forintot küldött. Én ez összegből két aranyat vásároltam egy régiségkereskedőnél

²⁴ A lap alján a név.

²⁵ Ide beszúrta, de utólag kihúzta Réthy László e szót.

²⁶ Kihúzva: lehangolók

²⁷ Filmvetítő gép

²⁸ Pöstyén (ma Piestany, Szlovákia) híres gyógyfürdő a Vág mellett.

²⁹ Kihúzva: sugát

az Elisabethen-Brücke előtti sarok üzletben. Aradon pedig egy florenczi aranyat vásároltam atyám pénzén egy Brüll nevű ékszerésztől stb.

Ekkor Békés-Csabán megválasztottak a felső leányiskolához tanárnak, éremgyűjteményemet itt is gyarapítottam s innen ismerkedtem meg levél útján Dobóczky Ignáccal (Heves),³⁰ Haan Lajos evang. lelkész útján,³¹ a ki érmészeti könyveit rendelkezésemre bocsátotta.

Ez 1876–77-ben volt, múzeumi hivatalom előtt 4–5 évvel. Budapestre kerülve megismerkedtem Barna Ferdinánddal,³² a Széchenyi könyvtár öreg tisztviselőjével, a ki a Múzeumban lakott, ugyanazon a helyen, földszinten, a hol most az éremsztályok vannak elhelyezve. Nagyon szeretett, mert vigasztaltam, mulatattam – hetenként többször is felkeresve őt. – Sokat panaszkodott, hogy üldözik s „könyvtolvajnak” tartják. Én meggyőzni igyekeztem, hogy üldöztetése csak képzelődés, de ő e felfogásban maradt meg, sőt ha jól ítélek, a bánkódás annyira természetévé vált, hogy abban *akart maradni*.

Tőle tudom azt a bölcs mondást, hogy az „élet sokszor nagyon apró tényezőkön fordulhat meg”, javunkra vagy vesztünkre egyaránt. Társalgás közben e témát sokféleképpen variáltuk, hogy a sors játéka milyen széles, kiszámíthatatlan? Minden a végzet dolga! Egy *cseresznyemagban megbotlik* valaki s oly szerencsétlenül bukik, hogy szörnyet hal, vagy egész életére megbénul. – Egy tisztességes leány az utcán észreveszi, hogy a cipőzsinórja kibomlott s a legközelebbi mellékutczába megy s egy ház kapuja mögött megigazítja cipőjét. Az a ház pedig egy „Hotel Garni” volt. Valaki meglátja, hogy egy ilyen gyanús házból jön ki, pletyka keletkezik s szegény leány jó neve tönkre van téve.

Az én lelki állapotom szintén ilyen véletlenből alakult. Roppant *érzékeny és képzelődő* vagyok, *fantáziám* nagy gyűrűzeteket vont körülöttem, melyek évek óta nőnek s szaporodnak s azon a ponton vagyok, hogy ezekben elmerülök; agyszélhűdés ér, vagy megőrülök.

Igénytelen ember vagyok, mindig szerényen alkalmazkodtam a körülményekhez s egy magam alkotta csendes lelki világban éltem éveimet. Ma ez a világ, fel van fordúlva. Főnök úr ismer engem, tudja, hogy *tevékeny, tisztességes*, jó ember vagyok, soha *jellemtelenséget* nem követtem el, nem okoztam kárt senkinek, inkább én segítettem másokat s örömet találtam abban, ha embertársaimnak valamivel szolgálhattam. És mégis olyan szituációba kerültem, ami engem³³ meg fog fojtani. (Idáig írtam Aradon 1909 július hóban idegbetegségem tetőpontján.)³⁴

Hogy, hogy jutottam oda, a hol vagyok? a következőkben mondom el:

Megismétlem azt, a mit már élő szóval múlt év³⁵ június hónapban elmondtam *Méltóságodnak*, továbbá *Thallóczy Lajosnak*³⁶ s *Tonházy Gyula*³⁷ ő méltóságaiknak, de érdekemben áll, hogy azok papíron is megmaradjanak s³⁸ meghalnék, nyoma maradjon szerencsétlenségem okainak és lefolyásának.

³⁰ Dobóczky Ignác (1813–1892) főjegyző, több régészeti és érmészeti cikke van. Leginkább délszláv és „oláh” érmekeket gyűjtött. Páratlan gazdagságú gyűjteménye a Magyar Nemzeti Múzeumba került. *Fejér Mária–Huszár Lajos: A magyar numizmatika bibliográfiája*. Budapest, 1977. 310.

³¹ Haan Lajos (1818–1891) történész, helytörténész.

³² Barna Ferdinánd (1825–1895) a Magyar Nemzeti Múzeum címzetes őre. Sok nyelvészeti és könyvészeti szakcikket írt. *Szinnyei József: Magyar írók élete és művei*. Budapest, 1891. I. 593–595. – *Gulyás Pál: Magyar írók élete és munkái*. Budapest, 1940. II. 470.

³³ Beszúrva: talán

³⁴ A „meg fojtani” szóval végződő bekezdés után egy vízszintes vonalat húzott Réthy s jobbra mutató nyíllá alakította. Az „Idáig írtam...” kezdetű mondat a lap szélén található négy rövid, egymás alá írt sorban, kerek zárójelben. Ebből kiderül, hogy a második rész 1909 júliusa után keletkezett. Előzőleg előszóval is elmondta Hampel Józsefnek a „történetet”. Nyilván ő biztatta, hogy írja le az egészét. A levél második része 1911-ben fródot, amit az utolsó előtti bekezdés életkorra utaló része – „idén töltöttem be életem 60-ik évét” – bizonyít.

³⁵ Beszúrva: – 1909 –

³⁶ Thallóczy Lajos (1856–1916) történész. Sokat foglalkozott Szerbia, Horvátország, Bosznia és Albánia történetével. *Némethy Károly: Emlekezések Thallóczy Lajosról*. Budapest, 1940. – Réthy László pártfogóját tisztelte benne és nyugdíjas éveinek egy részét bécsi lakásában kívánta tölteni, hogy ott a levéltárakban folytathassa kutatásait. A legtöbb – ránk maradt – levél neki szól. Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Levelestár.

³⁷ Róla semmit nem sikerült kiderítenünk.

³⁸ Beszúrva: ha váratlanul

A Múzeumba kerülésem

1880-ban letettem a doktorátust Greguss Ágost, Thorma Károly és Horváth Árpád előtt.³⁹ Doktori disszertációm, melyet Aradon édes Atyám nyomtatott ki, ez volt: A magyar pénzverő izmaeliták és Besszarábia.”⁴⁰

Ekkor történt a végzetes csuszamlás: itt a *cseresznyemag*, mely *nyomorúságaim hosszú sorát* megkezdte.

A doktorátus költségeit édes Atyám megküldte nekem, de valamit elköltöttem belőle s a vizsga után Aradra is utaztam; e czélra érmeim egy részét⁴¹ aranyat s több tallért zálogházi közvetítőnél elzálogosítottam, kaptam rá vagy 13–15 (?) forintot. Visszatérve Aradról a nemzeti múzeumba törekedtem s Nagy Géza⁴² egyengette az utat részemre, hogy nap[i]díjas gyakornoki állást kapjak. Meg is kaptam 1881. márczius 6-ikán. Első dolgom volt, hogy *elzálogosított értékeimet* kiváltsam, rendes hordárommal,⁴³ a ki a Kecskeméti utca sarkán állt s engem kiszolgált a Geiszt-házban lévő lakásomon, *felesége* fehérneműmet tartotta rendben, mosott rám. A kiváltott érmekből 4 aranyat,⁴⁴ melyeket szüleim emlékének, illetőleg ajándékának tekintettem családi⁴⁵ tárgya-
im közé helyeztem, a gyűjteményt magát Wolf Károly, kaszárnya épületben lakó régiségkereskedőnek adtam el, kivéve egy Dratsay Zsigmondtól⁴⁶ kapott s eddig csak egy példányban ismert 1849-évi aradvárbeli papírpénzt s egy kiadatlan árpádkori denárt, melyeket később gyűjteményünkbe beolvasztottam.

Ujoncz voltam, nem ismertem a múzeumi szokásokat, házi szabályokat. Díjnok barátaimtól halottam először, hogy a múzeumi osztályokban *szakbeli tárgyakat* gyűjteni vagy ilyeneket birtokban tartani nem szabad. *Meghökkenem*⁴⁷ s éreztem hogy a szívemre egy parányi csepp méreg hullt. Ekkor tűnt fel nekem, mily mélységes hibát követtem el mikor érmeimet hordárral váltattam ki. Oh Istenem abból a csepp méregből lassan lassan fokozatosan minő *nagy méreg-folyam* keletkezett míg a mai napot megértem.

Ezen ügyetlenségemnek, vagy tudatlanságomnak később kimondhatlan kínos következményei lettek. Mikor nálunk a Jekelfalussy-féle házi botrány kitört,⁴⁸ én, az én érzékeny természetemmel, a legnagyobb *rémületbe* estem! Hiszen *igaz*, hogy néhány év előtt érmeim voltak elzálogosítva, s most csak meg kell pendíteni és a legkeservesebb helyzetbe jutok! Hordáromat arra intettem, hogy e régi ügyet ne emlegesse, mert az érme *jogos tulajdonaim* s lakásomon meg is mutattam neki is és a *feleségének* is a 4 aranyat, de ezzel még rontottam a dolgomon, mert félelmemet és elfogultságomat úgy magyarázták, hogy *valami nagy bűnt követtem el, melyet takargatni vagyok kénytelen*.

A Jekelfalussy-ügy nagy zajt okozott, a lapok napokon át tárgyalták az ügyet s egy lap ezt is írta: „a régiségtárban még most is ott van az a tisztviselő, ki érmekeket adott zálogba.” *Borzasztó rémület fogott el. – Ez nem lehet más mint én s kétségbe esve kértem (!) hordáromat, hogy e régi ügyet ne emlegesse, mert ebből rám ártatlanul roppant kellemetlenség zúdúlna. Ez volt a második baklövés.*

A régiségtárban nagy vizsgálat vette kezdetét. Gyűjteményeinket átvizsgáltuk. Könyveimben s lajstromaimban hiba nem volt, de egy néhány hét előtt érkezett újvidéki vagy zombori (?) aranyeletet *nem tudtam előteremteni*.⁴⁹ Mindent tüvé tettem, hogy ráakadjak, a roppant izgalomban íróasztalom fiókjait feldúltam, de semmi nyoma a még el nem intézett aranyeletnek. Végre *harmadnapra*, legsalsóbb fiókom fenekén *épen s érintetlenül* megtaláltam a leletet irataival együtt, mit örömmel adtam át főnökömnék.

Most egy gondolat, mint⁵⁰ rémkép ötlött fejembe, mi egészen kihozott sodromból. Ha én most főnökömnék elmondom, hogy nekem lakásomon vannak érmeim (holott múzeumi tisztviselőnek *nem szabad szakbeli tárgyakat tartani*), melyeket én néhány év előtt elzálogosítottam: főnököm azt fogja hinni, hogy: Réthy az újvidék-zombori leletet zálogosította el s *kiváltotta(!)* – Borzasztó érzés fogott el, mert azt képzeltem, hogy ezzel múzeumi pályámnak vége szakadt, állásomat elveszítem s új pályára kell készülnöm. Nőcs voltam, mint ilyen

³⁹ Greguss Ágost esztétikát, Thorma Károly régészetet, Horváth Árpád oklevél és címertant tanított a budapesti egyetemen.

⁴⁰ A könyv Aradon jelent meg 1880-ban.

⁴¹ Beszúrva: 4

⁴² Nagy Géza (1855–1915) régész, a Nemzeti Múzeum régiségtárában dolgozott évtizedeken keresztül. *Gedai István: Megemlékezés Nagy Gézáról (1855–1955). Alba Regia 8–9 (1967–1968) 295–296.*

⁴³ A levél végén kiderül, hogy Kutak Istvánnak hívták.

⁴⁴ A lap alján csillaggal jelezve: „még egy van birtokomban, melyet évek múlva vettem Szarvason unokaöcsém Réthy Sándor kereskedőtől. Lelték Orosházán. A múzeumnak nem kellett.”

⁴⁵ Eredetileg „dolgaim” állt itt, ezt áthúzta és föléírta: „tárgyaim”.

⁴⁶ Nem tudtuk azonosítani. Nyilván pénzügyűjtő volt.

⁴⁷ Eredetileg a „Megremegtem” volt a mondatkezdő szó, de ezt áthúzta.

⁴⁸ Nem tudjuk, hogy a „Jekelfalussy-féle házi botrány” mi volt.

⁴⁹ Vélhetően a 7 db aranypénzből álló zombori leletről van szó. *Harsányi Pál: Éremlételek. NK 11 (1912) 19.*

⁵⁰ Beszúrva: új

- sajnos - elégedetlen és elkeseredett, mert nőm házasságunk⁵¹ első napjától fogva beteg volt s ez az állapot életkedvemben annyira megzavart, hogy sokszor az öngyilkosság gondolatával foglalkoztam.

Az utcán pedig nem egyszer *hallani véltem* e szót „tolvaj” - fantáziám nyomorúságomat szertelenül megnagyította, valóságos *üldözési mániába* estem. Hordárom és felesége pumpoltak, s ez nekem rettenetesen fájt, nem azért a pár forintért, de azért, hogy *egy ferde helyzetet túrnöm kell*, pedig az én érmeim elzálogosítása és kiváltása s a zombori lelet közt⁵² *semmi összefüggés nincs!* Főnök úr, ha csak egy szemernyi becsülést érez irántam, higgye el nekem, hogy *igazat* mondok: *esküszöm két kis unokám ártatlan fejére*, kik ma mint nagyapát szeretettel vesznek körül, hogy *e két (hasonló) eset összetalálkozása nem egyéb a sors rettenetes kártyavetésénél!* S nekem e sorscsapást túrnöm⁵³ kellett, tűni egy⁵⁴ fontos körülménynél fogva. Ez pedig a következő:

Akkor⁵⁵ mikor⁵⁶ Jekelfalussy úgy kapcsán a zombori aranylelet miatt annyira elkeseredtem,⁵⁷ azért nem szóltam főnökömnek, hogy én a múzeumba *jövelelem előtt éremgyűjtő* voltam, mert ez időben⁵⁸ nem volt semmi írásbeli bizonyítékom.

Én Dobóczyval, bécsi és külföldi éremkereskedőkkel álltam összeköttetésben Aradról, Békés-Csabáról, de birtokomban *egyetlen irat*⁵⁹ sem maradt. Ezek számomra *el voltak veszve*. Csak évek múltán, mikor kis fiam Aradon meghalt, egyik házunk *padlására* felmentem s ott egy ládában keresgéltem régi irataim között, s a jó Isten a padlás ablakon bevilágított jóságos, bölcs atyai szemeivel, s nagy meglepetésemre ott találtam a mel- lékelt leveleket,⁶⁰ melyek azt bizonyítják, hogy már *múzeumi pályám előtt évekkel éremgyűjtéssel foglalkoztam Aradon és Békés-Csabán*.

Ha én akkor ez iratokat Főnök úrnak átadtam volna megfelelő magyarázattal, sok kellemetlenségtől szabadultam [volna] meg. De töprengő, hipochondrikus vagyok s mindig az az érzés uralkodott felettem, hogy egy nemzeti múzeumi tisztviselő nevéhez: a *gyanúnak* még árnyéka sem szabad hogy férjen s én *inkább szenvedtem, költeztem*, csakhogy becsületes nevemet semmi folt ne érje. Féltékeny voltam reputációmra s szívszorongva gondolok mindig arra, hogy sorsom ugyanaz, mint levelem elején említett leányé, kinek a cipőzsinórja bomlott ki s egy gyanus ház kapuja mögött kötötte meg.

E közben következett be nőm halála,⁶¹ s én Pál utcai lakásomból kiköltözve a Szentkirályi utca 14. sz. a. szanatóriumba vettem garzon-lakást. Sötétes, egyszerű szoba, mely megfelelt az én *hangulatomnak*. Gyermekeimet levittem Aradra a nővéremhez Simon Jenő ügyvéd feleségéhez. Másfél év múlva letelegrafáltak: kis fiam beteg lett s egy heti ott tartózkodásom alatt imádásig szeretett okos, szép kis fiam, karjaimban halt meg. - Ez a csapás mélyen lesújtott s én lakásomba zárkózva, sirattam⁶² elvesztett gyermekemet.

De itt mintha⁶³ a conceptust⁶⁴ elvesztettem volna! Nem tudom helyesen csoportosítom e a tényeket. Ólomsúllyal nyomja valami az agyamat, nehezemre esik összeállítani a részleteket.

De azt akarom mondani, hogy :/: Lásd 8 lap⁶⁵

Mikor a Jekelfalussy-botrány lezajlott, hordárom hozzám jött s esküdözött, hogy ő rólam semmiféle híreket nem terjesztett. Örültem,⁶⁶ s még *azt is megtettem*, hogy *mostoha leányát* házunkba fogadtuk feleségemmel

51 Beszúrva: házasságunk

52 Beszúrva: vagy más múzeumi tulajdon közt

53 Beszúrva: és hallgatnom

54 E szó után: más, de áthúzza.

55 E szó előtt: tényezője is. Kis betűvel kezdődik a mondat, a „tényezője is” nem illeszkedik sehova. Réthy László levele egyre zavarosabbá válik.

56 E szó után beszúrva: a

57 Áthúzza: megzavarodtam

58 Beszúrva: erre

59 Áthúzza: sem volt

60 A levelek nincsenek meg a hagyatékban.

61 Réthy László 1886-ban nősült meg. *Harsányi Pál*: i. m. 26. - Felesége Tokaji Nagy Irén 1893. március 14-én halt meg. Partecédulája a MTAK Kézirattárában található.

62 Beszúrva: éveken át

63 Beszúrva: itt

64 A fogalmazvány gondolatmenetét.

65 Ez a lap fele olyan nagyságú, mint a többiek. Réthy László beszámolta a betérjesztést a jobb felső sarokban. A 7. lap után ezen 7a van, tehát utólag írta hozzá az „E közben következett be...”-tól a „8 lap”-ig. Az OSZK Könyvtárosának számozása szerint ez a 28. lap.

66 Áthúzza: nyugalomnak. Helyette beszúrva: „hogy az ügy elsimult, s örültem a nyugalomnak.”

két kis gyermekünk mellé.⁶⁷ A leány lehetett 10–12 éves, akiről annyit mondhatok, hogy nőmet bálványozásig szerette.

A leány férjhez ment, de szerencsétlenül járt, férjétől el kellett válnia. Nagy nyomorúságban élt itt Pesten s többször hozzám fordult segítségért. Én mint jószívű ember, szinte atyai szeretettel fogadtam a szerencsétlen asszonyt s többször szívesen kisegítettem. Úgyszólván semmije sem volt. Én váltottam ki elzalogosított ruháit és butorait s egy kilakoltatástól mentettem meg. Munkát keresett s arra kért, hogy adjak neki módot, hogy a *gépírást* megtanulja, ez meg is történt s valahol alkalmazást talált, de kibukott, mert a helyesírásban sok hibát követett el. Új kérése volt, hogy vegyek neki egy varrógépet, vettem egy Singer-féle varrógépet (s tulajdonjogom fenntartása mellett) rendelkezésre bocsátottam stb. stb.

Segítségemmel egy kis lakást bérelt s szobaurakat tartott. Meglátogatva szegény lakásán meglepetéssel láttam szobája legszebb helyén az én megboldogult szerencsétlen feleségem arcképét, melyet annyi év után is kegyelettel megőrzött. Ez a körülmény bizalmat ébresztett bennem s tehetségem szerint⁶⁸ támogattam a szegény asszonyt.

De egy rettenetes fordulat állt be kedélyvilágomban. Képzeletem⁶⁹ kizökkent a mederből⁷⁰ s kritikámat teljesen elvesztettem. Arra jöttem, hogy e nő *üldöz* engem⁷¹ tudatosan, kiszámítva, következetesen. Még *anyja* instruálta, hogy *sikkasztó* vagyok s ennek a díját be kell hajtani.

Az idegbetegség melyben két éve szenvedek, napról napra fokozódik,⁷² s ennek egyik szimptomája az álmatlanság, nagyfokú lehangoltság, az energia teljes hiánya⁷³ a *nagy félelem*, a sötétségtől, a magánytól s az emberektől egyáltalán. Ha az utcán megyek s nevetést hallok, magamra veszem s ellenséget látok abban, ki talán nem is engem nevetett. Így fejlődött ki bennem *Halzsa Vilmával* szemben a bizalmatlanságom s *leküzdhetlen félelmem*, hogy *ő nekem csak⁷⁴ házi ellenségem, aki mihelyt nem lát hasznót belőlem – rögtön ellenem fog fordulni s híreket fog rólam terjeszteni...*

E félelem oly mérveket öltött nálam, hogy Halzsa Vilmát mindig *nevetni* hallottam. Éjjel-nappal azt képzeltem, hogy *nevet rajtam*, abban a tudatban, hogy *árthat nekem*.⁷⁵ Néhány hét előtt a Fehérlő-ban, ahol étkezni szoktam, este egyszerre váratlanul⁷⁶ mint törzsrúzás, egy kínos érzés tört ki belőlem. Hallottam, mintha csak mellettem lett volna Vilmát nevetni – rajtam. Az nap váltottam ki ékszerait. Ez a köszönet! s sírva fakadtam mint egy gyermek a mi feltűnést keltett az étteremben az emberek között, amit egy pár pillanat múlva roppantul restelltem.

Én már idős ember vagyok, megettem kenyerem javát, ha valami újságnak kedve tartaná egy kis *hajszát* intézni ellenem, gyönyörű affair fejlődhetne ki! Már a Kovács László⁷⁷ féle sikkasztási eset annyira megrendített, hogy a *téboly* környékezett, mi volna velem, ha egy hajszá engem venne üzőbe? mit mondanának gyermekeim, kollégáim, ezerre menő barátom, rólam, a kit mindenki a *legjobb emberek közé soroz*? Ilyen borzasztó gondolatok közt élek.

Méltóságos Uram! harminczéve lesz nemsokára, hogy a muzeumban vagyok;⁷⁸ esküszöm az élő istenre s mindenre ami szent, hogy én a muzeumnak soha *kárt nem okoztam*, szorgalmas, pontos, lelkiismeretes voltam! S az élet nyomorúsága mégis rám szakadt s boldogtalanná tett. Esküszöm, hogy ide mellékeltem 4+1 arany *saját igaz, jogos tulajdonom*⁷⁹ ezekért csak lelkiismeretemnek s az Uristennek tartozom felelősséggel. Én ez

67 Beszúrva egy jel és a lap alján a szöveg: „ezt előbbre”. A ránk maradt „levél”, a sok javításból következően, csak piszkozat.

68 Beszúrva: örömmel

69 Áthúzza: meggyúlt

70 A „kizökkent a mederből” utólag beszúrva.

71 Ez után két és fél sor többszörösen áthúzza. Csak az elejét tudjuk – azt sem biztosan – olvasni: „apjától hallott valamit, hogy fiókomban (lakásomon) aranyérmek vannak elrejtve...”

72 Áthúzza: „ennek alap”, tehát még a szót (alapján?) sem fejezte be.

73 Beszúrva: mellett

74 Áthúzza: „ellen”, nyilván ellenségemet akart írni, s közben eszébe jutott a „házi” szó.

75 Innen a bekezdés végig a lap alján található az utólag, csillaggal beszúrt szöveg.

76 Beszúrva: egy

77 Feltételezhetően Kovács László a Nemzeti Múzeum (most Országos Széchényi Könyvtár) könyvtárosa. Sikkasztásáról nem tudunk.

78 Réthy László 1881 márciusa óta dolgozott az Érem- és Régiségtárban napidíjas gyakornokként. Baloghné Abrányi Hedvig: i. m. 126.

79 Ezeket a szavakat kétszer is aláhúzza.

aranyakat *Thallóczy Lajos* osztályfőnök tanácsára Méltóságod kezeibe helyezem, hogy az a múzeum tulajdonába menjen⁸⁰ át, melyeket én *édes Anyám és édes Atyám hagyatéka*⁸¹ gyanánt ajándékozók oda.⁸²

Én ezeknek az aranyaknak az örültje voltam,⁸³ ez volt a bogár melyet egykori jó emberem *Kutak István*,⁸⁴ feltűrt illetéktelen *hazug híreszteléseivel s nekem életem 20 esztendejét keserítette meg.* (Az illető már 7-8 éve meghalt.)

Én Méltóságos Uram az idén töltöm be életem 60-ik évét⁸⁵ s a numizmatikai, aprólékos, *kicsinyes és lelketlen* foglalkozást annyira gyűlölöm, hogy mihamarabb végleg felakarok hagyni vele.

Kérem ezért Méltóságodat, hogy ajándékozzon meg régi jóságával s tegye nekem lehetővé, hogy jelen állásomtól megválva, leányaim és unokáim közé mehessek s köztük tölthessem életem hátralevő részét.⁸⁶ Lelki nyugalمامat köztük fogom megtalálni.

Kiváló tisztelettel
alázatos szolgálója
Dr. Réthy László

Baloghné Ábrányi Hedvig
Magyar Numizmatikai Társulat
H-1085 Budapest VIII.
Csepreghy u. 4. II. 4.

Kőhegyi Mihály
Türr István Múzeum
H-6500 Baja

⁸⁰ A „menjen vége” fölé beszúrva: „ek”, azaz menjenek át, de a többszámúba tett állítmányt már nem egyeztettem az alannyal.

⁸¹ Ezeket a szavakat kétszer húzta alá.

⁸² A Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára 22/1914 leltári szám alatt őrzí dr. Réthy László nyug. m. n. múzeumi igazgató-őr ajándékát, mely 9 db éremből áll, s ezek közül 5 arany (Firenzei aranyforint; Zsigmond aranyforint CHN II. 119/A; Mátyás aranyforintja CHN II. 204/B; V. Ferdinánd magyar verésű aranyforintja 1848; III. Murád török aranya 1574–1595). Mivel Réthy László korábban nem ajándékozott aranypénzeket az Éremtárnak, nagy valószínűséggel ezek a levélben említett darabok.

⁸³ Beszúrva: (vagyok)

⁸⁴ Lapszálon: házihordárom

⁸⁵ Ez a megjegyzés azt bizonyítja, hogy a levél második része 1911-ben, méghozzá november 21-e, születésnapja előtt íródott.

⁸⁶ Nem tudjuk, hogy ennek a levélnek a tisztázott példányát elküldte-e Hampel József igazgatónak. Az iktatóban nincs nyoma. Idegállapota miatt azonban nyugállományba helyezték.

Az 1995. évi jubileumi érmék gipsztervei

Commemorative coin plans 1995

A Numizmatikai Közlöny XCII–XCIII. évfolyamában felsorolt forint emlékpénzek óta a Magyar Nemzeti Bank az 1991. évi LX. törvény 4. paragrafusa (2) bekezdésén alapuló jogkörében az alábbi emlékpénzeket hozta forgalomba:

- 1994. március 10. Kossuth Lajos halálának 100. évfordulójára 5000 forint, ezüst
- 1994. április 29. „Régi dunai hajók” emlékpénz-sorozat második darabja: „Carolina, 1817” 500 forint, ezüst
- 1994. június 13. „Veszélyeztetett állatvilág, 1994” 5000 forint, arany
- 1994. június 13. „Integráció az Európai Unióba, 1994” 500 forint, ezüst
- 1994. október 14. „XXVI. nyári olimpia, Atlanta, 1996” 1000 forint, ezüst
- 1994. október 14. „Védd a világot!” 1000 forint, ezüst
- 1995. február 6. „Régi dunai hajók” emlékpénz-sorozat harmadik darabja: „Hableány, 1867” 1000 forint, ezüst

Az 1995–96-os kibocsátási tervek közül közöljük a XXVI. nyári olimpia alkalmából, a Magyar Olimpiai Bizottság 100. évfordulójára, az Integráció az Európai Unióba III, a Teleki Sámuel születésének 150. évfordulója alkalmából, Pannonhalma 1000. évfordulója alkalmából, valamint a FAO 200 forint címletű emlékpénzek pályázatára beérkezett gipszterveket közöljük:

Az 1994. október 14-én, a XXVI. atlantai nyári olimpia alkalmából kibocsátott ezüst emlékpénz folytatásaként kibocsátandó emlékpénz tervei:

1. KISS NAGY ANDRÁS

Előlap: körívben MAGYAR KÖZTÁRSASÁG / 1000, középen FORINT, alatta 1995 verési évszám, alatta balra BP. verdejegy, jobbra a művész szignója. (I. tábla, 1. kép.)

Hátlap: köriratban XXVI. NYÁRI OLIMPIAI JÁTÉKOK, az éremmezőben két vívó antik stílusban ábrázolt alakja, egymás alatt ATLANTA, 1996 évszám és a művész szignója. (I. tábla 1/a kép.)

2. FÜLÖP ZOLTÁN

Előlap: MAGYAR / KÖZTÁRSASÁG / 1000 / FORINT / 1995 feliratok egymás alatt, az alsó sorban egymás mellett BP. verdejegy és a művész szignója. A jobb oldal alsó részétől felfelé bal irányban kard látható, amely az 1000 értékjelzést „írta le”. (I. tábla 2. kép.)

Hátlap: öt sorban XXVI. / NYÁRI / OLIMPIA / ATLANTA / 1996 valamint az olimpiai öt karika, alul a művész szignója. Bal oldalon vívó alak, jobb kezében törrel. (I. tábla 2/a kép.)

3. KUTAS LÁSZLÓ

Előlap: középen fent az olimpiai öt karika, alatta vízszintes sorokban MAGYAR / KÖZTÁRSASÁG / 1000 / FORINT / BP. / 1995 és a művész szignója. (I. tábla 3. kép.)

Hátlap: két vívó alak, alatta vízszintes sorokban XXVI. / NYÁRI OLIMPIA ATLANTA / 1996, alatta a művész szignója. (I. tábla 3/a kép.)

4. BALÁS ESZTER

Előlap: MAGYAR KÖZTÁRSASÁG körívben, 1000 FORINT egymás alatt szögletes mezőben, lent középen BP. verdejegy, 1995 évszám. (I. tábla 4. kép.)

Hátlap I: szögletes mezőben két keresztbe tett kard formában OLIMPIA ÉS ATLANTA felirat, mezőben szigno, (I. tábla 4/a kép.)

Hátlap II: ugyanez az ábrázolás betűdöntéssel (fotó nem készült róla).

5. DUDÁS SÁNDOR

Előlap: MAGYAR / KÖZTÁRSASÁG köriratban, a két szó között BP. verdejegy, 1995 verési évszám, jobb oldalon középen két sorban 1000 / FORINT, az érmező közepén paprika, a C-vitamin kémiai rajzával. A paprika hegyében a művész szignója. (I. tábla 5. kép.)

Hátlap: szűrő mozdulatot megőrkítő, stilizált földgolyón álló vívó. A földgolyónak egyharmada látszik, rajta balról jobbra haladva az újkori nyári olimpiai játékok évszámai és helyszínei. A vívó bal oldalán az olimpiai öt karika, jobb oldalán két sorban ATLANTA / 1996. (I. tábla 5/a kép.)

Emlékpénz-tervek a Magyar Olimpiai Bizottság 100 éves fennállása alkalmából:

1. FÜZ VERONIKA

Előlap I: körívben MAGYAR KÖZTÁRSASÁG 10000 FORINT, középen az olimpiai öt karika, felette BP. verdejegy, 1995 verési évszám, a művész szignója. (II. tábla 6. kép.)

Hátlap I: MAGYAR OLIMPIAI BIZOTTSÁG körirat, középen három antikizáló futó alak, a szelvényben 100 éves felirat ívesen. (II. tábla 6/a kép.)

Előlap II: MAGYAR KÖZTÁRSASÁG és 10000 FORINT felirat körívben, amelyet bal oldalon az 1995 verési évszám, jobb oldalon a BP. verdejegy és a művész szignója választ el, középen stilizált olimpiai láng. (II. tábla 7. kép.)

Hátlap II: középen pajzs alakú mezőben MAGYAR OLIMPIAI BIZOTTSÁG címere, bal oldalán 100, jobb oldalán ÉVES felirat. (II. tábla 7/a kép.)

2. TÓTH SÁNDOR

Előlap I: MAGYAR / KÖZTÁRSASÁG külső körben, amelyet bal oldalon a művész szignója, jobb oldalon a BP. verdejegy választ el, a belső körben az 1995 verési évszám, 1000 FORINT és az olimpiai öt karika láthat egymás alatti sorokban. (II. tábla 8. kép)

Hátlap I: az olimpiai lánggal futó alak. CITIVS / ALTIVS FORTIVS félkörívben, bal oldalon az öt karika, alul MDCCCCXV–MXMV évszámok. (II. tábla 8/a kép.)

Előlap II: MAGYAR KÖZTÁRSASÁG köriratban, alul az öt karika, középen egymás alatti sorokban, BP. verdejegy, 1995 verési évszám, 10000 FORINT értékjelzés, a művész szignója az öt karika alatt. (II. tábla 9. kép.)

Hátlap II: SZÁZ ÉVES A MAGYAR OLYMPIAI BIZOTTSÁG körirat, középen a klasszikus diszkoszvető alakja, az alsó harmadban a bal oldalon az öt karika, jobb oldalon 1995 évszám. (II. tábla 9/a kép.)

3. BUDAHELYI TIBOR

Előlap: az érem alsó felében 'MAGYAR KÖZTÁRSASÁG' felirat félkörívben, közepén 10000 /FORINT /BP. /1995 egymás alatt négy sorban. (II. tábla 10. kép.)

Hátlap: alul félkörívben · CITIUS · ALTIUS · FORTIUS · , fent közepén az olimpiai öt karika, alatta hat sorban SZÁZ /ÉVES /A /MAGYAR /OLIMPIAI /BIZOTTSÁG felirat, alatta a művész szignója. (II. tábla 10/a kép.)

4. GÁTI GÁBOR

Előlap: MAGYAR ◊ KÖZTÁRSASÁG körívben, ión oszlopfő fent közepén, alatta OLIMPIA görög betűkkel (ΟΛΥΜΠΙΑ), vízszintesen négy sorban 10000 /FORINT /1995 /B.P. (II. tábla 11. kép.)

Hátlap: MAGYAR OLIMPIAI BIZOTTSÁG körirat, stilizált olimpiai láng, öt karika, 100, amelyet a magyar zászló fon át, a művész szignója. (II. tábla 11/a kép.)

5. PALOTÁS JÓZSEF

Előlap: köriratban alul MAGYAR KÖZTÁRSASÁG, fent 10000, a számjegyek között kisebb betűkkel FORINT, közepén a címer, 19-95 verési évszám megosztva, címer alatt az olimpiai öt karika, fent BP. (III. tábla 12. kép.)

Hátlap: 100 ÉVES A MAGYAR OLIMPIAI BIZOTTSÁG köriratban, közepén a két antikizáló futó alak, alatta stilizált tölgyfalevél koszorúban 1895, alatta 1995. balra rombuszban a művész szignója. (III. tábla 12/a kép.)

6. KÓTAI JÓZSEF

Előlap: MAGYAR KÖZTÁRSASÁG ívesen az éremmező felső harmadában, amely a címert veszi körül, balra 1995, jobbra BP. verdejegy, alul ívesen 10000 FORINT, felette a művész szignója. (III. tábla 13. kép.)

Hátlap: ◊ MAGYAR OLIMPIAI BIZOTTSÁG ◊ 1895-1995 körívben, közepén vízszintesen három sorban CITIVS / ALTIVS / FORTIVS felirat. (III. tábla 13/a kép.)

„Integráció az Európai Unióba” témájú ezüst emlékpénz sorozat harmadik darabjára érkezett pályázatok. Az előlap az eddig megjelent hasonló témájú pénz előlapja a verési évszám megváltoztatásával. Hátlapi tervek:

1. BOGNÁR GYÖRGY

Európa elrablásának mitologikus jelenete, INTEGRÁCIÓ AZ EURÓPAI UNIÓBA – MAGYARORSZÁG körirat, jobbra fent ECU felirat, belső körben a tagországokat jelképező csillagok. (III. tábla 14. kép.)

2. SZUNYOGH LÁSZLÓ

Jobb oldalon két körívben INTEGRÁCIÓ AZ EURÓPAI UNIÓBA /MAGYARORSZÁG, bal oldalon ECU felirat. Az éremmezőben Magyarország térképe, amelyből ágaskodó ló emelkedik ki, alatta a művész szignója. (III. tábla 15. kép.)

3. SEBESTYÉN SÁNDOR

I: INTEGRÁCIÓ AZ EURÓPAI UNIÓBA /ECU MAGYARORSZÁG körirat, Európa térképe puzzle kirakható formában, alatta a művész szignója. (III. tábla 16. kép.)

4. II: a fenti ábrázolás, a körirat negatívban. (III. tábla 17. kép.)

5. LAPIS ANDRÁS

Köriratban INTEGRÁCIÓ AZ EURÓPAI UNIÓBA MAGYARORSZÁG, szavait pontok választják el, illetve a közepén csillag alakban elhelyezkedő, ismétlődő ECU felirat. UNIOBA után a művész szignója. (III. tábla 18. kép.)

6. TORNAY ENDRE ANDRÁS

INTEGRÁCIÓ AZ EURÓPAI UNIÓBA / MAGYARORSZÁG körirat, belső körben az országokat jelölő csillagok, közepén földgömb, amelyből Európa térképe és az ECU felirat rajzolódik ki, ebből Magyarország térképe emelkedik ki. (III. tábla 19. kép.)

7. BARTOS ISTVÁN

MAGYARORSZÁG balra félkörívben, jobb oldalon lent három sorban INTEGRÁCIÓ / AZ EURÓPAI / UNIÓBA felirat. Az éremmezőben a Parlament képe, a kupola körül körben a tagországokat jelző csillagok, a jobb mezőben a művész szignója. (III. tábla 20. kép.)

Teleki Sándor születésének 150. évfordulója alkalmából kibocsátandó 1000 forintos emlékpénz tervei:

1. BARTOS ISTVÁN

Előlap: 1995 / , 1000 (egymást metsző nullákkal) / , FORINT / MAGYAR KÖZTÁRSASÁG / BP. verdejegy egymás alatt, az értékjelzéssel egy magasságban a címer, tőle jobbra a művész szignója. (IV. tábla 21. kép.)

Hátlap: jobb mezőben Teleki kalapos portréja, mögötte balra Afrika térképének kontúrja, alatta GRÓF / TELEKI / SÁMUEL három sorban, alatta 1845–1916 évszámok címerpajzsban, lent a művész szignója. (IV. tábla 21/a kép.)

2. BOGNÁR GYÖRGY

Előlap: MAGYAR KÖZTÁRSASÁG, a művész szignója, 1995 évszám, BP. verdejegy köriratban, a címer a bal oldalon, tőle jobbra 90 fokkal elforgatva 1000 / FORINT, a művész szignója. (IV. tábla 22. kép.)

Hátlap: bal oldalon köriratban TELEKI SÁMUEL 1845–1912, Teleki portréja trópusi vadászsíkságon, mögötte kelet-afrikai térképrészlet Rudolf-tó, Stefánia-tó, Teleki-vulkán, Mombasa és az Indiai-óceán felirattal. (IV. tábla 22/a kép.)

3. BOHN MIHÁLY

Előlap: MAGYAR KÖZTÁRSASÁG köriratban, közepén négy sorban BP. / 1000 / FORINT / 1995 / művész szignója. (IV. tábla 23. kép.)

Hátlap: közepén Teleki portréja, köriratban SZÁZÖTVEN ÉVE SZÜLETETT TELEKI SÁMUEL, alatta a művész szignója. (IV. tábla 23/a kép.)

4. GÁTI GÁBOR

Előlap: MAGYAR KÖZTÁRSASÁG félkörívben, bal mezőben fa, alatta elefánt, a fától jobbra egymás alatt 1000 / FORINT / B.P. / 1995, alatta a művész szignója. (IV. tábla 24. kép.)

Hátlap: vadász áll puskával, lába alatt lelőtt oroszlán, háttérben vulkán sziluettje, jobb mezőben felirat egymás alatt négy sorban TELEKI / SÁMUEL / 1845 / 1916. (IV. tábla 24/a kép.)

5. SOLTRA E. TAMÁS

Előlap: MAGYAR KÖZTÁRSASÁG félkörívben, alatta középen oroszlánfej, alatta öt sorban BP. / 1000 / 1995 / a művész szignója / FORINT feliratok. (IV. tábla 25. kép.)

Hátlap: középen Teleki vadászsisakos portréja, köriratban GRÓF TELEKI SÁMUEL / 1845 (bal oldalon) / 1995 (jobb oldalon) / 150 ÉVE SZÜLETETT, Teleki bal vállá felett a művész szignója. (IV. tábla 25/a kép.)

6. TORNAY ENDRE ANDRÁS

Előlap: MAGYAR KÖZTÁRSASÁG körívben fent, középen Afrika térképe zászlóval, balra lejjebb 1995, középtől lefele egymás alatt 1000 / FORINT / BP. / művész díszített szignója. (IV. tábla 26. kép.)

Hátlap: középen Teleki portréja, két oldalon afrikai fa, fent ívesen TELEKI SÁMUEL, az éremmező alsó harmadában egymás alatt AFRIKAKUTATÓ / 1845–1912, alul díszítés. (IV. tábla 26/a kép.)

A Pannonhalmi Bencés Apátság 1000 éves fennállása alkalmából

1996-ban kibocsátott ezüst emlékpénz-tervek:

1. LEBÓ FERENC

Előlap I: MAGYAR KÖZTÁRSASÁG felirat fent félkörívben negatívban, Porta Speciosa, melynek oszlopai közül egy középen fent kiemelve látható, alatta négy sorban 1000 / FORINT / BP. 1995 / a művész szignója. (V. tábla 27. kép.)

Előlap II: az előző terv variációja, de a körirat pozitív betűkkel készült, a középső oszlopfő helyett az oszlopív alatt a mai magyar címer látható. (V. tábla 28. kép.)

Hátlap: középkori magyar pénzek stílusában készült. Köriratban PRO STABILITATE REGNI NOSTRI / PANNONHALMA, gyöngykör, belül Szent István király és Géza fejedelem az apátság képzelt makettjét tartják. Háttérben a hegy rajza MONS SACER PANNONIAE szöveg, alul 996 évszám. (V. tábla 28/a kép.)

2. BOGNÁR GYÖRGY

Előlap: középen MAGYAR KÖZTÁRSASÁG felirat, felette 19-95 verési évszám megosztva, alatta 1000 FORINT és a BP. verdejegy. Az érem felső harmadában az első magyar pénz, a LANCEA REGIS előlapja, alul hátlapja, a REGIA CIVITAS köriratú látható. Ettől jobbra lent a művész szignója helyezkedik el. (V. tábla 29. kép.)

Hátlap: köriratban fent PANNONHALMI BENCÉS FŐAPÁTSÁG MILLENEUMA, lent ORA ET LABORA. Az éremmezőben faltöredékekben Krisztus álló alakja, oszlopfő Oros apát portréjával, alatta 996–1996 évszámok két sorban. Alatta a művész szignója. (V. tábla 29/a kép.)

3. KÓSA ISTVÁN

Előlap: MAGYAR KÖZTÁRSASÁG körirat gyöngykörben, középen gótikus oszlopív alatt lóhere alakú mérműben PAX felirat, alatta három sorban 1000 / FORINT / 1995 felirat. Bal oldalon a belső körívben belül a BP. verdejegy, jobb oldalon a művész szignója. (V. tábla 30. kép.)

Hátlap: gyöngykörben MONS SACER PANNONIAE körirat, kisebb betűkkel alul CMXCVI-MCMXCVI évszámok. Terített asztal mellett Szent Benedek és szerzetestársai, felhők madarakkal, utalva a történetre, amikor a madarak a mérgezett ételt a Szentnek megmutatták, balra a művész szignója. (V. tábla 30/a kép.)

4. KISS GYÖRGY

Előlap: MAGYAR KÖZTÁRSASÁG félkörívben, középen Oros apát pecsétje, bal oldalán BP. verdejegy, jobb oldalán 1996 évszám, a körirat alatt 1000 / FORINT két sorban, jobb oldalon lent a művész szignója. (V. tábla 31. kép.)

Hátlap I: gótikus oszlopívek alatt vonuló három szerzetes, az első kezében kereszt. Ennek magasságában PANNONHALMA felirat, alatta 996/1996 évszámok két sorban, alattuk alul a művész szignója. (V. tábla 31/a kép.)

Hátlap II: három gótikus oszlopfő, alattuk kősziklák vagy felhők, felettük Pannonhalma sziluettje, felette PANNONHALMA / 996/1996 / három sorban. A sziluett alatt jobbra a művész szignója. (V. tábla 31/b kép.)

5. KISS NAGY ANDRÁS

Előlap: MAGYAR KÖZTÁRSASÁG felirat ívesen lefelé, fent középen a címer, alatta sorokban 1000 / FORINT / BP. 1995 és a művész szignója. (VI. tábla 32. kép.)

Hátlap: régi pecsét másoló szerzetessel, pecséten kívül a bencés jelmondat ORA ET LABORA. (VI. tábla 32/a kép.)

6. GYULAVÁRI PÁL

Előlap: MAGYAR / KÖZTÁRSASÁG körirat, püspökfej, alatta 1000 / FORINT / 1995 / BP. sorokban. Az 1000 utolsó 0-jától jobbra kissé lejjebb a művész szignója. (VI. tábla 33. kép.)

Hátlap: négyes osztatú stilizált címer gótikus oszlopfővel, Oros apát pecsétjével, PAX felirattal, a kiváltságlevél részletével, felette az előlapon látható püspökfej és más egyházi attributumok. A kompozíció alatt ívesen ORA ET LABORA jelmondat. (VI. tábla 33/a kép.)

7. CSIKAI MÁRTA

Előlap: fent ívesen MAGYAR KÖZTÁRSASÁG felirat, alatta gótikus oszlopfő részlete Oros apát portréjával, alatta 19-95 verési évszám megosztva, alatta 1000 / BP. / FORINT három sorban. (VI. tábla 34. kép.)

Hátlap: Szent Márton mint római lovaskatona a koldussal. Fent PANNONHALMA, lent ORA ET LABORA felirat ívesen. (VI. tábla 34/a kép.)

8. FRITZ MIHÁLY

Előlap I: · MAGYAR KÖZTÁRSASÁG · felirat fent ívesen, bal oldalon alatta BP. verdejegy, jobb oldalul alul 1995 évszám. Középen 1000 / FORINT két sorban, alatta gyékébrázolás a bazilika oszloplábazatáról. Tőle jobbra a művész szignója. (VI. tábla 35. kép.)

Hátlap I: PANNONHALMA felirat a P iniciáléjában Szent István, monogramja jobbra fent. A felirat alatt 995/1995 egymás alatt. (VI. tábla 35/a kép.)

Előlap II: bal oldalon ívesen MAGYAR KÖZTÁRSASÁG felirat, vele szemben gótikus oszlopok. Középen egymás alatt 1000 / FORINT / BP. / 1995 és a művész szignója. (VI. tábla 36. kép.)

Hátlap II: Szent István kiváltságlevélenek részlete, jobb oldalon oszlopfő Oros apát portréjával, felette 995–1995 évszámok. Fent PANNONHALMA felirat ívesen. (VI. tábla 36/a kép.)

A FAO alapításának 50. évfordulója alkalmából kibocsátandó 200 forintos érme pályázata:

1. BOGNÁR GYÖRGY

Előlap: MAGYAR KÖZTÁRSASÁG ívesen fent, belső ívben 1995 / BP. / 200 FORINT, középen a címer, alatta a művész szignója. (VII. tábla 37. kép.)

Hátlap: a világ térképe, fent FOR THE WORLD felirat ívesen, lent középen a FAO jubileumi logója (betűjelképe) FIAT PANIS felirattal, 1945–1995 évszámokkal. (VII. tábla 37/a kép.)

1

2

3

1a

2a

3a

4

5

4a

5a

6

7

8

6a

7a

8a

9

10

11

9a

10a

11a

12

13

14

12a

13a

15

16

17

18

19

20

21

22

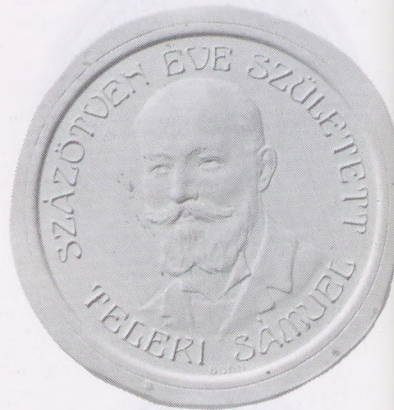
23

21a

22a

23a

24

25

26

24a

25a

26a

27

28

28a

29

30

29a

30a

31

31a

31b

32

33

34

32a

33a

34a

35

36

35a

36a

37

38

39

37a

38a

39a

40

41

40a

41a

42

42a

43

43a

43b

44

44a

44b

2. CSIKAI MÁRTA

Előlap: fent ívesen MAGYAR, lent KÖZTÁRSASÁG, középen egymás alatt BP. verdejegy, 200, mellette a művész szignója, 200 alatt FORINT, vele egyvonalban 19–95 verési évszám megosztva, a FORINT felirat alatt a FAO jubileumi logója. 1945 1995 évszámok között. (VII. tábla 38. kép.)

Hátlap: fiatal növényhajtást tartó kéz, két oldalon balra FIAT, jobbra PANIS felirat, lenn a művész szignója. (VII. tábla 38/a kép.)

3. FRITZ MIHÁLY

Előlap: fent ívesen MAGYAR, lent KÖZTÁRSASÁG felirat, a két szó között bal oldalon a művész szignója, jobb oldalon BP. verdejegy, 1995 verési évszám, az éremmező közepén egymás alatt FAO embléma, 200 / FORINT értékjelzés. (VII. tábla 39. kép.)

Hátlap: kenyeret szelő, térdelő nő, feje magasságában balra FAO / 50 ligatúrában. (VII. tábla 39/a kép.)

4. KISS GYÖRGY

Előlap I: egymás alatt asszimetrikusan az érem bal oldalán MAGYAR / 200 / FORINT / KÖZTÁRSASÁG, mögötte stilizált kévekötég. Kissé balra lent BP., alatta 1995, a művész szignója a 200 „2”-es számjegye előtt. (VII. tábla 40. kép.)

Hátlap I: stilizált táj búzamezővel, FAO felirat jobb oldalon lent, a dombok felett a Nap, de földgömbbé alakítva. A domb vonalától jobbra lent a művész szignója. (VII. tábla 40/a kép.)

Előlap II: egy balra és egy jobbra hajló stilizált búzakötég, MAGYAR / KÖZTÁRSASÁG, kissé lejjebb 200, az első 0 alatt apró betűkkel, 1995 / BP. A jobb oldali köteg alján jobbra lent a művész szignója. (VII. tábla 41. kép.)

Hátlap II: gyümölcsökkel, gabonával, kenyérgosárral, kancsóval megrakott asztal, felette FAO logo, jobbra tőle 50/ÉV. (VII. tábla 41/a kép.)

5. NAGY BENEDEK

Előlap: fent MAGYAR KÖZTÁRSASÁG / 1995, lent 200 FORINT köriratban, bikát vezető kalapos férfi, BP. verdejegy balra, művész szignója jobbra. (VIII. tábla 42. kép.)

Hátlap: 50 ÉVES / A FAO fent ívesen, kenyérral és gyümölccsel tele kosarat a bal vállá felett tartó nő, mögötte a földgömb részlete. (VIII. tábla 42/a kép.)

6. SEBESTYÉN SÁNDOR

Előlap I: MAGYAR KÖZTÁRSASÁG fent ívben, 200 / FORINT lent ívben, középen két jobbra haladó paraszt férfi, az elől haladó kezében fiatal ág, jobb kezével lovat vezet, a hátul haladó jobb kezében bot, mögöttük búzakaralász, alatta a FAO emblémája (eltérő fémből), az emblémától balra az érem pereme felé a művész szignója és 1995 verési évszám. A kompozíciótól jobbra BP. verdejegy. A kompozíció alatt, az értékjelzés felett virágdísz. (VIII. tábla 43. kép.)

Hátlap III: búzakaralászok, középen FAO felirat, amely O betűje stilizált földgömb (eltérő fémből), a szárban a művész szignója. Az „FA” betűk alatt 1945/1995 évszámok. (VIII. tábla 43/a kép.)

Hátlap II/II: széthúzott vonalas felületen FAO embléma középen, két oldalán két-két hal, felette 1945, alatta 1995 évszámok. (VIII. tábla 43/b kép.)

Előlap II: MAGYAR / KÖZTÁRSASÁG felirat ívesen fent kurzív írással, két búzakaralász az érem középvonalától kissé balra, jobb oldalon lent 200, amelyen egy búza levél átfonódik, alatta FORINT, jobb oldalon lent BP. verdejegy / 1995 verési évszám / a művész szignója. (VIII. tábla 44. kép.)

Hátlap II/I: két, vízszintesen ellentétes irányba mutató búzalkasz, közöttük FAO felirat, amely O betűjén a föld térképének rajzolata látható (eltérő fémből). (VIII. tábla 44/a kép.)

Hátlap II/II: középen kissé balra FAO felirat, amely O betűje a földgömböt ábrázolja a hosszúsági és szélességi körökkel, középen 1945–1995 évszámokkal (eltérő fémből), fentről a FAO felirat felé kezek nyúlnak, a FAO felirat alatt jobbra lent búzalkasz és stilizált hal látható és a művész szignója. (VIII. tábla 44/b kép.)

Garami Erika

Magyar Nemzeti Bank

Bankjegy- és Éremgyűjtemény

1850 Budapest

Szabadság tér 8–9.

COMMEMORATIVE COIN PLANS 1995

Summary

The National Bank of Hungary has the sole right to issue commemorative coins. The 1995–96 plans include the following coins:

- 26th Summer Olympic Games (Atlanta)
- 100 years old Hungarian Olympic Committee
- Integration to the European Community (ECU) – 3rd of the series
- 150th anniversary of birth of Count Samuel Teleki
- Pannonhalma – 1000th anniversary
- FAO.

A Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárának új szerzeményeiből 1993–1995

Aus den Neuerwerbungen des Münzkabinetts des Ungarischen Nationalmuseums, 1993–1995

A Numizmatikai Közlönynek azt a régi sorozatát szeretnénk feleleveníteni, amelyben a MNM Éremtárának jelentősebb új szerzeményeit mutatták be. Jelenlegi válogatásunkban eddig még publikálatlan vagy rikaság számba menő darabjainkat tesszük közzé, amelyek az utóbbi három évben kerültek gyűjteményünkbe.

Római Császárkor

1. Antonia dupondius SPQR ellenjeggyel

Róma, 41 – 50

BCM 1. 166, RIC 1. 92, Coh. 1. 6.

E.: ANTONIA – AVGVSTA portré jobbra. Ellenjegy vízszintesen az áll vonalában.

R.: (TI CLAVDIVS CAESAR AVG PM TR P IMP) Claudius fátylas tógás alakja balra, jobbjaiban simpulum.
(I. tábla, 1.)

A hátlapon, ha nagyjából 180 fokkal elfordítjuk, felismerhető egy korábbi éremkép, egy jobbra néző portré. Tehát egy átvert darabról van szó, ennek köszönhető a hátlap olvashatatlan, zavarosnak tűnő felirata.

Az SPQR ellenjegy igen ritka, bár ismert. A BMC I. p. XXXV. és a RIC I. p. 11 is említi. Elsősorban Nero bronzain fordul elő, de a BMC I. p. XXXV. Claudius veretén is ismeri. Az ellenjegyet a Nero halálát követő polgárháború idejére teszik.

2. Iulia Titi dupondius

Róma, 79 – 81

BMC 2. 256, RIC 2. 180, Coh. 18

E.: IVLIA IMP T AVG F AVGVSTA portré jobbra.

H.: VESTA a szelvényben, S – C a mezőben. Vesta ül balra, palladiumot és sceptrumot tart.

3. Maximianus Herculus antoninianus

Tripolis, 285 – 294 ^{TR}_{XXI}

RIC 5/2. 625 jegyzetében

E.: IMP C M AVR VAL MAXIMIANVS PF AVG sugárkoronás, páncélos mellékép jobbra.

H.: IOVI CONSERVATOR – I AVG Jobbra álló Victoria pálmával koszorút nyújt a Jupiter alakjában ábrázolt, hosszú sceptrumot és gömböt tartó császárnak.

Egyértelműen hibrid darabról van szó. A hátlap Diocletianushoz tartozik (RIC 5/2 330), hisz egyedül csak ő volt augustus. A Jupiter ábrázolás is Diocletianusra utal, bár a hátlapi ábrát AVGG-s változatban Maximianusnak is verik.

4. II. Severus follis

Antiochia, 306 ^H
ANT:

RIC nh., NC 1957. p. 69 1084. sz. alatt J. P. C. Kent említi.

E.: IMP C FL VAL SEVERVS PF AVG babérkoszorús fej jobbra.

H.: GENIO POPV – LI ROMANI ruhátlan, szembenálló, balra néző alakja, jobbában paterát, baljában bőségszarut tart.

(I. tábla, 2.)

II. Severus 306 július 25. után lett augustus. A RIC 6 szerint Antiochiában ekkor már nem verik a Genio Populi Romani típust. E példány alapján azonban úgy tűnik, hogy igen.

5. Gratianus siliqua

Siscia, 367 – 375 ^P
SISCP

RIC 7. 11

E.: DN GRATIANVS PF AVG diadémós, köpenyes, páncélos mellkép jobbra.

H.: VOT/V/MVLT/X koszorúban

(I. tábla, 3.)

6. Egy rejtélyes és máig sem egyértelműen azonosított darab az alább ismertetett kisezüst, amelyet a Kővágó Auctiosház 6/1994. decemberi árverésén vettünk.

E.: Felirat nélküli portré jobbra.

H.: K

(I. tábla, 4.)

Az árverező cég Fausta quinarjaként szerepelteti hivatkozva a Coh. 7. 23-ra. Egy ilyen darab szerepel a Trau gyűjtemény 1935-ös bécsi árverésén (Aukt. Gilhofer und Ranschberg, Wien) a 3995-ös tételben. A Tkalec AG 1994. október 28-i zürichi árverésén a 352. tételben szerepel ugyancsak ez az érem típus Helena, Nagy Constantinus anyjának neve alatt. A Cohen 7. 287. II. Constantinus neve alatt is hozza ezt a típust, itt azonban a lábjegyzetben megemlíti, hogy a darab besorolása kétséges és jobban illene súlya és mérete alapján egy későbbi időszakba. A lábjegyzetet író Feuadent szerint I. Theodosius alatt készülhetett, mikor a birodalmat Arcadius és Honorius között felosztotta. Az újabb irodalom egyáltalán nem említi. A RIC-ben nem szerepel sem a Constantinus dinasztia idejében, sem később. A Seaby által kiadott Roman Silver Coins V. kötetében sem említi a szerző, C. E. King. A mi érmünk súlya 1.19 gr, a Tkalec 1994. 352-é 1.00 gr. A címlet semmi esetre sem quinar, mivel a IV. században és később ilyen címletet már nem vernek. Súlya alapján darabunk esetében csak egy félsiliquáról lehet szó.

A félsiliquások rendkívül ritkák a IV. században, valamivel gyakoribbak az V. században, különösen a Birodalom nyugati felében.

A címlet meghatározásával azonban még mindig nem jutottunk közelebb a darab verési idejéhez és helyéhez. A régi irodalomban bújárkodva 19. századi publikációkban találkoztam ilyen és ehhez hasonló érmeikkel. J. Sabatier, *Iconographie d' une collection choisie de cinq mille médailles romaines, byzantines et celtibériennes*. Saint-Petersburg, 1849. XII. supplement táblán a 37–38 számok alatt közöl ilyen darabokat I. Iustinianus bizánci császár neve alatt, de lábjegyzetben megjegyzi, hogy ezek Nagy Constantinus veretei. 1861-ben a *Revue Numismatique de Belge*ben J. Sabatier közli Octave Fontana triesti gyűjteményét, ahol a 17. oldalon a 4. szám alatt idéz egy a mi érmünkhöz hasonló darabot, valamint analógiaként említi és rajzban a II. táblán 5–6. számok alatt be is mutatja a korábbi munkájában, az *Iconographie*ében már bemutatott két érmet. Itt azonban verésüket egyértelműen Nagy Constantinus idejére teszi és a portrét Faustának tartja. (A 6. sz. a mi érmünk legközelebbi megfelelője, az 5. sz. a Tkalec AG Helena érmének megfelelője.) Ugyanebben a cikkben bemutat Sabatier 7. és 8. számok alatt két érmet, ahol az előlapon jobbra néző sisakos Róma fej van, a hátlapon pedig P (szerinte görög rho) illetve R betű van, ami szerinte a római verdét jelzi. A 9. szám alatt pedig egy ugyancsak K hátlapos, de Constantinopolis büstös érmet és szerinte a K Constantinopolist jelentene.¹

¹ A sisakos büstös R. illetve K hátlapos érmeket J. Sabatier a *Description générale des monnaies Byzantines*, Paris 1862. művének XII. tábla 9. és 10. ábráján ismét közli I. Iustinianus veretei között. W. Wroth, a BMC bizánci katalógusának I. kötetében a 71. oldalon ismeretlen verde címszó alatt foglalkozik ezzel a típussal és megjegyzi, hogy a Sabatier, XII. tábla 9. sz. érem Róma büstje a keleti gót Invicta Roma feliratos bronz széria Róma fejére hasonlít. Wroth itt idézi a *Revue Numismatique de Belge* 1905-ös számában (155–164. old.) publikált Cathby (Alexandria) leletet, amelyben 191 db aranypéznz között volt egy darab K hátlapos kisezüst (1.5 gr), de itt a K gyöngykörben van, akárcsak az előlapi szakállas balra néző portré. A solidusok II. Constantius érmével kezdődnek, a lelet pedig c. 641-ben zárul, ami továbbra sem könnyíti meg a kisezüst keltezését. Egyébként Wroth véleménye szerint inkább tesseráról, mint forgalmi pénzről van szó.

Ezek alapján a Fausta érem K-ját is Constantinopolis kezdőbetűjének tartja.

Ezt az attribútót még ugyanebben az évben megkérdőjelezték a Numismatic Chronicle 132. oldalán. A szerző szerint a K nem jelenthet Constantinopolist, mert azt pénzekben sosem jelölték K-val. Sabatier 9. számú érme technikailag a Vandál királyok vereteihez áll közel és így ott a K Karthagot jelent. A 4. és 6. számú érmek a fiatal Nagy Constantinust ábrázolják, az 5. számú Helenát. A darabok azonban nem a Constantinus korszakban készültek, csak a portrékat másolják e korszak érmeiről. Maguk az érmek talán I. Iustinianus uralkodásához köthetők, aki nagy becsben tartotta az első keresztény császár és anyja emlékét. Az érmecskék talán a Hagia Sophia felszentelése vagy valami más hasonló alkalomból készültek és kerültek szétosztásra Constantinopolis görög lakossága között. Így még a város K-val való jelzése is értelmet nyer, hisz ebben az esetben nem hivatalos forgalmi pénzről van szó, hanem egyfajta alkalmi veretről a helyi görögül beszélő lakosság számára.

Az érem keltezését illetően egyértelmű bizonyítékok hiányában én sem mernék határozottan állást foglalni. Súlya és mérete, valamint a szimpla monogramos hátlap alapján inkább az V. vagy akár a VI. századra kelteném, bár ez előlapi portré finom kidolgozása jobban illik a Constantinus korszakhoz. Véleményem szerint is inkább valamiféle emlékveretről lehet szó és nem forgalmi pénzről, de hogy milyen alkalomból készült és tulajdonképpen mikor, azt egyelőre csak találgatni lehet.

Magyar pénzek

7. I. Ulászló obolusa

Alsólendva, 1442

A – B

Ezüst, 0.50 gr

CNH 2. 142, Huszár 606, Unger 484

E.: Koronás magyar címer kétoldalan a verdejeggyel.

H.: Lengyel sas

(I. tábla, 5.)

I. Ulászló pénzverését Pohl Artur dolgozta fel a Numizmatikai Közlöny 72–73. 1973–1974. 49–57-ben megjelent cikkében és ennek alapján a darab pontosan azonosítható.

8. I. Ferdinand szélesgaras (8 denáros)

Körmöcbánya, 1559

K – B

Ezüst, 2.54 gr, 29 mm

Unikális

Nudelman I. Numizmatikai Aukció, Budapest 1995. IX. 15–16. Nr. 479

E.: +FER. D. G. EL. RO. IM. S. AV. GER. HV. BO. R. Koronás, négyfelé osztott címer. Szívpajzsban osztrák pólya.

H.: PATRONA HVNGARIE 1559 Koronás Madonna félholdon.

(I. tábla, 6.)

9. III. Ferdinand tallér

Körmöcbánya, 1656

K – B

Ezüst, 28.60 gr

Nudelman I. Numizmatikai Aukció, Budapest 1995. IX. 15–16. Nr. 581

E.: FERDINAND — (Madonna) — III. D. G. RO. I. S. AVG. GER — (koronás magyar címer) — HV. BOH. REX Babérkoszorús mellkép jobbra.

H.: ARCHIDVX. AVS. DVX. BVR. MAR. MOR. CO. TY. 1656. Koronás kétfejű sas, középen cseh–magyar címer.

10. I. Lipót dukát

Nagybánya, 1691

N – B

Arany, 3.44 gr

CNA 75/k-2

Nudelman I. Numizmatikai Aukció, Budapest 1995. IX. 15–16. Nr. 615

E.: LEOPOLDVS. D. G. R. I. S. A. G. H. BO. REX Állo király jobbra mesterjegy P–O (Peter Österreicher)
H.: S. IMMA. VIR. MA. — (koronás címer) — M. DEI. P. HV. 1691. Madonna tűzkörben

11. Nagyváradi réz szükségpénz

1708

Réz, 1.60 gr

Spink Taisei — Roland Michel Auction 50. Zürich, 1994. IV. 12. (Salgó gyűjtemény) 449. tétel.

E.: Császári korona, alatta I két oldalán a dátummal.

H.: IN/NECES/SITATE/VARADI/ENSI

(I. tábla, 7.)

12. III. Károly aranyforintja

Nagybánya 1725

3.27 gr

E.: CAROLVS VI D · G · R · I · S · — A · GE · HI · H · B · REX · Álló, jobbra néző király jogarral és országalmával, N – B

Huszár 1588 feliratváltozata.

H.: PATRONA HUNG — koronás magyar címer — ARIÆ · 1725 · Madonna karján a gyermek Jézussal mandorlában. Belső gyöngyör hiányzik.

Ez a körirat Huszár 1594-en szerepel, de más elosztásban és más évszámokkal a pozsonyi verdéből. Van belső gyöngyör és a Madonna ábrázolás is más jellegű.

(I. tábla, 8.)

Újabb magyar pénzszerzeményeink közül még megemlítenék néhány darabot részletesebb leírás nélkül.

II. András CNH 1. 201. denárának egy változata, Károly Róbert 1330–1332-es budai garasa, Hunyadi Mátyás CNH 2. 234. denárának eddig ismeretlen, S – B verdejelű példánya. I. Ferdinand 1532, 1535 évszámú körmőci garasai, Miksa 1575-ös H – S jegyű garasa, Rudolf 1601, 1608 évszámú körmőci garasai, II. Ferdinand 1622-es vj. nélküli 2 dukátosa, I. Lipót 1687-es nagybányai dukátja, I. Lipót 1662-es körmőci denárának korona nélküli változata. III. Károly nagybányai aranyforintjai 1732-ből és 1736-ból, valamint Lotharingiai Ferenc 1758-as és 1763-as nagybányai aranyforintjai.

Erdélyi pénzek

13. Szapolyai János aranyforintja

Szeben 1540

3.55 gr

E.: IOANNES* D+G*R* HVNGARIE* Koronás négyosztatú címerpajzs. Az első ugyancsak négyosztatú mezőben a Szapolyai farkas, a magyar kettőskereszt, az Árpád-sávok és egy egyszarvú. A második mezőben a lengyel sas, a harmadikban a milánói kígyó, a negyedikben a dalmát párducfejek.
v. ö. János Zsigmond, Resch, Taf. II. 2. előlapi címerábrázolásával.

H.: S ⊙ LADISLAVS ⊙ REX ⊙ 1540 Szent László király álló, szembenéző alakja. Kétoldalt verdejegy.
Resch, Taf. I. 26.

(I. tábla, 9.)

14. János Zsigmond egyoldalas duplatallér
1565

Ezüst, 56.90 gr

v. ö. Resch 52, de az csak tallér.

E.: IO · SE · RĚX · VN · a sima lapkába egy bemélyített címerpajzsban a Szapolyai család címere, hármas halomból kinövő félfarkas, feje előtt félhold, mögötte csillag. A farkas két oldalán 1 · 5 · – 6 · 5 · évszám.

(I. tábla, 10.)

15. Bocskai István 10 dukát

1605

Arany, 34.42 gr

v. ö. Resch 1.

E.: STEPHANVS: DEI: GRATIA: HVNGARIAE · TRANSILVANIAE: A fejedelem jobbra néző, félalakos, páncélos portréja. Jobbjában buzogány, baljával szablamarkolatot fog.

H.: :QVIAE : PRINCEPS : ET : SICVLORVM : COMES : 1605 : Három egymás mellett ábrázolt címer, balra a magyar, középen a Bocskai család nyilat tartó oroszlános címere kígyóval körülvéve és felette sisakkal, amelyet a Bocskai oroszlán koronáz, jobbra pedig az erdélyi. Egészen fent, mintegy körirat elválasztásként, korona.

(I. tábla, 11.)

A leírás alapján úgy tűnik, darabunk a Resch 9. tallérbélyeggel készült, mivel azon szerepel TRANSILVANIAE, a Resch 1. 10 dukátoson csak TRANSILVANI áll. A buzogány hegye is az S-re mutat, mint a talléron és nem az N-re, mint a 10 dukátoson.

16. Bethlen Gábor szélesgaras

Nagybánya, 1626

N – B

Ezüst, 2.41 gr

Nudelman I. Numizmatikai Aukció, Budapest 1995. IX. 15–16. Nr. 1137

E.: GAB.D.G.S.A.RO.IM.ET.TRAN.PRIN. 1626. Madonna

H.: .PAR.REG.HVN.DO.SIC.CO.OPRA.DVX Koronás magyar címerben középen a Bethlen család címere.

(I. tábla, 12.)

Erdélyi éremanyagunkat még néhány ritka éremvariációval gyarapította a Nudelman Aukció: Báthori Zsigmond 1590-es és 1591-es nagybányai tallérváltozatai, Báthori Gábor 1610-es nagybányai garasa, valamint Apafi Mihály 1672-es brassói tallérváltozata.

Rendjel

17. Cziráky János Aranygyapjas Rend-jelvénye

A tárgy, bár nem egyedülálló az Éremtár gyűjteményében, mégis kiemelkedő történeti értéket képvisel a személy miatt, aki kapta. A Habsburg uralkodók ugyanis igen kevés magyart vettek fel érdemeik elismeréséül a Rend tagjai közé, természetesen csak királpártiakat.

Gróf Cziráky János jogász, jogtörténész volt, a konzervatívok vezére Ferenc József uralkodása alatt. A kiegyezés körül szerzett érdemei elismeréseként adományozta neki az uralkodó az Aranygyapjút, s kinevezte tárnokmesternek.

A rendjelet a család egyik leszármazottja őrizte, míg végre közgyűjteménybe került.

Értékpapír

18. A Nemzeti Kölcsön nyugtatványa 1851-ből

A Kossuth Lajos faksimile aláírásával kibocsátott kurzív írással készített nyomtatványt az önkényuralom ellen szervezkedők bocsátották ki. Céljuk szerint a nyugtatványok ellenében a lakosságnál rejtgetett Kossuth-bankókat vették volna át, és a függetlenség helyreállítása után a papírokon megnevezett összeget kamatostul fizették volna vissza. Az akció veszélyessége miatt nem járt nagy sikerrel és később a szervezkedés is lebukott. Az Éremtárba bekerült kitöltetlen — csak sorszámmal ellátott — példány egy losonci hagyatékkal együtt került át hozzánk.

Anyag: papír

Méret: 150 x 108 mm

Irodalom: Dr. Kupa Mihály, Corpus Notarum Pecuniarum Hungariae Budapest, 1993. I. kötet 57. old.

Kép: ugyanott, II. kötet 137. old.

19. A Vukovár-Fiumei Vasútra Egyesült Társaság ideiglenes részvénye 1847-ből. Névértéke 5 pengő forint. Kiállítva Jung György nevére.

A Kossuth Lajos kezdeményezésére a „Tengerre magyar!” szellemében alakult társaság a reformkor egyik jelentős vállalkozása volt. A részvényt a társaság elnökeként Batthyány Lajos gróf, választmányi tagként Válero Antal gyáros hitelesítette aláírásával. Jelenleg 5 példánya ismert ennek a kibocsátásnak: kettő az Országos Levéltár Kossuth anyagaiból, egy magángyűjteményből és kettő — az itt említett példányt is beleértve — a Magyar Nemzeti Múzeumból.

Anyag: papír

Méret: 400 x 265 mm

Kép: Pallós Lajos, A magyar értékpapír 200 éve. Kiállítási katalógus 1995. 38. old.

20. A Központi Ipartársulati Hitelintézet részvénye 1867-ből. Névértéke 50 osztrák értékű forint.

A múlt század utolsó harmadában, a céhes rendszer megszüntetését követően jöttek létre az iparhatóság felügyelete alatt álló ipartársulatok, amelyek célja az iparosok érdekeinek előmozdítása volt. A később kialakított ipartestületekkel szemben ebbe a szervezetbe önkéntes elhatározás alapján léptek be a tagok. Központi hitelintézetük létrehozásának célja megegyezett a korabeli szövetkezeti rendszer keretében alakult hitelintézetek céljával, vagyis a tagok hiteligényeinek kielégítését szolgálta. Gazdaságtörténeti érdekessége mellett ez a részvény kiválóan szép grafikája miatt is figyelmet érdemel.

Anyag: papír

Méret: 380 x 290 mm

Jelvények

21. Az I. honvéd tábori tüzérosztály egyéni viseletű jelvénye

Kör alakú mező közepén két ágyúcső keresztbe fektetve. Az ágyúcsöveken koszorú, és a koszorún belül a csövek szárai között: 1 – 9 – 1 – 5.

Köriratban: I – H – TT – O. Felül a kör alakú mezőn kívül a magyar Szentkorona ábrázolása.

Rögzítés tüvel.

Anyag: arany

Méret: 37 x 25 mm

(I. tábla, 13.)

Az osztály rendszeresen viselt sapkajelvénye — amely ugyanilyen formájú, hadifémből készült, nagyobb alakú példány — már korábban bekerült az Éremtárba. Annak alapján az itt közölt jelvény egy olyan darab lehet, amelyet egy az alakulatnál szolgált tiszt készíttethetett saját háborús emléktárgyként.

1

3

4

2

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

Figura 1. Diagrama de flux al tratamentului

Figura 2. Diagrama de flux al tratamentului

Tratamentul de bază este compus dintr-un tratament simptomatic și un tratament etiologic. Tratamentul adjuvant este compus dintr-un tratament simptomatic și un tratament etiologic. Monitorizarea este realizată la intervale regulate de timp. Evaluarea este realizată la intervale regulate de timp.

Figura 3. Diagrama de flux al tratamentului

Tratamentul de bază este compus dintr-un tratament simptomatic și un tratament etiologic. Tratamentul adjuvant este compus dintr-un tratament simptomatic și un tratament etiologic. Monitorizarea este realizată la intervale regulate de timp. Evaluarea este realizată la intervale regulate de timp.

Figura 4. Diagrama de flux al tratamentului

Tratamentul de bază este compus dintr-un tratament simptomatic și un tratament etiologic. Tratamentul adjuvant este compus dintr-un tratament simptomatic și un tratament etiologic. Monitorizarea este realizată la intervale regulate de timp. Evaluarea este realizată la intervale regulate de timp.

Figura 5. Diagrama de flux al tratamentului

22. A hegyi (később tábori) tarackosztály I. világháborús török kötelékben viselt tiszti jelvénye.

Téglány alakú lapka közepén egyiptomi táj pálmafákkal, piramisokkal és arany színűre festett felkelő nap ábrázolással, valamint egy tarackkal. A mező bal felső sarkában a török Vasfélhold Rend, jobb felső sarkában a német Vaskereszt jelvénye látható.

Felül hosszanti felirat: K. u. K. G. H. D. v. M., az osztály német elnevezésének kezdőbetűi. Feltete közepén egyiptizáló fej. Alul közepén zománcozott címerek: az osztrák és a magyar címer között a Habsburg ház címere. A címerek alatt évszám: 1916.

Rögzítés a hátlaapon tűvel.

Készítette: Brüder Schneider, Wien

Anyag: ezüst

Méret: 38 x 37 mm

(I. tábla, 14.)

A tarackosztály legénysége teljesen és a tisztek zöme magyar volt. Az osztályt 1916-ban vezényelték a török hadsereg kötelékébe, ahol több alkalommal is részt vett a gázai harcokban. A jelvény elkészítése az évszám és az ábrázolás alapján az 1916-os gázai csaták hatására történhetett. A jelvény legénységi változata — amely már korábban bekerült az Éremtárba — hasonló kinézetű festetlen hadifémből készült.

G. Héri Vera — Pallós Lajos — Torbágyi Melinda
Magyar Nemzeti Múzeum, Éremtár
Budapest, VIII. Múzeum krt. 14–16.

(A fotókat Szelényi László készítette.)

Antoninus Pius közöletlen philippopolisi nagybronza

Eine bisher unpublizierte große Bronzemünze des Antoninus Pius von Philippopolis

Előlap: ΑΥΤ ΑΙ ΑΔΡΙΑ – ΑΝΤΩΝΕΙΝΟΣ Α császár babérkoszorús feje jobbra.

Hátlap: ΗΓΕ ΠΟΜ ΟΥΟΠΕΙΣΚΟΥ ΦΙΛΙΠΠΟΠΟΛΕΙ/ΤΩΝ Város istennő falkoronával ül balra, jobbjaival sceptrumra támaszkodik, előre nyújtott jobbjaiban azonosíthatatlan tárgyat tart.

AE. 20,8 g, 29 mm (Az ábra másfélszeres nagyítás.)

Mionnet I. 343 közül egy ezzel azonos hátlapi felirátú érmet de más éremképpel. A leírás szerint az érem előlapja is azonos.

Kőszegi Tivadar
1111 Budapest
Bartók Béla út

Commodus hibrid sestertiusa

Ein hybrider Sestertius des Commodus

Egy magángyűjteményben találkoztam ezzel az érdekes hibrid darabbal, amit az időközben sajnos elhunyt tulajdonostól kapott fénykép alapján teszek közzé mindenki okulására.

Előlap: M COMMODVS ANT P FELIX AVG BRIT A császár babérkoszorús feje jobbra.

Hátlap: LIB AVG PM TRP[] COS VII PP S-C Nő alak áll balra, kinyújtott jobbjaiban Victoriát, baljában hosszú fáklyát(?) tart.

Ae, 18.2 g, 30 mm (1. kép)

A hátlap a Cohen 289.-nek felel meg, az előlap pedig a Cohen 281-gyel azonos. Bár a TRP szám olvashatatlan a hátlapon, a COS VII alapján az érmet 192-re kell keltezni. Az előlapi felirat ellenben csak 184 és 189 között készülhetett H. Mattinglynek a British Múzeum katalógusában közölt rendszerezése szerint. A darab tehát mindenképpen hibridnek tekinthető.

Az érmet másik érdekessége, hogy a hátlapon álló női alak nem Libertas, amint azt a feliratban szereplő LIB rövidítés indokolná. Libertast rendszerint jobbában a pileussal, baljában hastával vagy vindictával ábrázolják. Időnként előfordul ugyan más attribútumokkal is, például ággal és lándzsával, pileussal és bőségszaruval, pileussal és paterával, de Victoriával és fáklyával soha. A Victoria és fáklya párosítás is szokatlan. Ilyen attribútum együttest nem ismerek. Az Antoninus család érmetverésében szóba jöhető hosszú ruhás, Victoriát tartó női alakok Concordia, Felicitas, Fides és Venus sosem tartanak fáklyát. Bár a fáklya azonosítása némiképpen bizonytalan, a nyélnek a közölt képen is jól látható kidolgozása alapján lándzsáról biztosan nem lehet szó.

Kérem, ha valaki ismerne ilyen érmet vagy éremképet, esetleg a nőalak azonosítására lenne ötlete, értesítsen a szerkesztőségem keresztül.

Kőszegi Tivadar

Ismeretlen antoniniánusok a III. század közepéről

Unbekannte Antoniniani aus der Mitte des 3. Jahrhunderts

Annak ellenére, hogy a római numizmatikát már évszázadok óta művelik, mind a mai napig szolgál újdonságokkal. Már magam is publikáltam több olyan érmet,¹ melyeket még sehol nem írtak le, noha a római érmeinek óriási irodalma van. Ennek ellenére mindig újabb és újabb érme kerülnek elő. Ezúttal is erről van szó. Nemrég került a gyűjteményembe két olyan antoninianus – III. Gordiánustól és Trajanus Deciusztól – melyeket eddig még soha sehol nem publikáltak. Helyesbíték: melyekkel eddig én nem találkoztam. Ezúton kérem kedves olvasóimat, hogy ha valaki tud ilyen érme létezéséről, úgy szíveskedjék erről értesíteni.

Az érme leírása a következő:

III. Gordianus érme:

Av: IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG

Rev: IVNO CONSERVAT

Az érme tömege: 3,08 gramm

Tengelyállás: ↑↓

Anyaga: rossz minőségű ezüst

Az érme széle erősen korrodált. Az előlapon jobbra néző sugárkoronás Gordianus mellkép, (1a kép) melynek a stílusán látszik hogy nem a reguláris veretek sorába tartozik. A relief sokkal simább, laposabb mint a római vereteké. A hátlapja (1b kép) teljesen megegyezik az Otacilia C 20, RIC 127 sz. érmének hátlapjával. A félig balra álló IVNO paterat és sceptrumot tart.

¹ Óvári Ferenc: Ritka római antoninianusok a III. századból. NK 84–85 (1985–1986) 31–33.

Óvári Ferenc: Éremritkaságok Otacilia Severától. Num. Közl. 88–89 (1989–1990) 139.

Óvári Ferenc: III. Gordianus ismeretlen denára. NK 90–91 (1991–1992) 213.

(A két ábra háromszoros nagyítású)

Decius érme:

Av: IMP TRAIANVS DECIVS AVG

Rev: P M TR P III COS I P P (sic)

Az érme tömege: 3,72 gramm

Tengelyállása: ↑↑

Anyaga: rossz minőségű ezüst

Az érme viszonylag jó megtartású. Az előlapon jobbranéző sugárkoronás Decius mellkép (2a kép), a rómaiak kissé eltérő stílusban. A hátlapon Securitas balra ül, ugyanabban a pózban, mint az I. PHILIPPUS C 215, RIC 48b számú érmén. (2b kép) Egyetlen hasonló érme létezéséről tudósítanak a Jablanicai lelet leírásában, a 187. sorszám alatt.² Annak az érmének a hátlaplegendája azonban eltérő, mégpedig a következő: P M TR P III COS II. Az érmék hátlapi ábrázolása valószínűleg azonos lehet, noha fényképet sajnos nem közölnek róla.

Sajnos egyik érmének sincs lelőhelye. Mindkettőt a MÉE összejövetelein vettem, „kiguberálva” őket a sok haszontalan érme közül.

Óvári Ferenc

8200 Veszprémi Egyetem pf. 158.

² Vasic Miloje: Jablanicai lelet. Starinár 18 (1967) 63–82.

Zsigmond, magyar király ismeretlen verdejelű aranyforintja

Gulden des ungarischen Königs Sigismund von Luxemburg mit unbekanntem Münnzeichen

Az uralkodó CNH II. 119. típusú aranyforintja, G-K verdejellel. 3.53 g, 22 mm. Valószínűleg egy közelmúltban napvilágot látott leletből kerülhetett elő. (1. kép)

Zsigmond aranypénzein hetven különféle verdejel található. Pénzverő városai voltak Buda, Kassa, Körmöcbánya, Nagybánya, Nagyszeben, Offenbánya és Pécs. A magyar aranypénzverés első felfutása tulajdonképpen az ő uralkodására esik. A második virágkora Hunyadi Mátyás uralkodása idejében volt. Kovacsics említi 1798-ban megjelent *Scriptores rerum Hungariae minores* Tom. II. című művében, hogy Mátyás a budai verdében évente 6000 márka aranyat veretett ki. Pedig a budai verde nem is tartozott a nagyok közé.

Zsigmond félszázéves uralkodása alatt csak két aranyforint típust veretett. Uralkodása első 16 évében a négyelt pajzsban a brandenburgi sas szerepelt, majd miután Csehország kormányzója lett, a sast felváltotta a cseh oroszlán. Darabunk orszlános címerű, tehát a későbbi veretek közé tartozik. A K betű a körmöci verdére utal, a G pedig a kamaragróf nevének kezdőbetűje lehet, mint az ebben a korban szokásos. Zsigmond pénzein a G jel csak szólóban ismert, de az is a sasos címerű, tehát korábbi vereteken. A K jel az alábbi változatokban fordul elő: C-K, K-D, K-K, M-K, K-H, K-R, K-L, K-W, K-s, K-A. A G még az ezüstpénzekben is ismeretlen.

Mária uralkodása alatt szerepel körmöci aranyakon G-M verdejel, de Pohl Artur egyetlen kamaragrófhoz sem tudta kapcsolni a veretet. Horváth T. A. – Huszár L. Kamaragrófok a középkorban (*NumKözl* 54–55. 1955–1956. 21–33) összeállítására alapján az alábbi lehetőségek jöhetnek eszükbe a G betű feloldására. Georgius és Johannes körmöci alkamaragrófok 1420 körül. Johannes Craczer körmöci kamaragróf 1380 körül, akinek nevét tévedésből lehet G-vel írni. Gaspar de Kallis erdélyi kamaragróf az 1440-es években. Ezeknek a kamaragrófoknak a jelei azonban eddig nem ismertek pénzekben. Egyelőre tehát talány marad a G-K jelzés.

Kőszegi Tivadar

Egy középkori oklevél szövegének fordítási problémái

Übersetzungsprobleme des Textes einer mittelalterlichen Urkunde

Numizmatikai kutatásaim során felfigyeltem egy forrásértelmezési problémára, amely a pénzverés próbátorának első okleveles említése körül keletkezett. Az ezzel kapcsolatban megjelent félreértéseket szeretném eloszlatni, s az e témakörben megjelent tévedéseket pontosítani, korrigálni.

Krizskó Pál: A körmöci régi kamara és grófjai¹ című írásának 15. oldalán a következőt olvashatjuk: „...Külön próbátorral² »auri et argenti« először csak az 1412. évben találkozunk. Akkor hívta föl a király Körmöc városa tanácsát, hogy a boldogult Künigh Mihály helyébe valakit mást próbátorrá nevezzen ki...” Ehhez

¹ Krizskó Pál: A körmöci régi kamara és grófjai. In: *Értekezések a történelmi tudományok köréből*. 8. köt. X. szám (Budapest 1880) 1–64.

² Próbátor: az a személy, aki a kiverésre kerülő pénzek anyagösszetételét különböző módszerekkel megvizsgálja, hogy azok a királyi előírásnak megfelelnek-e. Vö: Káplár László: Ismerjük meg a numizmatikát. (Budapest 1984) 130–135.

kapcsolódik a 2. jegyzet ugyanezen az oldalon, amelyben közli a körmöcbányai levéltár jelzetét (I. 36, 1, 4/5.), valamint azt is, hogy Zsigmond király eme oklevele csak másolatban van meg. Az oklevélből szó szerint idézi a vonatkozó részt latinul.

A probléma ezután keletkezett. Egy numizmatikai szaklapban és egy forráskiadványban a fentiekre hivatkozva egészen más értelmű írás jelent meg. Huszár Lajos A középkori magyar pénztörténet okleveles forrásai II. részben³ azt írja: „1412. jún. 29. Buda. A király felszólítja Körmöcbánya városát, hogy Künigh Mihály helyébe Zuboriusnak adja át a próbátor tisztséget. Krizskó 15. p.” A Borsa Iván szerkesztette Zsigmondkori oklevéltár III. kötetében⁴ ez szerepel: „1412. jún. 29. Zsigmond megparancsolja Körmöcbánya városnak, hogy Zuborius királyi tárnokot válasszák meg a pénzverés próbátor-ának. – Krizskó 15. kiv. (Körmöcbánya város lt. I-36-1-4/5). – Num. Közl. 74-75 (1975-1976) 39. (Krizskó alapján).”

A közölt írások nem felelnek meg a Krizsó Pál által leírtakkal. Az oklevélből idézett rész a következő: „...et guod nos absque certis et consvetis monetarum probis laboribus monetarum nostrarum nequaquam volumus esse destituti, ideo fidelitatibus vestris serie praesentium praecipimus et mandamus, quatenus mox habitis praesentibus, vestri de medio unum idoneum et fidelem in persona* praefati Zuborii nostrae maiestatis thesaurarii eligere debeatis, cujus manibus proba ipsarum auri et argenti monetarum nostrarum per vos eo facto sit praestanda, probam vero quam idem Michael Künigh habuit et possedit, eidem Zuborio M. Johanni fratri suo vestris sub sigillis confestim transmittere debeatis assignandam...” Ez magyarul így hangzik: „... és mivel mi semmiképpen se akarjuk, hogy a pénzveretek megbízható és szokásos próbája nélkül pénzünk verésekor becsapva legyünk, ezért jelen levelünkkel meghagyjuk és megparancsoljuk hűségteknek, hogy levelünk kézhezvételét követően az említett Zubor, felségünk kincstartója jelenlétében válasszatok ki magatok közül egy alkalmas és megbízható személyt, akinek kezeihez azonnal juttassátok el ezen arany- és ezüstpénzvereteink próbáját, azon próbát pedig, amelyet Künigh Mihály bírt és birtokolt, ezen N. Zubor testvérenek, Jánosnak pecsétetekkel el látva késedelem nélkül küldjétek át...”⁵ Tehát nem Zubort kellett megválasztani próbátornak, hiszen akkor ő királyi kincstartó⁶ volt, hanem az ő jelenlétében egy megbízható embert erre a fontos, mondhatni bizalmi munkára. Az oklevél rendelkezése szerint a korábbi próbátor működési ideje alatt kötelezően félretett vizsgálati anyagot (az egyes öntésekből kivert és megvizsgált pénzdarabokat) és az elkopott szerszámokat (karcűtűk, stb.) meg kellett küldeni – valószínű további megőrzésre – a kincstartó János nevű testvérenek, aki királyi fősfár volt.⁷

Az oklevél teljes szövegének megismerésére sajnos nem nyílt lehetőségem, mert a körmöcbányai levéltárban 1994. év nyarán ez az oklevél, vagy másolata már nem volt fellelhető. A Tomus I. Fons. 36. Fasc. 1. Nr. 4. jelzetten Zsigmond király 1401. január 17-én Nagyszombatban kelt oklevele található, amelyben megtiltja a városoknak a pénzverők feletti bíraskodást és külön adó fizettetését.⁸ A Tomus I. Fons. 36. Fasc. 1. Nr. 5. nincs,⁹ így az oklevélből csak annyi maradt ránk, amennyit Krizskó Pál idézett a fenti művében (hacsak máshonnan elő nem kerül az oklevél szövege).

Soós Ferenc
Budapest

³ Huszár Lajos: A középkori magyar pénztörténet okleveles forrásai II. rész. In: NK 74-75 (1975-1976) 39.

⁴ Zsigmondkori oklevéltár III. köt. (1411-1412). Mályusz Elemér kéziratát kiegészítette és szerkesztette Borsa Iván. Budapest 1993. 3204.

* Valószínűleg helytelen olvasat az „in praesentia” helyett. (megj.: SE)

⁵ Spekner Enikő fordítása, amelyért ezúton is köszönetemet fejezem ki.

⁶ Zsigmondkori oklevéltár III. köt. (1411-1412). 1531., 2071., 3204. De Nassis Zubor királyi kincstartó. – Engel Pál: Magyarország világi archontológiája (1310-1457). (Budapest 1992) Kézirat, MTA kézirat D/16008. 43., 427.

⁷ Engel Pál: i. m. 427.

⁸ Mályusz Elemér: Zsigmondkori oklevéltár II. köt. 1. rész (1400-1406). (Budapest 1956) 825. – Fejér X/4. 799.

⁹ Gayer Bedrich úr szíves közlése, Körmöcbánya levéltár.

A fasori evangélikus gimnázium emlékérmé

Gedenkmedaille des evangelisch-lutherischen Gymnasiums in der Fasor

A gyűjteményemben található darab a gimnázium fennállásának 100. évfordulójára készült kétféle méretben, de azonos ábrázolással.

1. Előlap: köriratban A · BPESTI · ÁG:H: EV: FŐGIMNÁZIUM · 100 · ÉVES · FENNÁLLÁSÁNAK · EMLÉKÉRE. Ágaskodó lovat zabolázó katona.

Az érme hátlapján nincs ábrázolás.

Bronz, 51 mm, 67,6 g (1. kép)

2. Előlap: A · BPESTI · ÁG:H: EV: FŐGIMNÁZIUM JUBILÁRIS EMLÉKÉRME · 1926 · Az ábra u. a. mint az előzőn.

A sima hátlapon utólagosan bevésve 1932.

Bronz, 34 mm, 21,1 g (2. kép)

Egyik érmen sem szerepel a művész szignója. Tekintettel arra, hogy én is itt koptattam a padot nyolc évig, furdalt a kíváncsiság, vajon ki készítette ezeket a művészileg ugyan eléggé gyenge kivitelű érmekeket. Végül iskolánk régi értesítőjében sikerült erre adatokat találni. A Budapesti Ágh. Evangélikus Főgymnazium Értesítője az 1923/24. iskolai évről (közzé teszi Dr. Hittrich Ödön igazgató, VII. Vilma királynő u. 17–21) 18. oldalán a következő olvasható:

„A Főgymnazium 1923. június 10-én ünnepelte 100 éves jubileumát, ennek emlékére emlékérmét veretünk. Ezt az azóta elhunyt Radnai Béla szobrászművész és főiskolai tanár tervei és utasításai szerint Visnyovszky Lajos főiskolai tanársegéd készítette. Az érme közepén lévő lovat fékező atheni ifju részlet az atheni Parthenon zoophorosának relief szalagjáról. Az érme körirata: A BPESTI ÁGH. EV. FŐGIMNÁZIUM 100 ÉVES FENNÁLLÁSÁNAK EMLÉKÉRE. az érme hátlapja üres. Iskolánk volt növendékei képviselőjében Dr. Eisler Vilmos buzgolkodott emlékérmünk megvalósításában, amely Ludwig Ede jóhírű műhelyében készült. A rendelkezésünkre álló 215 példányból egyelőre 100 példányt a múlt évi jubileumi atlétikai versenyek győzteseinek jutalmazására fordítottunk. A többire vonatkozólag volt növendékeink egyesülete később fog intézkedni.”

Az érme adatainak felsorolásából hiányzik az anyag megnevezése, az átmérő és a súly is. A körirat alapján azonban kiderül, hogy a nagyobb átmérőjű érme volt az eredeti, a kisebb talán utánveret lehet.

Az iskolának egyetlen darabja sem maradt az érmekekből, mivel 1952-ben az államosításkor minden ingóságát széthordták. Az eredeti, nagyobb méretű éremből 2 példányom volt és így az egyiket volt iskolámnak ajándékoztam annak emlékére, hogy 1989-ben újból átvette az egyház és megnyitották.

(A fényképeket Gedai Csaba készítette)

Kőszegi Tivadar

Magyar vonatkozású emlékek Fridtjof NANSSEN hagyatékában

Dokumente ungarische Beziehung in dem Nachlaß von Nansen

1996-ban *Nansen* tiszteletére nagy kiállítást rendez Oslóban a „Norsk Folkemuseum”. Szeptember 9-én lesz a centenáriuma annak, hogy három és fél év után a Fram (Nansen híres hajója) visszatért Oslóba Északi-tengeri újáról.

Nansen 1861. október 10-én született. Zoológiát és biológiát tanult Oslóban, majd a bergeni Zoológiai Múzeumban dolgozott. Sokoldalú tehetség volt, zoológus, óceonográfus, kutató, feltaláló, művész, diplomata és utoljára, de nem utolsó sorban FILANTRÓP. Mindezen területeken eredményesen működött. Tulajdonképpen két karriert futott be; mint tudós sarkkutató és mint diplomata. Az első világháború után a Népszövetség megbízottjaként vezetője volt annak a hivatalnak, amely a hadifoglyok, a menekültek és az éhező Ukrajna és Oroszország megsegítésével foglalkozott.

Először 1882-ben vett részt arktikus expedícióban. 1888/89-ben Otto Sverdruppal együtt „átkelt” Grönlandon, amelyről könyveket is írt. Majd 1893-ban a tervei alapján készült speciális hajóval a Fram-mal expedíciót vezetett az Északi tengeren, az északi sark kutatása céljából (1893–1896). Sível és kutyaszánnal sikerült olyan közel jutnia az északi sarkhoz (északi szélesség 86 fok 13,6'), mint korábban embernek soha. 1896 augusztusában tért vissza Norvégiába. Ezzel az útjával és felfedezéseivel világhírré tett szert. Már a grönlandi utazás után is kapott kitüntetések (így a norvég Szent Olaf rend lovagja és a dán Dannebrog rend 3. osztályú lovagja). Számos skandináv és más európai ország tudományos társasága (természet-, földrajztudományok, antropológia) választotta tiszteleti tagjává.

A Fram expedíció után csak úgy özönlöttek a kitüntetések, medáliák és oklevelek. Nansen világhírré lett, Norvégiában pedig nemzeti hős. Az oslói egyetemen folytatta tudományos kutatásait. 1905 után kezdődött politikai karrierje. 1905-ben lett függetlenné Norvégia, Nansent nevezték ki londoni követnek. Az első világháború alatt Washingtonban folytatott tárgyalásokat, hogy megoldja Norvégia élelmiszer gondjait. A háború utáni években a Népszövetségben dolgozott, az ő kezdeményezésén alapján dolgoztak ki egy programot a hadifoglyok, a menekültek és az éhező Oroszország megsegítésére. A Nansen féle segítőszervezet főirodája Berlinben volt.

Rengeteget utazott – Európában és Amerikában is – expedíciós terveivel, majd a Népszövetségben végzett munkájával kapcsolatban. 1922-ben a segítő programban kifejtett eredményes tevékenységéért béke Nobel-díjat kapott. A nagy emberbarát, kutató és tudós 1930-ban hunyt el.

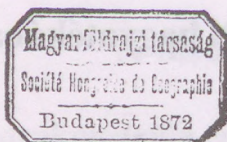
Az oslói Éremtár Nansen örököseitől ajándékba kapta kitüntéseit, emlékérmeket és az ezekhez tartozó okleveleket és levelezést. Így jelentős és érdekes anyaggal fog a Folkemúzeum kiállításán szerepelni. Számos európai ország egyeteme, tudományos akadémiaja, különféle tudományos társaságok választották tiszteletbeli taggá, vagy tüntették ki éremmel. Külföldi államfőktől magas kitüntetések (így grönlandi északi sarki kutatásaiért és filantróp tevékenységéért, az első világháború után a Népszövetségben és a Nemzetközi Vöröskeresztben kifejtett munkásságáért, Amerika sem maradt el méltatásában, sőt még Brazíliából is kapott emlékérmeket. H. Holst 90 tételben sorolja fel Nansen emlékérmeket és kitüntéseit és a különféle tárgyakat, amelyeket a tisztelet jeléül kapott.¹

Az oklevelei között történt böngészés során magyar vonatkozású dolgok kerültek a kezembe. A „Magyar földrajzi társaság” 1891. január 31-én kelt francia nyelvű levelében értesítette Nansent arról, hogy a társaság január 29-én „tiszteletbeli taggá” választotta (1. ábra). Egy magyar nyelvű oklevél is tanúskodik erről (2. ábra). A levelet a társaság irattárában a 90. szám alatt iktatták.

A díszes oklevelet, amelynek keltezése 1891. január 29. – Lóczy Lajos elnök és Berecz Antal főtitkár írták alá.

Mindezeket a bergeni múzeumba küldték, ahol Nansen korábban múzeumőr (konzervátor) volt. (De ekkor már az oslói egyetem konzervátora.)

¹ Hans Holst: Fridtjof Nansen i Universitetets Myntkabinett, Oslo. NNUM 1939. 3. 65–72 s., Az oslói éremtárban az éremanyag az 1/1930, 2/1930, 7/1930 és 19/1930 leltári számok alatt található.

90. sz.

Monsieur,

C'est un devoir bien agréable pour moi d'avoir à vous annoncer que, dans l'assemblée générale du 29. janvier de l'année courante, la Société géographique de Hongrie à Budapest, en considération de vos mérites éminents sur le terrain de la Géographie, vous a élu Membre honoraire de cette société.

Vous recevrez ci-joint, Monsieur, le diplôme de votre nomination.

Agissez, Monsieur, l'expression de ma haute estime et de ma considération la plus distinguée.

Budapest, le 31. janvier 1891.

Le Secrétaire général de la Société
Hongroise de Géographie :

Alexandre de Mészáros

Mr. le Docteur Frithjof Nansen
Directeur du musée

à Bergen.

1. ábra

A MAGYAR

FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

ALAPSZABÁLYAI ÉRTELMEBEN

NANSEN FRITHJOFF

URAT

TISZTELETBELI TAGGÁ MEGVÁLASZTOTTA

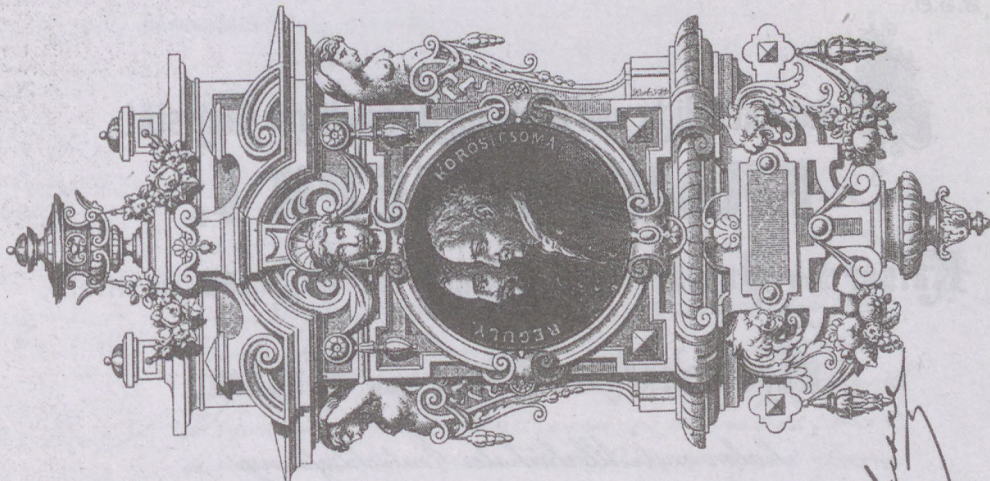
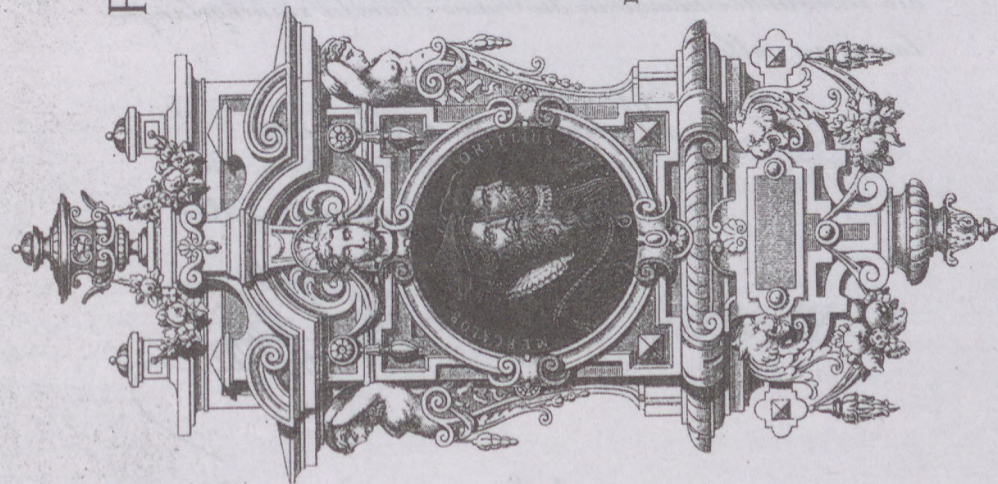
és

RÉSZÉRE EZEN OKLEVELET KIADATNI RENDELTE.

BUDAPEST, 1891. január hó 29-én.

Sóvry Sándor
titkár.

Nansen Frithjof
előtár.

435
F. J. O.

eine kaiserliche und königlich-Apostolische Majestät,

FRANZ JOSEPH I.

Kaiser von Oesterreich, König von Böhmen kfr. kfr. kfr.,

und

Apostolischer König von Ungarn,

haben mit Allerhöchster Entschliessung
vom 3. Mai 1898

dem

Forschungsreisenden, Professor

Herrn

Dr. Fridtjof Nansen

das Großkreuz

Allerhöchster Franz-Josef-Ordens

allergnädigst zu verleihen geruht.

Die Kanzlei des Ordens hat die Ehre, im Anschlusse diese
Ordens-Decoration mit dem Ersuchen zu übermitteln, den mitfolgenden
den Revers über die künftige Zurückstellung des Ordens, gefälligst
mit Beisetzung des Datums unterfertigen und denselben durch
die zustellende Behörde an die Ordens-Kanzlei zurückgelangen
lassen zu wollen.

Wien, den 4. Mai 1898.

Der Ordenokanzler

Fr. v. Jelfs

Den Kongelige Norske
Statsraads-Afdelings Kancelli.

J Statsraadsafdelingens Fræder
giver Kancelliet sig herved den Brev
at oversende herfølgende fra Uden-
rigsdepartementet motbague for Hr
Professoren som Markør af den øster-
rigske Franz-Joseph-Orden udfærdigede
Diplom med Kitteringsblanket, hvil-
ken sideste man tillader sig at bede
tillages med forsynet med Under-
skrift.

Stockholm 23 Juli 1898.

H. Schlytter

Hr Professor Dr Fridtjof Nansen.

4. ábra

Von der Kanzlei des kaiserlich-österreichischen Franz-Joseph-Ordens.

17.1.2

An

den Forschungsreisenden, Professor
Herrn
Dr Fridtjof Nansen

Nº 435

F. J. O.

5. ábra

A másik kitüntetés Magyarországról 1922-ben érkezett. A Nemzetközi Vöröskeresztben kifejtett munkásságáért Horthy Miklós a Magyar Vöröskereszt nagy csillagját adományozta Nansennek (Holst 63. sz.). A rendjel, a statutum és az eredeti boríték található az irattárban.

Félig-meddig (hiszen Monarchia volt még) magyar vonatkozású kitüntetés a Ferenc József rend nagy keresztje, amellyel a császár – „... und Apostolischer König von Ungarn...” 1898 májusában tüntette ki Nansent a Fram expedíció után (Holst 69). A rendjelhez tartozó oklevél kelte 1898. május 4. és a 435. számot viseli (3. ábra). A hozzátartozó eredeti boríték is megvan (4. ábra). Az értesítés a kitüntetésről Stockholmból, (ekkor még personalunio volt Norvégia és Svédország között) a „Den Kongelige Norske Statsraads-Afdelings Kancelli”-től csak júliusban érkezett Nansenhez (5. ábra).

A K. K. Geographische Gesellschaft in Wien 1898-ban Hauer éremmel méltányolta Nansen érdemeit, (Scharf műve, Holst 35), díszes diplomával együtt kapta.

A Nansen év adta az alkalmat ennek a néhány, a norvég magyar kapcsolatokra vonatkozó adatnak a bemutatására.

Bíróné Sey Katalin
Universitetet Myntkabinett

Értékrend magyarországon (Emlékezés Werkner Zsigmondra)

Werkner Zsigmond mint éremkereskedő volt a Magyar Numizmatikai Társulat tagja. Megbecsült, köztisztviselőként álló tagja; már a '30-as évektől. A II. világháború után néhány évvel hagyta el Magyarországot, mert el kellett hagynia, mint számtalan magyarnak, aki nem bírta elviselni az évszázadok során kialakult erkölcsi értékrend felborulását. Mert Magyarországon 1945 után a magyarságtól idegen elemek felborították az értékrendet. Felszabadulásnak nevezték, kellett nevezni az ország szovjet megszállását; példaképpé állítottak hazaárulókat, véres kezű hóhérokat.

Az értékrend fejtetőre állítása kiterjedt Magyarország egész területére, minden intézményére. Elérte a Magyar Numizmatikai Társulatot is, bár a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatói székéből leváltott Huszár Lajos vezetése alatt itt még sokáig tartotta magát a valódi erkölcsi értékrend. Valójában a Magyar Numizmatikai Társulat közössége, Werkner Zsigmond Magyarországon maradt társai — Huszár Lajoson kívül Csillag Ferenc, Mócsy János, Soltész Elemér, Pohl Artúr, Varannai Gyula és a kevésbé ismertek hosszú sora csendben munkálkodtak a numizmatikában, gyakran csak magukban hordozták a becsületet, a tisztességet. De hordozták! Nem opponáltak látványosan, de nem is alkudtak meg. Ez az emberi tartást tanúsító társulati tagság nem fosztotta meg Hóman Bálintot a Magyar Numizmatikai Társulat tiszteletbeli elnöki címétől, hogy helyére talmi díletánszt tegyen és nem zárkozott el Werkner Zsigmondtól sem, vele a kapcsolat — személyeken keresztül — élő maradt.

Ma az értékrend helyreállítási kísérleteinek vagyunk tanúi. A Magyar Numizmatikai Társulat, a magyar éremgyűjtők — éppen az elmondottak alapján — nem kényszerülnek értékrendjük visszaállítására, mert azt sohasem tagadták meg. Ám ennek szabad hirdetését a diktatúra alatt, a terror elnyomásában nem vállalhatták. Ma viszont nyíltan vallhatjuk a gyűjtők, műtárgykereskedők és kutatók természetes egységét a Magyar Numizmatikai Társulatban. Vallhatjuk Hóman Bálintot, minden idők egyik legnagyobb magyar numizmatikai kutatójának és vallhatjuk Werkner Zsigmond éremkereskedőt Társulatunk megbecsült tagjának. Vállalhatjuk a valódi erkölcsi értékrendet!

Gedai István
Magyar Nemzeti Múzeum
Budapest VIII.
Múzeum krt. 14–16.

Soproni Sándor 1926–1995

1995. november 20-án meghalt Soproni Sándor, egy nappal korábban, mielőtt hetvenedik születésnapját betöltötte volna. Akik ismerték, láthatták: az idő múlása annak ellenére alig hagyott nyomot arcvonásain, megjelenésén, hogy ötvenes éveinek derekán többszöri súlyos műtéten keresztüljutva, szinte a halálból jött vissza: a sors végül még másfél évtizedet ajándékozott neki. Egy olyan másfél évtizedet, amely során ismereteit, tudását átadhatta a fiatalabb régész-nemzedéknek, tanítványokat nevelve Szegeden és Budapesten, szinte az utolsó pillanatokig részt véve a régészeti munkában. Hajdani kutatásainak, első nagyobb ásatásának helyszínén találkozhattunk vele utoljára, a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat visegrádi vándorgyűlésén, a társulat alelnöki tisztében.

Soproni Sándor 1926. november 21-én született Szentendrén. Miután még fiatalon része volt a világháború keserves megpróbáltatásaiból — sokat hallhattuk tőle a franciaországi hadifogság embert próbáló eseményeit —, a Pázmány Péter Tudományegyetem régészet szakát végezte el (1946–1951) és régész diplomát szerzett. Szülővárosának múzeumában került állásba, és az ott töltött évtized feladatai, az akkor szerzett terepismeretek

biztos alapot teremtettek neki későbbi, monográfikus munkáihoz. Soproni Sándor igazi terepjáró régész volt; célul tűzte ki Pannónia e fontos határszakaszán a rómaikor topográfiájának a felderítését, az erődvonal feltérképezését és feltárását. Fáradhatatlanul járta a Duna mentét, az évtized alatt megtalálta a római táborokat, őrtornyokat, vagy csak a tapasztalatait felhasználva, terepjellemzőik alapján, jó érzékkel megsejtette helyüket. Szinte mindegyik katonai objektumban ásatást, a legtöbb esetben teljes feltárást is végzett. Pályafutásának kezdetén megtalálta és feltárta a visegrádi Sibrik-dombi római táborn. Nemcsak a római idők szak történetéről alkotott ismereteinket gyarapította egy különleges alaprajzú védműves tábor feltárásával, hanem a kora Árpád-kori Visegrád kezdeteiről is. Munkásságának köszönhető, hogy ma már a Dunakanyar erődítéseinek topográfiája, későbbi története jól ismert a kutatók előtt. A Dunakanyar római erődrendszerének kutatását akkor is tovább folytatta, amikor 1961-ben a Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Osztályára került. A pilismaróti kiserőd, majd jónéhány kő őrtorony feltárását ez időben végezte, majd topográfikus munkáinak eredményeit két könyvben foglalta össze (*Der spätrömische Limes zwischen Esztergom und Szentendre*, Budapest 1978, *Die letzte Jahrzehnte des panonischen Limes*, München 1985), amelyek nemcsak számos, megalapozott eredményre vezettek, hanem a limesmente további kutatásának is biztos alapját jelentik, mintegy kézikönyvként használjuk. Kutatásai, egyre jobban elmélyülve a késő-római hadügyek problematikájában, s tovább bővültek egyrészt az alsóhetényi erőd feltárásának a megkezdésével. A korábbi véleményekkel ellentétben bizonyította ezeknek a létesítményeknek a katonai rendeltetését, másrészt a terepmunkákat is folytatta, amikor Patay Pállal és Garam Évával az Alföldi hosszani sáncok feltérképezésében vett részt. A földsáncok létesítésének idejét sikerült meghatározni és felderítenie, hogy a szarmata területen húzódó védelmi rendszer miként illeszkedik a 4. század római stratégiai koncepciójába.

A topográfiai kutatások mellett — nevéhez fűződik a Római Birodalom térképének, a Tabula Imperii Romani Aquincum-sarmizegetusai kötetének és térképlapjának szerkesztése — más, fontos forráskiadások készítésében is tevékeny részt vállalt. A magyarországi római feliratkorpuszban a Dunakanyar feliratait gyűjtötte össze és szinte haláláig dolgozott a feliratkiadás számára (mérőkövek, az Alföldön előkerült feliratok). Munkássága a római korszak történetének és kultúrájának számos más területére is kiterjedt, amiről tanulmányai tanúskodnak. Több római-kori éremlelet megmentése és közzététele, numizmatikai és a kapcsolódó témákból készült publikációk fűződnek a nevéhez a Numizmatikai Közönyben, a Folia Archaeologicában, a debreceni Déri Múzeum Évkönyvében.

Egészségi állapota megrendülésével nyugdíjba vonult ugyan, de ezután is termékeny időszak következett, mivel a szegedi egyetemen, majd az Eötvös Loránd Tudományegyetemen másfél évtizeden keresztül adott elő, és segítette a fiatal régészek képzését és pályájuk indulását.

1973-ban kandidátus, majd 1981-ben a történelemtudományok doktora lett. Tevékenyen részt vett a Régészeti és Művészettörténeti Társulat életében: főtítkáráként (1971–1983), majd haláláig alelnökeként. A Német Régészeti Intézet levelező, az Oszták Régészeti Intézet levelező majd rendes tagja volt. Három évtizedes munkásságának elismeréseként neki ítélte Széchényi Ferenc Emlékérmét halála miatt személyesen már nem vehette át.

Mindazok számára akik ismerték, akiket pályafutásuk alatt önzetlenül segített, akik együtt lehettek vele a munkahelyeken, az ásatásokon, vagy a társulat vándorgyűlésein, vidám és barátságos alakja emlékezetes marad.

Tóth Endre
Magyar Nemzeti Múzeum
Budapest VIII.
Múzeum krt. 14–16.

In memoriam Kupa Mihály (1906–1996)

A cselekedeteiben is magyar keresztény értelmiség palettája ismét szegényebb lett egy egyedi, érdekes színárral, mert 1996. február 23-án, életének 90. évében elhunyt id. Kupa Mihály, az itthon és külföldön egyaránt elismert numizmatikus, papírpénztörténész, a jogtudományok gyémánt-, és az államtudományok aranydiplomás doktora.

Művelt, középosztálybeli polgári család gyermekeként született 1906-ban az Arad megyei Siklóson. Középiskoláit az aradi, majd később a gyulai főgimnáziumban végezte. Ez utóbbi iskola kiváló szertára és híres éremgyűjteménye keltette fel az érettségiző diákban az érdeklődést a régi pénzek és kitüntetések iránt.

A trianoni béke következményei elől szüleivel együtt Magyarországra menekült. A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi karán doktori oklevelet szerzett. 1938-ban lett a Magyar Numizmatikai Társulat tagja.

A II. világháború alatt tartalékos főhadnagyként került a frontra, majd orosz hadifogságba. Szibériában a Szaratov nevű hadifogolytáborban olyan hozzáértéssel szervezte meg a láger életét, hogy ezzel sok-sok magyar hadifogoly életkörülményeit tudta elviselhetőbbé tenni. (Élete végéig a Hadirokkantak, Hadiözvegyek és Hadiárva Országos és Nemzetközi Szövetségének tiszteletbeli elnöke volt.)

A hadifogságból 33 hónap után tért haza a családjához, de a kommunista rendszer a két doktorátussal és kiváló képességekkel rendelkező embert B-listázta és csak segéd munkásként engedte dolgozni. Rehabilitálására csak évekkel később került sor.

A numizmatika iránti érdeklődése gyakorlatilag még gyermekként a fém pénzek, katonai jelvények és kitüntetések gyűjtésével kezdődött. Bár e témakörben később sem szűnt meg tovább munkálkodni, hiszen szerepet vállalt az árpádkori pénzek hamisítványainak feltárásában, érdeklődése egyre inkább a papírpénz és értékpapír szakterületére koncentrált. A hazai anyag összegyűjtésében és feldolgozásában úttörő szerepet játszott és a téma kutatásának meghatározó szakemberévé vált. Könyvek, tanulmányok, cikkek hosszú sora tartalmazza munkásságának eredményeit. A Társulat papírpénz és értékpapír munkacsoportjának haláláig aktív vezetője volt. A Társulat választmányának tagjaként — egy ciklusban főtítkáráként is — hosszú időn át részt vett a Társulat vezetésében. 1955-től *Az Érem* című szaklap szerkesztője, majd főszerkesztője volt. Számos előadást tartott itthon és külföldön, több nemzetközi rendezvényen képviselte hazánkat elismerést szerezve a magyar numizmatikai kutatásnak. A Társulatunk által neki adományozott Réthy László emlékérem és tiszteletbeli tagság csak igen szerény elismerése az általa végzett kiemelkedő kutatói tevékenységnek.

1990-től az ELTE Bölcsészettudományi Karán a pénz-értékpapír történet témakörében tartott előadásokat.

Kutatásainak összefoglalása a *Corpus Notarium Pecuniarium Hungariae* című kétkötetes papírpénztörténeti munka, amelynek megjelenését még szerencsére megélhette. Az általa elindított, szervezett és részben megírt Numizmatikai Lexicon kéziratának megszerkesztése, sajtó alá rendezése már utódaira hárul, köztük tanítványaira, akik remélhetőleg munkásságának méltó folytatói lesznek.

Kedves, igen tisztelt Mihály Bátyánk! — Nem felejtünk el!

RE BENE GESTA!

REQUIESCAS IN PACE!

Saltzer Ernő
Budapest

Irodalom

AMERICAN JOURNAL OF NUMISMATICS 5–6. The American Numismatic Society, New York 1993–1994. 274 p. és 28 t.

Az Amerikai Numizmatikai Társulat folyóiratának jelen kötete is elsősorban antik, orientális és néhány emlékérmes vonatkozású tanulmányt közöl, valamint számos könyvismertetést.

Leo Miltenberg: The Cyzicenes: a reappraisal. pp. 1–12, 2 t.

A küzikoszi elektron sztatérok több mint 200 éven át megszakítás nélkül készültek és forogtak függetlenül attól, hogy a város milyen hatalom uralma vagy politikai befolyása alatt állt. Tekintélyes számú szakirodalom foglalkozott már eddig is ezen érmek keltezésével, ikonográfiájával, forgalmával, az antik forrásokban való előfordulásukkal, de számos lényeges kérdésre máig nem sikerült választ találni. Miért vált ennek a távolról sem olyan jelentős kikötővárosnak a pénze az antik világ egyik legfontosabb nemzetközi valutájává? Honnan és hogyan szerezték be a pénzveréshez szükséges nyersanyagot? Mi az oka az érmeképek hihetetlen változatosságának, mikor az ókorban az ilyen „nemzetközi valuták” mindig ugyanazt a jól felismerhető érmeképet viselik, mint pl. az athéni „baglyos” pénzek. A szerző ezeket a kérdéseket foglalja össze, bár választ ő sem tud adni rájuk.

Charles A. Hersh — *Hyla A. Troxell*: A 1993 hoard of Alexander drachms from the Near East. pp. 13–42, 4 t.

Circa 1400 db drachma tűnt fel több részletben a nemzetközi érmekereskedelembe, amelyek szinte azonnal szétszóródtak. Leírások, fényképek, néhány gipszmásolat és alkalmanként a tényleges darabok gyors áttekintése alapján sikerült a leletet rekonstruálni. Számos új kibocsátás és variáció található köztük. A kincs elrejtését a szerzők c. 322-re keltezték. A lelet elemzése sok szempontból új megvilágításba állítja a kisázsiai drachmaverés időpontját.

Dimitar Draganov — *Arthur Houghton* — *Wayne Moore*: Four Seleucid notes. pp. 43–68, 2 t.

Draganov 2 db, az ókori Kabülé ásatásain előkerült, eddig ismeretlen típusú Szeleukida bronzérmeket mutat be, melyeket II. Antiochosz szardeszi veretei közé sorol be.

Moore cikke I. Alexandrosz Balasz Eupatreon feliratú bronzérmeinek verési helyét próbálja meghatározni. Véleménye szerint az érmek egy Eupatria vagy Eupatrisz nevű észak-föníciai városban készültek Alexandrosz Balasz és II. Demetriosz háborúja idején Kr. e. 148–145 között. A város a Ptolemaioszok fennhatósága alatt állt, de az érmek a VI. Ptolemaiosz által támogatott Alexandrosz Balasz céljait szolgálták.

Houghton egyik tanulmánya I. Démétriosz (162–150) ekbatanai éremverésével foglalkozik a Le Rider 1965-ben publikált corpora óta előkerült érmek alapján. Másik tanulmánya Trüphon, a II. Demetriosz ellenében VI. Antiochoszt trónra segítő hadvezér ellenjegyes pénzeit és a Kr. e. 150–140 közötti időszak észak-szíriai pénzforgalmát tárgyalja.

Steven Cerutti: Brutus, Cyprus and the coinage of 55 B. C. pp. 69–87, 1 t.

A szerző Brutus Crawford 433/1–2. érmeiből kiindulva revideálja a Kr. e. 60–50 közötti érmekibocsátások Crawford féle időrendjét kincsleletek, stfluskritika és történeti feljegyzések alapján.

Peter Kos: Festive issues of Galerius from the Tetrarchic mint of Siscia, pp. 89–96, 1 t.

Galerius császár két eddig publikálatlan sisciai follisát mutatja be. Az előlapi körirat mindkét példány esetében IMP MAXIMIANVS PF AVG, a verdejegy pedig SIS. A hátlapi köriratok: VICTORIA-A AVGG ET CAESS illetve VIRTVS AVGG ET CAESS. Történeti és numizmatikai megfontolások alapján a szerző a két érmet 308 novemberére keltezi. Ezzel a két kibocsátással kezdődött újra a 307 tavasza óta szünetelő sisciai pénzverés.

Jane DeRose Evans: Heraclian countermarks on coins found at Caesarea. pp. 97–104, 1 t.

Három ellenjegy típus — HP vagy HR, HRC és sas — keltezésével, lokalizálásával foglalkozik a Caesareában előkerült anyag alapján. A HRC és a sasos ellenjegyet úgy tűnik a 610-es években, a HP/HR-t viszont 630 után használták.

Hodge Mehdi Malek: The Dabuyid Isphabads of Tabaristan. pp. 105–160. 7 t.

Tabarisztán Irán északkeleti részén nagyjából a mai Mazandarannak nevezett területen helyezkedik el. A magas hegyek által védett terület Perzsia arab meghódítása után még száz évig képes volt megőrizni függetlenségét a Dabuyida Iszphabadok uralma alatt.

A terület története az utolsó szaszanida uralkodó, III. Yazdgird halálától (651) az Iszphabad Kurshid 761-ben bekövetkezett haláláig csak nagy vonalakban ismert. A szerző az frott források, elsősorban Ibn Isfandiyyar Tarikhi Tabaristán c. műve nyomán próbálja meg a numizmatika eszközeivel pontosítani a történelmi eseményeket. Számos, a numizmatikusok által korábban elkövetett súlyos hiba kijavítása után megadja az egyes uralkodók uralmának pontos idejét az iszlám, a keresztény és a PYE (Post-Yazdgird Era) időszámítás szerint is. Sajnos, ahol az egyéb források szűkszavúsága miatt a történelem nem egyéb, mint mitológia, a numizmatika sem tud különösebb eredményt felmutatni, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy csak az utolsó három uralkodó veretett pénzt.

Az első dabuyida veretet Farrukhan Iszphabad adta ki PYE 60-ban (Kr. u. 711, H. 93). Feltételezhető, hogy a pár évvel korábban Abd el-Melik kalifa által bevezetett pénzreform eredményeként létrejött iszlám pénz bevezetése váltotta ki az önálló pénzkiadást. Farrukhan a nagy szaszanida uralkodó, II. Khuszrau (590–628) pénzeit vette mintául és azok fele súlyában verette sajátjait.

A szerző a világ nagyobb gyűjteményeinek anyaga alapján időrendben, metrológiai adatokkal és jegyzetekkel kiegészítve állította össze a tabarisztáni veretek corpusát. A munka rendkívül értékes, hiszen korábban gyakran hibásan olvasták a veretek évszámait. A tanulmány végül röviden bemutatja Tabarisztán korai abaszida kormányzóinak pénzverését is.

Gerald M. Browne: New readings of legends on Gupta gold dinaras. pp. 161–166, 1 t.

A szerző öt ez idáig publikálatlan aranyérmét mutat be és előlapi felirataikat, amelyek már korábban ismert példányokon is szerepelnek, új olvasatban közli.

Alan M. Stahl: Coins from the excavations at La Isabela, D. R., the first European Colony in the New World. pp. 189–207.

A Dominikai Köztársaság északi partvidékén feltárt XV. századi településen szórványként 78 darab spanyol, portugál és olasz pénzt hoztak felszínre az ásatások. A darabok néhány kivételtől eltekintve „kis címletű aprópénzek”. A pénzek zömét IV. Henrik (1454–1474) leóni és kasztíliai király billon veretei teszik ki. Hiányoznak ezzel szemben a kortárs uralkodók, Ferdinánd és Izabella hasonló jellegű pénzei, amelyek a későbbi „újvilági” kolóniákon éppen a leggyakoribbak. A néhány portugál és olasz pénz csak színesíti a palettát.

Az 1493-ban Kolumbusz Kristóf által alapított, az frott forrásokból egyébként jól ismert település a század végére elnéptelenedett, ideális feltételeket nyújtva a régészeknek La Isabela pénzforgalmának lehető legpontosabb keltezésére.

Ferdinánd és Izabella 1497. évi pénzreformja alapvetően megváltoztatta a spanyol pénzverés képét. A La Isabela területén előkerült érmek így nem csupán egy „újvilági” település életébe engednek bepillantást, hanem remek adalékanyagot nyújtanak a XV. század utolsó évtizedének spanyolországi pénzforgalmához is.

Alan M. Stahl — Louis Waldman: The earliest known medalist: the Sesto Brothers of Venice. pp. 167–188, 3 t.

Az itáliai reneszánsz korai vert érmei kevésbé ismert fejezetét képezik az éremművészet fejlődésének. Venetóban két fontos sorozat készült. Az egyik Padovából származik, valószínűleg az ottani pénzverdében készülhetett. A másik pedig Marco és Lorenzo Sesto nevéhez fűződik, és kevésbé ismert darabok.

A Sesto-család a XIV. század végétől a XV. század végéig adott vésnököket a velencei pénzveredének. Legkorábbi ismert tagja Jacomo Sesto, akit három fia, Bernardo, Lorenzo és Marco követett a verdében. Bernardo lehetett a legidősebb közülük, már dukátokon dolgozott, amikor öccseit ezüst és billon érmek vésnökeiként említik meg. A XIV–XV. század fordulójáról több dokumentum is ismert, mely a fivéreket említi. A vésnöki tevékenység mellett aranyművesekként is dolgoztak, ismertek keresztjeik, kelyheik. A család utolsó ismert alakja az 1487 körül elhunyt Luca Sesto.

Marco Sesto 1393-as érméből a Hill féle Corpus egy példányt jegyzett le, mely a firenzei Museo Nazionale del Bargelloban található, és utánöntött darab. Előoldalán azonosítatlan római uralkodó balra néző portréja, hátoldalán pedig Velencei jelképező, keréken álló nőalak látható és a dátum. Eredeti bronz példány létezik az ANS gyűjteményében, melynek korai története bizonytalan. A szakirodalom több vert példányról is tud, ezek egyike lehet.

Lorenzo Sesto medálján nincs dátum, a művész szignója viszont igen. A mű csak fényképről ismert, mely egy a II. világháborúban Berlinben megsemmisült példányról készült. Előlapján Galba császár jobbra néző portréja, míg hátlapján Velence-allegória látható. Valószínűleg ez is 1393-ban készülhetett.

A két mű forrásai antik érmék, Galba-sestertiusok. A hátoldalon látható Velence-allegória nőalakként a legkorábbi ismert darabok között van.

A Sesto-fivérek művei újító jellegűek, úttörő munkásságuk a venetói éremkészítés történetében is tükröződik. Egy londoni magángyűjteményben a közelmúltban felfedezett érem mutatja egy modernebb grosso tervezetét. A család a kor haladó művészeti irányzatához tartozott, a korabeli velencei kapcsolatokon kívül a kortárs toszkáni szobrászattal is összeköttetésben álltak, állítólag az 1430-as években Ghiberti is ellátogatott hozzájuk velencei útja során.

A. J. Turner: A seventeenth century calendar scale for coins and mathematical instruments. pp. 209–219, 2 t.

A tanulmány az oxfordi Museum of the History of Science naptárérmei alapján készült. Ezek a medálok általában ezüsből vagy rézből készültek, két oldalukon kalendáriumi információkat hordoznak. Típus szerint lehetnek öröknaptárak vagy egy évre korlátozódók. Időben az első variáció a korábbi.

Angliában volt a műfaj legnépszerűbb. Esméje valószínűleg Samuel Morlandtól ered, aki 1650-ben feltalált egy zsebnaptárt, mely papírra és érmére téve is használható volt. 1653-ból ismert Edward Mathews, öröknaptár-tervezete. Elkészült darab nem ismeretes Morland könyvének megjelenése előtt. A XVII. század utolsó negyedéből maradtak fenn érmék is. A legkorábbiak W. Foster nevéhez köthetők. A korai XVIII. századi naptárérmeken pedig A. Buckley, Thomas Cole és John Weet szignója olvasható.

Már korábban ismeretes a felhasznált diagram-rendszer, mint a kész medálok. Henry Sutton nevéhez fűződik alkalmazása különböző matematikai eszközökön. Közte és Morland között kimutatható a kapcsolat, mivel Morland két számológépét Sutton készítette.

Morland skálájának használata nem korlátozódott Angliára. Franciaországból és Hollandiából is ismerünk hasonló darabokat. Nem tudni, alkalmazását Angliából vették-e át, vagy függetlenül találták fel, de inkább az előbbi a valószínűsíthető.

Érdekes adat, hogy Morland a Julianus- és a Gergely-naptárra is elkészítette verzióját. Skálájának használatára még a XIX. században is találunk példákat, de általánosságban elmondható, hogy alkalmazása a XVIII. század folyamán fokozatosan megszűnt. E század közepén terjedtek el ugyanis az egy esztendőre szóló naptárérmek. Ennek az új típusnak két kiemelkedő készítője ismert, John Powell és James Davies személyében. A XIX. század folyamán aztán ezek az érmek fokozatosan elvesztették kalendáriumi információikat, helyükbe hirdetések léptek.

Bertók Krisztina – Szilágyi Mihály – Torbágyi Melinda – Tóth Csaba

Ivo Lukanc: Les imitations des monnaies d' Alexandre le Grand et de Thasos. Edit Cultura, Wetteren, 1996. 128 p. + 174 t.

Rendkívül nagy vállalkozás volt a szerző részéről ezt a hatalmas éremanyagot feldolgozni és rendszerbe foglalni. A görög mintára készült, úgynevezett barbár érmek között a legmostohábban kezelt téma a Nagy Sándor illetve Thasosi utánzatok problematikája. A kelta éremveréssel foglalkozó munkák ezt a két utánzat csoportot a keleti kelta éremverés körében szokták tárgyalni, annak ellenére, hogy ezeket igazán, egyértelműen nem lehet és nem is tartották kelta vereteknek. A szerző nagyon helyesen jegyzi meg, hogy ezeknek a főként Balkánon előforduló típusoknak az esetében sokkal helyesebb lenne általánosságban a balkáni utánzatok elnevezést adni. Míg a keleti kelta éremverés jellegzetes philippeus utánzatairól rengeteg feldolgozás készült és ma már számos problémája ellenére is egy lényegesen stabilabb tipológia és kronológia áll rendelkezésre, addig a Nagy Sándor és Thasosi utánzatokkal sokkal kevésbé foglalkoztak. Az igen nagy mennyiségű irodalom ellenére is — amit a szerző szemmel láthatóan jól és alaposan ismer — még olyan alapkérdések sincsenek tisztázva — különösen a thasosiak esetében — hogy eredeti veretekről vagy jó minőségű, az eredetiekhez még nagyon közel álló utánzatokról van-e szó. A kutatást nyilván elriasztotta, hogy az igen nagy mennyiségű anyaghoz nehezen lehet hozzájutni. Igaz ugyan, hogy a világ legtöbb nagy antik éremgyűjteménnyel rendelkező múzeuma őriz ilyen példányokat, mint az Lukanc úr könyvéből is kiderül, de a lelőhelyes anyag, a kincsletek döntő többsége Bulgária és Románia különböző múzeumaiban található. Egy lelet időnként nem is egy múzeumban van. A lelet publikációk pedig sokszor hiányosak, nem közölnek képeket a darabokról vagy rossz minőségű, a kutatáshoz használhatatlan illusztrációkat adnak csak. Ezzel a problémával a szerző is szemmel láthatóan szembe találkozott, de ennek ellenére sikerült összehoznia az eddigi legnagyobb jól illusztrált anyagot. Ez és a témával foglalkozó szerteágazó irodalom ismertetése és bizonyos fokú értékelése talán a munka legnagyobb és mindenképpen maradandó érdeme.

Tény — és a szerző is tudatában van ennek —, hogy nem sikerült minden problémát megoldani és lezárni. Így pl. az úgynevezett átmenet az eredeti thasosi érmek, illetve korai utánzatok között továbbra sem egyértelmű. Az az érzésem, hogy a szerző túlságosan támaszkodik I. Prokopov és R. Göbl rendszerezésére, amelyek még egymást sem fedik és így a katalógusnak ez a része kissé szertelenül áll össze. Itt nyilván arról a már említett nehézségről lehet szó, hogy Lukanc úr nem tudott hozzájutni azokhoz az éremkincsekhez, amelyek alapján Prokopov dolgozott. Valószínűleg ez lehet az oka annak is, hogy a szerző semmiféle verető vizsgálatra nem tesz még kísérletet sem. A felállított tipológiai rendszer nagyon alaposan elfogadható, részleteiben finomítani rajta még sokat lehet, ami majd a további kutatások feladata lehet. Az általános kronológiai keret, ami elsősorban a heterogén összetételű leleteken alapszik, szintén elfogadható. A kötetben felsorolt kincsletek keltezésénél viszont az az érzésem, kissé kritikátlanul vette át az IGCH sok esetben nagyon viszonylagos datálásait.

Mindent összevéve egy, a lehetőségekhez képest nagyon alapos és a további kutatásokhoz jól használható alpművel gazdagította Lukanc úr a numizmatikai irodalmat és csak gratulálni tudok e nagyszabású vállalkozáshoz.

Végezetül egy apróságra hívnám fel a figyelmet, ami valószínűleg csak elírás. A jelenlegi Magyarország területén egyáltalán nincsenek thasosi típusú éremleletek, Kelet-Magyarországon sem. A félreértést nyilván az I. Világháború előtti publikációk okozzák, ahol a Kelet-Magyarország alatt a ma Romániához tartozó területeket értik. A Magyar Nemzeti Múzeum igen tekintélyes számú érme a könyvben tárgyalt típusokból sem a mai Magyarország területéről ered.

Torbágyi Melinda

Sylloge Nummorum Graecorum. Hungary. Volume I. Hispania-Sicilia, By Melinda Torbágyi. Part I. Hispania-Apulia. Milánó, 1992. 128 p. + 47 tábla — Part 2. Calabria-Bruttium. 134 p. + 48 tábla. — Part 3. Sicilia. Milanó, 1993. 142 p. + 48 tábla.

A múlt iránti érdeklődés egyik legkorábbi megnyilvánulása volt a művészi értékeket is képviselő és nemzedékről nemzedékre örökített numizmatikai anyag gyűjtése. Már a XVI. században találkozunk tudományos könyvekben az érmekekre történő hivatkozással, feldolgozásokkal, meghatározásokkal, sőt valamivel később rendszerező katalógusokkal. A XIX. században pedig már komoly történeti feldolgozások is napvilágot láttak. Szinte valamennyi tudományág felismerte a múlt század folyamán a nemzetközi együttműködés mérhetetlen előnyét, de a numizmatika esetében az első nemzetközi kongresszust meglehetősen későn, csak 1891-ben rendezték meg Brüsszelben. A másodikat 9 év múlva (1900) tartották Párizsban, és ugyancsak 9 év múlva a harmadikat, ismét Brüsszelben. A szervezetet mindmáig az International Numismatic Commission fogja össze, melynek különféle, nemzetközi együttműködést igénylő programjai vannak.

A görög pénzverés a numizmatikai kutatások kezdete óta az érdeklődés középpontjában áll, hiszen számos mai állam területén találhatók görög érmeke, összehasonlításuk, meghatározásuk, forgalmuk, időrendjük tehát számos kutatót foglalkoztatott. Az anyag hozzáférhetőségét az egyes gyűjtemények teljes görög éremanyagának közzétételével segítik elő, amelyek feldolgozását az illető ország numizmatikusai vállalják, kiadását pedig az az ország, melyben a magán- vagy állami gyűjtemény van. Magyarország azonban ezt a terhet nem tudta vállalni, ezért egy olasz kiadó, a milanoi Edizioni ennerre sietett segítségére. Támogatásukkal fog megjelenni az a kilenc kötetre tervezett sorozat, mely a Magyar Nemzeti Múzeum teljes görög anyagát adja közre, örömkünkre az első és a második kötet gyors egymásutánban már napvilágot is látott.

A Magyar Nemzeti Múzeumot — mint az köztudomású — egy adakozó főúr, gróf Széchényi Ferenc alapította 1802-ben, akinek éremgyűjteménye 2675 magyar és erdélyi veretet tartalmazott. Ma mintegy 300 000 pénzt, emlékérmét, kintűtetést, zsetont, bárcát őriz az Éremtár. A kollektív jellemzője, hogy Magyarországon előkerült leletek alkotják legnagyobb részét. Sajnálatos módon legtöbbjük a lelőhely megjelölése nélkül került a múzeum tulajdonába, főleg gyűjtők hagyatékából, többek között az 1840-es évek elején Weszlerle Józseftől, majd 1843-ban Kiss Ferencről megvásárolt anyag gyarapította a gyűjteményt, melyben szép számmal voltak a római mellett görög pénzek is. A Bitnitz-gyűjtemény csak mennyiségileg, Delhaes István hagyatéka minőségileg is növelte a görög gyűjtemény színvonalát. Az Éremtár más együtteseivel viszonyítva azonban a századelőn, még mindig nagyon szerény volt a görög anyag, ezért külön pénzalapot hoztak létre fejlesztésére. Segítségével hazai és külföldi gyűjtőktől, éremkereskedőktől vásároltak szép számmal érmekeket. E fejlődésnek azonban az első világháború véget vetett. Jelentős gyarapodást jelentett az 1939-ben örökségként megkapott Dessewffy Miklós-féle gyűjtemény. Az utolsó fél évszázadban sajnos elenyésző volt a növekedés.

A mintegy 12 000 darabos gyűjtemény első módszeres feldolgozását Torbágyi Melinda, a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárának jelenlegi vezetője kezdte meg. Az ő munkássága nyomán született meg ez a három könyvből álló első kötet, melynek első része Hispania-Apulia, második Calabria-Bruttium, harmadik Sicilia vereteit foglalja magába, összesen: 547 + 730 + 655 = 1932 darab érmet.

A tervek szerint — a II. kötet kivételével — a továbbiak sajtó alá rendezését is Torbágyi Melinda fogja elvégezni.

Kőhegyi Mihály

Sylloge Nummorum Graecorum. Hungary, Volume II. Dacia – Moesia Superior. By Miklós Bakos. Milano, 1994. 135 p. + 51 tábla, 636 db. érem ábrája.

A Sylloge Nummorum Graecorum olyan nemzetközi könyvsorozat, amely a nagy múzeumok és magángyűjtemények görög pénzanyagának minden egyes darabját közzé teszi, feltüntetve a legjellemzőbb adatokat. A sorozatot a Brit Akadémia (British Academy) kezdte el 1931-ben, és sorban csatlakoztak hozzá más országok kutató intézményei. Eddig több tucat (jóval több mint 100) kötet jelent meg.

A magyar sorozat, pontosabban a Magyar Nemzeti Múzeum görög anyagának kiadását a milánói „Edizioni ennerre” cég vállalta. A kilenc kötetre tervezett munka I. kötete (három részben) már meg is jelent (Torbágyi Melinda munkája), a II. kötet most látott napvilágot.

A II. kötet a Provincia Dacia és a Colonia Viminacium hátlapú pénzeket tartalmazza a kibocsátó császárok szerinti bontásban, ezen belül évenként csoportosítva, megadva az előlapi és a hátlapú legendát és ábrázolást, a nominaliát, a tömeget, a tengelyállást, a leltári számot, az irodalmi hivatkozást és (amennyiben ismert) a lelőhelyet is. Mindegyik darab előlapjáról és hátlapjáról fényképet is közöl (1272 fotó).

A kötet végén lapszámmal utalással indexek találhatók, melyekben a következők szerepelnek: a császárok és a császári család tagjai, az előlapi és hátlapú legendák, a kronológia, a hátlapon látható ábrázolások, a lelőhelyek és végül a leltári számok.

A kötet 636 darabot ír le, ebből 47 db az eddig még publikálatlan példány.

A kötetet László Mihály piarista szerzetesnek ajánlotta a szerző, ő volt ugyanis az a tanár, aki a numizmatika tudományát megszerettette vele, és annak rejtelmeibe bevezette.

Kőhegyi Mihály

SYLLOGE NUMMORM GRAECORUM. Schweiz II. Münzen der Antike. Katalog der Sammlung Jean-Pierre Righetti im Bernischen Historischen Museum. Összeállította Kapossy Balázs. Bern-Stuttgart-Wien, Verlag Paul Haupt, 1993. 226 old., 208 t.

Az egykori magángyűjtemény 1982-ben került a Berni Történeti Múzeumba többek között azzal a feltétellel, hogy a teljes anyagot szakszerűen katalogizálva publikálni kell. A gyűjtemény 3084 db érmet tartalmaz, zömében a Római Birodalom ún. provinciális vereteit. Van köztük azonban néhány Kr. e. IV–III. században Itáliában és Sziciliában készült darab, valamint római császári veretek is, főként galliai verékből. Ugyancsak szerepel egy-két érme a III. századi galliai és britan-

niai ellencsászároktól. Ezek ugyan tematikailag nem illenek a katalógusba, csak mint a Righetti gyűjtemény részei kerültek bele.

A katalógus elrendezése az Eckhel-féle földrajzi szisztémán alapul. Beosztásában és az érme leírásában a SNGCopenhagát követi. Kronológiai beosztásában a referencia munkák keltezéseit vette át. Ez a rendszer és a kötet elején található különféle indexek nagyon jól áttekinthető és használható kézikönyvvé teszik a munkát.

A katalógus minden egyes darabról jó minőségű fényképet közöl, valamint a fém, súly, átmérő és pozíció adatokat. Címlet megnevezést nem ad, mivel azok a provinciális éremverésben többnyire ismeretlenek vagy nagyon vitatottak. A Righetti gyűjtemény katalógusa egy újabb alapvető forrásmunkával gyarapította a római provinciális pénzverés irodalmát. Számos eddig közöletlen vagy legalábbis az általánosan használt és közismert szakirodalomban nem szereplő érmet tartalmaz.

A gyűjtemény nem csak a numizmatikával foglalkozók számára fontos, hanem jól használható a vallástörténészeknek is, mivel Righetti speciális érdeklődési területe a szakrális épületeket ábrázoló érme, valamint az olyan veretek voltak, amelyeken helyi, prehellén kultuszokra utaló ábrázolások láthatók.

A katalógus a numizmatikában manapság egyre gyakrabban alkalmazott számítógép segítségével készült.

Torbágyi Melinda

Franziska Schmidt-Dick: Die römischen Münzen des Medagliere im Castelvechio zu Verona. THESAURUS NUMMORUM ROMANORUM ET BYZANTINORUM (TNRB) Bd. 9. Wien. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1995. 704 old., 102 t.

Az Osztrák Tudományos Akadémia Numizmatikai Bizottsága 1970-ben indította el ezt a sorozatot azzal a céllal, hogy eddig ismeretlen és feldolgozatlan római és bizánci éremgyűjteményeket tegyenek közzé és ezzel felhasználhatóvá a kutatások számára. A sorozat lényegében a Sylloge Nummorum Graecorum római megfelelője. Eddig nyolc kötet jelent meg, amelyekben egyházi, tartományi és városi múzeumok, valamint a bécsi egyetem Numizmatikai Intézetének érmei lettek közölve.

A jelen kötet azonban nem hazai (osztrák) anyag, hanem a veronai Castelvechio c. 20 000 darabos gyűjteményének feldolgozása. Ennek megfelelően a bevezető rész is kétnyelvű — német és olasz. A sorozatszerkesztő Göbl professzor előszavát a gyűjtemény kialakulásának részletes története követi.

A publikált anyag elrendezésének alapja az FMRD (Die Fundmünzen der römischen Zeit in Deutschland) szisztémája, amelyet a bécsi iskola sok évtizedes tapasztalatait felhasználva fejlesztett tovább, a kutatások mai követelményeit a lehető legjobban kielégítő, ugyanakkor egységes és jól áttekinthető rendszerré. A jelen kötet bevezetője részletesen ismerteti a katalógus elrendezését, hivatkozási rendszerét és természetesen az éremleírásoknál használt rövidítéseket, valamint a felhasznált irodalmat.

A római köztársaságkori érme elrendezése Crawford munkáján alapszik. A Principatus vereteinek hivatkozási alapja ugyan a RIC — időnként újabb, modernebb feldolgozásokra való utalásokkal kiegészítve, mint pl. a MIR (Moneta Imperii Romani) sorozat kötetei — de az elrendezés már eltérő, amit a bevezetés 6. fejezete részletesen ismertet. Az egyes császárok pénzén belül két fő csoportot különít el: a birodalmi verdék és az ún. kiegészítő, de szintén állami verdék kibocsátásait, mint pl. Nemausus vagy a CA hátlapos pénzek verdéje Augustus korában, vagy a kisázsiai cistophorosok, illetve Colonia Dacia és Viminacium bronzai a III. században. Az uralkodó császár pénzeit követik — adott esetben mindkét kategóriában — a consecratió veretek, feleségek, fiak, egyéb családtagok stb. nevére vert pénzek az FMRD-ben szokásos „für” (számára) jelzéssel. Ezeket követik a restitutiós kibocsátások, a bizonytalan, a barbár, a hibrid és a hibás (pl. két előlap) veretek. A RIC hivatkozások rendszerint kiegészülnek az előlapi büstök részletesebb jelölésével a darab pontosabb és egyértelműbb azonosítása érdekében. A III. századi antoninianus verésnél a verdebesorolás és a keltezés újabb, már a RIC kiadása után megjelent Aufbau-okon és monographiakon alapszik.

A Dominatus éremverése is elsősorban uralkodók szerint van rendezve, mint a Principatus anyaga és csak azon belül követi a RIC, illetve LRBC verdéken alapuló besorolását.

A bizánci érme feldolgozása a MIB (Moneta Imperii Byzantini), majd azt követően — VIII. századtól — a Dumbarton Oaks illetve a Fitzwilliam museumok katalógusain alapszik. A kötet magába foglalja a bizánci mintára készült vandál, keleti gót, longobard és meroving pénzeket is. A kötet végén találhatóak a nem pénz funkciót betöltő numizmatikai objektumok, mint a tesserák, kontorniatok, medallionok illetve modern, pontos római előképhez nem köthető — többnyire fiktív — hamisítványok, köztük számos Cavino. Egyébként a hamisítványok — egykorúak és modernek egyaránt — az eredetijüknek megfelelő helyen vannak besorolva, természetesen utalva hamis voltukra. A kötet végén található indexben pedig össze is vannak gyűjtve a különféle hamisítványok, akárcsak az ellenjegyes darabok, a hibás veretek, a felülvertek, incususok, hibrid és barbarizált példányok.

A katalógus gazdag illusztrációs anyagot tartalmaz, bár nincs minden darabról fotó. Tulajdonképpen egy kritikai észrevételelem lenne az elrendezést illetően. Nem tartom igazán szerencsésnek a „für”-rendszer használatát. Ez véleményem szerint részben felesleges, mivel teljesen nyilvánvaló, hogy Antoninus Pius veretei közé tartoznak a felesége nevére vert érme is. Másrészt kissé áttekinthetetlen, mikor pl. egyszerre több császár, társcsászár uralkodik. 283-ban Carus, Carinus és Numerianus közös uralkodása idején pl. a következőképpen fest a dolog: „Carus, Carinus és Numerianus” pénzt veret „Carus” számára. „Carus, Carinus és Numerianus” pénzt veret „Carinus” számára. Sokkal egyszerűbb lenne az augustus illetve caesar jelölés a név mellett és ez, valamint az adott érem keltezése világosan jelzi az uralmi viszonyokat. A katalógus egyébként kitűnő, tudományos alapossggal szerkesztett munka és nyomdai kivitele is méltó a tartalomhoz.

Torbágyi Melinda

J. P. C. Kent: *The Roman Imperial Coinage. The Divided Empire and the Fall of the Western Parts 395–491.* (Edited by R. A. G. Carson–J. P. C. Kent–A. M. Burnett) Vol. X., London 1994. CLXXXII p. + 510 p., 80 t, 1 táblázat.

Több mint 70 év után (RIC I. 1923) jelent meg a sorozat X. kötete, amelyet a szakma és a későrómai kutatás évtizedek óta hiányolt. Különösen a hazai numizmatikának van rá nagy szüksége, mivel a késői leletek és szörványtermek datálhatósága fontos adalék Pannonia késői történetéhez. A fenti korszak arany és ezüst pénzeire vonatkozó adatokat csak különböző cikkekből lehetett összeszedni. A bronzokra vonatkozó LRBC is korrekcióra szorult az évtizedek folyamán.

J. P. C. Kent, a British Museum éremgyűjteményének néhány éve nyugdíjba vonult vezetőjének több évtizedes munkája a mű.

Imponáló apparátust használt fel bibliográfia és gyűjtemények tekintetében. Feldolgozott számos európai köz- és magángyűjteményt. Külön fejezetet szentelt a leleteknek, fémfajták szerint csoportosítva azokat, összesítéseket és alappublikációt is ad hozzájuk, ami jól használható, és praktikus. A szerzőre jellemző már korábbi munkáiban is, hogy képes röviden és egyszerűen is a lényegre adni.

Az általános bevezetésben fontos tanulmányokat hoz a késő-római pénzverés rendszeréről, a verdékről, az elő- és hátlapi feliratokról és típusokról. Majd külön tanulmányok következnek először a Kelet-Római császárokról; Arcadiustól (395) Leontiusig (488), majd a Nyugat-Rómaiakról; Honoriusztól (495) Zenoval (491) bezárólag. Végül egy nagyon értékes fejezet a „non-imperial coinages”-t (Gall, spanyol, Afrika) — nem hivatalos vereteket tárgyalja. Ezek a fejezetek a könyv nagyobbik részét foglalják el.

A katalógus a kötet második felében van. Felépítése eltér a RIC VI–IX. kötetektől.

Külön tárgyalja előbb a Kelet-Római, majd a Nyugat-Római birodalom vereteit. A másik változás, hogy kronológiai rendben császárok szerint csoportosít, majd fémfajták szerint időrendben és ezen belül verdék szerint. (A korábbi kötetekben a verdék szerinti csoportosítás volt a fő szempont.)

Egy technikai apróság: a katalógus használata a RIC VIII kötetéhez hasonlóan kicsit nehézkes, sok a hibalehetőség, mivel az előlapi köriratok rövidítéséhez folyton vissza kell lapozni. Sokat segített volna, ha a feliratok összesítése (LXI–LXV oldalak) leperellő szerűen kihajthatók, mint az előlapi ábrák táblája. (Ha azonban az ember készíti egy másolatot ezen oldalakról, hogy a könyvtől függetlenül használható legyen — elkerülheti a lapozgatást, így csökken a hibalehetőség).

Az impozáns munka — amely a RIC sorozat utolsó kötete — indexel és a jól sikerült kesz táblákkal fejeződik be. A bronzpénzekről is jó fotókat ad, ami nagy teljesítmény, mivel legtöbbször már az eredeti darabok is szörnyű állapotúak.

Felhívom az olvasók figyelmét, hogy a szerző a Numismatic Circular 1995 márciusi számában (47–48. oldal) egy korrekciós listát (Addenda and Corrigenda) jelentetett meg a kötethez.

A késő-római kutatás nagy segítséget kapott a RIC X. kötetével. A „Fundmünzen...” sorozatok szerzői különösen hálásak lehetnek J. P. C. Kentnek a hézagpótló, nagyszerű és óriási munkáért.

Az elkövetkezendő években a kutatók várják a korábbi RIC kötetek korrekcióját, különösen a RIC V/1–2 esetében!

Bíróné Sey Katalin

Hágen József–Rayman János–Süle Tamás: Pécs–Baranya numizmatikai bibliográfiája. Pécs 1994. 150 p.

Közismert tény, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum folyamatosan gyarapodott olyan gyűjteményekkel, melyeket gazdájára nagy szorgalommal és szakmai hozzáértéssel egy életen át szedett össze. Mindehhez azonban az kellett, hogy napra készen ismerje a nemzetközi és a hazai szakirodalmat, amit mindenki a saját érdeklődési körének megfelelően maga kísért figyelemmel. Hivatalos formában 1954-ben merült fel először az éremtani irodalom bibliográfiai adatainak összegyűjtése, ám 1977-ig kellett várni a Magyar Numizmatika Bibliográfiája című könyv megjelenésére. A F. Fejér Mária és Huszár Lajos összefogásával megkezdett mű vélhetően 1974-ig gyűjtötte össze a Magyarország pénztörténetére vonatkozó adatokat, s az azóta megjelent szakirodalmat a Numizmatikai Közöny hasábjain F. Fejér Mária és Ábrányi Hedvig tette és teszi közzé. Egy területre (megyére) vonatkozóan azonban a pécsieké a kezdeményezés.

Nem lehet eléggé méltányolni az ilyen jellegű bibliográfiák jelentőségét, hasznát. Fejér–Huszár korszakbeosztása (tagolása) szigorúan és kizárólag pénztörténeti szempontok figyelembe vételével történt. Éppen ezért jól átgondolt szerkesztést más, hasonló összeállításoknál is meg kellene tartani. Nem azt jelenti ez, hogy a helyi sajátosságoknak megfelelően nem lehet alcímekkel tagolni a megyei bibliográfiákat. Baranya megye esetében természetes módon adódott, hogy a szerb megszállás (1918–1921) időszakának mozgalmas pénztörténete külön kiemelt alfejezetet kíván, de a papírpénzekben belül. A szerzők helyesen utalnak arra, hogy a térségnek nincsen önálló ókori pénztörténete, de a pénzleletek fejezetben belül — nagyon helyesen — mégis közölnek Baranya megye területén előkerült római leleteket, illetve azok feldolgozását. A felsoroltakon kívül még más leleteket is ismerünk innen. Az általános műveket elhagyandónak ítélem, hiszen felvételük igen esetleges, vitatható. Több odafigyeléssel, a kettőzés is elkerülhető lett volna (281=424, 363=445, 364=446, 368=451, 640=755, 679=894), ráadásul a két helyen szereplő cikkek bibliográfiai leírása néha nem azonos.

Mindent összevetve azonban helyeselnünk kell a helyi kezdeményezéseket. Tudunkkal más megyék is készülnek kiadni a saját területükre vonatkozó numizmatikai bibliográfiát. Jó lenne, ha a hasonló munkán dolgozók országos összejövetelen, könyvtárosok bevonásával, hangolnák össze elképzeléseiket.

Kőhegyi Mihály

A numizmatika és társtudományok. (szerk.: Nagy Ádám) Szeged, 1994, Móra Ferenc Múzeum/Magyar Numizmatikai Társulat. 124 oldal.

A cím az 1993. október 25–26-án Szegeden megtartott konferencián elhangzott előadások szövegét foglalja magában, s egyúttal — remélhetőleg — egy sorozat első kötetét is jelenti. Egy régi, és egyre inkább előtérbe kerülő kutatói igény a numizmatika és a kapcsolódó tár- és rokstudományok (kiemelt helyen a régészet és a gazdaságtörténet) közötti

kapcsolattartás és információ csere és ennek rendszeressé tétele. Ehhez nyújt fórumot az első ízben Szegeden megrendezett tanácskozás, amelynek írásos anyaga a jelen kiadvány.

Egy átfogóbb téma, „A numizmatika és a társtudományok” hat előadása képezte az első nap anyagát:

Kállay István: Történeti segédtudományi alapvetés

Buza János: Zoloták a török kori pénzforgalomban

J. Nagy László: Kereskedelem és pénzgazdálkodás európai pénzekkel Tunéziában a 18–19. században

Pandula Attila: Falerisztika, egy alig ismert történelmi segédtudomány

Kőhegyi Mihály: Az 1892-es valutarendezés pénzügyi és gazdasági előzményei

Vagyóczy Károly: A művészet szerepe a bankjegyek és az értékpapírok készítésében. A computer megjelenése a grafikai tervezésben és formakészítésben

Hét előadás került a második napra, amely „A numizmatika és a régészet” címet viseli:

Szabó Miklós: Régészet és numizmatika: a kelta pénzverés időrendje

Torbágyi Melinda: Római éremleletek Magyarországon. Megjegyzések az FMRU munkálataihoz

R. Facsády Annamária: Aquimcumi lepenysütő minták éremkép-előzményei

Istvánovics Eszter – Kulcsár Valéria: IV. századi éremmel keltezett sírok a Kárpát-medencei szármata Barbaricumban

Somogyi Péter: Előzetes jelentés az avar kori bizánci éremleletek feldolgozásáról. A Heraclius dinasztia pénzei a Kárpát-medencében

Kovács László: Megjegyzések a kora Árpád-kori numizmatika és régészet kapcsolataihoz

V. Székely György: Megjegyzések a késő Árpád-kori éremleleteink keltezéséhez

A kötet kis eltérésekkel követi az elhangzott előadásokat, így, ahogy a kötet szerkesztője, Nagy Ádám megjegyzi bevezetőjében: nem volt cél az előadások szövegének egyesítése (stílus, jegyzetapparátus stb.) ezzel is alátámasztva a többféle tudományág sokféleségét, s nemcsak a tudományágakat és képviselőiket, hanem a közös kutatási területek feltárásának igényét.

Hét esetben követi német nyelvű összefoglaló a közleményeket, viszont öt esetben nem. Sajnálatos módon számos nyomdahiiba maradt a magyar és a német szövegben egyaránt, amelyek talán a lábjegyzetek esetében a legzavaróbbak (pl. a hivatkozott publikációk évszámainak elírása).

A kötet mindössze 400 példányban készült, könyvkereskedői forgalomba nem került.

Garami Erika

Honfoglalás és régészet. (Szerk.: Kovács László) Budapest, Balassi Kiadó, 1994. 311 p.

Közeledve a honfoglalás 1100. évfordulójához, ennek megünnepléséhez, jogos igényként merült fel népünk e sorsdöntő eseményéről vallott nézetek, az új kutatási eredmények összefoglalása. Kitűnő módszerként a Magyar Östörténeti Bizottság tudományos ülésszakokat rendez, az ott elhangzott előadásokat közzétéve, mintegy várható (?) összefoglaló munka vázlataként. Vázlatként, mert hiszen ez a kötet olyan 23 súlyos témát próbál áttekinteni, amelynek mindegyike egy-egy (ha nem több) önálló kötetben tudná azt részletesen feldolgozni.

Mielőtt az egyes témákról szólnánk, lehetetlen meg nem említeni László Gyula megnyitóját és Györffy György bevezetőjét. E korszak kutatásának két doyenjének szelleme ma is meghatározó. A mai régész-nemzedék szinte valamennyi tagja László Gyula tanítványa és nincs e korrall foglalkozó történész, aki Györffy György munkáit alapul ne venné. Tovább léptek a mai kutatók? Igen és ez is a két „mester” érdeme.

Természetesen valamennyi (de még mindig nem elég!) előadás a magyarság honfoglalás előtti és közvetlen utáni történetével, életével, társadalmi és gazdasági berendezkedésével, régészeti hagyatékával, valamint a honfoglaláskori itt talált népekkel, azok szerepével, a magyarsággal történt összeolvadásukkal foglalkozott. (Györffy György, Zólyomi Bálint, Bálint Péter, Csanád, Fodor István, Bóna István, Szőke Béla, † Cs. Sós Ágnes, Müller Róbert, Tomka Péter, Alexander Ruttkay, Wolf Mária, Révész László, M. Nepper Ibolya, Kürti Béla, Nevizánszky Gábor, Kovács László, Mesterházy Károly, Kovalovszky Júlia, Éry Kinga, † Bökönyi Sándor, Balassa Iván, Gyulai Ferenc, Gömöri János.) Közvetlenül és áttételesen több előadás érintette a magyarság eredetét, a finnugor és török elemek egymáshatását, kapcsolatait. Anélkül, hogy hivatva érezném magam régészeink és történészeink idevonatkozó elméleteit bírálni, úgy érzem a kötetet olvasván, hogy nem érvényesül eléggé a steppei népek közösségének története, pontosabban az a szervezeti jellegük, amely szerint a nemzetségeket összefogó törzsek pillanatnyi érdekeik, hatalmi viszonyok következményeként léptek, vagy voltak kényszerítve lépni egymással szövetségre, törzsszövetséget alkotva. Így a honfoglalást végrehajtó törzsszövetség egy adott pillanat szövetségi rendszere volt, amely szövetség a Kárpát-medencében, a megváltozott körülmények között és annak hatására néppé Kovácsolódott. Nem tudjuk, hogy a honfoglalás előtti törzsből álló szövetség mikor jött létre, azonban feltételezhető, hogy folyamat volt, amelynek magja bizonyára a Megyer törzs lehetett, s ehhez csatlakoztak törzsek, törzstörédek (pl. a Kürt és Gyarmat törzsek egy törzsbe olvadtak). Folyamatot bizonyít a közvetlenül a honfoglalás előtt csatlakozott három kabar törzs is. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy a hét, illetve a két összevont törzsekkel nyolc törzshöz csatlakozott három kabarral tizenegy törzsről beszélhetünk, amelyeknek természetesen nem lehet egységes őstörténete, azaz talán tizenegy, egymástól elkülönülő őstörténetet kell kutatni. Ez feloldaná a finnugor és türk eredet közötti ellentétet, természetessé teszi a „kettős honfoglalást”, hiszen egyik sem zárja ki a másikat.

Megfogható közelségbe került a IX. század kutatásának lehetősége, amióta egy szlávközpontú ideológia nem irányítja a kutatást. Világosodik a késői avarság története (Bóna István, Szőke Béla, Tomka Péter előadásai) anélkül, hogy tagadnánk a szlávok szerepét (Sós Ágnes, Wolf Mária, Alexander Ruttkay, Nevizánszky Gábor).

Jelentősek a gazdaságtörténeti kutatások, főleg a földművelés (Balassa Iván, Gyulai Ferenc) és állattartás (Bökönyi Sándor) területén. A bányászat, kézművesipar területét azonban sajnálatosan csak Gömöri János vasművészetre vonatkozó kitűnő előadása képviseli, a részletező kereskedelmet pedig még ennyi sem. Úgyszintén nem találjuk a honfoglalók művészetét sem.

Talán a legnagyobb csalódás a pénztörténetet érte. A szervezők Kovács Lászlóra osztották ki e tudományágat, aki a fegyvereket és pénzeket egy előadásban ismertette; így a pénztörténetet 4 oldalon (+ 2 tábla) „elintézte”. A fegyver- és

pénzismertetés együttes előadását Kovács László azzal vélte indokoltnak, hogy „a két fogalom ... összetartozott, ... hiszen fegyverrel zsákmányhoz, ... főként pedig pénzhez lehetett jutni, illetve a már meglévő vagyont fegyverrel sikerülhetett a legbiztosabban megvédeni.” Aligha van numizmatikus, aki az aforizma-ízü megállapítást a pénz elsődleges szerepeként elfogadja, természetesen annak elismerésével, hogy a történelem folyamán sokszor zsákmányoltak pénzt, így eleink is hadjárataik során zsákmányként jutottak ott vert dénárokhöz. A pénz elsődleges funkciója azonban az értékmérő-szerep, így a pénzek demonetizált, átfűrvá díszként használt szerepe mellett legalább megemlíthető lehetett volna ez is. Célszerű lett volna foglalkozni a magyarság IX. századi kereskedelmi tevékenységével (amit Fodor István említ), s ezzel kapcsolatban egyrészt a pénzhelyettesítő eszközökkel (a numizmatikai irodalomban „primitív pénz”-nek nevezték), másrészt a — feltételezhetően — bizánci pénzek használatával, tezaurációs szerepükkel, amit az állandóan idézett arab forrásokból vélhetünk. E korszak (IX. század) jelensége az a néhány Theophilosz (832–839) solidus is, vagyis a honfoglalás előtt juthatott a magyarok birtokába, s onnan hozták magukkal mint vagyont, s nem — mint Kovács László állítja — a Kárpát-medencében került hozzájuk, mivel még ekkor is forgalomban voltak. Későbbi IX. századi pénzek nincsenek, ami természetes, mert Sarkel felépítése után Ittél aligha lehetett békés kapcsolatuk. E negyedelt solidusok (amit Kovács László nem említ) pedig Kazariából kerülhettek hozzájuk, mert ott voltak használatban, míg a Kárpát-medencében nem. A nyugat-európai denárok származás szerinti osztályozását Huszár Lajos óta ismerjük, amit — igaz — Kovács László elemzett részletesen. (Itt említtem meg, hogy bizony az irodalmi hivatkozás is hagy némi kívánnivalót még egy szűkre szabott lehetőség mellett is). Célszerű lett volna inkább a már említett gazdasági, kereskedelmi háttérrel foglalkozni. (Viking kereskedelem: hiszen a XI. század eleji Észak-Európába kerülő magyar pénzek nem voltak előzmény nélküliek. Bakay Kornél viking fegyverimportról ír. Ha elfogadható, akkor említendő lett volna, ha nem, akkor miért nem.) Elfogadható és természetes (mint ahogy már többen rámutattak), hogy a kalandozások alkalmával a magyarok birtokába jutott zsákmányt (pénzt) felosztották és beolvastották, hogy új tárgyakat készítsenek belőlük. Éppen ezért érthetetlen Kovács László megállapítása, hogy a pénzeket illetően „tudatosan az eredeti formájukban való megőrzésük mellett döntöttek”. A sírba került pénzeket a leggyakrabban átfűrták, s övükre, lószerszámaikra erősítették. Haditroféának és — nők, gyermekek esetében — ajándéknak kell tekintenünk e másodlagosan felhasznált pénzeket. Elkerülhetetlennek tartjuk fémvizsgálatokat végezni a X. századi ezüsttárgyakon és összevetni a pénzekkel.

Utalni kell még más előadásokban előforduló, numizmatikával kapcsolatos kitételekre. Említettük már Fodor Istvánt, aki röviden érintette a magyarok honfoglalás előtti kereskedelmét és (nagyon fontos!) a bolsiji tigani magyar temetőben előkerült VIII–X. századi pénzeket. Ugyancsak figyelemreméltó Györfy György előadásának kereskedelemre, s ezzel összefüggésben a pénzekre utaló része. Tisztázásra szorul viszont Gömöri János előadásának egyik mondata: „Pannonhalma kora Árpád-kori szerepe a pénzverésben ismert.” (?) a kor vasleteit illetően itt is javallandó lenne inkább a fémvizsgálatok alapján összevetni a XI. századi vastárgyakat a fennmaradt Salamon-kori verőtővel.

Mindent összevetve a konferencia igen sikeres volt, a megjelent publikáció értékes. Remélhetőleg a szervezők módot fognak találni arra, hogy a numizmatika is a későbbiekben méltóbb szerepet kapjon.

Gedai István

Huszár Lajos: Az Erdélyi Fejedelemség pénzverése. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1995. 231. p. ill.

Hiánypótló művet vehet most kezébe az olvasó, hiszen közel száz éve nem jelent meg a témában ehhez hasonló, teljességre törekvő munka. Resch Adolf 1901-ben megjelent, egyébként példászerű következetességgel megírt összefoglalója mára némileg túlhaladottá vált. Az elmúlt évszázad alatt számos új típus bukkant fel, másrészt a darabok leírása sem felel meg a kor követelményeinek, képszerű látásmódjának. Nem beszélve arról, hogy a katalógus hovatovább szinte megszerezhetetlenné vált a gyűjtők és a szakemberek számára.

Erdősödött tehát az igény egy felújított, a modern szempontoknak megfelelő erdélyi pénzkatalógus iránt, de hosszú ideig nem akadt rá vállalkozó, ami valahol érthető is.

Nehézséget okoz már az anyag összegyűjtése. Szemben például a középkori magyar pénzekkel, amelyeknek egy-két kivételtől eltekintve minden típusa hozzáférhető hazai gyűjteményekben, az erdélyi anyag tekintélyes része a határokon túlra került, sokszor elérhetetlen helyre. Hasonló a helyzet a pénztörténeti feldolgozás tekintetében, amit igazán nem könnyít meg a hazai viszonyok között is szokatlan frott forrásanyaghiány.

Huszár Lajos — akit szükségtelen bemutatni a numizmatika iránt érdeklődőknek — hosszú ideje foglalkozott az erdélyi pénzveréssel, amit számtalan, ebben a témában megjelent publikációja bizonyít. Jelen mű ezen tanulmányoknak összefoglalója és évtizedek anyaggyűjtésének eredménye, amit a szerző korai halála miatt Rádóczy Gyula rendezett sajtó alá.

A könyv jóval többet nyújt, mint ami egy egyszerű éremkorpusztól elvárható. Az éremleírásokat rövid pénztörténeti tanulmány előzi meg, tárgyalva az erdélyi pénzverés négy szakaszát: 1323–1540 között a magyar királyság, 1540–1690 között az önálló Erdélyi Fejedelemség, 1690–1867 között a Habsburg-igazgatás alatti tartományi és 1868–1871 között ismét a magyar királyi pénzek verését. A súlypont természetesen a nemzeti fejedelmek korán van János Zsigmondtól Apafi Mihályig. Erdély hiányos forrásanyaga ellenére Huszár Lajos kísérletet tett a korabeli pénztörténet lehetőségeihez mérten széles körű, mindenre kiterjedő jellemzésére. Szó esik mindenről, ami a pénztörténethez tartozik: az érmék képe, stílusa, a feliratok változása, verdék működése, pénzláb és metrológia, idegen pénzek forgalma, pénzértékviszonyok stb. A pénztörténeti vázlathoz tartozik az egyes verdék rövid ismertetése. A katalógus használatát megkönnyíti a verdejegyek és pénzek köriratainak feloldását tartalmazó függék.

A katalógus alapját a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárának anyaga adja, ezenfelül számos kül- és belföldi gyűjtemény darabjai is bekerültek.

A Resch hibáját kiküszöbölendő, csak típusokat és jelentős változatokat közöl, mindegyiket lehetőség szerint ábrával is illusztrálva. Tartózkodik a jelentéktelen bélyegváltozatok útvesztőjétől, mint írja: „A teljes anyag közlése csak akkor lenne eredményes, ha minden változatot képben is be lehetne mutatni, amire azonban több okból egyenlőre nincs lehetőség”.

A katalógusban az erdélyi fejedelmek és a Habsburg-uralkodók Erdély számára vert pénzei szerepelnek, tehát János Zsigmondtól Mária Teréziáig. Az erdélyi verdékben készült magyar királyi pénzek — Szapolyai, I. Ferdinánd, Rudolf ve-

retei — csak említésszinten kerültek bele. Számszerűleg így az anyag kevesebb, mint Resch katalógusáé, hiszen csak fő típusokat közöl. Ezzel szemben 120 eddig nem ismert típussal és 70 új évszámváltozattal bővíti Resch anyagát.

A reprezentatív kivitelű könyv fotói elfogadható minőségűek, bár néha kissé homályosak. Hátránya, hogy nincsenek benne színes felvételek, amelyek tovább emelhették volna a mű színvonalát.

Tóth Csaba

Ana-Maria Velter: Katalog der Münzausgaben des Fürstentums Siebenbürgen der Sammlung ing. Constantin Orghidan. Bukarest, 1994. 84 p. + 22 t.

Néhány hónappal az orosz csapatok erdélyi bejövetele előtt Constantin Orghidan a Román Tudományos Akadémiának ajándékozta a több mint tízezer darabot számláló gyűjteményét, melyben — régészeti leletek mellett — zömmel érme (8025 db) voltak. Constantin Orghidan ugyanis a Kereskedelmi- és Iparkamara elnökeként azonnal hírt kapott az ország leg-távolibb részében előkerült régiségekről, s megbízottjai, tisztviselői megszerezték számára a kívánt darabokat. A gyűjtemény numizmatikai része a görög érmektől a legmodernebb pénzekig tartalmaz anyagot, de az erdélyi veretekre különös figyelmet fordított, lévén a család ősi fészke Brassó.

A román akadémia nem tudott mit kezdeni a nagybecsű adománnyal, jobb híján a könyvtárban őrizte azt. Időszakos kiállításon (1962) ugyan bemutatták a gyűjteményt, de 1977-ig kellett várni, amíg a Román Nemzeti Múzeumba került a teljes kollekció, s ezáltal a tudományos világ számára is hozzáférhetővé vált. Valójában azonban alig beszéltek róla, így Huel Lajos sem ismerte anyagát az Erdély pénzverését feldolgozó, alapvető könyvének összeállításakor. Pedig több, eleddig ismeretlen veretet talált volna. Melyek ezek? János Zsigmond tallérja (8. katalógus szám), Báthori Zsigmond tallérja (49. szám), Báthori Gábor tízszeres aranyforintja (174. szám) és aranyforintja (177. szám), Bethlen Gábor denárja (289. szám), Rhédei Fevalamint széles garasa (361. szám) és tallérja (560. szám); II. Rákóczi György négyszeres tallérja (657. szám), valamint renc aranyforint csegelye (681. szám), Apafi Mihály háromtallérosa (699. szám). Összesen 10 darab, melyek azonban — csak a szerző leírására és viszonylag jó fényképeire támaszkodhattam! — részben hamisítványoknak látszanak, részben ismert típus variánsának tekinthetők. Báthori Zsigmond 1591-es tallérja szinte biztosan hamisítvány, ugyanis súlya is kevesebb a megszokottnál, bár ennél a pénznél vannak ingadozások. A névbenei betűtűvésztés (BATHOHI) miatt sem engedte volna ki a forgalomba az ellenőr. Öntött példánynak látszik, amit bizonyít a fej tetején, a balkéle felett, a P előtt és a legfelső sárkányfogon látható öntési hiba. A katalógus „ezüstövözetnek” mondja. Báthori Gábor tízszeres, egyalapú aranyforintját isárákányfogon látható öntési hiba. A katalógus „ezüstövözetnek” mondja. Báthori Gábor tízszeres, egyalapú aranyforintját ismeretlen” példányon. A variációk azt jelentik, hogy azok csupán Resch Adolf és Buzdugan-Luchin-Oprescu: Monede și bancnote românești. (București, 1977.) c. könyvéhez képest változatok.

Mindent összevetve rendkívül hasznos volt az Orghidan-gyűjtemény erdélyi pénzeinek katalógusát kiadni. A könyv nívósabb nyomdatechnikát érdemelt volna. Az egyenetlen festékefelvitelen túl a 74. oldal alatt a 71., a 76. oldal alatt a 69. szövege tűnik elő, s már-már olvashatatlanná teszi azokat. (Remélem, hogy csak néhány példányon.) Sürgősen biztosítani kellene, hogy egy magyar szakember — természetesen a szerzővel együttműködve — tüzetes vizsgálat alá vegye az ismeretlen típusokat, és az ismertek variációit.

Kőhegyi Mihály

Geld. 800 Jahre Münzstätte Wien. Herausgegeben von Wolfgang Häusler. Kunstforum Bank Austria, Wien 1994. 295 p.

Bécsben, 1994. június 27-én és augusztus 21 között kiállítást rendeztek az osztrák főváros pénzverdejének 800 éves fennállása alkalmából. A ritka jubileumot tette akkor és teszi az olvasó számára utólag emlékeztetéssé e kötet, amely 57 színes és 357 fekete-fehér képmelléklettel, továbbá az átlagot messze meghaladó nyomdatechnikai kivitelével méltó az ünnepi megemlékezéshez.

W. Häusler kiadója és társszerzője a könyvnek, tőle származik a színvonalas kultúrtörténeti bevezető, s feltehetően a keretes szerkezet ötlete, ugyanis a befejező tanulmányt is ő írta a pénzről, mint az irodalom tárgyáról színesen és szellemesen. Michael Alram a pénz kialakulásától a bécsi fillérig kalauzolja az olvasót, majd a XV. század végéig terjedően önálló fejezetet szentel a „Wiener Pfennig”-nek. Georg Scheibelreiter a pénzgazdálkodás kezdeteiről a Babenbergerek idején, Klaus Lohrmann pedig a középkori pénzületekről írt, mindkét gazdaságtörténeti tanulmány igen értékes.

Helmut Jungwirth nagy ívű tanulmánya az újkori emissziót fogja át, nemcsak az arany és az ezüst veretekkel, hanem a papírpénzzel is foglalkozik. Pénz- és gazdaságtörténeti szempontból egyaránt tanulságos Thomas Winkelbauer írása a Habsburgok XVI–XVII. századi pénzületi ügyeiről, Felix Butschek pedig kifejezetten gazdaság- és társadalomtörténeti szempontból tekinti át az osztrák pénztörténetet a XVIII. századtól napjainkig. Roman Sandgruber a pénz vásárlóértékének alakulását vizsgálja. Bernhard Koch már nem érthette meg a könyv megjelenését, tőle származik a bécsi pénzverde múltjának szakavatott bemutatása.

Karl Schulz a fémpénzek művészeiről, a vésnökökről és az éremkészítőkről, illetve a Karl Fröschl és Siegfried Mattl szerzőpáros pedig a számadások, pontosabban a számvitel történetéről írt. Johann Kräftner a pénzteremtés otthonaival, a XIX–XX. századi pénzpaloták — a bankok és a tőzsde — építészettörténetével ismerteti meg az olvasót.

Lábjegyzetekkel nem éktelenítették tanulmányaikat a reprezentatív kötet szerzői, csupán válogatott irodalomjegyzéket illesztettek hozzájuk, ezzel hasznosabbakká tették a szép és kellemes olvasmányokat.

Buza János

Markus A. Denzel: „La Practica della Cambiatura”. Europäischer Zahlungsverkehr vom 14. bis zur 17. Jahrhundert. Beiträge zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte. Hrsg. von Rainer Gömmel und Jürgen Schneider. Band 58. Steiner Verlag, Stuttgart 1994. 593 p.

F. B. Pegolotti méltán világhírű munkája — a „Practica della Mercatura” — jelen esetben inkább a címet, mint a kutatást inspirálta. A rinascimento gyermeke gyakorló kereskedő és pénzember volt, s a firenzei Bardi-család szolgálatában szerzett tapasztalatait összegezte. M. A. Denzel viszont fiatal történész, aki e munkával doktorált a Bambergi Egyetemen. Értekezése nem a „Währungen der Welt” — immár tíz kötetes — sorozatban jelent meg, de igen közeli kapcsolatban áll vele, mert disszerens „Doktorvater”-e Prof. Dr. Jürgen Schneider szellemi atyja a szériának, s nem véletlenül vezette doktorandusát e témához.

Denzel terjedelmes, az antikvitásig visszanyúló pénztörténeti bevezető után a váltó kialakulásával, a készpénz nélküli fizetés kezdeteivel foglalkozva, majd Pegolotti és Uzzano munkáiból — valamint a róluk szóló könyvtárnyi szakirodalomból — kiindulva jut el a XV. század végéig. Az értekezés nemcsak időben halad előre, hanem egyre nagyobb teret ölel fel, miközben bemutatja Európa fontosabb vásárcentrumait, amelyekben a váltó már a középkorban nagy szerepet játszott.

A XVI. századi források pedig lehetővé tették a váltóárfolyamok vizsgálatát; kontinensünk gazdaságilag fejlettebb, nyugati feléből számos nyomtatásban megjelent kereskedelmi könyvre, levelezésekre és kurzus-jegyzékekre támaszkodhatott a szerző.

A XVII. század azután meghozta a speciális szakkönyvet, M. Van Velden: Fondament van de Wisselhandeling c. váltókereskedelmi alpmunkáját, amely — hangsúlyozottan nem véletlenül — Amszterdamban jelent meg 1629-ben, amikor a város „Wisselbank”-ja éppen két évtizedes múlta tekinthetett vissza. Velden művénel jobb útmutatót keresni sem lehetett volna, s a tehetséges szerzőnek megadatott számos forrás eredetijének megtekintése, továbbá az, hogy konzultálhatott az egyes régiók, illetve időszakok nemzetközileg ismert és elismert kutatóival.

Címével ellentétben nem ér véget a mű a XVII. századdal, kitekintése a XX. század első feléig terjed. A szöveget követő 14 tékép több mint hasznos illusztráció, a 30 oldalnyi forrás- és irodalomjegyzék pedig szinte sokkoló; a helynév- és tárgymutató pontos, a különálló „Érme-, pénzegység- és fizetési eszköz regiszter” pedig megkönnyíti a tájékozódást mind a numizmatika, mind a gazdaságtörténet művelői számára.

Buza János

Von Aktie bis Zoll. Ein historisches Lexikon des Geldes. Herausgegeben von Michael North. Verlag C. H. Beck, München 1995. 467. p.

Az elsősorban gazdaságtörténeti kérdésekre választ kereső egyetemi hallgatóknak és oktatóknak szánt formás kézikönyv lapozgatása a numizmatika iránt érdeklődőknek sem haszontalan. Michael North bevezetőjéből kitűnik, hogy a több mint 300 szócikket tartalmazó kötet szerkesztője eleve nem kívánt konkurálni F. von Schrötter: Wörterbuch der Münzkunde c. — utánnomást megért — patinás művével. A szerkesztői célkitűzésből eredően a nemzetközi szerzőgárda derékhadja gazdaságtörténetészekből került ki, de a szűkebb értelemben vett rokon tudományok neves képviselői mellett kitűnő numizmatikusokat — pl. G. Hatz, J. S. Jensen, L. O. Lagerquist, K. Schneider kollégát — is sikerült megnyerni a vállalkozáshoz.

A szócikkek kiválasztása, illetve a véletlenül kimaradt és vélhetően szándékosan kihagyott fogalmak miatt összetűzet lehetne zúdítani a szerkesztőre, aki társszerző s egyes részek fordítója is egyszemélyben, s akinek a nyilvánvaló terjedelmi korlátok ugyancsak megkötötték a kezét. Támadás helyett inkább védelembe veendő, mert már az indulásnál többet nyújt annál, amire a címből következtethetünk, hiszen nem az Aktie, hanem az Abakus az első szócikk, de a metallurgia körébe tartozó Abdarrprozeß és a napjaink devizapolitikájában gyakori Abwertung, illetve — sokak szerint — az évek óta elégtelen mennyiségű Agrarkredit is megelőzi a címadó főnevet. Nagy érteke a kézikönyvnek az egyes szócikkeket követő rövid szakirodalmi tájékoztató, illetve a számos esetben újat nyújtó etimológiai utalás, mert amennyire nyilvánvaló számunkra uszora szavunk latin eredete (usura), annyira bizonyosra vehető, hogy a Wucher öfelnémet származtatása „wuohhar (= Ertrag, Gewinn)” csak a germanisták számára evidencia.

Sajnálattal lehet kitérni arra, hogy sem a címszavakon belül, sem a szakirodalmi utalások terén nem bővelkedik a kötet magyar vonatkozásokban, ami részben a szerzői gárda összetételéből, részben abból következik, hogy a hazai numizmatikai és pénztörténeti irodalomnak csupán elenyésző hányada jelenik meg idegen nyelven, illetve külföldi szaklapokban. Floren (Gulden) címszó alatt pl. szó esik az 1325-től vert magyar aranyforintról, s arról, hogy a középkori Magyarországon voltak Európa leggazdagabb aranyelőhelyei, de a Dukat szócikkben már nem történt rá utalás, így azután nem csoda, hogy e témakörben Hóman Bálint, Huszár Lajos, Kovács Ferenc, Paulinyi Oszkár és Pohl Artúr neve egyaránt említetlen maradt.

A kislexikon képmelléklete szerény terjedelmű, de jól válogatott; néhány táblázata említést érdemel, grafikonjai hasznos illusztrációk. A kötetet záró címszójegyzék szükséges, az oldalszámok feltüntetése pedig megkíméli az érdeklődőt a felesleges keresgéléstől. Leleményes szerkesztői megoldás volt a rangos és népes szerzőgárda, illetve szakirodalmi ténykedésük rövid bemutatása (455–462. old.), ennek révén és a terjedelmi okokra hivatkozva a recenszens elállhat nevük — egyébként illő — felsorolásától.

Buza János

A fémpénz is pénz. A forint és a Magyarországon forgalomban levő valuták érmeinek ismertetése. Bp., 1995. Szuper Pressz Kft. 158. p.

A katalógus Verzár Péter előszava szerint elsősorban pénztárosok, valutaváltók számára készült, de emellett ajánlja turistáknak, sőt „kezdő numizmatikusoknak” is használatát. A kiadvány mindenképpen hiánypótló, szerencsés, hogy a nagyközönség számára is hozzáférhetővé tették.

Ábécérendben követik egymást az ismertetett országok, a keresést azonban nehezíti, hogy hiányzik a tartalomjegyzék. Az érmeek sorszámozása is gyorsíthatná az azonosítást, ráadásul a hivatkozásokat és az ígért pótlások kezelését is könnyíthetné.

Az első rész terjedelme ellenére lebilincselő és szórakoztató. Ennek egyik magyarázata az lehet, hogy változatos, a másik, hogy a szerző széles tárgyi tudása mellett komoly előadói tapasztalatokkal rendelkezik. A megszokott pénztörténeti leírások helyett megszakítja, illetve szervesen beépíti a szövegébe azokat a részleteket, amelyek az előadás követését megkönnyítik és ugyanakkor a numizmatika gazdag területéről újabb és újabb érdekes fejezetekkel bővíti leírását. Említést érdemel az idegen érmek forgalma a Vikingkorszak után Norvégiában, a Királyi Pénzverde megalapítása Kongsbergben, világháborúk, válságok és infláció című fejezetek. A II. világháború alatt a norvég, 50 tonna súlyú aranykészletet Angliába, majd az Egyesült Államokba és Kanadába mentették. A súlyos viszontagságok és bombatámadások ellenére mindössze 1,8 kg arany, 296 db magyar 20 koronás tűnt el (p 181).

A második rész a papírpénzeket ismerteti és terjedelmileg rövidebb (pp. 231–262) az előző résznél. Az első papírpénzek tulajdonképpen hitelcédulák voltak, amelyeket a bányáknál és a kohóknál használtak fizetőeszközként. A források szerint ilyen cédulákat használtak Kongsbergben (alapítva 1624-ben), Rørosban (alapítva 1644-ben) és Løkkeben (alapítva 1654-ben). Ezek közül azonban nem maradt fenn egyetlen példány sem. Az első papírpénzt az 1695. június 22-én kelt királyi rendelet határozza meg egy kereskedő Jørgen thor Møhlen javaslatára. A bankjegyeket holland papírra nyomtatták és a vízjel Amsterdam város címerét ábrázolta. Az értékük 100, 50, 25, 20 és 10 rd (= rigsdaler) volt meghatározva és 1729-ig voltak érvényesek. Ezekben az években alakultak az első bankjegykibocsátó bankok Európában: a Palmstruchs bank Svédországban 1661-ben, Bank of England Angliában 1694-ben és John Laws hírhedt bankja Párizsban 1716-ban. Az 1730-as években megnövekedett a tőkeigény Dánia–Norvégiában is, és ezért 1736-ban megalapították a koppenhágai Asszignációs, Váltó- és Hitelbankot (*Den Kjøbenhavnse Assignations-, Vexel- og Laane-Banque*). A Norvég Nemzeti Bankot (Norges Bank) 1816-ban alapították és bankjegyei (100, 50, 10 és 1 speciedaler) 1819-től beválthatók voltak nemesfémre is. Ez a rendelkezés elméletileg az 1930-as évek elejéig érvényben volt a skandináv országokban. Külön fejezet foglalkozik a magánjegyekkel, szükségpénzekkel és a hitelpapírokkal.

Külön fejezetet szentel a szerző a pénzhamisításnak, a pénz vásárlóértékének, valamint az érem és a pénznek a néphiedelemben. Az utóbbit egyébként már korábban feldolgozta a szerző a *Mynt i Norge* című művében (lásd: NK LXXX–LXXXI. 1981–1982, pp 161–162.).

A harmadik rész, *Numismatikk i Norge*, a numizmatika történetét írja le Norvégiában. Kimerítően ismerteti a szerző a norvég törvényeket, amelyeket az éremletek védelmére hoztak létre és gyakorlatilag 1752 óta kisebb-nagyobb változtatásokkal még ma is érvényben vannak. Külön méltatja az éremgyűjteményeket és a numizmatikai tanulmányokat 1817 előtt, az Éremtár (*Oslo Universitets Myntkabinett*), a numizmatikai oktatás történetét, a Norvég Tudományos Akadémia szerepét ezen a téren, a hivatásos és öntevékeny numizmatikusokat, a numizmatikai társulatokat, egyesületeket és szervezeteket és végül az éremkereskedelmet. Az első kötet részletes lábjegyzetekkel van ellátva.

A második kötet, mind a gyűjtő, mind a kutató számára nélkülözhetetlen kézikönyv; egy érem- és bankjegyhatározó. Az érmekezt az uralkodók szerint rendszerezve Olav Tryggvason-tól (995–1000) V. Harald-ig (1991) tartalmazza. A papírpénzeket 1695–1995-ig, a magánbankjegyeket 1804–1824-ig, a szükség-papírpénzeket, a megszállás alatt kiadott hiteljegyeket külön-külön áttekinthető osztályozásban közli a szerző. A kötet további lexikális jellegű részei: térképek, heraldika az érmeken és a bankjegyeken, monogramok, köriratok. A kötet egy kimerítő forrás és irodalomjegyzékkel és betűrendes név-, hely- és tárgymutatóval zárul. Külön dicséretet érdemel a választékos és színvonalas képanyag, valamint a könyv nyomdai kivitelezése.

A szerző a bevezetőben leírta, hogy könyve egy „öt éves terv” eredménye. Az 1995-ös év több tekintetben egy fontos évforduló a norvég pénztörténetben. A Norvég Nemzeti Bank példásan támogatta a könyv kiadását. Reméljük, hogy hamarosan egy angol nyelvű kiadásra is sor kerül, mert a könyv megérdemelné, hogy egy nagy nemzetközi közönség számára is hozzáférhető legyen.

Sárkány Tamás

Tusindtallets Danske Mønter fra Den kongelige Mønt- og Medaillesamling — Danish coins from the 11th century in The Royal Collection of Coins and Medals. 1995, 171 oldal, dán/angol nyelvű, szöveg közti képekkel. Red. Jørgen Steen Jensen (munkatársak: C. J. Becker, M. Blackburn, N. Elswing (fotó), M. Fornitz, K. Grinder-Hansen, J. S. Jensen, A. Kromann)

Mindhárom skandináv állam 1995-ben ünnepelte pénzverésének 1000 éves jubileumát. A millenniumra mindhárom ország könyvet adott ki és pénzkiállítást rendezett. (Oslo, Sigtuna Koppenhága).

A fenti könyv a koppenhágai pénzkiállításhoz jelent meg, amelynek a címe: „Az 1000 éves dán pénz — a mi legkorábbi tömegkommunikációnk” (1000-tallets danske mønt- vor ældste massekommunikasjon). A kötet 57 táblán mutatja be, kétnyelvű (dán/angol) informatív cikkek kíséretében a korai dán pénzverést. Az éremképek nagyítottak.

A kötet szerkesztője; Jørgen Steen Jensen, a koppenhágai éremtár vezetője nemcsak kritikus kutató, de kitűnő népszerűsítő is, ugyanakkor szerzője is a cikkek mintegy felének. További 10 cikket Anne Kromann írt, aki az antik pénzek szakértője az éremtárban. Carl Johan Becker numizmatikával is foglalkozó régész professzor 7 cikket. A többi ismertetést Keld Grinder-Hansen doktorálójelölt, Michael Fronitz éremkereskedő és Mark Blackburn a Fitzwilliam Museum éremtárának vezetője írták.

A cikkek különböző témákkal foglalkoznak. Bemutatják az angol pénzek utánérzésével vert dán vereteket (3, 5 és 12 számok), majd az első igazán nemzeti pénzeket (8, 31 és 32 számok). A kereszténység, a vallás a templomok ábrázolása is megjelennek egy egész sor pénzen (10, 17, 18, 19, 37 és 52 számok). Egyes típusoknál érezhető a római pénztípusok befolyása (24 szám). Érezhető, de nem túl erősen bizánci hatás is a dán pénzekben (23 és 30 számok). A XI. századi dán pénzverés problémája áll a centrumban, számos cikk ezzel foglalkozik (40, 41, 43, 45, 46, 55, 56 és 57. számok). Végül a kötet igen használható mutatókkal van ellátva, amelyek a publikált pénzekre, illetve képekre vonatkozó adatokat, bibliográfiát, leletekre, gyűjteményekre és a szerzőkre vonatkozó adatokat tartalmaznak.

A kötet színvonalas „felöltő” ad, csodálatos képekkel a középkori dán pénzverésből.

Kolbjørn Skaare

Canada's money (Coinage of the Americas Conference at the American Numismatic Society) edited by John M. Kleeberg
New York 1992, November 7. 159 p.

Az évenként megrendezésre kerülő, Amerika pénztörténetével foglalkozó konferenciák sorában a hetediket, talán a Numismatic Society of Montreal megalapítása 130. évfordulójának köszönhetően, az Amerikai Numizmatikai Társulat Kanada pénzverésének szentelte. A hét előadás szövegét tartalmazó kötet bőven szolgált érdekeségeket és alapvető információkat a kanadai pénzek iránt érdeklődőknek.

Michael J. Hodder cikke Kanada legkorábbi és éppen ezért leghomályosabb korszakának pénztörténetével foglalkozik. A kutatástörténeti összefoglaló végén katalógusban közli a „Nouvelle France” területén forgott pénzeket. Külön érdekessége a tanulmánynak, hogy a régészeti kutatások eredményeit is felhasználja a korabeli pénzforgalom körvonalazására.

Richard G. Doty cikkének témája a Birmingham melletti Boulton, Watt Company és Kanada kapcsolata. A cég, amely érmek, valamint verőtövek és pénzverő gépek készítésével és forgalmazásával foglalkozott, az írott források és a fennmaradt darabok tanúsága szerint Kanada részére is szállított.

Frank Katen és Barry Tayman előadása a Szent Lőrinc folyó torkolata közelében lévő Medelein szigeti tokenekkel ismert meg.

Kanada legkorábbi emlékérméinek készítését érdekes módon nem hadi események, vagy más hasonlóan fontos közügyek inspirálták, hanem aranylakodalmak. Warren Banker cikke két ilyen korai darab történeti háttérét világítja meg.

J. Graham Esler cikke a Bank of Montreal történetével és korai bankjegy kibocsátásaival foglalkozik. Scott Miller cikke a walesi herceg 1860. évi kanadai körútját megörökítő emlékérmek katalógusát hozza, rövid történeti áttekintéssel.

Hillel Kaslove cikke egy általában elhanyagolt témával foglalkozik: az éremminták és próbaveretek kérdésével. A katalógus a mai kanadai pénzek mintáin és próbaveretein kívül tartalmazza a korábbi kolóniák hasonló darabjait is.

Tóth Csaba

Bóna Endre: Szent-Györgyi Albert emlékezete éremképekben. Szeged, 1993. 88. old., szöveg között 44 érem képe

A kötet annak köszönheti létét, hogy 1973-ban Szent-Györgyi meglátogatta a szegedi egyetemet. Bóna Endre az éremgyűjtő orvos pedig számba vette a róla készült érmekeket. A tudósról 42 érem készült, a szerző bemutat tervezeteket is és közli a Nobel-díj képét.

Az érmek minősége, művészeti színvonala rendkívül egyenetlen, jóllehet a szerzővel egyet kell érteni abban, hogy az érmészek a tudós személyiségének más és más jegyeit helyezték előtérbe. Igen jól használható kötet, a szerző a művészekről is közöl adatokat és egy-két kivételtől eltekintve jó minőségűek a képek.

G. Héri Vera

Nyírádi Lajos – Rácz Józsefné dr.: Erdészeti vonatkozású magyar érmek és plakettek, Erdészettörténeti Közlemény. VIII Budapest, 1993. 120 old., szöveg közötti képek

A szerzőpáros hat fejezetben, hivatalos és társadalmi szervek bontásában közli az erdészetre vonatkozó érmekeket, és kitüntetéseket.

E kötetből is az világlik ki, hogy az érem milyen rugalmas, sokféle funkciót szolgálni tudó műfaj. Itt is jellemző, hogy az érmek színvonala egyenetlen. Szerzők korrekt módon írják le az érmekeket. Humán képesítésű ember lévén kissé nehezen láttam át a csoportosítás szempontjait.

Igen jó, hogy a kiadott példányszámot feltüntetik, így a gyűjtők a ritkasági fokról tudomást szerezhetnek.

G. Héri Vera

NÉVJEGY-ÉREM KIÁLLÍTÁS 1995. február 16 – március 2. OTP Bank Galéria. Bp., 1995. 55 p.

Érdekes kiállítást tekinthettek meg az érdeklődők 1995. február 16 – március 2-a között az OTP Bank Galériájában. Első ízben került sor névjegy-érmek bemutatására. A numizmatikában is új műfajnak számító alkotásokhoz katalógus is készült a Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetsége Érem Szakosztályának kiadványaként.

A színvonalas kiadású füzethez Baranyi Judit írt rövid bevezetőt, melyet angol fordításban is közöltek. Az előszó után a kiállító művészek bemutatása következik. A rövid, fényképes szakmai életrajz mellé helyezték a tárlaton látható műalkotások fekete-fehér fotóit is. 61 művész 260 érmét sorakoztatott fel. A keresését könnyíti, hogy az utolsó oldalon – mintegy „tartalomjegyzékként”, oldalszámmal is ellátva – felsorolják az alkotókat.

Művészeink szerint a névjegy-érem műfaja magyar találmány. Asszonyi Tamásnak tulajdonítják az ötletet. Mint a bevezetőben is olvasható, napjainkban a névjegynek újra fontos szerepe van a társadalmi érintkezésben. Ezt a mindennapi nyomtatványt ültetik át az éremkészítők a művészet világába. Tárgyaik egyértelműen műalkotásnak tekinthetők. Témájuk, motívumaik sokszínűek. Kezdetben saját célra készültek, majd alkalmazási körük kiterjedt. Látható egyszerű „névjegy” motívumaik sokszínűek. Kezdetben saját célra készültek, majd alkalmazási körük kiterjedt. Látható egyszerű „névjegy” motívumaik sokszínűek. Kezdetben saját célra készültek, majd alkalmazási körük kiterjedt. Látható egyszerű „névjegy” motívumaik sokszínűek.

Ami azonban biztos, valamennyi érem egyedi, belső sugárzással bír. Nem a hétköznapi kapcsolatok papírból készült névjegyét forgathatja kezében a tulajdonos, e tárgyak már anyaguknál fogva is időtállóak, a „használat” közben keletkező patina pedig az átadó-átvevő személyesebb kapcsolatára emlékeztet.

Bertók Krisztina

Társulati élet

1994/1995

1994

KRÓNIKA

Ez évi tisztújító közgyűlésünket február 3-án tartottuk a Magyar Tudományos Akadémia Nagytermében, ahol megválasztották az új vezetőséget.

Elnök: Dr. Bakos Miklós

Alelnökök: Dr. Kőhegy Mihály, Dr. Rádóczy Gyula

Főtitkár: Dr. Torbágyi Melinda

Titkár: Soós Ferenc

Számvizsgáló bizottság elnöke: Leányfalusi Károly

Számvizsgáló bizottság tagjai: Dr. Dobai Attila, Tóth János

Választmányi Tagok: Dr. Kovásznai Viktória, Dr. Makai Ágnes, Dr. Mészáros István, Dr. Nagy Ádám, Dr. Óvári

Ferenc, Dr. Redő Ferenc, Soltész Ferenc, Dr. V. Székely György, Dr. Zombori Lajos

A Numizmatikai Közlöny szerkesztője: Dr. Bíró Tiborné

A munkacsoportok vezetői: Czuppon Zoltán (középkor), Gosztonyi József (emlékérem), Dr. Pandula Attila (kitüntetés és rendjel), Bedő József (papírpénz és értékpapír)

A közgyűlésen Dr. Rádóczy Gyula Réthy Lászlóról tartott előadást halálának 80. évfordulója alkalmából.

A közgyűlés tiszteletbeli taggá választotta Dr. Fitz Jenőt, Dr. Kupa Mihályt és Vadász Györgyöt.

Választmányi üléseinket 1994. III. 2-án, V. 11-én, X. 28-án és XI. 16-án tartottuk.

Kiadvány

A Numizmatikai Közlöny 92–93. 1993–1994. évi száma májusban megjelent.

Decemberben a szegedi Móra Ferenc múzeummal közös kiadásban megjelent „A numizmatika és a társtudományok” c. kötet, ami az 1993. X. 25–26-i szegedi konferencia előadásait tartalmazza.

Kiállítás és konferencia

— I. Lipót és kora az érmeiken c. kiállítás IV. 15 – V. 15. az esztergomi Balassa Bálint Múzeumban a bécsi Münz-kabinettel és a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárával közösen, valamint a hozzákapcsolódó nemzetközi konferencia IV. 16–17-én.

A konferencián elhangzott előadások:

Helmut Jugwirth: Münzprägung von Kaiser Leopold I.

Jan Smerda: Der neuen Fund aus dem Brunner Spring-Brunnen Parnas aus dem Jahr 1696 — Historie der 80-er und 90-er Jahre des 17. Jh. auf Medaillen.

Karl Schulz: Familien-Medaillen.

Rádóczy Gyula: Erdély pénzverése I. Lipót korában.

Krasznai Krisztina: II. Rákóczi Ferenc pénzverése.

Karl Schulz: Rückeroberungsmedaillen.

Szemán Attila: Bányá- és szükségpénzek.

— X. Numizmatikai Nyári Egyetem VIII. 12-én az Éremgyűjtők Egyesületével közösen.

Előadások:

Garami Erika: Kossuth Lajos pénzkibocsátó tevékenysége az emigrációban.

Dinnyés István: Kossuth Lajos érmeiken.

Pandula Attila: Az Osztrák–Magyar Monarchia korai kitüntetései.

Helmut Jungwirth: Az osztrák késő-középkori pénzverés problémái.

Celil Ender: Az anatóliai pénzverés Bizánc és az Oszmánok közötti időszakban.

Ferenczy Mária: Kínai pénzek és hamisítványaik.

— Lebó Ferenc éremművész kamarakiállítása a Társulatban VIII. 13 – VIII. 31.

— Serlegvacsorai emlékülés Werkner Zsigmondról a Tiroli Numizmatikai Társulattal közösen X. 29-én. Előadást tartott: Heinz Tursky professzor és Dr. Gedai István. A rendezvényen részt vett a Tiroli Numizmatikai Társulat 8 tagja is.

Az év folyamán megtartottuk szokásos felolvasó üléseinket:

I. 13. Káplánné Juhász M.: Bányatisztviselők személyi érmei a XVI–XVII. századból.

II. 10. Káplánné Juhász M.: Bányatisztviselők személyi érmein látható címerek heraldikája.

III. 17. Mészáros M. J.: Állatábrázolások címereken és papírpénzekben.

V. 12. Vagyóczky K.: A bankjegypervezés grafikai és technikai problémái.

IX. 22. Petrányi Gy.: Az apolloniai és dyrrhachiumi drachmaverés relatív kronológiájáról.

X. 13. Szemán A.: Szomolnoki bányapénzeink egy csoportjáról.

XI. 17. Nagy L. G.: Az 1945–46-os infláció és a szükségpénzek.

XII. 15. Bakos M.: Római pénzverés Augusta Rauricában.

A munkacsoportok közül a Papírpénz és Értékpapír munkacsoport igen aktívan tevékenykedik a magyar értékpapír corpus összeállításán. Adatgyűjtés folyik.

Az idén tavasszal Budapesten megrendezett FIDEM-re a Társulat díjat adott ki a „Legművesebb érem” alkotójának.

Felújítottuk a Szentgáli jutalomérmet, amelyet a Társulat érdekében kifejtett munkásságért vagy anyagi támogatásért adunk ki évente 3 személy részére. Ez évben kivételesen 6 személy kapta meg, tekintettel arra, hogy évtizedek óta nem osztottunk ilyen érmet. Az érem a Társulat szeptember 29-én megtartott Rendkívüli Közgyűlésén került kiosztásra. Szentgáli jutalomérmet kaptak: Tasnádi Géza, a Társulatnak nyújtott jelentős anyagi támogatásáért, Vadász György, a Társulat érdekében végzett hosszú évtizedes szervező tevékenységéért, Abai Nemes Zoltán, aki a VIII. kerületi Önkormányzat részéről aktívan közreműködött abban, hogy a Társulati helyiséget kedvezményesen megvásárolhassuk, Kovács György Zoltán, a Komárom–Esztergom Megyei Közgyűlés elnöke az esztergomi rendezvényeinkhez nyújtott anyagi támogatásáért, Kővágó László és Földvári Gábor a Társulat anyagi támogatásáért.

A Társulat ez évben megvásárolta a Csepreghy utcai helyiséget, ahol 1910 óta vagyunk. A megvásárláshoz szükséges összeget a Magyar Nemzeti Bank támogatása, az Országos Játék Alap pályázatán elnyert támogatás és kamatmentes kölcsön, továbbá a tagok adományai (pénz és numizmatikai anyag) biztosították. A tagok által beadott érmekeket, a Társulat néhány duplum érmét, valamint a MNM Éremtára által átadott Numismatica Hungarica éremsorozatot egy jótékonyági árverésen értékesítettük, amelyet a Kővágó Aukciósház bonyolított le.

Itt szeretnénk névszerint megemlékezni és köszönetet mondani Társulatunk nevében mindazoknak a cégeknek és magánszemélyeknek, akik segítségükkel hozzájárultak a Társulat helyiségének megvásárlásához.

Pénzbeli támogatást adtak:

Magyar Nemzeti Bank
Kővágó Aukciósház
MBF Bank Rt. – Dr. Dobai Attila
Országos Játék Alap
Ács István
Dr. Bakos Miklós
Dr. Bíró Tiborné
Horváth Lajos
Dr. Kőhegyi Mihály
Lázár László

Nyirádi Lajos
Dr. Petrányi Gyula
Reinhard Flören
Dr. Rados Ferenc
Róka Kálmán
Dr. Sárkány Tamás
Szabó Pál
Szitnyai Jenő
Dr. Torbágyi Melinda
Varga Mihály

Árverési hozzájárulás:

MNM Éremtár
WIMNB
Ács István
Bedő József
Fux Kornél
Gosztonyi József
Harcos István
Király Csaba
Kőszegi Tivadar
Kővágó László

Milakovszky János
Milakovszky Jánosné
Nudelman László
Dr. Óvári Ferenc
Rónaszéki István
Simonffy Pál
Soós Ferenc
Szekszárdi Gyula
Szilágyi Mihály
Thuróczy Rezső

KÖNYVTÁR

A Társulat könyvtára idén 386 db kiadvánnyal gyarapodott, nagyjából cserekapcsolatok révén kb. 400 000,- Ft értékben. A teljes Huszár-hagyaték feldolgozásra került, benne a Huszár különgyűjtemény, ami az ő összes műveit tartalmazza.

TAGLÉTSZÁM

1994. december 31-én 370 fő. Belépett 16 fő, kilépett 3 fő. Meghalt Szárföldi Ferenc tagtársunk, emlékét kegyelettel őrizzük.

SZEMÉLYI ÁLLOMÁNY

Baloghné Ábrányi Hedvig könyvtáros, aki egyben a gazdasági ügyintéző és irodavezető is, valamint Rónaszéki István nyugdíjas személyében egy 4 órás kisegítő alkalmazott. Anyagi lehetőségeinkből sajnos csak ennyire futja, noha a könyvtár és a gazdasági ügyek intézése 2 alkalmazottat igényelne, ahogy régebben is volt.

1995
KRÓNKA

Rendes évi közgyűlésünket március 16-án tartottuk a Magyar Tudományos Akadémia Nagytermében. A közgyűlésen Kovásznai Viktória tartott előadást „Magyar éremművészet a XIX. században” címmel. Sor került a Réthy László Érem odaítélésére, amelyet ez évben Dr. Lányi Vera, az ELTE Régészeti Tanszékének docense és Dr. Torbágyi Melinda, az Éremtár fősztályvezetője kaptak tudományos munkásságuk elismeréseként. Átadásra kerültek az ez évi Szentgáli Jutalomérmek, amelyeket a Társulat tagsága Baloghné Ábrányi Hedvig, Ludwig Ferenc és Tóth József részére szavazott meg Társulatunk érdekében végzett sok éves tevékenységükért. A Közgyűlés tiszteletbeli elnökké választotta dr. Gedai István tagtársunkat, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatóját és tiszteletbeli taggá dr. Helmut Jungwirthet, a bécsi Münzkabinet igazgatóját.

Ugyancsak a közgyűlésen köszöntöttük három 60. életévét betöltött tagtársunkat, dr. Bíró Sey Katalint, dr. Gedai Istvánt és dr. Kőhegyi Mihályt, akik kiemelkedő numizmatikai munkásságukkal Társulatunk hazai és nemzetközi hírnevét gyarapították. Születésnapjuk alkalmából egy hármójuk portréját ábrázoló plakettet kaptak, Lapis András alkotását.

A Közgyűlés keretében ünnepeltük évfordulós tagtársainkat is.

50 éve tagunk: Triznya József

45 éve tagunk: Nyirádi Lajos

40 éve tagunk: Kőszegi Tivadar, Szolláth György

35 éve tagunk: Balogh Ottó, Dr. Bíró Sey Katalin, Dr. Kahler Frigyes, Dr. Mikó József, Noszkai József, Szabó

József

30 éve tagunk: Beszeda Róbert, Dr. Bódy László, Hegedűs Lajos, Hetényi Géza, Hronyecz Sándor, Muhi József, Mátraházi János, Nagy István, Németh László

25 éve tagunk: Szilágyi Mihály

Választmányi üléseinket II. 15-én, VI. 14-én, IX. 27-én és XII. 13-án tartottuk.

Kiadvány

Megjelent Pallós Lajos: A magyar értékpapír 200 éve c. színes, három nyelvű katalógus, amelyet az esztergomi kiállításra adtunk ki.

A MÉE Bács-Kiskun megyei csoportjával közösen kiadtuk Gosztonyi József összeállításában Kiss Nagy András éremkatalógusát.

Sajnos ez évben hivatalosan is ki kellett mondanunk a Társulat Évkönyvének megszűnését, amelyet anyagi okok miatt nem tudunk fenntartani. Az utolsó, 1981–1982-es összevont kötet 1991-ben jelent meg. Ez és a korábbi kötetek is kaphatóak a Társulatban.

Kiállítás és konferencia

— A magyar értékpapír 200 éve c. kiállítás V. 5 – VII. 2. az esztergomi Balassa Bálint Múzeumban a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárával közös rendezésben.

— XI. Numizmatikai Nyári Egyetem V. 19-én Székesfehérváron az Éremgyűjtők Egyesületével közösen.

Elhangzott előadások

Gedai István: Az Árpád-kori pénzverés problémái.

Farkas Edit: Az Árpád-kori pénzek szigláiról.

Helmuth Jungwirth: A középkori osztrák pénzverés érdekességei.

Pandula Attila: A Szent István Rend története az újabb kutatások tükrében.

— A milanoi Museo Archeologico Longobard éremverés c. kiállítása a tihanyi Bencés Apátsági Múzeumban V. 21 – IX. 3. a Magyar Nemzeti Múzeum kiállítás-rendezőinek segítségével.

— Münzprägung und Münzumschlag in der Völkerwanderungszeit c. nemzetközi konferencia V. 22-én Tihanyban.

Elhangzott előadások:

Kiss, A.: „in terra nummus” — Die Skizze der Handelsbeziehungen des Karpatenbeckens in der Awarenzeit im Spiegel der numismatischen und archäologischen Quellen.

Hahn, W.: Imperial oder Imitativ — zur Problematik der Unterscheidung von imitativen Tremisses des 6. Jh

Luegmeyer, A.: Die Aussage der Fundmünzevidenz zu den monetären Verhältnissen des 5–6. Jhs. im Gebiet des heutigen Österreich.

Somogyi, P.: Byzantinische Gepräge italienischer Herkunft in Awarenlanden.

Arslan, E.: Neue Informationen über die Organisation der Münzstätte der Longobard Könige.

Demo, Z.: Research into Ostrogothic Coinage: Methodology of Mints and Attributions (With an introduction to Croatian, Slovenian and Bosnian Material).

Skaare, K.: Die Münzen der Wikinger — ein Epilog der Völkerwanderungszeit.

— Kiss Nagy András kortárs éremművész kiállítása Kecskeméten a kecskeméti Hírös Napok keretében VII. 29-én.

— A numizmatika és a társtudományok c. konferencia debrecenben a Déri Múzeummal közös rendezésben X. 2–4-én.

Előadások:

X. 2. 14–18 óra

Kovács László: A kora Árpád-kori pénzűjtésről.

Karlovičs Károly: Szent István fontja és a magyar kereskedelmi mértékrendszer.

V. Székely György: Eredmények és problémák a késő középkori pénztörténet kutatásában.

Egri János: A bosarvei fellelész PHANVS REX — RESLAVA CIV feliratú pénzekről.

X. 3. 9–12 óra

Ulrich Attila: Adalékok az oroszlanos tallérok szerepének megítéléséhez a XVII. század második felének magyar pénzforgalmában.

Buza János: A magyar denár kivitele Észak-Itáliába a XVI. század közepén.

Krankovics Ilona: Az 1811-es devalváció gazdasági következményei a levéltári források alapján.

Kőhegyi Mihály: Numizmatikai adatok egy pozsonyi harmincados önéletrajzában (1847–1871).

Garami Erika: Pénztörténetek története.

Högye István: Pénzrontás, pénzrontók és ellenük hozott hatósági intézkedések Zemplénben.

X. 3. 14–16 óra

Rózsa Gábor: Az „utolsó” Jancsi bankó Szentesen, a Bökénymindszenti Ármestesítő Társulatnál (1882).

Csiffáry Gergely: A baliga használata a heves megyei iparvállalatoknál.

Nagy László G.: Az 1945–46-os infláció — a pénzek, mint elsődleges források tükrében.

X. 4. 9–12 óra

Kőhegyi Mihály – Vörös Gabriella: A madarasi temető római pénzei.

Soós Ferenc: Címerek és kamaraispánok — verde- és mesterjegyek.

Lakatos Sarolta: A Nagy Péter uralkodása előtti orosz insígniák, kitüntető jelvények, mint középkori falerák.

Rainer Pál: Egy magyar falerisztikai munka keletkezésének körülményei és valódi szerzője.

Pandula Attila: A magyar királyi Szent István Rend jelvényeinek tipológiája.

— Tiroli tallérok forgalma c. kiállítás Hall in Tirolban a MNM és a Balassa Bálint Múzeummal közösen X. 20. és konferencia X. 21. a tiroli numizmatikai társulattal közös rendezésben.

— Serlegvacsorai emlékülés néhai tiszteletbeli tagunkról, Bernhard Kochról az Osztrák Numizmatikai Társulattal közösen XI. 16-án. Emlékbeszédet mondott Helmut Jungwirth, a bécsi Münzkabinett nyugalmazott igazgatója.

Ez évben is rendszeresen megtartottuk szokásos felolvasó üléseinket.

I. 12. R. Facsády Annamária: A római kori ékszerkeretbe foglalt érmek nomináliai és korszakankénti megoszlása.

II. 16. Baranyi Anna: Az MTA Éremgyűjteménye. Az Akadémia és Akadémikusai 1845–1903.

III. 23. S. Nagy Anikó: Pesti szükségpénzek a napóleoni háborúk idejében.

IV. 20. Torbágyi Melinda: A magyarországi kelta pénzverés.

IX. 14. Kiss Attila: A Kárpátmedence kereskedelmi kapcsolatai az avarkorban a numizmatikai és régészeti források tükrében.

X. 12. Baranyi Anna: Bartók Béla az érmészetben.

XI. 9. Tóth Endre: A Szent Korona Apostol-lemezeinek keltezéséhez.

XII. 14. Bakos Miklós: Római pénzleletek a XVIII. századi Esztergomból.

A Társulat tagjai III. 27-én megtekintették a Magyar Tudományos Akadémia Éremgyűjteményét a gyűjtemény tudományos munkatársának, Baranyi Annának vezetésével.

Külföldi rendezvényeken való részvétel

A márciusban megrendezett hannoveri Német Numizmatikai Napokon Bakos Miklós, elnök képviselte Társulatunkat.

Április 28-án ünnepelte az Osztrák Numizmatikai Társulat megalakulásának 125. évfordulóját. Az ez alkalomból rendezett emlékülésen Torbágyi Melinda előadást tartott a magyarországi kelta pénzverésről. A rendezvényen Társulatunk részéről résztvettek Bakos Miklós, Baloghné Ábrányi Hedvig. Április 29-én Pozsonyban a Szlovák Numizmatikai Társulat 25 éves jubileumát ünnepelte. A rendezvényen meghívott előadóként résztvettek: Baloghné Ábrányi Hedvig, aki a Magyar Numizmatikai Társulat történetéről adott elő, Kőhegyi Mihály, aki „Numizmatikai adatok egy pozsonyi polgár visszaemlékezéseiből” címmel tartott előadást és Torbágyi Melinda „Dunántúli kelta pénzeink”-ről beszélt.

KÖNYVTÁR

A Társulat könyvtára idén 227 db kiadvánnyal gyarapodott nagyobbreszt cserekapcsolatok révén kb. 520.000 Ft értékben.

SZEMÉLYI ÁLLOMÁNY

Társulatunk egyetlen főállású alkalmazottja továbbra is Baloghné Ábrányi Hedvig, aki a Könyvtár vezetője és a gazdasági és irodavezetési feladatokat ellátója. Rónaszéki István ez évben már csak alkalmi megbízások keretében tevékenykedik nálunk, de nagyon sok feladatot elvégez társadalmi munkában. Mindkét munkatársunknak szeretném itt is kifejezésre juttatni köszönetemet kiváló munkájukért.

TAGLÉTSZÁM

1995. XII. 31-én 384 fő. Belépett 21 fő, kilépett 4 fő. Idén elhunytak Hegedűs Zoltán, Hronyecz Sándor, Szitnyai Jenő és Triznya József. Emléküket híven őrizzük.

Torbágyi Melinda

HRONYECZ SÁNDOR (1922–1995)

Mély fájdalommal tudatjuk a kedves numizmatikus társakkal, hogy drága édesapánk 1995. szeptember 24-én tragikus hirtelenséggel távozott az élők sorából és a balassagyarmati katolikus temetőben helyezték végső nyugalomra.

Talán sokan ismerték őt, hiszen 1965 óta hűséges tagja volt a Magyar Numizmatikai Társulatnak. Kamasz korától kezdve érdeklődött az érme és régi pénzek iránt, melyeknek szenvedélyes gyűjtője lett és haláláig szeretettel és hozzáértéssel művelte szenvedélyét.

Korántsem felhőtlen életét végig a határozottság, céltudatosság és tevékenység jellemezte. Őt gyermeket nevelt fel, miközben a kegyetlen sors kétszer is megölte.

Az utolsó percéig tevékeny volt, nem ismerte a lustaságot. Mindig talált magának értelmes, hasznos elfoglaltságot. Szakmája szerint géplakatos volt, de keze munkái ezermesterre vallanak. Sokféle tevékenysége között mégis érmei jelentették számára az igazi felüdülést, amelyeket bámulatra méltó módon ismert és rendszerezett.

Mély gyásszal a szívünkben búcsúzunk nagyszerű édesapánktól és búcsúzik ő is minden kedves társától, ismerőstől, barátjától.

Mindannyiunknak nagyon fogsz hiányozni. Nyugodj csendben és békében.

Hronyecz Livia

Magyar Numizmatikai Bibliográfia*

BIBLIOGRAPHIE DER UNGARISCHEN NUMISMATIK (1993–1994)

Hedvig Balogh-Ábrányi–Éva Balogh

A feldolgozott időszaki kiadványok és rövidítések jegyzéke

Napilapok, hetilapok

BéMK	Békés Megyei Hírlap
BéMN	Békés Megyei Népújság
	Délmagyarország
	Délvilág
	Dunántúli Napló
	Élet és Irodalom
ÉiTud	Élet és Tudomány
Esti Hlap	Esti Hírlap
	Esztergom és Vidéke
FejérMHlap	Fejér Megyei Hírlap
	Hajdú-Bihari Napló
	Heti Magyarország
HVG	Heti Világgazdaság
	Hírdető, Pécs
	Kelet-Magyarország
	Képes Újság
	Kisalföld
	Kurir
Magyar Hlap	Magyar Hírlap
MK	Magyar Közlöny
	Magyar Nemzet
	Napkelet, a Kelet-Magyarország hét végi melléklete
	Napló (Veszprém)
	Népszabadság
	Népszava
	Népújság (Heves)
	Népújság (Tolna)
	Petőfi Népe
Pesti Hlap	Pesti Hírlap
PMHlap	Pest Megyei Hírlap
	Pesti Riport
	Reform
	Reformátusok Lapja
Somogyi Nlap	Somogyi Néplap
ÚjDN	Új Dunántúli Napló
ÚjVDN	Új Vasárnapi Dunántúli Napló
	Új Magyarország
	Vasárnapi Hírek
Zalai Hlap	Zalai Hírlap

* Ezúton mondok köszönetet Garami Erikának a Banktörténet fejezet összeállításában, Leányfalusi Károlynak, Nagy Ádámnak és Süle Tamásnak az anyaggyűjtésben nyújtott értékes segítségükért.

Folyóiratok

A. Hazaiak

AAH	Acta Archaeologica Alba Regia
ÁllatorvKözl	Állatorvosi Közlemények Arrabona Budapest Régiségei Cumania
DMÉ	A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve Egészség
ÉL	Éremtani Lapok Az Érem Esztergom Évlapjai
FA	Folia Archaeologica Forint
HadtörtKözl	Hadtörténeti Közlemények
JPMÉ	Janus Pannonius Múzeum Évkönyve Komárom-Esztergom megyei Honismereti Füzet Levéltári Szemle
MÁL	Magyar Állatorvosok Lapja Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei
MFME	Móra Ferenc Múzeum Évkönyve Múzeumi Levelek (Szolnok) Művészet Művészettörténeti Értesítő
NK	Numizmatikai Közlöny
Soproni Szle	Soproni Szemle Századok
VMMK	Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei

B. Külföldiek

AMN	Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca Annotazione Numismatiche, Milano
BMSzM	Biuletyn Muzeum Sztuki Medalierskiej, Łódź
Geldscheinsammler	Der Geldscheinsammler, Regensburg
HBN	Hamburger Beiträge für Numismatik, Hamburg
JEEH	The Journal of European Economic History, Roma
JNG	Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte, München Medaglia, Milano The Medal, London
MÖNG	Mitteilungen der Österreichischen Numismatischen Gesellschaft, Wien
MT	Money Trend, Vaduz Muntcoerier, Apeldoorn Münzen Revue, Basel La Numismatica, Milano
NNb	Numismatisches Nachrichtenblatt, Speyer
NSbor	Numismatický Sborník, Praha
NumVij	Numismatičké Vijesti, Zagreb
NZ	Numismatische Zeitschrift, Wien Numizmaticar, Beograd The Numismatist, Colorado Springs
QTicinesiNumAntClas	Quaderni Ticinesi di Numismatica e Antichità Classiche, Lugano
PracMat	Prace i Materiały, Warszawa-Łódź
RIN	Rivista Italiana di Numismatica, Milano
SchNR	Schweizerische Numismatische Rundschau, Bern The Shekel, Tel-Aviv
SlovNum	Slovenská Numizmatika, Bratislava
TAMSJ	TAMS Journal, Lake Mary

WN
ZÖGO

Wiadomości Numizmatyczne, Warszawa
Zeitschrift der Österreichischen Gesellschaft für Ordenskunde, Wien

Egyéb rövidítések

INC	International Numismatic Commission
MÉE	Magyar Éremgyűjtők Egyesülete
MNB	Magyar Nemzeti Bank
MNT	Magyar Numizmatikai Társulat
MTA	Magyar Tudományos Akadémia
Öst.Akad.d.Wiss.	Österreichische Akademie der Wissenschaften

I. ÁLTALÁNOS MŰVEK, ÖSSZEFOGLALÁSOK, BIBLIOGRÁFIÁK

ACTES du XIe Congrès International de Numismatique organisé à l'occasion du 150e anniversaire de la Société Royale de Numismatique de Belgique. Bruxelles, 8-13 septembre 1991. Proceedings of the XIth International Numismatic Congress organized for the 150th anniversary of the Société Royale de Numismatique de Belgique. Brussels, September 8th-13th 1991. Louvain-la-Neuve. 1993, INC. 4 kötet.

ALFÖLDI Maria, R. → Die MÜNZE

[AMBRUS Béla] Ambrus Béla numizmatikai munkái. Összeállította ZOMBORI Lajos. = ÉL, 1994. 26. 3-11.

AMERICAN Journal of Numismatics. 2. New York. 1990, The American Numismatic Society. 215 p., 16 t. - rec. L.

KRASZNAI Krisztina és TORBÁGYI Melinda. = NK, 92-93. 1993-94. 133-134.

BALOGHNÉ Ábrányi Hedvig: Magyar Numizmatikai Bibliográfia 1991-1992. Bibliographie der ungarischen Numismatik (1991-92). = NK, 92-93. 1993-94. 141-164.

BEBESI K. rec. → HÁGEN József

ÉREMGYŰJTŐK Híradója. A MÉE kecskeméti csoportjának lapja. 1. évf. 1993. 1-4. sz. Kecskemét, 1993. - rec. ZOMBORI Lajos. = ÉL, 1993. 21. 25.

ÉREMTANI Lapok tartalomjegyzéke. = ÉL Melléklet, 1994. 5.

GARAMI Erika → MAGYAR

HÁGEN József - RAYMAN János - SÜLE Tamás: Pécs-Baranya numizmatikai bibliográfiája. = Pécs, 1994. 150 p. - rec. BEBESI K.: Érmek és érmék. = ÚjDN, 1994. 12. 14.

KÁLLAY István: Történeti segédtudományi alapvetés. Eine Grundlegung der historischen Hilfswissenschaften. In: A numizmatika és a társtudományok. Konferencia Szegeden 1993. október 25-26-án. Szeged. 1994, Móra Ferenc Múzeum, Magyar Numizmatikai Társulat. 11-15. p. res. 16.

KÓHEGYI Mihály munkássága. Bibliográfia. A bibliográfiát összeállította és szerkesztette PAJOR Enikő. Kecskemét. 1994, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete. 185 p.

KÓHEGYI Mihály rec. → NUMISMATICKÝ

KRASZNAI Krisztina, L. → AMERICAN

MAGYAR vonatkozású cikkek a "Coin World" újságban. Összeállította GARAMI Erika. = ÉL, 1994. 27. 27-28.

Die MÜNZE. Bild - Botschaft - Bedeutung. Festschrift für Maria R. ALFÖLDI. Szerk. Hans-Cristoph Noeske és Helmut Schubert. Frankfurt am Main, 1991. 428 p., 39 t. - rec. TORBÁGYI Melinda. = NK, 92-93. 1993-94. 134.

NUMISMATICKÝ Sborník. 18. Praha, 1989. 216 p., 12 t. - rec. KÓHEGYI Mihály. = Az Érem, 49. 1993. 2. 9.

ŐN és a pénz. A Magyar Nemzet melléklete. Benne: A pénz beszél, nem tudni pontosan mikor lett. Az öncélú arany. Krőzus lekenyerezte a jósdát. "Hazánk Európa leggazdagabb aranytermő országa. Útnak indult a vert érme. Meghalni és adót fizetni mindenütt kell". = Magyar Nemzet, 57. 1994. 42. (02.19.) melléklet 1-4.

PAJOR Enikő → KÓHEGYI Mihály

RAYMAN János → HÁGEN József

SLOVENSKA Numizmatika. 12. Bratislava, 1992. 204 p., ill. - rec. SZÉKELY, György V. = NK, 92-93. 1993-94. 137.

SÜLE Tamás → HÁGEN József

TORBÁGYI Melinda rec. → AMERICAN ; ARSLAN, Ermanno ; Die MÜNZE

ZOMBORI Lajos → AMBRUS Béla ; ÉREMGYŰJTŐK

II. ANTIK PÉNZTÖRTÉNET, BIZÁNC

ALRAM, Michael: Die Münzprägung des Kaisers Maximinus I. Thrax. Wien. 1989, Öst. Akad. d. Wiss. 103 p., 35 t. - rec.

KÓHEGYI Mihály. = AAH, 45. 1993. 366-367.

ARSLAN, Ermanno: Monetazione aurea et argentea dei Bretti. Milano. 1989, Ennerre. 173 p., 23 t. - rec. KÓHEGYI Mihály. = AAH, 45. 1993. 1-4. 361.

BAKOS Miklós → *FUNDMÜNZEN*

BÍRÓNÉ Sey Katalin: Bemerkungen zur keltischen Prägetechnik in Transdanubien. In: Festschrift für Maria R. Alföldi. Die Münze Bild - Botschaft - Bedeutung. Frankfurt am Main, 1991. p. 41-50.

BÍRÓNÉ Sey Katalin: Érmes tárla a fraknói Esterházy- kincstárból. = *Ars Dekorativa*, 12. 1992. 35-39., ill.

BÍRÓNÉ Sey Katalin → *FUNDMÜNZEN*

BÍRÓNÉ Sey Katalin rec. → DUNCAN, G. L.

BUTCHER, K[evin]: Roman provincial coins. [An introduction to the "Greek Imperials"]. London. 1989, Seaby. 138 p., ill. - rec. KŐHEGYI Mihály. = *AAH*, 45. 1993. 1-4. 367.

CALU-LORIOT, J.-P.: L'or monnayé e II. La dispersion des aurei en Gaule Romaine sous l'empire. Juan-les-Pins. 1990, ADPCA. 591 p. - rec. TORBÁGYI Melinda. = *AAH*, 45. 1993. 364-365.

DUNCAN, G. L.: Coin circulation in the Danubian and Balkan provinces of the Roman Empire AD 294-578. London. 1993, Royal Numismatic Society. 192 p. (Royal Numismatic Society Special Publication, 26.) - rec. BÍRÓNÉ Sey Katalin. = *NK*, 92-93. 1993-94. 136.

FACSÁDY Annamária, R.: Aquincumi lepenysűtő minták éremkép-előzményei. In: A numizmatika és a társtudományok. Konferencia Szegeden 1993. október 25-26-án. Szeged. 1994, Móra Ferenc Múzeum, Magyar Numizmatikai Társulat. p. 65-68., 15 ábra
Münzenbild-Vorbilder der Wasseneisen von Aquincum
res. 68

FITZ Jenő → *FUNDMÜNZEN*

Die *FUNDMÜNZEN* der römischen Zeit in Ungarn. Hrsg. von Jenő FITZ. Bearb. von Miklós Bakos, Katalin Bíró-Sey, Jenő Fitz, Vera Lányi und Melinda Torbágyi. Band 1. Komitat Fejér. Bonn-Budapest, 1990. 439 p., 8 t. - rec. REDŐ Ferenc. = *AAH*, 45. 1993. 368-369.

Die *FUNDMÜNZEN* der römischen Zeit in Ungarn. Band 2. Komitat Győr-Moson-Sopron / [összeállította] BAKOS Miklós és LÁNYI Vera. Budapest ; Bonn. 1993, Archeolingua ; Rudolf Habelt. 428 p., 13 t. 2 térkép

ISTVÁNOVITS Eszter - KULCSÁR Valéria: IV. századi éremmel keltezett sírok a Kárpát-medencei szarmata Barbaricum-ban. In: A numizmatika és a társtudományok. Konferencia Szegeden 1993. október 25-26-án. Szeged. 1994, Móra Ferenc Múzeum, Magyar Numizmatikai Társulat. p. 69-86.

JONES, John Melville: A dictionary of Ancient Greek coins. London. Seaby, 1986. 248 p., ill. - rec. KŐHEGYI Mihály. = *AAH*, 45. 1993. 361.

KŐHEGYI Mihály rec. → ALRAM, Michael ; ARSLAN, Ermanno ; BUTCHER, K[evin] ; JONES, John ; MARTINI, Rodolfo: Monetazione bronzes ; RÖMISCHE ; RITOÓK Zsigmond ; SCHMIDT-DICK, Franziska ; SYLLOGE Nummorum Graecorum Hungary Vol. 1. Part 1. ; VISMARA, Novella

KULCSÁR Valéria → ISTVÁNOVITS Eszter

LÁNYI Vera → *FUNDMÜNZEN*

MARTINI, Rodolfo: Monetazione bronzes [la] romana tardo-republicana. 1. Milano. 1988, Ennerre. 146 p., ill. Glaux, 1. rec. KŐHEGYI Mihály. = *Az Érem* 49. 1993. 1. 25.

MARTINI, Rodolfo: Monetazione provinciale romana I. Sicilia. Le emissioni tardo-repubblicane di Atratinus e le serie con ritratto di Octavianus Augustus e di Tiberius (36. a.C. - 37. d. C.) Milano. 1991, Ennerre. 181 p., ill. (Glaux, 5.) rec. TORBÁGYI Melinda. = *NK*, 92-93. 1993-94. 135.

MARTINI, Rodolfo - VISMARA, Novella: Monetazione provinciale romana II: Collezione Winsemann Falgera. Milano. 1992, Ennerre. 6 kötet. - rec. TORBÁGYI Melinda. = *NK*, 92-93. 1993-94. 135.

MARTINI, Rodolfo: Monetazione provinciale romana III: Bibliografia generale (fino al 1991). Indici bibliografici 1-2. Milano. 1992, Ennerre. 628 p. - rec. TORBÁGYI Melinda. = *NK*, 92-93. 1993-94. 135.

ÓVÁRI Ferenc: III. Gordianus és Philippus antoninianus leletei a számok tükrében. = *Az Érem*, 49. 1993. 2. 3-9.
The finds of Gordianus III. and Philippus antoniniani in the light of numbers

ÓVÁRI Ferenc: III. Gordianus korai antiochiai antoninianusairól. = *Az Érem*, 50. 1994. 2. 1-7., ill.
Antoniniani of Antiochia from the time of Gordianus III.

ÓVÁRI Ferenc: PHILIPPUS császárok antiochiai és római veretű antoninianusainak stílusjegyeiről. (Kr. u. 244-49.). = *Az Érem*, 50. 1994. 1. 1-6., ill.

About the style marks of antoniniani of emperors Philippus minted at Antiochia and Rome (244-49)

PETRÁNYI Gyula: Dyrrhachiumi borját szoptató tehén típusú drachma egykorú hibrid utánzatának több példánya. = *NK*, 92-93. 1993-94. 109-111., ill.

Mehrere Stücke einer zeitgenössischen hybriden Nachahmung der Drachme vom Typ Kalb tränkende Kuh aus Dyrrhachium

REDŐ Ferenc: Inno Regina's mint: Antiochia. In: Actes du XIe Congrès International de Numismatique. Bruxelles, 8-13 septembre 1991. Vol. 2. Louvain-la neuve, 1993. p. 321- 326.

REDŐ Ferenc rec. → *FUNDMÜNZEN*

RITOÓK Zsigmond: A magyar ókortudomány bibliográfiája 1951- 1975. Bibliographie der ungarischen Altertumswissenschaft 1951-1975. Budapest. 1986, Akadémiai Kiadó 971 p. - rec. KŐHEGYI Mihály. = *AAH*, 45. 1993. 351.

RÓMAI kori pénzerméket foglaltak le Rábafüzesnél. = *ÚjDN*, 1994. (05.17.) (24 óra a nagyvilágban)

RÖMISCHE Inschriften. Ausgewählt, übersetzt kommentiert und mit einer Einführung in die lateinische Epigraphik heraus-

- gegeben von Leonhard SCHUMACHER. Stuttgart. 1988, Reclam. 330 p., ill. - rec. KŐHEGYI Mihály. = Az Érem, 50. 1994. 2. 38.
- SCHMIDT-DICK, Franziska: Die Fundmünzen der römischen Zeit in Österreich. Abteilung II/3 Kärnten. Wien. 1989, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. 431 p., 39 t. - rec. KŐHEGYI Mihály. = AAH, 45. 1993. 367.
- SCHUMACHER, Leonhard → *RÖMISCHE*
- SOMOGYI Péter: Vorbericht über die Bearbeitung byzantinischer Fundmünzen der Awarenzeit aus dem Karpatenbecken. Die Münzen der Heraclischen Dynastie. In: A numizmatika és a társtudományok. Konferencia Szegeden 1993. október 25-26-án. Szeged. 1994, Móra Ferenc Múzeum, Magyar Numizmatikai Társulat. p. 87-103.
- Előzetes jelentés az avar kori bizánci éremleletek feldolgozásáról. A Heraclius dinasztia érmei res. 101.
- SYLLOGE Nummorum Graecorum Hungary. Vol. 1. Hispania-Sicilia. Part 1. Hispania-Apulia. Ed. TORBÁGYI Melinda. Milano. Ennerre, 1992. 128 p., 47 t. - rec. = Comptes Rendus, 39. 1992. 12. ; KŐHEGYI Mihály. = Az Érem, 50. 1994. 2. 7.
- SYLLOGE Nummorum Graecorum Hungary. Vol. 1. Hispania-Sicilia. Part 2. Calabria-Bruttium. Ed. TORBÁGYI Melinda. Milano. 1992, Ennerre. 134 p., 48 t. - rec. = Comptes Rendus, 40. 1993. 14.
- SYLLOGE Nummorum Graecorum Hungary. Vol. 1. Hispania-Sicilia. Part 3. Sicilia. Ed. TORBÁGYI Melinda. Milano. Ennerre, 1993. - rec. = Comptes Rendus, 40. 1993. 15. ; International Numismatic Newsletter, 22. 1993. 12.
- SYLLOGE Nummorum Graecorum Hungary. Ed. TORBÁGYI Melinda. Vol. 2. Part 1. Moesia Superior. Milano. Ennerre, 1993. - rec. = International Numismatic Newsletter, 22. 1993. 12.
- SZABÓ Miklós: Régészet és numizmatika: a kelta pénzverés időrendje. In: A numizmatika és a társtudományok. Konferencia Szegeden 1993. október 25-26-án. Szeged. 1994, Móra Ferenc Múzeum, Magyar Numizmatikai Társulat. p. 55-60.
- THOMPSON, Margaret: Alexander's drachm mints II: Lampsacus and Abydos. New York. 1991, The American Numismatic Society. 74 p., 34 t. (Numismatic Studies, 19.) - rec. TORBÁGYI Melinda. = NK, 92-93. 1993-94. 134.
- TORBÁGYI Melinda: Római éremleletek Magyarországon. Megjegyzések az FMRU munkálataihoz. In: A numizmatika és a társtudományok. Konferencia Szegeden 1993. október 25-26-án. Szeged. 1994, Móra Ferenc Múzeum, Magyar Numizmatikai Társulat. p. 61-64.
- Bemerkungen zu den FMRU-Arbeiten res. 64.
- TORBÁGYI Melinda: Umlauf der Münzen von Apollonia und Dyrrhachium im Karpatenbecken. In: Actes du XIe Congrès International de Numismatique. Vol. 1. Louvain-la-Neuve, 1993. p. 119-122.
- TORBÁGYI Melinda → *FUNDMÜNZEN* ; *SYLLOGE*
- TORBÁGYI Melinda rec. → MARTINI, Rodolfo ; THOMPSON, Margaret ; TURNER, P. J.
- TURNER, P. J.: Roman coins from India. London. 1989, Royal Numismatic Society. 152 p., 8 t. - rec. TORBÁGYI Melinda. = AAH, 44. 1992. 2-4. 448.
- VISMARA, Novella: Monetazione arcaica della Lycia. 1-2. Milano. 1989, Ennerre. 2 kötet. - rec. KŐHEGYI Mihály. = AAH, 45. 1993. 1-4. 361. ; Az Érem, 49. 1993. 2. 25.
- VISMARA, Novella → MARTINI, Rodolfo

III. MAGYAR PÉNZTÖRTÉNET

- [1,2,5,10,20 Ft] A Magyar Nemzeti Bank 8/1994. (MK.126.) MNB hirdetménye az alumíniumból készült 1 forintos, a sárgaréz 2 forintos, a kupronikkel 5 és 20 forintos, valamint az alubronz 10 forintos érmék bevonásáról. = MK, 1994. 126. 4383.
- [200 Ft] A Magyar Nemzeti Bank 2/1994. (MK. 44.) MNB hirdetménye új 200 forintos ezüstérmék kibocsátásáról. = MK, 1994. 44. 1552.
- BÁCSKAI Tamás → *ÚJ FORGALMI SOR*
- BÓDY László → *ÚJ FORGALMI SOR*
- BUZA János: A XVII. századi limitációs törvénycikkek monetáris háttere. Der monetäre Hintergrund der Gesetzartikel über Preislimitationen aus dem XVII. Jahrhundert. = VIII. Kézművesipartörténeti Szimpózium. Veszprém, 1992. november 9-11. Szerk. Nagybakay Péter. Veszprém, 1993. 9-18 p.
- BUZA János: Die Rolle der Dreipöcker im Geldumlauf Ungarns im XVII. Jahrhundert. (Die Rehabilitation eines polnischen Wechselgeldes). In: Actes du XIe Congrès International de Numismatique. Brussels, September 8th- 13th 1991. Vol. 3. Louvain-La-Neuve, 1993. p. 61-66.
- BUZA János: Zoloták a török kori pénzforgalomban. Identifikációs kísérletek a gazdaságtörténet és a numizmatika köréből. In: A numizmatika és a társtudományok. Konferencia Szegeden 1993. október 25-26-án. Szeged. 1994, Móra Ferenc Múzeum, Magyar Numizmatikai Társulat. p. 17-23., ill.
- BUZA János: "Luigini 1689". Francia váltópénz hamisítványai a magyarországi pénzforgalomban. "Les Luigini 1689" Les monnaies divisionnaires francaises falsifiées en circulation en Hongrie. = NK, 92-93. 1993-94. 68-73.
- res. 73.

- BUZA János: "Ungerlein 1678". A magyar dénár kitiltása Nürnberg pénzforgalmából. = Századok, 1988. 664-673. - rec.
KÖHEGYI Mihály. = Az Érem, 49. 1993. 2. 38.
- CHLAPOVIČ, Gejza: K problému razby drobných mincí v Kremnici. = SlovNum, 13. 1994. 71-74.
Zum Problem der Prägung der Kleinmünzen in Kremnica
res. 73-74.
- CSONKARÉTI Károly: Régi magyar fémpénzek. = Petőfi Népe, 48. 1993. 169. (07. 22.) ill.
DEÁK holnap debütál. Megújul az ezüstforint. = Népszabadság, 52. 1994. 98. (04.28.) 1., ill.
- DÓCZY László → ÚJ FORGALMI SOR
- ENDER, Celil: Az akcse helyzete a XVI. sz. második felében és viszonya a magyar "pénzhez". = ÉL, 1993. 22. 3-8.
Az EGYKRAJCÁROSTÓL a Kossuth-százforintosig. = Magyar Nemzet, 56. 1993. 56. (03.08.) 8.
- FAZAKAS Gábor: Ismét az 1849-es hatkrajcárosokról. = Az Érem, 49. 1993. 2. 15-24., ill.
Once-again on the 1849 six kreutzer
- FELDTANZER, Oskar: Joseph II. und die donauschwäbische Ansiedlung. Linz a/Donau. 1990, Denkmayer. 502. p. - rec.
KÖHEGYI Mihály = Az Érem, 49. 1993. 1. 48.
- FERENCZ Gábor → ÚJ FORGALMI SOR
- GARAMI Erika: Introduction of the crown (korona) system in the Austro-Hungarian Monarchy (Sándor Wekerle's plan). = SlovNum, 13. 1994. 27-33.
Plán Sándora Wekerlého na zavedenie korunovej meny
res. 33.
- GARAMI Erika → MAGYARORSZÁG
- GEDAI István: Adalék a XX. századi próbaveretekhez. = FolHist, 17. 1992. 1993. 97-106.
- GEDAI István: Akarsz mesélni pénzeket gyűjteni? Szekszárd. 1994, Babits. 26 p., ill.
- GEDAI István: The denars of Louis the Child in a gravefind of Hungary. = QTicinesiNumAntClas, 22. 1993. 273-277.
- GEDAI István: The effect of the Byzantine gold coins on the Hungarian coinage. = In: Actes du XIe Congres International de Numismatique. Brussels, September 8th-13th 1991. Vol. 3. Louvain-La-Neuve, 1993. p. 191-194., ill.
- GEDAI István: Magyar uralkodók pénzeinken. Budapest. 1991, Zrínyi. 201 p., 14 t. - rec. SZÉKELY György, V. = NK, 92-93. 1993-94. 137.
- GEDAI István: Művészet a pénzverésben. = Új Művészet, 5. 1994. 3. 57-59., ill.
- GEDAI István: Ninth century Byzantine coins in the tenth century Hungarian finds. In: Indian Numismatics History, Art and Culture. Essays in honour of Dr. Parmeshwari Lal Gupta. Delhi. [1993], Indian Numismatic Society. p. 209-213.
- GEDAI István → JUHÁSZ Ferenc ; ROSDY Tamás ; ÚJ FORGALMI SOR
- GOLLNISCH, Gerd-Dieter: Münzgeschichte der Tschechoslowakei: 1. Abschnitt: Münzen der österreichisch-ungarischen Monarchie, die in Tschechoslowakei gesetzliche Zahlungsmittel waren. = Money Trend, 25. 1993. 12. 4-5.
- GYÖRFFY György → KOVÁCS László: Fegyverek
HIVATALOSAN másolt pénzek. Jegybanki engedély csokipapírhoz. = Népszabadság, 52. 1994. 149. (06.28.) 27.
- HOCHSTRASSER, Gerhard → PÁVÓ Elemér
- HORVÁTH István: Az esztergomi pénzverde helyének kutatásáról. = Az Érem, 49. 1993. 1. 1-13., ill.
The place of the Esztergom mint in the Árpadian Age
- JUHÁSZ Ferenc: Amiről a pénz beszél. Magyar tallér Bagdadban. = A Hírlap, 1994. (08.13.)
- JUHÁSZ Ferenc: Mitől pénz a pénz? Beszélgetés GEDAI Istvánnal. = Fejér m. Hlap, 94. 08. 27. 10., ill. ; Új Néplap, 1994. (08.19.)
- JUHÁSZ Ferenc: Verseny magyar sikerrel. Károly Róbert veretett először aranydukátot 1325 körül. = Napkelet, 1994. (08.13.)
- JUNGWIRTH, Helmut: Adalékok III. Ferdinánd magyarországi pénzveréséhez. = NK, 92-93. 1993-94. 61-66.
- KÁDÁR István: Párducból krokodil. [Az ÉH 148, CNH 224. sz. denár éremképéről]. = ÉL, 1993. 21. 16., ill. Ld. még ZOMBORI Lajos: Egy zoológus...
- KÁLDOS István: Ki lehet a másik király? (Ismételten az első magyar rézpénzekről.) = Az Érem, 50. 1994. 2. 8-11., ill.
Who may be the other king?
- KOCH, Bernard: Zum Problem der ungarischen Nachprägungen von wiener Pfennigen. = MÖNG, 33. 1993. 2. 21-25.
- KOVÁCS László: Fegyverek és pénzek. In.: A honfoglalásról sok szemmel. Főszerkesztő GYÖRFFY György. Szerkesztő: Kovács László. Budapest, 1994. 1-23 p.
- KOVÁCS László: A kora Árpád-kori magyar pénzverésről. Érmetani és régészeti tanulmányok a Kárpát-medence Szent István és II. Béla uralkodása közötti időszakának (1000-1141) érméiről. Doktori értekezés kézírata. Budapest, 1994. 214 p., 82 táblázat
- KOVÁCS László: A kora Árpád-kori magyar pénzverésről. Érmetani és régészeti tanulmányok a Kárpát-medence Szent István és II. Béla uralkodása közötti időszakának (1000-1141) érméiről. Doktori értekezés melléklete. Budapest, 1994. 23 p.
- KOVÁCS László: A kora Árpád-kori magyar pénzverésről. Érmetani és régészeti tanulmányok a Kárpát-medence Szent István és II. Béla uralkodása közötti időszakának (1000-1141) érméiről. Doktori értekezés tézisei. Budapest, 1994. 19 p.
- KOVÁCS László: Megjegyzések a kora Árpád-kori numizmatika és régészet kapcsolataihoz. In: A numizmatika és a társtudó

- mányok. Konferencia Szegeden 1993. október 25-26-án. Szeged. 1994, Móra Ferenc Múzeum, Magyar Numizmatikai Társulat. p. 103-112.
- Die Beziehung der Archäologie und Numismatik der Árpád- Zeit res. 113
- KOVÁCS László: Über den Schatz von Nagyharsány und den Lanzen-Denar Stephans I. = AAH, 46. 1994. 363-380., ill.
- KOVÁCS László: Waffenwechsel vom Säbel zum Schwert. Zur Datierung der ungarischen Gräber des 10.-11. Jahrhunderts mit zweischneidigem Schwert. = FascArchHist, 7. 1993. 45-60. ill.
- KŐHEGYI Mihály: Az 1892-es valutarendezés pénzügyi és gazdasági előzményei. In: A numizmatika és a társtudományok. Konferencia Szegeden 1993. október 25-26-án. Szeged. 1994, Móra Ferenc Múzeum, Magyar Numizmatikai Társulat. p. 43-49.
- Finanzielle und wirtschaftliche Vorgeschichte der Valutenregelung von 1892
res. 50
- KŐHEGYI Mihály: Finanzielle und wirtschaftliche Vorgeschichte der Währungsregelung von 1892. = SlovNum, 13. 1992. 19-26.
- Príspevok poznaniu udalostí predchádzajúcich zavedenie menového systému 1892
res. 26.
- KŐHEGYI Mihály: Két körmöcbányai vésnök: Mayer Elek és Josef Reisner. = Az Érem, 49. 1993. 2. 37-38.
- Two die-sinkers from Körmöcbánya: Elek Mayer and Josef Reisner
- KŐHEGYI Mihály: Numismatische Aufzeichnungen mit ungarischem Bezug in der Manuskriptensammlung der Belgischen Königlichen Bibliothek. = In: Actes du XIe Congres International de Numismatique. Brussels, September 8th-13th 1991. Vol. 3. Louvain-La-Neuve, 1993. p. 71-73.
- KŐHEGYI Mihály: Parlamenti vita a 10 és 20 koronások feliratáról. = Az Érem, 50. 1994. 2. 14-16.
- Parliamentary debate on the legend of the 10 and 20 crowns
- KŐHEGYI Mihály: Pénztörténeti adatok Kecskemét város köröztvényeiben I. Ferenc pénzkibocsátásának negyedik és ötödik periódusához (1813-1818). Finanzhistorische Angaben aus den Rundschreiben der Stadt Kecskemét in der vierten und fünften Periode der Geldemission Franz'I. (1813-1818). = NK, 92-93. 1993-94. 75-81.
res. 81.
- KŐHEGYI Mihály: Váltópénzhiány 1938-ban. = Az Érem, 50. 1994. 1. 10-14.
- Shortage of small change in 1938
- KŐHEGYI Mihály: Az udvari kamara utasítása a közép- és délmagyarországi inspektoroknak (1689). = Múzeumi Levelek, 1992. 69-70. p. 45-52.
- KŐHEGYI Mihály rec. → FELDTANZER, Oskar
- LEÁNYFALUSI Károly: A FORINT-FILLÉR érmék vésnökei. = Az Érem, 50. 1994. 1. 33-35.
- The die-sinkers of the forint-fillér coins
- LEÁNYFALUSI Károly: Az MNB pengő- és forintkibocsátásai és felelőseik (1938-1990). = ÉL, 1993. 17. 24.
- LEÁNYFALUSI Károly → POLGÁR Gyula
- LEÁNYFALUSI Károly - NAGY Ádám: Magyarország fém- és papírpénzei. A forint pénzrendszer 1987-1991. Kecskemét. 1992, MEE Bács-Kiskun megyei Szervezete. - rec. ZOMBORI Lajos. = ÉL, 1993. 21. 23.
- MAGYARORSZÁG forint fizetőeszközei. Forint legal tenders in Hungary. Forint, das gesetzliche Zahlungsmittel in Ungarn. Les instruments monétaires de la Hongrie. [összeállította GARAMI Erika]. Budapest. 1990, Magyar Nemzeti Bank. Pótlapok 1995-ig. [96 p.], ill.
- MOLLAY Károly: Az 1528. évi bordézsmajegyzék. = SoprSzele, 46. 1992. 1. 63-69.
- MOLLAY Károly: Az 1529. évi gabonadézsma-jegyzék. = SoprSzele, 46. 1992. 3. 265-270.
- MOLLAY Károly: Az 1530. évi soproni adójegyzék. = SoprSzele, 47. 1993. 1. 30-41.
- PATS Regina: A dénártól a pengőig. = IPM, 1993. 10. 124-128, ill.
- PÁVÓ Elemér: Török pénzek a hódoltság kori Magyarországon. - rec. HOCHSTRASSER, Gerhardt. = BSNR, 1986-1991. 1992. 315-316.
- PÉNZEK, emlékek, ereklyék. = Pest megyei Hlap, 94. (03.14.) 4., ill.
- PÉTERI György: Reserve and vehicle currencies in the financial structures of Hungary, 1924-1931. = JEEH, 22. 1993. 2. 339-346.
- PÉTER Vladimir → ÚJ FORGALMI SOR
- POLGÁR Gyula: Magyar éremkatalógus 1867-1968. III. közlemény. = ÉL, 1993. 17. 9-14. ; Forint 1946-1968. IV. közlemény. = uo, 1993. 18. 14-18. ; Befejező közlemény. = uo, 1993. 19. 11-15. Ld. még LEÁNYFALUSI Károly: Néhány megjegyzés Polgár Gyula közleményeihez. = ÉL, 1993. 17. 15.
- ROSDY Tamás: Pogányságból a keresztény királyságba. GEDAI István a történelmi tényekről. = Magyar Nemzet, 94. (08. 19.) 11.
- SALTZER Ernő: Kiegészítés Huszár Lajos Münzkatalog Ungarn című könyvéhez. = ÉL, 1994. 28. 25.
- SÁRA János: A Habsburg uralkodók kora és pénzverése Magyarországon 1526-1918. Budapest. 1993, Magyar Éremgyűjtők Egyesülete. - rec. = GN, 28. 1993. 153. 46. ; Numizmatika a történelem összefüggéseiben. = Reformátusok Lapja, 38. 1993. 33. (08.15.) 4.
- SEJBAL, Jirí: Ungarische Münzen im Geldumlauf in Mähren. Magyar pénzek a morva pénzforgalomban. = NK, 92-93. 1993-94. 41-45
res. 45.

- SIMON Gy. Ferenc: Lándzsa a király kezében. A legelső magyar pénz. = Képes Újság, 35. 1994. 31. (07.30) 15., ill.
- SOÓS Ferenc: János király 1527-es nagyszebeni aranyforintjának címei (CNH.II.325.). = Az Érem, 49. 1993. 2. 26-29, ill.
- The coat-of-arms of the Nagyszeben gold florin.
- SOÓS Ferenc: Kammerer [!] Ulrik címere Zsigmond király pénzein. = Az Érem, 50. 1994. 2. 12-13., ill.
- The coat-of-arms of Ulrik Kammerer on the coins of King Sigismund
- SZÉKELY György, V.: 14. századi pénzverés Székesfehérvárott. = Az Érem, 49. 1993. 2. 10-14.
- Minting in Székesfehérvár in the 14th century
- SZÉKELY György, V.: Az ezüstpénzverés helye és szerepe a későközépkori magyar pénzügyrendszerben és pénzforgalomban.
- The role and place of the silver coinage of the Hungarian monetary system and money circulation in the late Middle Ages. = NK, 92-93. 1993-94. 48-50.
- res. 50.
- SZÉKELY György, V.: Megjegyzések a késő Árpád-kori érmeleletek keltezéséhez. A numizmatika és a társtudományok. Konferencia Szegeden 1993. október 25-26-án. Szeged. 1994, Móra Ferenc Múzeum, Magyar Numizmatikai Társulat. p. 115-124.
- SZÉKELY György, V.: Niederländische Münzen in ungarischen Funden. In: Actes du XIe Congrès International de Numismatique. Brussels, September 8th-13th 1991. Vol. 3. Louvain-La-Neuve, 1993. p. 39-45., ill.
- SZÉKELY György, V. rec. → GEDAI István
- SZEMÁN Attila: A selmecbányai rézpolturák (ún. "vörös polturák") ellenjegyeiről. = Az Érem, 49. 1993. 2. 30-36., ill. ;
- II. rész. uo. 50. 1994. 1. 19-27., ill.
- The countermarks of the copper polturæ issued in Selmecbánya (Part 1-2)
- TÍZFORINTOS felszabadulási emlék. = KÁPÉ, 2. 1994. 33. (08.18.) 13., ill.
- TRENCAN, Ludovít: Mena v Cesko-Slovensku v rokoch 1918 a 1919. = SlovNum, 13. 1994. 61-70. Ld. még CHLAPOVIC, Gejza
- Währung der Tschechoslowakei in den Jahren 1918 und 1919
- res. 70.
- [ÚJ FORGALMI SOR] A 200 forintos nyomában. Lehúzza a zsebet, de a gyűjtő nem bánja meg. Beszélgetés Gerebenics Imrével, az MNB osztályvezetőjével. = Magyar Nemzet, 66. 1993. 61. (03.13.) 11., ill.
- [ÚJ FORGALMI SOR] APRÓK egytől kétszázig. = Petőfi Népe, 1992. (12.15.) 4., ill.
- [ÚJ FORGALMI SOR] BÁCSKAI Tamás: Rendszerváltás - pénzváltás? Róbert Károly forintja jó emléket hagyott. = ÚjDN, 1993. (04.07.) 11.
- [ÚJ FORGALMI SOR] "BÉLÁS sirató". = Délmagyarország, 83. 1993. 132. (06.09.) 6.
- [ÚJ FORGALMI SOR] BÓDY László: A pénzverésnek nincsen szaga. = Népszabadság, 51. 1993. 101. (05. 03.) 12.
- [ÚJ FORGALMI SOR] BÚCSÚ a fillérektől. Zalaegerszegen bemutatták az új érmeket. = Népszabadság, 91. 1993. (03.23.) 5., ill.
- [ÚJ FORGALMI SOR] DÓCZY László: Kettő-húszba kerül egy forint. Hétfőtől: forgalomban az új pénzürmék. Riport dr. Bódy Lászlóval. = Új Magyarország, 3. 1993. 72. (03.27.) 7.
- [ÚJ FORGALMI SOR] FERENCZ Gábor: Királyságban könnyebb a pénzügykezelés. Beszélgetés az új forintürmék kibocsátásáról Dr. Bódy Lászlóval. = Népszabadság, 51. 1993. 137. (06.15.) 13.
- [ÚJ FORGALMI SOR] FORGALOMBAN az új kétszáz forintos. = ÚjDN, 1994. (04.30.) 5.
- [ÚJ FORGALMI SOR] FORINT, vagy aprópénz. = Délmagyarország, 83. 1993. 169. (07.22.) 4.
- [ÚJ FORGALMI SOR] GÁBOR Emil: Deák Ferenc az új 200 forinton. = Pesti Riport, 1994. (07. 29.)
- [ÚJ FORGALMI SOR] GEDAI István: A Magyar Köztársaság új forintjai. = ÉL, 1993. 17. 18-20
- [ÚJ FORGALMI SOR] GEDAI István: Új pénzeink új motívumai. = Éltud, 1993. 8. (02.19.) 227-228.
- [ÚJ FORGALMI SOR] A HVG is ... Szerkesztőségi észrevétel egy vita kapcsán. = ÉL, 1993. 17. 17. Ld. még GEDAI István: A Magyar Köztársaság új forintjai
- [ÚJ FORGALMI SOR] IGY készül a forint. [Felvétel a Pénzüverőből]. = Petőfi Népe, 1993. (01.07.) 12.
- [ÚJ FORGALMI SOR] ISMERJE meg a pénzt! Tájékoztató az új 1,2,5,10,20, 50 és 100 forintos ürmék kibocsátásáról. Kiadja a Magyar Nemzeti Bank. Budapest, 1993. 4 p., ill.
- [ÚJ FORGALMI SOR] JÖVŐRE befejeződik a forintcsere. = Népszabadság, 52. 1994. 83. (04.11.) 7.
- [ÚJ FORGALMI SOR] KICSI a forintos, de drága. Mától új ürmék. = Délmagyarország, 83. 1993. 73. (03.29.) 3., ill.
- [ÚJ FORGALMI SOR] MÁROK Tamás: A pénz is verve jó. = Reggeli Délvilág, 1993. 156. (07.07.) 7.
- [ÚJ FORGALMI SOR] PÉNZBÚCSÚZTATÓ és -köszöntő. = OTP Magazin, 1993. 1. 5., ill.
- [ÚJ FORGALMI SOR] PÉNZVERŐK - teljes kapacitás. = Népszabadság, 51. 1993. 137. (06.15.) 1.
- [ÚJ FORGALMI SOR] PÉTER Vladimír: Forintsirató. = HVG, 1992. (12.12.) 72-73.
- [ÚJ FORGALMI SOR] ÚJ fémpénzek egy hét múlva. = Délmagyarország, 83. 1993. 68. (03.23.) 3.
- [ÚJ FORGALMI SOR] VADAS József: Pályázat: sok hűhó majdnem semmiért. = Kritika, 1993. 7. 19-20., ill.
- [ÚJ FORGALMI SOR] VÁLTOZIK az ezüst kétszáz. = Népszabadság, 51. 1993. 294. (12.17.) 1., ill.
- [ÚJ FORGALMI SOR] VERZÁR Péter: "Érdemesebb volt új ürmeket alkotni" = Napi Világgazdaság, 1993. (03.24.) 3.
- [ÚJ FORGALMI SOR] VUICS Tibor: Összetéveszthető pénzürmék. = Népszabadság, 91. 1993. (06.29.) 10.
- VÁLTÓPÉNZEK. = ÉL, 1994. 28. 25., ill.

VADAS József → *ÚJ FORGALMI SOR*

VÁMOSI László: Kálmán király törvénye 1099. = *ÉL*, 1993. 21. 21.

VÁZSONYI kontra frankhamisítás. = *ÉT* 19. 1994. (05.13.) 593.

VERZÁR Péter → *ÚJ FORGALMI SOR*

VUICS Tibor → *ÚJ FORGALMI SOR*

[WASS Sámuel] MENCZEL János: Kossuth fegyvervásárlója. Egy majdnem elfeledett világutazó. = *ÚjDN*, 1994. (01.20.)

ZOMBORI Lajos: Egy zoológus észrevétele: sárkány. = *ÉL*, 1993. 21. 17. Ld. még KÁDÁR István: Párducból...

ZOMBORI Lajos: Öntött konvenciók húszkrajcárosok. = *Az Érem*, 50. 1994. 1. 7-9.

Cast conventional 20 kr. coins

ZOMBORI Lajos: "Régi pénzverde". [A nagybányai magyar pénzverde ábrázolása Ziffer Sándor olajfestményén]. = *ÉL*, 1993. 19. 18-19., ill.

ZOMBORI Lajos rec. → LEÁNYFALUSI Károly

ZORIČÁK, Peter: Kremnická mincovna v dobe pred zavedením korunovej meny 1851-1892. = *SlovNum*, 13. 1994. 15-18.

Die Münzstätte Kremnica in der Zeit vor der Einführung der Kronenwährung.

res. 18.

IV. ERDÉLY

KŐHEGYI Mihály: Apor Péter Metamorphosisának pénztörténeti vonatkozásai. = *ÉL*, 1993. 20. 23-24.

KRANKOVICS Ilona: Dukátok, tallérok, csegelemek Erdélyből. = *Hajdú-Bihari Napló*, 1993. (05.22.)

PAP, Francisc: Aspecte ale circulatiei monetare in Transilvania intre anii 1571-1691. *AMN*, 26-30. 1989-1993. 2. Istorie. 65-82.

Aspekte des Münzumschlufs in Siebenbürgen zwischen den Jahren 1571-1691.

res. 82-83.

PAP Ferenc: Münzfunde und Münzumschlag in Siebenbürgen unter Matthias I. Corvinus. = *NZ*, 102. 1994. 177-186.

PAP Ferenc: Pénzforgalom a XIV.-XV. századi Erdélyben. Éremléletek tanúsága. La circulation monétaire en Transylvanie 14e-15e siècles. = *NK*, 92-93. 1993-94. 51-59

res. 58-59

V. KÜLFÖLDI PÉNZTÖRTÉNET

ALÁSZÁLLT a karbovanyec. = *Csongrád m. Hlap*, 51. 1994. 241. (10.14.) 16.

ARANYESŐ. [500 ezer aranydinár veretése]. = *Csongrád m. Hlap*, 51. 1994. 171. (07.23.) 12.

AUSZTRIA és a pénzmosás. = *Petőfi Népe*, 1993. (11.08.) 12.

BELORUSSZIA is kilép a rubelövezetből. = *Esti Hlap*, 38. 1993. 32. (02.08.) 6

BEVEZETTÉK a litast Litvániában. = *Napi Világgazdaság*, 1993. (06.26.) 13.

CHRISTMANN, Thomas: Das Bemühen von Kaiser und Reich um die Vereinheitlichung des Münzwesens. Berlin, 1988.

194 p. - rec. KŐHEGYI Mihály. = *Az Érem*, 50. 1994. 1. 14.

CSEH korona csak valutáért. = *Napi Világgazdaság*, 1993. (03. 08.) 3.

ENDER, Celil: A Mentese és Karasi Beylikég három kiadatlan verete. = *ÉL*, 1994. 27. 13-18., ill.

GRÚZIA is szakított a rubellel. = *Heti Kis Újság*, 3. 1993. 35. (08.27.) 8.

GRÚZIA küzd a rubelhiány ellen. [Grúzia pénzkuponokat vezet be]. = *Napi Világgazdaság*, 93. (03.24.) 7.

HÍRHALOM. Hongkong pénzeiről eltűnik II. Erzsébet képmása. = *Heti Magyarország*, 30. 1993. 49. (12.03.) 23.

JUNGWIRTH, Helmut: Die historische und geldpolitische Entwicklung und das österreichische Geldwesen des 15. Jahrhunderts. = *NK*, 92-93. 1993-94. 39.

Történeti és pénzpolitikai fejlődés és az osztrák pénzviszonyok a XV. században
res. 38-39.

JUGOSZLÁV infláció. = *Délmagyarország*, 83. 1993. 23. (01.28.) 16.

KAGYLÓPÉNZBŐL nyakravaló. = *KÁPÉ*, 2. 1994. 36. (09.08.) 14., ill.

KÁLDOS G. István: RAGUSA városállam pénzei. = *Az Érem*, 49. 1993. 1. 13-21., ill.

The coins of the city-state Ragusa

KIDOBOTT érmék. [Az új hongkongi pénzérmeiket ki kell vonni a forgalomból] = *Délmagyarország*, 84. 1994. 223. (09.23.) 20. ; *Petőfi Népe*, 49. 1994. 229. (09.29) ; *ÚjDN*, 1994. (09.27.)

KILENC nullát törölnek a dinárról. Ezerszáz méteres nyugdíj. = *Délmagyarország*, 83. 1993. 305. (12.31.) 24.

KŐHEGYI Mihály rec. → CHRISTMANN, Thomas : OLDING, Manfred

KRUGERRAND-érmék. Aranyüzlet. = *HVG*, 1993. (08.13.) 33., ill.

LEÁNYFALUSI Károly: Az egykori Szovjetunió államainak új pénzei. = *ÉL*, 1994. 24. 17-18.

MATIC, Branko: Új alakban ragyog a régi dukát. = *ÉL*, 1994. 26. 15.

NAGY László, J.: Adalékok a kereskedelem és pénzgazdálkodás történetéhez Észak-Afrikában a 16-18. században. In: A

numizmatika és a társtudományok. Konferencia Szegeden 1993. október 25-26-án. Szeged. 1994, Móra Ferenc Múzeum, Magyar Numizmatikai Társulat. p. 24-27.

Beiträge zu der Geschichte des Handels und der Geldwirtschaft in Nordafrika im 16-18. Jahrhundert res. 27.

NULLÁTLAN dinár. = HVG, 1994. (01.08.) 17.

OLDING, Manfred: Die Münzen Friedrich des Grossen. Katalog der preussischen Münzen von 1740-1786. Osnabrück. 1987. 303 p. - rec. KÖHEGYI Mihály. = Az Érem, 49. 1993. 2. 36.

OROSZ pénzcseré. = Délmagyarország, 83. 1993. 172. (07.26.) 2.

PÉNZCSERE Lengyelországban. = Délmagyarország, 84. 1994. (10.12.) 20. ; Új Magyarország, 1994. (10.12.) 9.

PETRÁNYI Gyula: Ottoman coinage in Cyprus. = The Numismatic Report, 22-25. 1991-1994. 13-17.

RAYMAN János: Verdejel nélküli 1 pfenniges! = ÉL, 1993. 17. 15.

ROSSZ emlékü névválasztás az új horvát pénznek. [Kuna lesz az új pénz neve]. = Napi Világgazdaság, 1993. (07.31.) 2.

SOLTÉSZ Ferenc: Verdejegyek a szovjet-orosz forgalmi pénzekben a 90-es évek elején. = ÉL, 1994. 28. 18-19.

SZILÁGYI Mihály: Ak akce. Mongol ve ilhani sikkeleri. = ÉL, 1994. 23. 22.

SZLOVÁK búcsú a tizesektől. Mától érvénytelenek a közös pénzek. = Népszabadság, 51. 1993. 137. (06.15.) 8., ill.

A TÖRÖK harácsolás ezüstpénze. = KÁPÉ, 1994. 42. (10.20.) 21.

ÚJ érmék és bankjegyek Hongkongban. = Petőfi Népe, 1993. (10.26.) 6.

ÚJ országok - új pénzek. [Lettország, Észtország, Szlovénia, Bosznia-Hercegovina]. = Heti Magyarország, 30. 1993. 31. (07.30.) 23.

VÁLIK a korona is. Nálunk is kivonják. = Délmagyarország, 83. 1993. 21. (01.26.) 4.

WEISENSTEIN, Karl: Die Kipper- und Wipperzeit im Kurfürstentum Trier. Hrsgg. von Gerd Martin FORNECK und Konrad SCHNEIDER. Koblenz. 1991. Forneck. 176 p., ill. (Veröffentlichungen der Gesellschaft für Historische Hilfswissenschaften, 1.). - rec. BUZA János. = NK, 92-93. 1993-94. 137-138.

A VILÁG valutái. = Napi Világgazdaság, 1993. 01. 29. 15.

ZOMBORI Lajos: A múlt hírei. A Hazánk című napilap hasábjai 1894 tavaszán. = ÉL, 1994. 26. 25-28.

VI. PAPIRPÉNZ

a. Magyar

[10 és 20 Ft-os bankjegyek] Bankjegyek becserélése. = Petőfi Népe, 1993. (02.13.) 1.

[10 és 20 Ft-os bankjegyek] Bankócsere szeptemberig. = Délmagyarország, 83. 1993. 37. (02.13.) 1.

[1.000,- Ft] A Magyar Nemzeti Bank 6/1993. (MK.161.) MNB hirdetménye az 1000 forintos címletű bankjegyek köztársasági címmel történő kibocsátásáról. = MK, 1993. 161. 9972.

[10.000,- Ft] KÉSZÜL a tízezres bankjegy. = Magyar Nemzet, 57. 1994. 178. (08.01.) 1,4. ÖSSZEMENNEK az új bankjegyek. Csak 1995-ben bocsátják ki a tízezrest. = Népszabadság, 51. 1993. 260. (11.08.) 1. TÍZEZERFORINTOS a láthatáron. [Interjú Bódy Lászlóval] = Új Magyarország, 3. 1993. 69. (03. 24.) 1. TÍEZRES - Szent Istvánnal. = Délmagyarország, 83. 1993. 280. (12.01) ; ÚJ uralkodónk Szent István. = Mai Nap, 93. (04.14.) 24. ; Magyar Nemzet, 56. 1993. 74. (03.30) 1,9. ; ISTVÁN, a tízezres. 1995-től új papírpénzek. = Új Magyarország, 3. 1993. 85. (04.13.) 4. ÚJ bankók 1996-tól. Egységes méret, más külalak. = Magyar Nemzet, 57. 1994. 5. (01.07.) 1,9.

ADÓJEGY-VÁLTOZATOK. [Összeállította] JUHÁSZ László és LOPATOVSZKI Csaba. = Az Érem, 49. 1993. 1. 26. [Helyesbítés-Correction] = Az Érem, 49. 1993. 2. 40.

Correction to the table of the "Adójegy" variations published in the previous issue

A BANKJEGY csak engedéllyel lehet reklámeszköz. Képviselő az ötezresen. = Délmagyarország, 84. 1994. 113. (05.16.) 3.

BANKJEGYEK cseréje. 1993. szeptember 30-áig lehet becserélni a forgalomból kivont 10 és 20 forintos bankjegyeket. = Petőfi Népe, 1993. (02.13.) 1.

BANKJEGYTÖRTÉNET: a pénz beszél... Id. Kupa Mihály magyar pénzjegytárának ürügyén. = Népszabadság, 1993. (12. 17.) 19.

BÁTYAI Jenő: Sajnálom a bankókat. = Délvilág, 83. 1993. 98. (04.28.) 7., ill.

CZÁJA Máttyás: Nyílt levél Stoffán Györgyhöz. [Nem ő a 20-Ft-os modellje] = Új Ember, 49. 1993. 29. (07.18.) 9.

EGYMÁSSAL feleselő rölapok. Az 1848-49. évi szabadságharc papírnymtatványai. = ÚjDN, 1994. (03.15.) 10., ill

ELEK Miklós: A III. Hadtest Katonai Szervező Csoportja bélyegzőváltozata. = ÉL, 1993. 21. 20., ill.

ELEK Miklós: Két átfestett 5 koronás. = ÉL, 1993. 20. 22., ill.

ELEK Miklós: Szentesi felülbélyegzés 5 koronás pénztárjegyén. = ÉL, 1993. 22. 19., ill.

FERENCZ Gábor: Új bankjegyeink is lesznek. = Népszabadság, 50. 1993. 140. (06.18.) 5., ill.

GARAMI Erika rec. → KUPA Mihály

GEDAI István: Ungarn. Auf ungarischen Banknoten abgebildete Personen, Gemälde, Statuen, Gebäude. 1. Teil = Der Geldschein Sammler, 8. 1994. 3. 10-13., ill. ; 2. Teil. = uo. 8. 1994. 5. 38-42.

HÉJJAS Pál: Kecskeméti szükségpénz-kibocsátási terve 1849-ben. = ÉL, 1993. 17. 3-5.

HOCHSTRASSER, Gerhardt: Ungarn - 1000 Jahre Geschichte in Münzen und Medaillen. = ÉL, 1993. 22. 24-26. Eredeti cikk megjelent: BSNR, 80-85. 1986-91. Bukarest, 1992.

- ISMERJE meg forint bankjegyeinket. Kiadja a Magyar Nemzeti Bank. Budapest, 1993. 8 p., ill.
- JUHÁSZ László → *ADÓJEGY-VÁLTOZATOK*
- KILENCVENMILLIÓ fontos bankjegy. [A pénzjegynyomdáról]. = Új Magyarország, 93. (01.28.) 13., ill.
- KISS Z. Géza: Ormánsági bankóhistóriák. = ÚjDN, 1993. (12. 29.) 11., ill.
- [KOSSUTH bankók] PÉNZEK, emlékek, ereklyék. = Pest megyei Hlap, 1994. (03.14.)
- KOSSUTH és Jenny Lind. Képek és emlékek a szabadság földjéről. = Új Magyarország, 3. 1993. 61. (03.13.) 19., ill.
- KOSSUTH Lajos kifizette. A szabadságharc papírpénzei. = KÁPÉ, 2. 1994. 27. 15., ill.
- KŐHEGYI Mihály: Az 500 forintos bankó bevonása 1812-ben. = Az Érem, 49. 1993. 1. 22-24.
- The withdrawal of the 500 Gulden banknote in 1812
- KUPA Mihály: Corpus Notarum Pecuniarum Hungariae. Magyar Egyetemes Pénzjegytár. Budapest, 1993, Informatika Történeti Múzeum Alapítvány. 2 kötet. - rec. GARAMI Erika. = Forint, 44. 1994. 1-2. 27. Ld. még: *BANKJEGYTÖRTÉNET*
- KUPA Mihály - KUPA Mihály Tamás: Az értékpapír és a papírpénz fogalma és fajaik. = ÉL, 1993. 21. 3-13.
- LEÁNYFALUSI Károly: Bankjegyeink betűjelzései 1946-tól 1992-ig. = ÉL, 1993. 19. 20-21.
- LOPATOVSZKI Csaba: Nyomdahiba vagy változat? = Az Érem, 50. 1994. 2. 17-18., ill.
- Printing error or variation?
- LOPATOVSZKI Csaba → *ADÓJEGY-VÁLTOZATOK*
- MAGYAR bankó több nyelven. Könnyebbég volna a nemzetiségeknek és a turistáknak. = Népszabadság, 51. 1993. 161 (07.13.) 15., ill.
- NAGY Ádám: Kossuth-bankók beszolgáltatása Simándon 1849 augusztusában. = NK, 92-93. 1993-94. 111-121.
- Abgabe der Kossuth-Banknoten im Jahr 1849
- NAGY László, G. rec. → RÁDÓCZY Gyula
- PAPÍRGYÁRAT vett a Pénzjegynyomda. = HVG, 1994. (01.22.) 16.
- A PÉNZJEGYNYOMDA Rt. alaptőkét emel. = HVG, 1993. (10.16.) 17.
- RÁDÓCZY Gyula: A "Magyar papírpénzek 1848-1992" című könyvvel kapcsolatos megjegyzéseim. = Az Érem, 50. 1994. 1. 30-32.
- My observations on the book Hungarian paper money 1848- 1992
- RÁDÓCZY Gyula: Der ungarische Banknotenerlaß der österreich- ungarischen Bank nach dem Krieg. = SlovNum, 13. 1994. 35- 37., ill.
- Povoynové madarské korunové rakúsko-uhorskej banky res. 37.
- RÁDÓCZY Gyula - TASNÁDI Géza: Magyar papírpénzek 1848-1992. Bp. 1992. - rec. = MÖNG, 33. 1993. 4. 76. ; Népszabadság, 51. 1993. 137. (06.15.) 13. ; rec. NAGY László, G. = NK, 92-93. 1993-94. 138-139. ; Petőfi Népe melléklet, 1993. 08.10. 7. Ld. még RÁDÓCZY Gyula: A "Magyar...
- RAYMAN János: A dinár és perper bankjegyek budapesti felülbélyegzése. = ÉL, 1993. 19. 16-17.
- RAYMAN János: Történetek a fehérpénzről. = ÉL, 1993. 17. 25- 26.
- SCHÄFFER Erzsébet: A rézmetsző álmái. Füle Mihály, a 46-os 100 és 20 forintos bankjegy metszője. = Nők Lapja, 1993. 27. 21., ill.
- SUSTEK, Zbysek: Czechoslovak adhesive on the Austro- Hungarian banknotes and methodical basis for study of their forgeries. = SlovNum, 13. 1994. 39-60.
- Falzfikátya ceskoslovenskych bankovkovych kolkov z roku 1919 a metodické přístupy kich rozoznávání res. 60.
- TASNÁDI Géza → RÁDÓCZY Gyula
- TRENČAN, Ludovít: Maliar Július Bencúr a numizmatika. = Numizmatika, 1991. 8. 14-15.
- VAGYÓCZKY Károly: A művészet szerepe a bankjegyek és az értékpapírok készítésében. A komputer megjelenése a grafikai tervezésben és formakészítésben. In: A numizmatika és a társtudományok. Konferencia Szegeden 1993. október 25-26-án. Szeged. 1994, Móra Ferenc Múzeum, Magyar Numizmatikai Társulat. p. 51-53.
- b. Külföldi
- [500 000 000 milliós dináros] Hatvan deka kenyeret ér. A hét pénze. = Délmagyarország, 83. 1993. 230. (10.02.) 7., ill.
- BANKJEGYBŐL készült brikett Dublinban. = Délmagyarország, 83. 1993. 34. (02.10) 2.
- BANKÓCSERE. [A szlovák ezerkoronások cseréje]. = Petőfi Népe, 1993. (11.12.) 1.
- EGYMILLIÓ dináros bankjegy. = Délmagyarország, 83. 1993. 30. (02.05.) 20.
- FARKAS József György: Az ötezresen Masaryk arcú lesz. Itt az új cseh korona-sor. = Népszabadság, 1993. (09.28.) 8.
- HÁROM nullát törölni kell. [Kis-Jugoszláviában forgalomba kerül az 500 milliós bankjegy után az egymiliárdos]. = Petőfi Népe, 1993. (09.04.) 1.
- HA rongyos a valuta. = Délmagyarország, 84. 1994. 196. (08.23.) 5.
- JUGOSZLÁVIÁBAN fogytán a bankjegypapír. = Délmagyarország, 83. 1993. 55. (03.06.) Melléklet
- KORONABÉLYEGZÉS. = Délmagyarország, 83. 1993. 6. (01.08.) 2.
- NAGY Ádám: A beszélő banknóta. = ÉL, 1993. 21. 21.

- ÖTMILLIÓ dináros bankjegyet hoztak forgalomba ... Jugoszláviában. = Délvilág, 50. 1993. 265. (11.13.) 12.
- PÉNZBŐSÉG és nyomor. A topdicseri pénznyomda elkezdte ontani az egymiliárd dináros bankjegyeket. = HVG, 1993. (10.02.) 69.
- RAYMAN János: Új horvát kunás. Zrinyi és Frangepán. = ÚjDN, 1994. (09.01.) 9., ill.
- SZÁZEZER dináros. = Délmagyarország, 83. 1993. 82. (04.08.) 20.
- A SZLOVÁK ezerkoronások váratlan és gyors cseréje. = Délvilág, 50. 1993. 264. (11.12.) 8.
- TÍZEZER dináros Jugoszláviában. = Délmagyarország, 83. 1993. 3. (01.05.) 2.
- ÚJ 500 koronások. = Délmagyarország, 83. 1993. 267. (11.16.) 1.
- ÚJ bankjegy Bulgáriában. [2000 levás]. = Magyar Hlap, 27. 1994. 301. (12.23.) 12.
- ÚJ tízfontos bankjegyet bocsátott ki ... a brit központi bank. = Délvilág, 50. 1993. 270. (11.10.) 12.
- A WASHINGTONI honatya kemény dollárt akar. = Petőfi Népe, 49. 1994. 20. (01.25.) 10., ill.

VII. ÉRTÉKPAPÍROK, PÉNZHELYETTESÍTŐK

- ARANYKORONA-JEGY.= Szegedi Extra, 5. 1994. 42. (10.19.) 3.
- ÉRTÉKPAPÍROK - letéti jegy és pénztárjegy III. - az OTP Bank Rt. bármelyik fiókjában vásárolhatók és beválthatók. = Éltud, 49. 1994. 36. (09.09.) 1132., ill.
- FOGYNAK a Tallér-jegyek. = Petőfi Népe, 48. 1993. 134. (06.11.) 3.
- HOMOLA, Andrej: Penazna známka bratislavského konzumného spolku. = Numizmatika, 1991. 8. 16-20., ill.
- MÉSZÁROS Sándorné: Vásárláshoz: OTP forintkártya. = Bankó, 2. 1994. 4. 1.

VIII. SZÜKSÉGPÉNZ

- HOMOLA, A. : Skalické a komarnanské núdzovky z rokov 1848- 1849. = Numizmatika, 1990. 7. 7-14.
- LEÁNYFALUSI Károly: A Duna-Tiszaközi mezőgazdasági kamara javaslata a polgármesternek szükségpénz kibocsátására. = ÉL, 1993. 22. 22.
- RAYMAN János: Adatok a szibériai hadifogolypénzekhez (Krasznaja Rjecska). = Az Érem, 50. 1994. 1. 15-18.
- RAYMAN János: Adatok Mohács 1945-ös szükségpénz kiadásához. = JPMÉ, 38. 1993. 151-162., ill.
- Angaben zur Emission des Notgeldes im Jahre 1945 in Mohács
- RAYMAN János: Ismeretlen pécsi papír szükségpénzek. = ÉL, 1993. 20. 17-21., ill.
- RAYMAN János: A kenyérmezői hadifogolytábor pénzei. = Esztergom és vidéke, 1994. 31-32. (08.11.)
- RAYMAN János: Pécsi szükségpénzekről élcelődik a Grimasz. = ÉL, 1994. 26. 24., ill.
- VOSTAL, Ludek: Background for necessity notes in Austria- Hungary in 1914 - 1923 years. = SlovNum, 13. 1994. 75-78.
- Pozadie vydávania núdzových poukázok v Rakúsko-Uhorsku v rokoch 1914-1923.
- res. 78.

IX. BANKTÖRTÉNET

- ÁLMOSDI P.: Szövetkezeti pénzüintézetek tegnap és ma. = Bank & Tőzsde, 7. (03.05.) 3.
- BAKÓ Ede: Ha lúd, legyen kövér: epizódok eladósodásunk történetéből: 1956 és ami utána jött. = Tőzsde Kurír, 3. 1992. 40. (10.01.) 10.
- BANKTÖRTÉNETI konferencia Budapesten. = Új Magyarország, 2. 1992. 207. (09.02.) 7.
- BOTOS János: A bankközi megállapodások rendszere 1908-48 között. = Kereskedelmi Szle, 36. 1995. 4. 41-47.
- BOTOS János: Az első magyar bank útja megalakulásától államosításáig. = Valóság, 35. 1992. 1. 34-43.
- BOTOS János: A magyarországi pénzüintézetek együttműködésének formái és keretei. Budapest. 1994, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 251 p. (A magyarországi pénzüintézetek formái és keretei). - rec. GARAMI Erika. = Forint, 45. 1995. 4. 16.
- BOTOS János: A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank története. Budapest. 1991, Láng Kiadó. 150 p., ill. - rec. GARAMI Erika. = NK, 92-93. 1993-94. 139.
- BOTOS János: A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank útja a megalakulástól államosításáig. = KH Magazin, 1991. dec. Különszám. 13-20.
- COTELLY J.: A magyar aranytartalék a második világháború viharában. = Valóság, 35. 1992. 11. 82-97.
- FÁBRI Ervin: 70 éves a Magyar Nemzeti Bank. = Forint, 44. 1994. 3. 7.
- FÁBRI Ervin: A 70 éves MNB közgyűlése. = Bankszle, 38. 1994. 4. 1-21.
- FEJÉR László: Az első hazai pénzüintézetek. = Éltud, 48. 1993. 35. 104-105.
- FERBER Katalin - NAGY Krisztina: A Budapest Giro és Pénztáregylet Rt. 1893-1948. Budapest. 1990, GIRO Elsámolás-forgalmi Rt. - rec. GARAMI Erika. = NK, 92-93. 1993-94. 139-140.
- GARAMI Erika rec. → BOTOS János: A magyarországi... ; FERBER Katalin ; A MAGYAR ; NATIONAL
- GÁBOR Emil: A Magyar Egyetemes Pénztárjegy megjelenése. = Pesti Hlap, 3. 1994. 118. 21-22.
- GÁBOSSY E.: Magyar börzertörténet. - Népszabadság, 48. 1990. 144. 15.

- GUNST Péter: M.A. Rotschild, a bankalapító. Budapest. 1992, Akadémiai Kiadó. 274 p.
- HÁROMSZÁZ éves az "Idős Hölg". = Népszabadság, 52. 1994. 155.
- HUSZTI Ernő: Reformkori törekvések a hazai bankrendszer és hitelügy megteremtésére. = KH Magazin, 1991. december
Különszám. 7-12.
- KARCZAG L.: A Monarchia utolsó találkozása: pénzügyi támogatás Bécsből. = Magyar Nemzet, 57. 1994. 5. 8.
- KÁRÁSZ Artúr: 80 év a föld körül. Budapest - Párizs. (1990) Bethlen Gábor Könyvkiadó - Irodalmi Újság. 267 p.
- KIS magyar hitelsztori. A becsapott uzsorások esete. = KÁPÉ, 1994. 51-52. (12.22.) 39.
- KÖVÉR György: Abszolutizmusból alkotmányosságba: az Osztrák-Magyar Bank és a Plener-féle banktörvény. = KözgazdSzle, 39. 1992. febr. 146-158.
- KÖVÉR György: The first heyday of Pest City. = Hungarian Economy, 21. 1993. 2. 6-7.
- KÖVÉR György → Báró ULLMANN
- KRAUSZ Simon: A pénzember. Budapest. 1991, Kossuth Könyvkiadó.
- LENGYEL György: Vállalkozók, bankárok, kereskedők. A magyar gazdasági elit a 19. században és a 20. század első felében. Budapest.
- A MAGYAR Nemzeti Bank története. 1. Az Osztrák Nemzeti Banktól a Magyar Nemzeti Bankig 1916-1924. Főszerkesztő TALLÓS György. Budapest. 1993, Közgazdasági és Jogi Kiadó. 593 p. - rec. GARAMI Erika. = ÉL, 1994. 28. 22.
- MERÉNYI Miklós: A bankreform öt éve. Egy lépés előny. = Népszabadság, 49. 1993. 05. 24. 11.
- NAGY Krisztina → FERBER Katalin
- NATIONAL Bank of Hungary. 70 years of existence (1924- 1994). Budapest. 1994, Information Department of the National Bank of Hungary. 71 p. - rec. GARAMI Erika. = Forint, 45. 1995. 1. 17.
- Az OMB-tól az MNB-ig. = Népszabadság, 52. 1994. 239. mell. 25.
- PATS Regina: A budapesti Állami Pénzverő története a második világháborúig. = Pénzügyi Szle, 37. 1993. 4. 297-305.
- SEBESTYÉN K.: Az olcsó hitel titka: Földhitelintézet. = Figyelő, 35, 1991. 48. (11.28) 1., 23.
- SEBŐK Éva: Az első magyar pénzügyintézet a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület. = Kereskedelmi Szle, 35. 1994. 3. 53-57.
- SEBŐK Éva: A Magyar Bank és Kereskedelmi Rt. (Angol-Magyar Bank Rt) története az első világháború előtti években. = Kereskedelmi Szle, 35. 1994. 7. 41-48.
- SEBŐK Éva: A Magyar Leszámloló és Pénzváltó Bank Rt. az első világháború előtti években. = Kereskedelmi Szle, 35. 1994. 9-10. 73-80.
- SEBŐK Éva: A magyarországi földhitelintézetek az első világháború előtti években. = Kereskedelmi Szle, 34. 1993. 9-10. 63-66.
- SEBŐK Éva: A Magyar Országos Központi Takarékpénztár működése 1911-13-ban. = Kereskedelmi Szle, 35. 1994. 11. 44-47.
- SEBŐK Éva: A magyar pénzügyintézetek szerepe a gazdaság fejlődésében az első világháború előtti években. = Kereskedelmi Szle, 33. 1992. 12. 43-45.
- SEBŐK Éva: A pénzügyintézetek fejlődésének néhány jellegzetessége az első világháború előtti években. = Kereskedelmi Szle, 34. 1993. 2. 45-49.
- SEBŐK Éva: A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank tevékenysége az első világháborúig. = Kereskedelmi Szle, 35. 1994. 4. 46-52.
- SÜMEGI György: Bankár, műgyűjtő és műértő: száz éve született Oltványi Imre. = Magyar Nemzet, 56. 1993. 42. 11.
- TALLÓS György: Co-operation with the EABH. Együttműködés az Európai Banktörténeti Társasággal. = BankLetter, 4. 1994. 1. (03.08.)
- TALLÓS György: Az első elnök. = Forint, 43. 1993. 2-3. 23-26.
- TALLÓS György: Fejezetek a Magyar Általános Hitelbank történetéből. 1867-1948. (A Magyar Hitelbank Rt megbízásából a bank dolgozói számára) Budapest. 1991, MHB RT Marketing Főosztály. 152 p., 8 melléklet. - rec. GARAMI Erika. = NK, 92-93. 1993-94. 139.
- TALLÓS György: A Magyar Általános Hitelbank háborús kárai. = Valóság, 1992. 1. 44-48.
- TALLÓS György: Az MNB első elnökéről, születésének évfordulóján. = Bankszle, 36. 1992. 8. 60-63.
- TALLÓS György: Részletek a Magyar Általános Hitelbank történetéből. = Kereskedelmi Szle, 34. 1993. 5. 45-53. ; 7. 47-54. ; 9-10. 56-62. ; 11. 33-40. ; 12. 51-58.
- TALLÓS György: A történelem a bankélet tanítómestere. = TőzsdeKurir, 2. 1991. 31. 7.
- THOMA L.: Csődök és csúcsok a pénzpiacon, anno... : banktörténet és könyvművészet. = Magyar Nemzet, 55. 1992. 124. 8.
- Báró ULLMANN György naplójegyzetei. Debrecen, 1945. február 27. - április 1. Bevezetőt írta és a szöveget gondozta KÖVÉR György. = Valóság, 1993. 7. 61-87.

X. ÉREMMŰVÉSZET

- IX. Országos Érembiennále. Kiállítási katalógus. Sopron, 1993. 95 p., ill.
- ALMÁSI Tibor → LEBŐ Ferenc
- ANTALL József emlékérem. Buza Barna alkotása. = Magyar Nemzet, 56. 1993. 294. (12.17.) 5. ; Új Ember, 49. 1993. 52. (12.26.) 4.

- ATTILA-emlékérem a Magyarok népvándorlása és honfoglalása érmekben sorozat első darabja. = Magyar Fórum, 5. 1993. 33. (08.19.) 10., ill.
- BALOGHNÉ Ábrányi Hedvig → FRÓNA Zsigmond
- BÁTMONOSTOR fennállásának 800. évfordulójára vert emlékérem. Falugyűlés Bátmonostoron. = Petőfi Népe, 49. 1994. 58. 3., ill.
- BERZY Péter: Tájékoztató a MÉE XXIII. Vándorgyűlés Kaposvári Csoport éremről. = ÉL, 1993. 18. 31.
- BÓNA Endre: Művészet és orvostörténet. = Egészség, 105. 1993. 3-6. 20-21., ill.
- BÓNA Endre: SZENT-GYÖRGYI Albert emlékezete érmeképekben. The memory of Albert Szent-Györgyi on medals. Szeged. 1993. Orvostudományi Egyetem. 88 p., ill.
- [BOZÓ Gyula]II. Erzsébet angol királynőt és Fülöp herceget ábrázoló emlékérmek. Látogatás az Akadémián. = Magyar Nemzet, 56. 1993. 104. (05.06.) 5., ill.
- BOZÓ Gyula éremterve - Főegyházmezei zsinat, Esztergom. = Új Ember, 50. 1994. 28. (07.10.) 1., ill.
- BOZÓ Gyula Fatimai érme. In: Seregély István: Engesztelésre hív... = Új Ember, 50. 1994. 25. (06.19.) 8., ill.
- [BOZÓ Gyula] Köszöntő a 80. születésnapon. Bozó Gyula életmű-kiállítása. = Délmagyarország, 83. 1993. 56. (03. 08.) 16.
- Le CALLOC'H, Bernard: Nouvelles médailles consacrées á Alexandre Csoma de Körös. = The Medal, 22. 1993. 63.
- [CÍMERÉREM] A Tisza partján verték a somogyi címerérmet. = Somogyi Hlap, 1994. (01.08.) ill.
- CSERI Lajos: Einstein medal. = The Numismatist, 106. 1993. 3. 340.
- CHIKÁN Bálint: Érmek Szentendréről. = Új Művészet, 5. 1994. 3. 60-62., ill.
- CHIKÁN Bálint: Medals from Szentendre. = The Medal, 1994. 25. 83-91., ill.
- DINNYÉS István: Érmekatalógus. [Kossuth Lajos az érmészetben]. In: "...Leborulok a nemzet nagysága előtt". A Kossuth hagyaték. Budapest. 1994. Magyar Nemzeti Múzeum. p. 463-488., ill.
- DÖRY, Ludwig - KUBINSKY, Mihály: Die Eisenbahn auf Medaille in Mitteleuropa von den Anfängen bis 1945. Frankfurt am Main, 1985. 192 p., ill. - rec. FIALA, Anton. = SlovNum, 13. 1994. 218.
- EGRES Jenő: A névadó képmásai a hatvani Schweitzer Kórházban. = OH, 135. 1994. 18. 980-982., ill.
- EHREND, Helfried: Eligius auf Münzen, Medaillen, Marken und Plaketten. Speyer. 1993. Numismatische Gesellschaft. - rec. RAYMAN János. = ÉL, 1993. 22. 23.
- EMLÉKPLAKETT a siklósi kórház 100 éves jubileumi ünnepségére. = ÚjDN, 1994. (07.26.) (Városaink)
- EMLÉKPLAKETTEKET adott át a Keresztény - Zsidó Társaság. Kiemelkedő érdemek a közös munkában. = Reformátusok Lapja, 38. 1994. (11.13.) 4.
- "ESZTERGOMI Bazilika tűzkára 1993. szeptember 5-én". Arany ezüst, bronz emlékérmeket adományozott a bíboros. = Esztergom és Vidéke, 1994. 27-28. (06.14.) 6.
- ÉVFORDULÓS érem Kiskunfélegyháza újratervezésének 250. évfordulója alkalmából Lapis András tervezésében. = Petőfi Népe, 48. 1993. 150. (06.30.) 5., ill. ; 190. (08.16.) 12.
- EZÜSTÉREM az aranycsapatról. Emlékérmet adott ki a szegedi Adler és Társa Kft. az évszázad mérkőzésének 40. évfordulójára. Lapis András alkotása. = Reggeli Délvilág, 1993. 284. (12.06.) 7., ill.
- A FESZTY-körkép érmeken. A szegedi Adler és Társa KFT kiadásában megjelenő éremsorozat bevezető ismertetése.
- FIALA, Anton → DÖRY, Ludwig
- FIDEM'94. XXIV. Kongresszus és Nemzetközi Éremművészeti Kiállítás. Katalógus. Összeállította és szerkesztette L. KOVÁSZNAI Viktória. Budapest. 1994. Magyar Nemzeti Galéria. 317 p., ill.
- FLERKÓ Béla emlékérem. Jubileumi ülés a POTE-n. Flerkó Béla akadémikust köszöntötték. = ÚjDN, 1994. (07.02.) 3.
- FRÓNA Zsigmond: [A mezőtúri numizmatikai emlékekről]. = Mezőtúr és vidéke, 1991. július. - rec. BALOGHNÉ Ábrányi Hedvig = ÉL, 1993. 21. 24.
- GÁL Zoltán: 110 éves a bajai szakmunkásképzés. [A jubileumra kibocsátott emlékérem fotója.] = Petőfi Népe, 1993. (04. 16.) 4., ill.
- GÁL Zoltán: Falugyűlés Bátmonostoron. Bátmonostor emlékérem. = Petőfi Népe, 1993. (03.10.) 3., ill.
- GOSZTONYI József: Attila a magyar éremművészetben. = ÉL, 1993. 20. 11-14., ill.
- GOSZTONYI József: Balassi Bálint a magyar éremművészetben. = ÉL, 1994. 28. 14-15.
- GOSZTONYI József: Borsos Miklós érmei. = Az Érem, 49. 1993. 2. 41-42.
- The medals of Miklós Borsos (Final part)
- GOSZTONYI József: Erkel Ferenc a magyar éremművészetben. = ÉL, 1993. 19. 3-10.
- GOSZTONYI József: Kiss Nagy András éremművészete. I. rész. = Az Érem, 50. 1994. 2. 39-48., ill.
- The medal art of András Kiss Nagy (Part I.)
- GOSZTONYI József: Magyar szabadkőművesek emlékérmeken. A magyar szabadkőművesség történetének vázlata. = ÉL, 1994. 24. 3-22., ill.
- GOSZTONYI József: Munkácsy Mihály a magyar éremművészetben. = ÉL, 1994. 26. 17-21.
- GOSZTONYI József: Száz éve született Tóth Gyula szobrász és éremművész. = ÉL, 1993. 21. 14-15.
- GOSZTONYI József: Szőnyi István a magyar éremművészetben. = ÉL, 1994. 23. 8-11.
- GOSZTONYI József: A Wiener testvérek híres épületeket ábrázoló érmei. = ÉL, 1993. 18. 19-23.
- GOSZTONYI József - MÉSZÁROS István: Magyar és magyar vonatkozású érmek mesterei. Budapest. MÉE, 1990. 264 p. - rec. JUNGWIRTH, Helmut. = MÖNG, 33. 1993. 240.
- HÁGEN József: St. Eligius érmeken. = ÚjDN, 4. 1993. (11.24.) 7.

- HÉRI Vera, G.: Kossuth alakja az érmészetben. In: "...Leborulok a nemzet nagysága előtt". A Kossuth hagyaték. Budapest. 1994, Magyar Nemzeti Múzeum. p. 456- 461., ill.
- HETÉNYI Géza emlékérem. Kalmár Márton munkája. = Délmagyarország, 84. 1994. 100. (04.30.) 15.
- H. J. [Helmuth Jungwirth] rec. → A MONARCHIA
- HORTHY-emlékérem. Érmek és kitűzők. = Esti Hlap, 38. 1993. 199. (08.27.) 7. Magyar Fórum, 5. 1993. 33. (08.19.) 10., ill. ; Gervai András: A kormányzó visszatér. = Magyar Hlap, 26. 1993. 177. (07.31.) 4. ; Pesti Hlap, 2. 1993. 208. (09.04.) 4., ill.
- HUSZÁR Lajos: Attila a numizmatikában. 1. rész. = ÉL, 1994. 27. 3-12, ill. 2. rész. = ÉL, 1994. 28. 3-13., ill. Eredeti kiadvány Attila dans la numismatique címmel megjelent Budapesten a Magyar Numizmatikai Társulat kiadásában 1947-ben.
- JUNGWIRTH, Helmut rec. → GOSZTONYI J.-MÉSZÁROS I.
- KIRÁLYNŐRE várva. II. Erzsébet a trónra lépésének 25. évfordulójára készült érmén. = Petőfi Népe, 1993. (04.26.) 12.
- KÓTAI József: Gondolatok a soproni érembiennálék kapcsán. Gedanken über die Soproner Medaillenbiennale. = NK, 91-92. 1993-94. 13-25.
- KOVÁSZNAI Viktória, L.: Éremtár. The collection of coins and medals. Medaillensammlung. In: Magyar Nemzeti Galéria. Hungarian National Gallery. Die Ungarische Nationalgalerie. Budapest. 1993, Corvina. p. 14-15, 90-91, 139-140.
- KOVÁSZNAI Viktória, L.: Három portré avagy a jelenkori magyar éremművészet vonulatai. Drei Porträts oder Tendenzen in der ungarischen Medaillenkunst der Gegenwart. = NK, 92-93. 1993-94. 5-12., 1-2 t.
- KOVÁSZNAI Viktória, L.: Kolme Muotokuvaa eli Unkarin nykymitalitaiteen suuntauksia. = Mitali Medaljen, 1993. 2. 26-31.
- KOVÁSZNAI Viktória, L.: A Magyar Mérnök és Építész Egylet érme. In: Ybl Miklós építész 1814-1891. Katalógus. Budapest. 1991, Hild-Ybl Alapítvány-BTM. p. 165-166.
- KOVÁSZNAI Viktória, L.: Mészáros Andor ismét Budapesten. Új Magyar Hírek, 1. 1991. 1. 40.
- KOVÁSZNAI Viktória, L.: Modern magyar éremművészet I. 1896-1975 a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményéből. Modern Hungarian medals I. 1896-1975 from the collection of the Hungarian National Gallery. Katalógus előszó és tudományos műtárgylegység. Budapest. 1993, Magyar Nemzeti Galéria. 139 p., ill.
- KOVÁSZNAI Viktória, L.: Telcs Ede éremművészete. = Artér 4. 1993. 1. 5-8., ill.
- KOVÁSZNAI Viktória, L. → FIDEM'94
- LEBŐ Ferenc. Kiállítási katalógus. A katalógust írta és tervezte ALMÁSI Tibor. Győr. 1993, Hazánk Könyvkiadó. 18 p., ill.
- LAPIS András Kossuth érme. "A lemondás halál". = Magyar Nemzet, 57. 1994. 67. (03.14.) 11. ; Két szegedi Kossuth-érem. = Délmagyarország, 84. 1994. 67. (03.22.) 9., ill.
- [MADARASSY Walter] In memoriam Walter MADARASSY. = GN, 29. 1994. 162. 6. 203.
- MADARASSY Walter Szent István, Szent László és Szent Imre érme. = Új Ember, 50. 1994. 3. (01.16.) 12., ill.
- MAGYAR szentek érmeken. = Magyar Hlap, 1994. (12.13.) 17.
- A MONARCHIA hadgyakorlati érmei. Budapest. 1990, Magyar Éremgyűjtők Egyesülete. 152 p., ill. - rec. H. J. = MÖNG, 33. 1993. 2. 40.
- MULLALY, Terence: The modern Hungarian medal. = The Medal, 22. 1993. 127.
- NIGGL, Paul: Walter Madarassy. = NNB, 43. 1994. 6. 152.
- NYIRÁDI Lajos - RÁCZ Józsefné: Erdészeti vonatkozású magyar érmek és plakettek. Budapest, 1993. (Erdészettörténeti Közlemények, 8.)
- OSVÁTH, Maria: Einstein medal. = The numismatist, 106. 1993. 3. 339.
- [PÉDERY-HUNT Dóra] Egy parti Rosedale-ben. Torontói találkozások. = 168 óra, 5. 1993. 2. (01.12.) 24-25., ill.
- [POLGÁRMESTERI lánc emlékéremmel] Láncot kapott a szegedi polgármester. Bozó Gyula alkotása. = Délmagyarország, 84. 1994. 105. (05.06.) 9., ill.
- RÁCZ Józsefné → NYIRÁDI Lajos
- RAYMAN János: Bakócz Tamás érsek emlékérmé. = Esztergom és Vidéke, 1994. 29-30. (07.28.)
- RAYMAN János: Estei Hippolit érme. = Esztergom és Vidéke, 1994. 29-30. (07.28.)
- RAYMAN János: A Pécsi Zenekedvelők Egyesületének érme. = Hirdető, 3. 1993. 2. (01.23.) 5., ill.
- RAYMAN János: Portré érme. Cserháti József pécsi megyéspüspökről készült emlékérem. = ÚjDN, 1994. (05.17.) (Közélet)
- RAYMAN János: A török háborúk emlékérméi I. = Esztergom és Vidéke, 1994. 29-30. (07.28.) ; II. = uo. 1994. 31-32. (08.11.) ; III. = uo. 33-34. (08.25.)
- [RENNER Kálmán] In memoriam Kálmán RENNER. = GN, 29. 1994. 162. 6. 201-202.
- [SEBESTYÉN Gyula emlékérem] Önkéntes néprajzosok találkozója. = Pest m. Hlap, 1994. (06.17.)
- [SELYE János] BÓNA Endre: Selye János emlékezete. (Művészet és orvostörténet). = Egészség, 1994. 1. 17., ill.
- SOLTÉSZ Ferenc: II. János Pál pápa magyarországi látogatásának érmei. = Az Érem, 49. 1993. 2. 43-48., ill. 2. rész. uo. 49. 1994. 1. 36-48., ill.
- The medals commemorating the visit of pope John Paul II. (Part 1-2)
- SOLTRA Elemér emlékérmé az Egyház és gerontológia c. tudományos ülés kapcsán. Idősek és szegények. Tudományos ülés Pécsen. = ÚjVDN, 1994. (04.10.) 2., ill.
- S[ÜLE] T[amás]: A bronzöntés művészete. "A bronzöntvény évezredes üzenet". Soltra Elemér Balogh Imrének készített érme. = ÚjDN, 1994. (09.01.) 11.
- SÜLE Tamás: Csontváry pathographiája érmeken. = OH, 134. 1993. 16. 867-869., ill.

- SÜLE Tamás: Egyetemünk múltja és jelene az éremművészet tükrében. [Pécsi Orvostudományi Egyetem]. 2. rész. = Pécsi Orvostudományi Egyetem Évkönyve. Szerk. Antal Ernő és Benke József. 135-148 p., ill.
- SÜLE Tamás: Erzsébet királyné emléke orvosi vonatkozású érmeken. = OH, 134. 1993. 20. 1093-1095., ill.
- SÜLE Tamás: Esztergom története érmeken. Orvosi érme. = Esztergom és Vidéke, 1994. 36. (09.08.), ill.
- SÜLE Tamás: A pécsi Csontváry Múzeum éremgyűjteménye. = Az Érem, 49. 1993. 1. 35-38., ill.
- The medal collection of the Csontváry Museum
- SÜLE Tamás: A pécsi vásárok emlékezete érmeken. Kiállítás a kiállításokról a Városházán. = ÚjDN, 1994. (02.03.)
- SÜLE Tamás: Száz éve fedezték fel a pestis kórokozóját. Pestis elleni amulettek. = ÚjDN, 1994. (07.06.)
- SZÁLLÁSI Árpád: Albert Schweitzer magyar érme. = OH, 133. 1992. 42. 2709-2711., ill.
- SZÁLLÁSI Árpád: Babits Mihály ábrázolása az éremművészetben. LIMES Komárom-Esztergom megyei Tudományos Szemle, 1994. 137-140.
- SZÁLLÁSI Árpád: Németh László portréja az éremművészetben. = OH, 134. 1993. 28. 1541-1543., ill.
- SZOLLÁTH György: Madarassy Walter 1979. és 1990. között készült érmei. = Az Érem, 49. 1993. 1. 39-47., ill.
- The medals of Walter Madarassy made
- SZOLLÁTH György: A névjegyérmeiről. = ÉL, 1993. 22. 18., ill.
- SZOLLÁTH György: Renner Kálmán érmei. = Az Érem, 50. 1994. 2. 28-38., ill.
- The medals of Kálmán Renner
- SZOLLÁTH György: Renner Kálmán soproni vonatkozású érmei és plakettjei (1975-1992). = Soprszle, 47. 1993. 2. 165-180., ill.
- [SZÖLÖSSY Enikő] In the round (the prize winners) - Enikő SZÖLÖSSY, = The Medal, 22. 1993. 121.
- SZUJKO-LACZA Júlia: Érme a botanikában. = ÉL, 1993. 20. 7-10., ill.
- [TÓTH Sándor] Érme panteonja. Beszélgetés a 60 éves Tóth Sándorral. = Délmagyarország, 83. 1993. 65. (03.19.) 5., ill.
- [TÓTH Sándor] Ravenna város aranyérmét nyerte. Csongrádiak a Dante Biennálén. = Délmagyarország, 84. 1994. 117. (05.20.) 7.
- The TRIUMPH of the modern Hungarian medal. = The medal, 24. 1994. 82-92.
- VÁLASZTÁSI érme. Érmekaland. = HVG, 1994. (05.27.) 132., ill. Emlékérmék az első választóknak öt millió forintért. = Magyar Nemzet, 57. 1994. 107. (05.09.) 3., ill.
- VÁROSHÁZA emlékérem a televíziósoknak [Pécsett]. = ÚjDN, 1994. (10.31.)
- [VATTAY Antal emlékérem]. = Múzeumi Hírlévl, 15. 1994. 7-8. 205.
- WEHNER Tibor: Alapformák, életjelek, Friedrich Ferenc éremművészete. = Új Művészet, 5. 1994. 3. 63-65.
- WEHNER Tibor: Lágyan meghajló kemény ív, Lugossy Mária "érem"-művészetéről. = Új Művészet, 1993. 9. 51-52., ill.
- WEHNER Tibor: The sculptor of life (the medallic art of József PALOTÁS). = The Medal, 22. 1993. 48.

XI. EMLÉKPÉNZ

- [XXVI. Nyári Olimpia, Atlanta, 1996.] A Magyar Nemzeti Bank 6/1994. (MK.101.) MNB hirdetménye a "XXVI. Nyári Olimpia, Atlanta, 1996." emlékpénz kibocsátásáról. = MK, 1994. 101. 3164.
- BIRKL László → RÉGI
- [ERKEL Ferenc] ERKEL Ferenc arany emlékpénz. = Magyar Nemzet, 56. 1993. 142. (06.21.) 1., ill. ; A Magyar Nemzeti Bank 1/1993. (MK 71.) MNB hirdetménye az "Erkel Ferenc arany emlékpénz kibocsátásáról. = MK, 1973. 71. 3943.
- ÉRMEK ezüstben és aranyban. Milánói beszélgetés VERZÁR Péterrel. = Pesti Hlap, 2. 1993. 241. (10.15.) 2., ill.
- [EXPO 96] EXPO 96. = Népszabadság, 51. 1993. 206. (09.04.) 4., ill. ; A Magyar Nemzeti Bank 4/1993. (MK 113.) MNB hirdetménye az "EXPO 96" emlékpénz kibocsátásáról. = MK, 1993. 113. 6246.
- GÁBOR Emil → VESZÉLYEZTETETT
- GARAMI Erika: Emlékpénzek - pénzemlékek. = BankLevél, 4. 1994. 12. 8.
- [INTEGRÁCIÓ az Európai Unióba] Gábor Emil: Itt az új 500 forintos. = Pesti Riport, 1994. (07.29.)
- [KOSSUTH Lajos] A Magyar Nemzeti Bank 1/1994. (MK.26.) MNB hirdetménye a "Kossuth Lajos" ezüst emlékpénz kibocsátásáról. = MK, 1994. 26. 833-834.
- [LABDARÚGÓ Világajnokság] A Magyar Nemzeti Bank 5/1993. (MK.161.) MNB hirdetménye a "Labdarúgó Világajnokság, 1994" emlékpénz kibocsátásáról. = MK, 1993. 161. 9971-72.
- MAGYARORSZÁG forint emlékpénzei. Commemorative forint coins of Hungary. 1956-1994. Budapest. 1994, Babits ; WIMNB. 35 p., ill.
- MEHLHAUSEN, Wolfgang J.: Prägungen der "Wende" in Osteuropa. Ungarn: 500 Ft. = Money Trend, 25. 1993. 12. 29.
- NÁNÁSI Éva, R.: Az 1989, 1992. évi jubileumi érmék gipsztervei. Die Gipsentwürfe der Jubiläums-Medaillen in den Jahren 1989 und 1992. = NK, 92-93. 1993-94. 101-107, 6 t. res. 107.
- [RÉGI dunai hajók (Árpád, 1836.)] BIRKL László: Az "ÁRPÁD" nevű új 500 forintosról. = Az Érem, 50. 1994. 1. 28-29.,

- ill. About the 500 Ft denomination coin; A Magyar Nemzeti Bank 2/1993. (MK 81.) MNB hirdetménye a "Régi dunai hajók" emlékpénz (Árpád, 1836.) kibocsátásáról. = MK, 1993. 81. 4443.
- [RÉGI dunai hajók (Carolina, 1817.)] A Magyar Nemzeti Bank 3/1994. (MK 44.) MNB hirdetménye a "Régi dunai hajók" emlékpénz (Carolina, 1817.) kibocsátásáról. = MK, 1994. 44. 1552-53.
- S.O.S. Gyermekfalu - 100, -Ft. Egy gyönyörű pénzritkaság a Gyermekfaluért. = ÚjDN, 1993. (03.03.) 5., ill.
- VERZÁR Péter → ÉRMEK
- [VESZÉLYEZTETETT állatvilág, 5000 Ft-os aranyérem] GÁBOR Emil: Dürögő tűzok aranyból. = Pesti Riport, 1994. (07. 29.)
- ["VÉDD a világot!"] A Magyar Nemzeti Bank 7/1994. (MK.101.) MNB hirdetménye a "Védd a világot!" emlékpénz kibocsátásáról. = MK, 1994. 101. 3164-65

XII. KITÜNTETÉSEK, RENDJELEK, JELVÉNYEK

- II. ERZSÉBET visszaküldte a Szocialista Románia Csillagát. = Délmagyarország, 84. 1994. 21. (01.26.) 1.
- Az 1956-os emlékérem kitüntetettjei. = Petőfi Népe, 1993. (10.21.) ill.
- [AKADÉMIAI emlékérem] Huszonöt éve alakult a Pécsi Akadémiai Bizottság. = ÚjDN, 1994. (10.19.)
- AUSSTELLUNG "Österreichs Orden. Ehre und Eitelkeit". = ZÖGO, 1994. 16. 32.
- BÁTORSÁG Érdemjel → [SZOLGÁLATI...]
- BERÉNYI Zsuzsanna Ágnes: A "Petőfi" szabadkőműves páholy érme. = Az Érem, 50. 1994. 2. 24-27., ill.
- The medal of the "Petőfi" freemasonry lodge
- BESTIMMUNGEN über das Tragen des hochadeligen Sternkreuz-Ordens (Faksimile). = ZÖGO, 1991. 2. 22.
- BOKOR Imre: Jó tanácsok elvtársilag. = Magyar Fórum, 5. 1993. 35. (09.02.) 4., ill.
- BOROS Ilona, P.: Herceg Esterházy Pál Antal (1786-1866) részére adományozott rendjelek. = NK, 92-93. 1993-94. 83-88, 1 t.
- Orden verliehen dem Fürsten Paul Anton Esterházy
- res. 87-88.
- CHIBA, Walter: Distinktionszeichen, Granatensymbole und Armstreifen als Vorläufer des Dienstzeichens für längerdienende Militärpersonen. = ZÖGO, 1994. 14. 26-30.
- CHIBA, Walter: Veteranenkreuze, private Anfertigungen der Soldatenvereine und Kameradschaftsbünde. = ZÖGO, 1994. 16. 10-13.
- DÉRYNÉ-emlékplakett. Elismerés a 200. évfordulóra. = ÚjDN, 1993. (12.29.) 7.
- DIKOWITSCH, Hermann - STOLZER, Johann: Erzherzog Karl von Österreich - Ein ordenskundlicher Beitrag mit besonderer Berücksichtigung des Militär-Maria Theresien-Grosskreuzes in Brillanten. = ZÖGO, 1995. 18. 1-13.
- Distelberger, Rudolf: Ein vergessener hoher Damenorden in der Kapuzinergruft wiederentdeckt. = ZÖGO, 1992. 5. 2-3.
- DONÁTH Tibor: A Rinecker-díj története. = OH, 135. 1994. 28. 1541-1542., ill.
- DOTTI, Giorgio: Decorazioni al valore ed al merito delle forze armate germaniche 1933-1945. Tapferkeits- und Verdienstauszeichnungen der deutschen Wehrmacht 1933- 1945. Parma. 1991, Albertelli. 344 p., ill. - rec. PANDULA Attila. = HadtörtKözl, 106. 1993. 3. 148-150.
- DUNÁNTÚLI Belgyógyász Vándorgyűlési Emlékérem szabályzata. = Magyar Belorvosi Archívum, 47. 1994. 1. 2. Ld. még SÜLE Tamás: A MBT...
- [EGRESSY Béni-díj] A honvédelmi miniszter 13/1993. (XII.27.) HM rendelete a honvédelmi miniszter által adományozható művelődési és művészeti kitüntető díjakról. = MK, 1993. 188. 11299-11300.
- [ÉLETFA-Díj] A művelődési és közoktatási miniszter 15/1994. (VII.6.) MKM rendelete augusztus 20-a, az államalapító Szent István ünnepe alkalmából, a művelődési és közoktatási miniszter által adományozandó kitüntető díjakról szóló 12/1991. (VIII.6.) MKM rendelet módosításáról. = MK, 1994. 73. 2694.
- ÉTE [Építéstudományi Egyesület] érdemérem. = ÚjDN, 1994. (09.17.) 9.
- FÜGGETLEN Demokratikus Magyarországért emlékérem. Emlékérem 45-ös honvédeknek. = Délmagyarország, 83. 1993. 1. (01.02.) 3., ill. ; A honvédelmi miniszter 4/1994. (IV.8.) HM rendelete a Független Demokratikus Magyarországért Emlékérem alapításáról szóló 15/1992. (VII.28.) HM rendelet módosításáról. = MK, 1994. 38. 1345.
- GYŰJTŐK közt a Zászlórend a sláger. Mellünkön, vagy mellényzsebben értékesebbek a kitüntetések. = ÚjVDN, 1994. (05.05.) 4., ill.
- HADOBÁS Pál: Az 1908 mintájú géppuskás kitüntetés. = ÉL, 1994. 26. 15-16.
- HADOBÁS Pál: A Károlycsapatkereszt. Egy kitüntetés utóélete. = ÉL, 1994. 23. 3-7, ill.
- HERZOG von Hohenberg, Max: Die feierliche Verleihung des Ordens vom Goldenen Vlies zu Steenockerlzeel - = ZÖGO, 1992. 6. 29-32. Ld. még STOLZER, Johann
- "INSTRUCTIVE Darstellung des bey den feierlichen Functionen ... des erhabenen Österr. Kaisel. Leopold-Orden vorgeschriebenen Ceremoniels; ... Wien ...1820". = ZÖGE, 1993. 12. 18-29.
- [JÓSIKA Miklós-díj] A honvédelmi miniszter 13/1993. (XII.27.) HM rendelete a honvédelmi miniszter által adományozható művelődési és művészeti kitüntető díjakról. = MK, 1993. 188. 11299-11300.

- KENYERES Dénes: Az 1848-49-es forradalom és szabadságharcra kapcsolatos emlékérmek és kitüntetések. = Az Érem, 50. 1994. 2. 19-22., ill.
- Commemorative medals and badges of honour in connection with the War of Independence 1848-1849
- [KISS Árpád-díj] A művelődési és közoktatási miniszter 22/1994. (XII.24.) MKM rendelete a művelődési és közoktatási miniszter által adományozható művészeti és oktatási szakmai díjakról szóló 4/1992. (III.6.) MKM rendelet módosításáról. = MK, 1994. 124. 4201.
- KISS Gábor: Der deutsche Orden in Ungarn. = Money Trend, 25. 1993. 3. 18-19.
- KOVÁCS S. Tibor: Osztrák-magyar rohamcsapat-jelvények. = NK, 92-93. 1993-94. 90-100., 5 t.
- Sturmtruppenabzeichen der österreichisch-ungarischen Monarchie.
- res. 100.
- KUBIN, Ernst: Warum das "Kriegskreuz für Zivildienste" eine Steckdekoration ist. = ZÖGO, 1994. 13. 27.
- LAKATOS Sarolta: Rendjelek és kitüntetések a Jósza András Múzeumban. Nyíregyháza, 1994.
- LAKATOS Sarolta: A történelem tükröképei. Rendjelek és kitüntetések. = Napkelet, 1994. (05.28.)
- LEÁNYFALUSI Károly: A Magyar Köztársaság kitüntetései, érmei, plakettjei 1989. október 23-tól 1992. december 31-ig. = ÉL, 1993. 18. 3-13.
- LUDWIGSTORFF, Georg: Ein geplantes Gedenkzeichen an Kaiser Franz Joseph für Offiziere ausländischer Regimenter, deren Inhaber der Kaiser war. = ZÖGO, 1991. 3. 15-19.
- LUDWIGSTORFF, Georg: Ein Kriegskreuz für Zivildienste 1. Klasse in Brillanten. = ZÖGO, 1990. 1. 10-15.
- LUDWIGSTORFF, Georg: Das Erinnerungszeichen für die Ritter vom Goldenen Sporn. = ZÖGO, 1992. 5. 14-19.
- LUDWIGSTORFF, Georg: Das Franz Josef-Kreuz. = ZÖGO, 1992. 6. 17-21.
- LUDWIGSTORFF, Georg: Das Gedenkzeichen zur Erinnerung an Kaiser Franz Joseph I. = ZÖGO, 1991. 2. 10-16.
- LUDWIGSTORFF, Georg: Das Geistliche Verdienstkreuz - Teil. 1. = ZÖGO, 1990. 1. 25-30. ; Teil 2. = uo. 1991. 4. 11-15. Lásd még: NEULINGER, Klaus G.: Das Geistliche
- MAGYAR Gábor: Das Amtsabzeichen der Bürgermeister des Landes Niederösterreich. = ZÖGO, 1990. 1. 6-7.
- MAGYAR Gábor: Die Dienstzeichen des ungarischen Landes- Feuerwehr-Verbandes. = ZÖGO, 1991. 2. 23-27.
- MAGYAR Gábor: Die staatlichen Feuerwehrmedaillen der k.u.k. Monarchie. = ZÖGO, 1990. 1. 17-20.
- MAGYAR Gábor: Eine Statistik der Verleihungen des Elisabeth- Ordens. = ZÖGO, 1991. 4. 17-25.
- [MAGYAROK Világszövetsége Emlékérem] MVSZ-Emlékérem Teller Edének és Bodnár Gábornak. = ÚjDN, 4. 1993. 322. (11.25.)
- [MEDNYÁNSZKY László-díj] A honvédelmi miniszter 13/1993. (XII.27.) HM rendelete a honvédelmi miniszter által adományozható művelődési és művészeti kitüntető díjakról. = MK, 1993. 188. 11299-11300.
- MINISZTERI Díj → [SZOLGÁLATI...]
- MOLNÁR József: "Háborús kitüntetések". = Az Érem, 49. 1993. 1. 29-34.
- "War decorations"
- NAGY Domokos Imre rec. → STEINER, Jörg C.
- [A NÉPMŰVÉSZET Ifjú Mestere Díj] A művelődési és közoktatási miniszter 15/1994. (VII.6.) MKM rendelete augusztus 20-a, az államalapító Szent István ünnepe alkalmából, a művelődési és közoktatási miniszter által adományozandó kitüntető díjakról szóló 12/1991. (VIII.6.) MKM rendelet módosításáról. = MK, 1994. 73. 2694.
- NEULINGER, Klaus G.: Das Geistliche Verdienstkreuz. Teil 1. Reaktionen. = ZÖGO, 1992. 5. 30.
- NEULINGER, Klaus G.: Die Jubiläums-Hof-Medaille von 1898. Reaktionen. = ZÖGO, 1992. 5. 30-31.
- Der ORDEN vom Goldenen Vlies [s!]. Ordensprälat des Ordens vom Goldenen Vlies zum Kardinal erhoben. = ZÖGO, 1992. 5. 32.
- PANDULA Attila: Falerisztika, egy alig ismert történelmi segédtudomány. In: A numizmatika és a társtudományok. Konferencia Szegeden 1993. október 25-26-án. Szeged. 1994, Móra Ferenc Múzeum, Magyar Numizmatikai Társulat. p. 29-42., ill.
- Phaleristik, eine kaum bekannte historische Hilfswissenschaft
- res. 42.
- PANDULA Attila: Das Grosskreuz des St. Stephans-Ordens mit Kriegsdekoration und Schwertern. = ZÖGO, 1994. 15. 17-21., 4 t. Ld. még: TUSEK, Friedrich
- PANDULA Attila: A jelvénygyűjtés. A jelvénygyűjtés rendkívül színes, sokrétű lehetőségeket kínál. = Figyelő, 1994. (05.05). 3. ; 2. rész. Menő az aranyozott bronz. = uo. 1994. (06.02.) 6.
- PANDULA Attila: József főherceg Szent István-rend nagykeresztje hadidíszítménnyel és kardokkal. = Turul, 46. 1993. 1-2. 17-22., 19-20., ill.
- PANDULA Attila: Der königlich-ungarische St. Stephans-Orden. = ZÖGO, 1992. 5. 4-14. Ld. még STOLZER, Johann: Der königlich...
- PANDULA Attila rec. → DOTTI, Giorgio
- [PÁNDY] érem. In.: JOBST Kázmér: Klinikai kémiai analízis. = Magyar Kémiai Folyóirat, 100. 1994. 5. 203-213.
- ["PRO CULTURA HUNGARICA"] A művelődési és közoktatási miniszter 9/1993. (VIII.17.) MKM rendelete a "PRO CULTURA HUNGARICA" emléklapok alapításáról szóló 11/1991. (VIII.6.) MKM rendelet módosításáról. = MK, 1993. 113. 6230.
- PRO Universitas díj, Pécs. = ÚjDN, 1994. (10.22.)

- R[ÁYMAN] [János]: A 14-es gyalogezred emlékműve. = Esztergom és Vidéke, 1994. 31-32. (08.11.)
- RAYMAN János: A Pécsi Polgári Daloskör jelvénye. = Éremcsere-közvetítés, 1993. 1. 18., ill.
- SCHMIDT, Günter Erik: Das Civil-Ehrenkreuz 1813/1814. = ZÖGO, 1993. 10. 1-24.
- SCHMIDT, Günter Erik: Dreimal österreichisches Ehrenzeichen für Kunst und Wissenschaft 1887 bis heute. = ZÖGO, 1993. 9. 1-14.
- SCHMIDT, Günter Erik: Die Elisabeth-Theresien-Stiftung. = ZÖGO, 1994. 14. 1-25.
- SCHMIDT, Günter Erik: Der Leopold-Orden 1. Klasse und das Offizierskreuz des Franz Joseph-Ordens. = ZÖGO, 1994. 16. 1-9.
- SCHWARZ, Walter A.: Ausstellung "Orden und Ehrenzeichen der österreichisch-ungarischen Monarchie". = ZÖGO, 1993. 12. 30-31.
- SCHWARZ, Walter A.: Ein besonderer Theresien-Stern. = ZÖGO, 1993. 11. 1-5.
- SCHWARZ, Walter A.: Die Denkmünze für die Tiroler Landesverteidiger vom Jahre 1859. = ZÖGO, 1994. 15. 1-12.
- SCHWARZ, Walter A.: Die Erinnerungskreuz 1914/1915. = ZÖGO, 1992. 6. 1-6.
- SCHWARZ, Walter A.: Das Goldene Vlies als Wanderauszeichnung? = ZÖGO, 1993. 9. 26.
- SCHWARZ, Walter A.: Die Kriegserinnerungsmedaille 1914-1918. Die Kriegserinnerungszeichen 1914-1918. Die Karls-Medaille. = ZÖGO, 1994. 13. 1-6.
- SCHWARZ, Walter A.: Die k.u.k. Zivil-Verdienstmedaille, die letzte Medaille der österreichisch-ungarischen Monarchie. = ZÖGO, 1993. 12. 1-10.
- SCHWARZ, Walter A.: Der Stern des Erzherzogs Joseph zum Grosskreuz des königlich ungarischen St. Stephan-Ordens mit der Kriegsdekoration und den Schwertern - Eine Recherche. = ZÖGO, 1994. 15. 22-29. Ld. még TUSEK, Friedrich
- SCHWARZ, Walter A.: Die Verleihungen der grossen Militärverdienstmedaille. = ZÖGO, 1992. 6. 9-17.
- STEEB, Christian: Biographische Notizen zur ersten Besitzerin des Goldenen Verdienstkreuzes. = ZÖGO, 1993. 12. 11-13.
- STEINER, Jörg [C.]: Die Erinnerungsmedaille an den Feldzug 1864. = ZÖGO, 1991. 4. 3-9.
- STEINER, Jörg C.: Das Feldpilotenabzeichen. Wien. 1992, S&H. 130 p., ill. - rec. NAGY Domokos Imre. = HadtörtKözl, 107. 1994. 4. 129.
- STEINER, Jörg [C.]: Die Position des Regiments-Inhabers. = ZÖGO, 1991. 3. 10-14.
- STEINER, Jörg [C.]: Die Seereise Denkmünze 1892/93. = ZÖGO, 1990. 1. 3-6.
- STEINER, Jörg [C.]: Verleihungszahlen der Jubiläums-Medaillen für Ausländer. = ZÖGO, 1991. 3. 3-9., 29-31.
- STEINER, Jörg [C.]. - STEINER, Susanne: Die bosnisch-herzegowinische Erinnerungsmedaille. = ZÖGO, 1990. 1. 8-10.
- STEINER, Jörg [C.]. - STEINER, Susanne: Die Jubiläumshofkreuz von 1908. = ZÖGO, 1991. 2. 17-21.
- STEINER, Jörg [C.]. - STEINER, Susanne: Die Jubiläums-Hof-Medaille von 1898. = ZÖGO, 1991. 2. 3-9. Ld. még: NEULINGER: Die Jubiläums...
- STOLZER, Johann: Alphabetisches Gesamtverzeichnis der Mitglieder des Militär-Maria Theresien-Orden 7.3. 1758- 3.10.1931. = ZÖGO, 1993. 11. 6-32.
- STOLZER, Johann: Ausstellungsprojekt "Österreichs Orden - Ehre und Eitelkeit". = ZÖGO, 1994. 15. 30-31.
- STOLZER, Johann: Ein Beitrag zum k.u.k. Militärverdienstkreuz I. Klasse. = ZÖGO, 1992. 8. 11-14.
- STOLZER, Johann: Die feierliche Verleihung des Ordens vom Goldenen Vlies zu Steenockerlzeel - Reaktionen. = ZÖGO, 1992. 8. 31. Ld. még: HERZOG, Max
- STOLZER, Johann: Der königlich-ungarische St. Stephans-Orden. Reaktionen. = ZÖGO, 1992. 6. 32. Ld. még: PANDULA Attila: Der königlich...
- STOLZER, Johann → DIKOWITSCH, Hermann
- STRIMTIZER, Birgit: Christian Freiherr Binder von Krieglstein - Biographische Skizze eines Ritters des Militär-Maria Theresien-Ordens. = ZÖGO, 1994. 15. 12-17.
- SÜLE Tamás: Belgyógyász vándorgyűlés. A vándorgyűlési Emlékérem kitüntetettjei. = ÚjDN, 1994. (06.03.) 8.
- SÜLE Tamás: A Grastyán díj attribútuma. = ÚjDN, 1994. (03.09.) 7., ill.
- SÜLE Tamás: A MBT Dunántúli Szekciójának története a számok és a tények tükrében. = Magyar Belorvosi Archivum, 47. 1994. 1. 5.
- SZÉCHÉNYI Ferenc Díj. = ÚjDN, 1994. (08.26.) 5.
- SZENTÁGOTHAI János. Vivero non est necesse, navigare necesse est. [Kitüntetéseiről]. = ÚjDN, 1994. (09.17.)
- [SZOLGÁLATI Jel, Bátorság Érdemjel kitüntető cím és Miniszteri Díj] A belügyminiszter 16/1994. (VII.14.) BM rendelete a 3/1993. (II. 25.) BM rendelettel módosított a Szolgálati Jel, Bátorság Érdemjel kitüntető cím és a Miniszteri Díj alapításáról szóló 6/1992. (V. 5.) BM rendelet módosításáról. = MK, 1994. 75. 2723.
- [SZÖVETKEZETI Emlékérem] Öt baranyai kapott Szövetkezeti Emlékérmeket. = ÚjDN, 1994. (7. 20.) 5.
- [TAUFFER Emil-díj] Az igazságügyminiszter 14/1993. (IX.21.) IM rendelete Tauffer Emil-díj alapításáról. = MK, 1993. 131. 7613.
- [TINÓDI Lantos Sebestyén-díj] A honvédelmi miniszter 13/1993. (XII.27.) HM rendelete a honvédelmi miniszter által adományozható művelődési és művészeti kitüntető díjakról. = MK, 1993. 188. 11299-11300.
- TUSEK, Friedrich: Die Kleindekoration des St. Stephans- Ordens mit Kriegsdekoration und Schwertern - Eine Ergänzung zu den Aufsätzen von A. Pandula und W. A. Schwarz. = ZÖGO, 1995. 18. 13-14.

- Eine *UNBEKANNT*e Dekoration? [Für höchste Funktionäre des ungarischen Roten Kreuzes?]. = ZÖGO, 1992. 9. 29.
- VALAMENNYI pápai kitüntetés nőknek is. = Új Ember, 49. 1993. 50. (12.12.) 5.
- VOGL, Rudolf: Das "Hofkleid für jene Ordensritter, welche sich bei ihrem Erscheinen bei angesagten Hoffesten weder einer Uniform, noch eines Nationalkleides bedienen können". = ZÖGO, 1993. 9. 27-31.
- WER kann etwas zu diesem Abzeichen mitteilen? Angeblich ein Abzeichen für Witwen von verdienten k.u.k. Obersten? = ZÖGO, 1992. 8. 29.
- ZEIDLER Sándor: Wiedergefundene Orden und Auszeichnungen aus dem Besitz von Nikolaus Horthy. = ZÖGO, 1994. 16. 14-18.
- [ZRINYI emléklapok] Emelkedett hangulatban Zrínyi városa. = ÚjDN, 1994. (09.12.)

XIII. ZSETON, BÁRCA

- CZUPPON Zoltán - ZOMBORI Lajos: A veszprémi ÁFÉSZ osztalékbárcái. = ÉL, 1993. 21. 18-19.
- DIMA, Marian → OCHESENAU, Radu
- KERTÉSZ Miklós: Az esztergomi "Mária Valéria" Duna-híd vámbárcái. = ÉL, 1993. 20. 15-16., ill.
- MIHAI, Constantin → OCHESENAU, Radu
- OCHESENAU, Radu - MIHAI, Constantin - DIMA, Marian - SAMOILA, Stefan: Jetoane romanesti inedite ori mai putin Cunoscuta (I). Jetons Roumains inédits ou moins Connus (I). = BSNR, 1986-1991. 1992. 183-221. +23 t.
- RAYMAN János: A Mária Valéria híd vámbárcái. Esztergom - érmeke IV. = Esztergom és Vidéke, 1994. 38. (09.22.) 6., ill.
- SAMOILA, Stefan → OCHESENAU, Radu
- SIMON László: Egy legújabbkori magyar játék- és számvetőpénz. = ÉL, 1994. 27. 19-20., ill.
- TÓTH József: A kivándorlás numizmatikai emléke. = ÉL, 1994. 26. 22-23., ill.
- TÓTH József: A MÁV vezérigazgatóság igazolóbárcája. = ÉL, 1994. 23. 14., ill.
- TÓTH József: Műanyag bonok Orosházáról. = ÉL, 1994. 28. 16-17., ill.
- TÓTH József: Színházi reklámzseton. = Az Érem, 50. 1994. 2. 23., ill.
- Theater advertising marker
- ZOMBORI Lajos: Felvidéki robotbárcák és uradalmi pénzek. Első közlemény. = ÉL, 1993. 20. 3-6., ill.
- ZOMBORI Lajos: A kecskeméti közmunkajegyek. = Honismeret, 21. 1993. 1. 74-76.
- ZOMBORI Lajos: A kecskeméti közmunkajegyek ábrái. = ÉL, 1993. 22. 20-21.
- ZOMBORI Lajos: A KVH fizetőbárcája. = ÉL, 1994. 24. 19.
- ZOMBORI Lajos: A Pathefon szolgáltatási bárcái. = ÉL, 1994. 23. 12-13., ill.
- ZOMBORI Lajos: "Régi pénzverde". [A MIÉNK Kávéház két bárcájáról]. = ÉL, 1993. 19. 19.
- ZOMBORI Lajos: Ritka máramarosi bárcák. = Az Érem, 49. 1993. 2. 39., ill.
- Rare tokens from a steam saw mill at Máramaros
- ZOMBORI Lajos: A Selypi Cukorgyár cégpénze. = ÉL, 1993. 22. 9-10., ill.
- ZOMBORI Lajos: A Sempronia-zseton és -utalvány. = Az Érem, 49. 1993. 1. 27-28.
- The jeton and the bearer bond of Sempronia
- ZOMBORI Lajos → CZUPPON Zoltán

XIV. HAMISÍTÁS

- 20 millió hamis dollár a Közel-Keleten európai terjesztésre. = Esti Hlap, 38. 1993. 32. (02.08.) 7.
- BEFELLEGZETT a pénzhamisítókra? Pénzellenőrző eszközök bevezetése a postánál. = Új Magyarország, 3. 1993. 274. (11.24.) 7.
- DOLLÁRHAMISÍTÁS államilag. Kacsa vagy bankbotrány? Tizenkét milliárd dollár értékű hamis százdollárosról szerzett információt a német Fokus hírmagazin. = Petőfi Népe, 48. 1993. (11.05.) 5. ; Tökéletes hamisítványok. Szuperdollárözön a pénzpiacra. = Petőfi Népe, 48. 1993. (11.09.) 6.
- DOLLÁRHAMISÍTÓK. = Délvilág, 50. 1993. 259. (11.06.) 12.
- GYAKORIBB a forinthatamisítás. = Világgazdaság, 1993. (03.12.) 1-3.
- GYANÚS ezresek. Bács-Kiskunban tíz volt hamis. = Petőfi Népe, 48. 1993. 75. (03.11.) 1-2.
- HAMIS bankjegyek. = Magyar Hlap, 27. 1994. 18. (01.22.) 15.
- HAMIS bankók Szegeden. = Délmagyarország, 83. 1993. 29. (02.04.) 1.
- HAMIS bankók színes másolóval. = Délmagyarország, 84. 1994. 206. (09.03.) 6.
- HAMIS dollár Kecskeméten. = Petőfi Népe, 48. 1993. (09.12.) 1.
- HAMIS dollárok. Olaszországban illegális pénznyomdát fedeztek fel. = Délmagyarország, 84. 1994. 170. (07.22.) 20.
- HAMIS dollárok Nizzában. = Reggeli Délvilág, 1993. 17. (01.21.) 7.

- HAMIS dolláros. Komáromban hamis 100 dollárost akart beváltani... = Délvilág, 50. 1993. 267. (11.16.) 12.
- HAMIS ezerforintosok. = Új Magyarország, 3. 1993. 67. (03. 22.) 13.
- HAMIS ezres Baján. = Petőfi Népe, 48. 1993. (02. 13.)
- HAMISÍTHATATLAN bankók. Japán már megkezdte a nyomtatást. = Napi Gazdaság, 1993. (09.06.) 12. ; Petőfi Népe, 48. 93. (06.26) 12.
- HAMISÍTJÁK a 200-ast. Vékonyabb, könnyebb és kevésbé fényes érme. = Blikk, 1. 1994. 96. (06.23.) 1., ill.
- HAMIS márkák. = Kecskeméti Lapok, 90. 1994. 8. (03.03.) 6.
- HAMIS márkák Barcsan. = Magyar Hlap, 26. 1993. 299. (12.24.) 6.
- HAMIS Meinel-utalványok, 46 milliós értékben. = ÚjDN, 1994. (09.27.) 11.
- HAMIS pénzek bukkantak fel Bács-Kiskun megyében... = Petőfi Népe, 48. 1993. (06.04.) 1.
- HAMIS pénzek Jugoszláviában. = ÚjDN, 1994. (08.18.) 9.
- HAMIS pénzek piaca. = Kecskeméti Lapok, 90. 1994. 19. (05.19.) 9., ill.
- HAMIS pénzzel fizetett. [Hamis 200 márkás] = Magyar Hlap, 27. 1994. 301. (12.23.) 27.
- HAMIS százas. A kecskeméti KGST-piacon újabb hamis százmárkások tűntek fel. = Petőfi Népe, 47. 1992. (12.05.)
- HAMIS százdollárosok. [A magyar bűnüldözés történetének legnagyobb pénzhamisítási ügyét leplezték le Miskolcon]. = Petőfi Népe, 48. 1993. (04.23.) 1.
- HAMIS százdollárosok a FIAT-ban. = Délmagyarország, 84. 1994. 22. (01.27.) 1.
- HAMIS százmárkás Szegeden. = Délmagyarország, 84. 1994. 10. (01.13.) 16.
- KORČMAROS, Ladislav: Patrovenje novca i sankcije protiv krivotvoritelja na području Hrvatske i Slavonije od XIII. do XVI. stoljeca. = NumVij, 36. 1994. 1. 50-61.
- Counterfeit money and sanctioning forgers in (CIVIL) Croatia, from the thirteenth to the seventeenth century res. 61.
- LEBUKTAK a pénzhamisítók. ...Több mint 18 millió osztrák schilling értékben hamis olasz államkötvények... = Új Magyarország, 3. 1993. 276. (11.26.) 21.
- NEGYEDMILLIÓ - hamis ezresekben. = Délmagyarország, 83. 1993. 37. (02.13.) melléklet
- PÉNZBEHAJTÓK és hamis dollárok. = Kecskeméti Lapok, 90. 1994. 21. (06.02.) 9.
- PÉNZHAMISÍTÁS milliós tételekben. A hamis bankó síkos. = Petőfi Népe, 48. 1993. (02.23.) 1-2.
- PÉNZHAMISÍTÓ pácban! = Petőfi Népe, 48. 1993. (08.03.) 12.
- PÉNZHAMISÍTÓK Bács-Kiskunban. = Népszabadság, 57. 1993. 19. (01.23.) 15.
- SIMON Gy. Ferenc: A pénz jelezve jó. = Képes Ujság, 34. 1993. (10.02.) 10., ill.
- VIGYÁZAT, hamisítják. Újabb hamis száz márkás bankjegyek Kazincbarcikán. = Délvilág, 50. 1993. 268. (11.17.) 12.

XV. ÉREMLELETEK

- [AUSZTRIA, Trier] Arany a betonlap alatt. = Petőfi Népe, 1993. (11.11.) 12.
- BÍRÓNÉ SEY Katalin → MAGYARORSZÁG
- BÍROS, Vladimír → SZLOVÁKIA, Knazic, okr. Nitra
- BITA, Traian → ROMÁNIA, ERDÉLY, Scobinti
- CUSTUREA, Gabriel → ROMÁNIA, ERDÉLY, Bercioiu
- FIALA, Anton → SZLOVÁKIA, Devín
- GEDAI István → MAGYARORSZÁG, Veszprém megye, Veszprém
- GEORGESCU, George → ROMÁNIA, ERDÉLY, Arges
- HORVÁTH Zoltán → MAGYARORSZÁG, Bács-Kiskun megye, Bácsalmás
- HUNKA, Jan → SZLOVÁKIA, Branca, okr. Nitra ; SZLOVÁKIA, ismeretlen lelőhely ; SZLOVÁKIA, Knazic, okr. Nitra ; SZLOVÁKIA, Lazy pod Makytou, okr. Povazska Bystrica ; SZLOVÁKIA, Sereda, c. Sintava
- KAHLER Frigyes → MAGYARORSZÁG, Hajdú-Bihar megye, Debrecen
- KISS Gábor → MAGYARORSZÁG, Vas megye, Szombathely
- KRUZSLITZ Ilona → MAGYARORSZÁG, Jászalsószentgyörgy
- LÁNYI Vera → MAGYARORSZÁG] BÍRÓNÉ SEY Katalin
- [MAGYARORSZÁG] BÍRÓNÉ SEY Katalin - LÁNYI Vera - TORBÁGYI Melinda: Fundmünzbericht 1987-88. = AAH, 45. 1993. 75-89.
- [MAGYARORSZÁG] KÜLÖNÖS éremlelettel gazdagodott a Magyar Nemzeti Múzeum. [A zombori lelet] = Napló, Veszprém, 1993. (08.09.) : Vasárnapi Hírek, 1993. (08.08.)
- [MAGYARORSZÁG] MEGTISZTULNAK a bűnjelek. Kopott, lopott kincsek. (Antik érmek, IV. század). = Mai Nap, 1993. (03.04.)
- [MAGYARORSZÁG, Bács-Kiskun megye, Bácsalmás] B.F.I.: Középkori pénzt találtak a sírgödörben. = Petőfi Népe, 48. 1993. 216. (09.16.) 5.
- [MAGYARORSZÁG, Bácsalmás] HORVÁTH Zoltán: A bácsalmási Török-domb rejtélye. = Petőfi Népe, 49. 1994. 192. (08.17.) 6., ill.
- [MAGYARORSZÁG, Bács-Kiskun megye, Tompa] Éremlelet Tompán. = Petőfi Népe, 48. 1993. (03.03.) 3.

- [MAGYARORSZÁG, Hajdú-Bihar megye, Debrecen] KAHLER Frigyes: Tizenkét újkori pénzlelet Debrecenből. Twelve money-finds of Debrecen from 16 th and 17 th centuries. = DMÉ, 1991. [1993] 141-166. res. 166.
- [MAGYARORSZÁG, Jászalsószentgyörgy] Ezüst denárok, XIV. század. = Jászkún-Krónika, Magyar Nemzet, Népszabadság, Petőfi Népe, Új Magyarország, Új Néplap, 1994. (06.23.) ; Ezüstdinárt találtak. = Petőfi Népe, 48. 1993. 260. (11.08.) 7. ; Fém pénzeket fordított ki a mezőgazdasági munkagép... = Új Magyarország, 3. 1993. 259. (11.06.) 21. KRUZSLITZ Ilona: Először láttam kincset kiomlani a földből. Beszélgetés Selmeczi László régésszel a jászszági ásatásról. = Heti Alföld, 1994. (10.17.) 11. ; TÁL Gizella: Kincsnézőben a restaurátorműhelyben. A Zsigmond kori pénzek ezernyi kérdést vetnek fel. = Jászkún Krónika, 1994. (07.30.) 6.
- [MAGYARORSZÁG, Nagylak] Csiga tizenegy ezüstdénárja. = Csongrád m. Hlap, 1994. (10.14.)
- [MAGYARORSZÁG, Ozora] Török akcse, cseh garas. Tizennégyezer pénzérme az ozorai várkastélyban. = Magyar Nemzet, 56. 1993. 230. (10.02.) 18. ; Népűjság, Tolna ; Petőfi Népe, 1993. (09.29.)
- [MAGYARORSZÁG, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Magy] Bizánci aranypénz. = Petőfi Népe, 48. 1993. 140. (06.18.) 12.
- [MAGYARORSZÁG, Vas megye, Szombathely] TORBÁGYI Melinda: A Szombathely-herényi római aranyéremlelet. = NK, 92-93. 1993-94. 27-33., 2 t.
Der römische Münzfund von Szombathely - Herény
res. 32-33
- [MAGYARORSZÁG, Vas megye, Szombathely] ÁTOK ül az aranykincsen. = Mai Nap, 1993. (01.09.) 12-13., ill.
- [MAGYARORSZÁG, Vas megye, Szombathely] TORBÁGYI Melinda - KISS Gábor: Aranykincs Savariából. Római-kori pénzlelet Szombathely határából. Goldschatz aus Savaria. Münzfund aus der römischen Zeit in der Umgebung von Szombathely. Szombathely. 1994, Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága. [20 p.], ill. Vas megyei Múzeumok katalógusai, 150.
- [MAGYARORSZÁG, Veszprém megye, Veszprém] GEDAI István: A veszprémi Zsigmond-kori éremlelet. = VMMK, 19-20. 1993- 94. 383-392.
- [MAGYARORSZÁG, Visegrád] TÓTH Csaba: A kápolna és az északkeleti palota éremleletei. In: Visegrád Régészeti Monográfiái, 1. Visegrád, 1994. p. 211-219, ill.
- MARCU, Mariana → ROMÁNIA, ERDÉLY, Palos
- MITREA, Bucur → ROMÁNIA, összefoglaló
- NICOLAE, Eugen → ROMÁNIA, ERDÉLY, Bercioiu
- [OROSZORSZÁG, Moszkva/ Ezüstpénzek Rettegott Iván idejéből. = Csongrád m. Hlap, 51. 1994. 189. (08.13.) 12.
- PAP, F[erenc] → ROMÁNIA, ERDÉLY, Huedin
- POLAKOVIC, Jaroslav → SZLOVÁKIA, Solosnica, okr. Senica
- [ROMÁNIA, ERDÉLY, Arges] GEORGESCU, George: Monede gasite la Sin-Nicoara, curtea de Arges. Monnaies trouvées á Sin- Nicoara, curtea de Arges. = BSNR, 70-74. (1976-1980). 1981. 317-319.
- [ROMÁNIA, ERDÉLY, Bercioiu] NICOLAE, Eugen - CUSTUREA, Gabriel: Tezaurul monetar din secolul al XVI-lea descoperit la Bercioiu, jud. Vilcea. Le trésor monétaire du XVIe siècle découvert á Bercioiu,dép. de Vilcea. = BSNR, 1983-1985. 1986. 309-327.
- [ROMÁNIA, ERDÉLY, Cimpulung-Muscel] SMARANDA, Aurica - TRIMBACIU, Stefan: Trei tezaure monetare din secolele XV- XVII descoperite in zona orasului Cimpulung-Muscel. Troi Tresors monetaires des XVe-XVIIe siècles découvertes dans la zone de la ville de Cimpulung-Muscel. = BSNR, 70-74. (1976-1980). 1981. 341-348.
- [ROMÁNIA, ERDÉLY, Huedin] PAP, Francisc - STEIU, Nicolae: Tezaurul monetar de la Huedin (secolele XV-XVII) si unele probleme ale circulatiei monetare medievale in Transilvania. Le trésor de monnaies trouvé a Huedin (XVe- XVIIIe siècles) et quelques problèmes de la circulation monétaire médiévale en Transylvanie. = BSNR, 70-74. (1976-1980). 1981. 349-368.
- [ROMÁNIA, ERDÉLY, Palos] MARCU, Mariana: Tezaurul monetar din secolul al XVIII-lea de la Palos (jud. Brasov). Le dépôt monétaire de Palos (dép. de Brasov). = BSNR, 70-74. (1976-1980). 1981. 395-410.
- [ROMÁNIA, ERDÉLY, Rascurci] WINKLER, Judita: Primul tezaur monetar din secolul al XVII-lea descoperit la Rascurci, jud. Cluj. Le premier trésor monétaire du XVIIe siècle découvert a Rascurci (dep. de Cluj). = BSNR, 70-74. (1976-1980). 1981. 369-387.
- [ROMÁNIA, ERDÉLY, Scobinti] BITA, Traian: Monede medievale moldovenesti din secolul al XIV-lea descoperite la Scobinti (jud. Iasi). Monnaies médiévales moldaves du XVIe siècle découvertes á Scobinti (dép. de Iasi)= BSNR, 70-74. (1976-1980). 1981. 305-315.
- [ROMÁNIA, Összefoglaló] MITREA, Bucur: Descoperite monetare in Romania (1974-1976) (XVIII-XX). = BSNR, 70-74. (1976-1980). 1981. 559-608./
- STEIU, Nicolae → ROMÁNIA, ERDÉLY, Huedin
- [SZLOVÁKIA, Backa] ZOZULÁKOVÁ, Katarína: Nálež mincí z Backy. = SlovNum, 13. 1994. 202-203.
- [SZLOVÁKIA, Benatin, Vadászfalva, okr. Michalovce] ZOZULÁKOVÁ, Katarína: Nálež mincí Benatiny. = SlovNum, 13. 1994. 203-204.
- [SZLOVÁKIA, Branca, okr. Nitra] HUNKA, Jan: Mince z 15. storocia v Branci. = SlovNum, 13. 1994. 183-185.
- [SZLOVÁKIA, Devín] FIALA, Anton: Nálezy mincí Hrade Devín 1987-1991. = SlovNum, 13.1994. 186., ill.
- [SZLOVÁKIA, ismeretlen lelőhely] HUNKA, Jan: Dva hromadné nálezy medených mincí. = SlovNum, 13. 1994. 207-208.

- [SZLOVÁKIA, Knazic, okr. Nitra] BÍROS, Vladimír - HUNKA, Jan: Nález a korún Frantiska Jozefa I. zo Zitavian- Knazíc. = SlovNum, 13. 1994. 209.
- [SZLOVÁKIA, Lazy pod Makytou, okr. Povazska Bystrica] HUNKA, Ján: Nález mincí v Lazoch pod Makytou. = SlovNum, 13. 1994. 206-207.
- [SZLOVÁKIA, Ruzomberok] WEISS, Viliam: Nález mincí v Ruzomberku-Vlkolinci. = SlovNum, 13. 1994. 205.
- [SZLOVÁKIA, Sereď, c. Sintava] HUNKA, Ján: Dalsí depot stredovekých mincí zo Sereď-Sintavy. = SlovNum, 13. 1994. 178.
- [SZLOVÁKIA, Solosnica, okr. Senica] POLAKOVIC, Jaroslav: Nález mincí v Solosnici. = SlovNum, 13. 1994. 185-186.
- [SZLOVÁKIA, Velky Folkmar, okr. Spisská Nová Ves] ZOZULÁKOVÁ, Katarína: Nález dukátov vo Velkom Folkmáre. = SlovNum, 13. 1994. 188-201., ill.
- SMARANDA, Aurica → ROMÁNIA, Erdély, Cimpulung-Muscel
- TORBÁGYI Melinda → MAGYARORSZÁG] BÍRÓNÉ SEY Katalin ; MAGYARORSZÁG, Vas megye, Szombathely
- TÓTH Csaba → MAGYARORSZÁG, Visegrád
- TRIMBACIU, Stefan → ROMÁNIA, Erdély, Cimpulung-Muscel
- WEISS, Viliam → SZLOVÁKIA, Ruzomberok
- WINKLER, Judita → ROMÁNIA, Erdély, Rascurci
- ZOZULÁKOVÁ, Katarína → SZLOVÁKIA, Backa ; SZLOVÁKIA, Benatin, Vadászfalva, okr. Michalovce ; SZLOVÁKIA, Velky Folkmar, okr. Spisská Nová Ves

XVI. NUMIZMATIKUSOK, GYŰJTŐK

- BALOGHNÉ ÁBRÁNYI Hedvig → RÉTHY László
- [BÓNA Endre] "Veszélyt jelent a hatalom összpontosítása" = Délmagyarország, 84. 1994. 21. (01.26.) 6.
- BÓNA Endre → VARANNAI Gyula
- CSONGOR Győző → MÓRA Ferenc
- [GEDAI István] SIMON Gy. Ferenc: Lássunk bele a múltunkba. = Keresztény élet, 2. 1994. 31. (07. 03.) 3.
- [GEDAI István] Új és régi-új igazgatók közintézményeink élén. = Magyar Nemzet, 94. (05.06.) 10.
- GEDAI István → HÓMAN Bálint
- GEDAI István rec. → HÓMAN Bálint
- [HÓMAN Bálint] GEDAI István: Hóman Bálint mártírsága. = Pest megyei Hlap, 1994. (11.19.) 6.
- [HÓMAN Bálint] HORVÁTH László: Hóman Bálint utolsó évei 1945-1951. In: Sic itur ad astra. 1993. 2-4. 120-129. - rec.
- GEDAI István. = ÉL, 1994. 28. 23-24.
- [HÓMAN Bálint] Hóman-ügy az Akadémián. Ahol véget ért a tudomány. HVG, 1994. (05.21.) 87-88. ; Világosság, 35. 1994. 2. 58-72.
- HORVÁTH László → HÓMAN Bálint
- [KECSKÉS Macconai Ferenc] Aranymise Bezdánban. Kecskés M. Ferenc vall életútjáról. = Magyar Szó, 1994. (06.19.)
- [KŐHEGYI Mihály] Hatvanéves a bajai múzeumigazgató. Egyszerre régész és numizmatikus. = Petőfi Népe, 49. 1994. 161. (07.11.) 4.
- [KŐVÁGÓ László] A műgyűjtő egyben műkereskedő is. Egy történelmi levegőjű piac: a numizmatika. = Magyar Hlap, 26. 1993. 117. (05.21.) Pénz Plusz Piac rovát
- [KŐVÁGÓ László] KENESSEI András: Numizmatika: iskoláskorban kell kezdeni a régiségek becslését. Árak, pénzek, aukciók. = Magyar Hlap, 1993. (05.28.)
- [KUPA Mihály] BANKJEGYTÖRTÉNET: a pénz beszél... Id. Kupa Mihály Magyar Pénzjegytárának ürügyén. = Népszabadság, 1993. (12.17.) 19. ; Kedves bolondériák, fura gyűjtemények. = Kecskeméti Lapok, 90. 1994. (05.19.) 15. ; ÚjVDN, 1994. (06.05.) 8.
- [LEÁNYFALUSI Károly] Fél évszázada gyűjti az érmekeket. = Petőfi Népe, 49. 1994. 241. (10.13.) 7.
- [MÓRA Ferenc] CSONGOR Győző: Móra neve a serlegen. In: Ünnepi megemlékezés Móra Ferencről az Éremgyűjtők Csongrád megyei Szervezete V. Serlegvacsoráján 1992. március 7-én. Szeged, 1992. 12 p.
- RÁDÓCZY Gyula → RÉTHY László
- [RAYMAN János] Emlékezem az éremgyűjtőnek. Kedvenc különlegességeim az első világháborús szibériai hadifogolypénzek. = ÚjVDN, 5. 1994. (09.25.)
- [RÉTHY László] BALOGHNÉ Ábrányi Hedvig: Réthy László kinevezési kérelme 1882-ben Pulszky Ferenchez, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatójához. = NK, 92-93. 1993-94. 121-127.
- Das Ernennungsersuchen von L. Réthy aus dem Jahr 1882 an Ferenc Pulszky, Direktor des Ungarischen Nationalmuseums.
- [RÉTHY László] RÁDÓCZY Gyula: Réthy László és családja. = ÉL, 1994. 23. 15-18.
- [RÉTHY László] Dr. Réthy Lászlóra emlékezünk. Levelek. Közli BALOGHNÉ Ábrányi Hedvig. = ÉL, 1994. 23. 18-20.
- [SALTZER Ernő] Bányai György: Mérlegképes pénzgyűjtő. = Elite, 1994. 11. 34-35.
- SÜLE Tamás → VARANNAI Gyula ; WESZPRÉMI István
- TRUCZÁN Péter → [KŐVÁGÓ László] KENESSEI

[VARANNAI Gyula] BÓNA Endre: Dr. Varannai Gyula (1905-1993). = NK, 92-93. 1993-94. 129-131., 2 t.

[VARANNAI Gyula] SÜLE Tamás: Dr. Varannai Gyula. = OH, 134. 1993. 31. 1711.

[VARANNAI Gyula] SÜLE Tamás: "Egy orvosnumizmatikus visszanéz". = Az Érem, 49. 1993. 2. 1-2.

"The retrospect of a doctor-numismatist". The memory of Dr. Gyula Varannai

[WESZPRÉMI István] SÜLE Tamás: Hasonmás bábakönyv. = ÚjVDN, 5. 1994. 202. (07.24.)

XVII. MÚZEUMOK, GYŰJTEMÉNYEK, SZERVEZETEK

ÁCS Érmes Károly → *MAGYAR* Éremgyűjtők Egyesülete

BÍRÓNÉ SEY Katalin: "Oslói tudósítónk jelenti" - megalakult a norvég emlékéremgyűjtők társulata. = Éremtani Lapok, 1993. 18. 31.

GARAMI Erika → *MNB* Bankjegy és Érmegyűjtemény

GEDAI István → *INTERNATIONAL*

HANKÓ Ildikó → *TRADORG-E KFT*

[*INTERNATIONAL* Association at Professional Numismatists] GEDAI István: "Pénzes" gyűlés. = Reform, 1993. (06.10)

[*KÁLLAY*-gyűjtemény] LAKATOS Sarolta: A Kállay-gyűjtemény legújabb szerzeményei. = Múzeumi Hírlevél, 14. 1993. 10. 260.

LAKATOS Sarolta → *KÁLLAY*-gyűjtemény

LEÁNYFALUSI Károly → *MÉE* Kecskeméti Csoportja

[*MAGYAR* Éremgyűjtők Egyesülete] ÁCS Érmes Károly: Tudós gyűjtők találkozója. Nyári egyetem és jubileumi vándorgyűlés. = KÁPÉ, 1994. 34. (08.25.) 15., ill.

[*MAGYAR* Éremgyűjtők Egyesülete] A Magyar Éremgyűjtők Egyesülete 1993. évi eseménynaptára. = ÉL, 1993. 17. 27.

[*MAGYAR* Éremgyűjtők Egyesülete] MÉSZÁROS István: A Magyar Éremgyűjtők Egyesülete jubileumi rendezvényei - 1994. = ÉL, 1994. 27. 21-23.

[*MAGYAR* Numizmatikai Társulat] RÁDÓCZY Gyula: Társulati élet 1992-1993. = NK, 92-93. 1993-94. 165-166.

[*MAGYAR* Numizmatikai Társulat] NAGY D. Sándor: Érmék, zsetonok, fémbárcák. = Népszabadság, 51. 1993. 143. (06.22.) Budapest mell. 2.

[*MAGYAR* Numizmatikai Társulat] SOÓS Ferenc: A Magyar Numizmatikai Társulat 1993. évi közgyűlése. = ÉL, 1994. 23. 23.

[*MÉE* Baranya megyei Csoportja] Rozsnyói György: Messze tűnt korok mesterei. Szent Eligius Asztaltársaság. = ÚjDN, 1993. (12.09.) 11., ill.

[*MÉE* Kecskeméti Csoportja] LEÁNYFALUSI Károly - NAGY Ádám: A szervezett éremgyűjtés Kecskeméten 1966-1991. Kecskemét. 1991, *MÉE* Kecskeméti Csoportja. 35 p. - rec. KÖHEGYI Mihály. = Az Érem, 50. 1994. 2. 18.

[*MÉE* Mohácsi Csoportja] Numizmaták találkozója. = Mohácsi Hlap, 1993. (12.11.)

MÉSZÁROS István → *MAGYAR* Éremgyűjtők Egyesülete

[*MNB* Bankjegy és Érmegyűjtemény] GARAMI Erika: 20 éves a Magyar Nemzeti Bank Bankjegy- és Érmegyűjteménye. = Fabatka. Az FMNBE tájékoztatója, 1994. 3. 7.

NAGY Ádám → *MÉE* Kecskeméti Csoportja

A PÉCSI Orvostudományi Egyetem történelmi múzeuma. Pécs, 1994. [Érmek a pécsi Orvostudományi Egyetemmeli kapcsolatban.] ; Folyamatosan bővül(hetne) a POTE Orvostörténeti Múzeuma. Pápai Páriz Ferencről Szentágothai Jánosig. = ÚjDN, 1994. (12.24.)

RÁDÓCZY Gyula → *MAGYAR* Numizmatikai Társulat

SOÓS Ferenc → *MAGYAR* Numizmatikai Társulat

SZILÁGYI Mihály → *TÖRÖK* Numizmatikai Társulat

[*TÖRÖK* Numizmatikai Társulat] SZILÁGYI Mihály: A Török Numizmatikai Társulat hírei. = ÉL, 1994. 23. 24.

[*TRADORG-E KFT*] HANKÓ Ildikó: Fémbe öntött pillanatok. A Horthy-emlékérem kiadója. = Magyar Nemzet, 66. 1993. 198. (08.26.) 11., ill.

XVIII. ÁRVERÉSEK, KIÁLLÍTÁSOK, RENDEZVÉNYEK

ÁRVERÉSEK

ÁCS Érmes Károly → *GLOBE*-Galeria ; *SALGÓ* - GYŰJTEMÉNY

ÁRAK, pénzek, aukciók. Tavalyi kalandok műtárgy és régiségországban. = Pénz Plusz Piac, 1993. (01.29.) 2.

[*BEDŐ* Papírrégiségbolt] PALLÓS Lajos: Pénz? nem beszél. A Bedő Papírrégiségbolt és Ex Libris Antikvárium másodjára rendezett közösen értékpapír-aukciót. = Figyelő, 1993. (02.25.) 2.

[*ELSŐ* NUMIZMATIKAI RT] SOÓS Péter: Aranypénzek - kalapács alatt. Élénkül az érme piac. = Magyar Nemzet, 56. 1993. 246. (10.21.) 8.

[*ELSŐ* NUMIZMATIKAI RT] SZILÁGYI Mihály: Az Első Numizmatikai Rt. aukciója. = ÉL, 1993. 17. 21-22.

ÉREMGYŰJTŐK csereberéje Baján. = Petőfi Népe, 48. 1993. 122. (05.27.)

GEDAI István → *SALGÓ* - GYŰJTEMÉNY

[*GLOBE*-Galéria] ÁCS Érmes Károly: Éremaukcio ma délután. = Magyar Nemzet, 57. 1994. 230. (10.01.) mell. II. p.; uő.: Az iráni sah ajándékdoboza. Numizmatikai aukció a *Globe*-ban. = KÁPÉ, 1994. 41. (10.13.) 21.; uő.: Régi pénzeket kedvelőknek. = Magyar Nemzet, 57. 1994. 290. (12.10.) mell. 11 p.; KÓTAI József: Kis műtárgyak, melyek elérnek a tenyerünkben. ; ZOMBORI Lajos: A Kővágó-cég numizmatikai aukciója. = ÉL, 1993. 17. 22-23.

[HIRSCH, Gerhard Nachfolger] Münzen und Medaillen. Auktion 163 am 27.-30. September 1989. Münzhandlung Gerhard Hirsch Nachfolger. München. 189 p., 119t. - rec. TORBÁGYI Melinda. = AAH, 44. 1992. 2-4. 447-448.

KÓTAI József → *GLOBE*-Galéria

MÉSZÁROS István: A MEE 73. éremcsere-közvetítése a számok tükrében. = ÉL, 1993. 18. 32.

PALLÓS Lajos → *BEDŐ* Papírrégiségbolt

[*SALGÓ* - GYŰJTEMÉNY] ÁCS Érmes Károly: Magyar érmék svájci kalapács alatt. A Nemzeti Múzeum is indul a liciten. A *Salgó* gyűjtemény árverése = KÁPÉ, 1994. (03.03.) 23., ill.

[*SALGÓ* - GYŰJTEMÉNY] ÁCS ÉRMES Károly: Hungarian sensation in Zürich. = Hungarian Market Report, 5. 1994. 3. 32-34., ill.

[*SALGÓ* - GYŰJTEMÉNY] ÁCS Érmes Károly: Tízdukátosok hazatérése. A numizmatikus körök beszédtemáinak középontjában az április 12-én Zürichben megtartott éremaukcio eredményei állnak. = Műkincs Figyelő, 94. (06. 02.) 1-2.

[*SALGÓ* - GYŰJTEMÉNY] GEDAI István: Előszó. In: The Nicolas Salgo collection of coins and medals of Hungary and Transylvania. Zürich. 1994, Spink Taisei. Auction 50.

[*SALGÓ* - GYŰJTEMÉNY] SPINK Taisei, Zürich - Auktion 50. = Money Trend, 1994. 6. 100-101., ill.

[*SALGÓ* - GYŰJTEMÉNY] SZILÁGYI Mihály: Kalapács alatt a *Salgó*-gyűjtemény. = ÉL, 1994. 23. 25.

SOÓS Péter → *ELSŐ* NUMIZMATIKAI RT

SZILÁGYI Mihály → *ELSŐ* NUMIZMATIKAI RT ; *SALGÓ* - GYŰJTEMÉNY

TORBÁGYI Melinda rec. → [HIRSCH...]

ZOMBORI Lajos → *GLOBE*-Galéria

KIÁLLÍTÁSOK

I. LIPÓT és kora az érmeiken. Kiállítás az esztergomi Balassa Bálint Múzeumban. = 24 óra, 1994. (04.14.) ; Esztergom és Vidéke, 1994. 16. (04.21.)

BALOGHNÉ Ábrányi Hedvig → *ANTI*K pénztörténeti kiállítás

BOZÓ Gyula kiállítása Hommage á Szeged címmel. = Délmagyarország, 83. 1993. 55. (03.06.) 20.

ÉPÍTÉSZET érmeiken. Az Országos Műemlékvédelmi Hivatal és a Magyar Építészeti Múzeum kiállítása. = ÉL, 1993. 19. 23-24.

[*ÉRMEK* - akvarellek] METZL János: "Érmek - akvarellek". Soproni művészek kiállítása Bécsújhelyt. = Soprszle, 47. 1993. 73-75., ill.

[*ÉRMEK* a pécsi vásárokról] RÉGI vásárok Pécsen. Kiállítás a pécsi vásárokról készült érmekből. = ÚjDN, 1993. (11. 19.) 3.

GARAMI Erika → *MAGYAR* forintok Milánóban

GEDAI István → A *MAGYAR* pénzverés ezer éve

GOSZTONYI József → *LEBŐ* ... ; *MODERN* magyar éremművészet; *SZEMÉSZETI* ... ; *TÖRTÉNETI* emlékérmek ; "A ZENE a magyar éremművészetben"

HÉRI Vera, G. → *MAGYAR* ; *MŰZEN* ; *TÖRTÉNETI*

JUNGWIRT, Helmuth → *MŰZEN*

[A *KÁRPÁT-medence* antik érmészete.] BALOGHNÉ Ábrányi Hedvig: Antik pénztörténeti kiállítás az esztergomi Balassa Bálint Múzeumban. = ÉL, 1993. 19. 25-26. ; Csolnoki: Antik érmék szimpoziuma. = 24 óra, 1993. (05.21.) ; F.E.: Fémbe írt történelem. = Heti Pesti Riport, 2. 1993. 20. (05.21.) 6., ill.

A *KÁRPÁT-medence* pénzverése. Kiállítási leprellő. Összeállították: GEDAI István, L. KRASZNAI Krisztina, TORBÁGYI Melinda.

A *KÁRPÁT-medence* pénzverése. Kiállítás az esztergomi vármúzeumban. = Esztergom és Vidéke, 1994. 19. (05.12.) 2. ; Magyar Nemzet, 57. 1994. 103. 12.

A *KÁRPÁT-medence* pénzverése. Kiállítás a Magyar Nemzeti Múzeumban. = Esti Hlap, 1993. (06.02.) ; Napi Délkeket, 1993. (08.10.) 10.

KESZTHELYI Ferencné → *FIDEM*

KIRÁLY István József: Numizmatikai magánkiállítás Szegeden 1993. március 7-17. = ÉL, 1993. 18. 30. ; Beszélgetés Király Istvánnal. = Felsőváros. A szegedi piaristák rendházi, plébániai és iskolai lapja, 1993. 131. (03.14.) [3.] ; Numizmatika a piaristáknál. = Délmagyarország, 83. 1993. 55. (03.06.) 20.

KITÜNTETÉSEK művészete. = Keresztény Élet, 2. 1994. 17. (05.01.) 3., ill.

KITÜNTETÉSEK művészete. A kitüntetés is lehet ötvösremek. = Magyar Nemzet, 1994. (03.26.)

KITÜNTETÉSEK művészete. Rendjelparádé. = Vasárnapi Hírek, 10. 1994. 16. (04.17.) 6.

KORTÁRS portugál éremművészek kiállítása. Rokont érmek. = Vasárnapi Hírek, 10. 1994. 13. (03.27.) 9.

- [VARANNAI Gyula] BÓNA Endre: Dr. Varannai Gyula (1905-1993). = NK, 92-93. 1993-94. 129-131., 2 t.
[VARANNAI Gyula] SÜLE Tamás: Dr. Varannai Gyula. = OH, 134. 1993. 31. 1711.
[VARANNAI Gyula] SÜLE Tamás: "Egy orvosnumizmatikus visszanéz". = Az Érem, 49. 1993. 2. 1-2.
"The retrospect of a doctor-numismatist". The memory of Dr. Gyula Varannai
[WESZPRÉMI István] SÜLE Tamás: Hasonmás bábakönyv. = ÚjVDN, 5. 1994. 202. (07.24.)

XVII. MÚZEUMOK, GYŰJTEMÉNYEK, SZERVEZETEK

- ÁCS Érmes Károly → *MAGYAR* Éremgyűjtők Egyesülete
BÍRÓNÉ SEY Katalin: "Oslói tudósítónk jelenti" - megalakult a norvég emlékéremgyűjtők társulata. = Éremtani Lapok, 1993. 18. 31.
GARAMI Erika → *MNB* Bankjegy és Érmegyűjtemény
GEDAI István → *INTERNATIONAL*
HANKÓ Ildikó → *TRADORG-E KFT*
[*INTERNATIONAL* Association at Professional Numismatists] GEDAI István: "Pénzes" gyűlés. = Reform, 1993. (06.10)
[*KÁLLAY*-gyűjtemény] LAKATOS Sarolta: A Kállay-gyűjtemény legújabb szerzeményei. = Múzeumi Hírlevél, 14. 1993. 10. 260.
LAKATOS Sarolta → *KÁLLAY*-gyűjtemény
LEÁNYFALUSI Károly → *MÉE* Kecskeméti Csoportja
[*MAGYAR* Éremgyűjtők Egyesülete] ÁCS Érmes Károly: Tudós gyűjtők találkozója. Nyári egyetem és jubileumi vándorgyűlés. = KÁPÉ, 1994. 34. (08.25.) 15., ill.
[*MAGYAR* Éremgyűjtők Egyesülete] A Magyar Éremgyűjtők Egyesülete 1993. évi eseménynaptára. = ÉL, 1993. 17. 27.
[*MAGYAR* Éremgyűjtők Egyesülete] MÉSZÁROS István: A Magyar Éremgyűjtők Egyesülete jubileumi rendezvényei - 1994. = ÉL, 1994. 27. 21-23.
[*MAGYAR* Numizmatikai Társulat] RÁDÓCZY Gyula: Társulati élet 1992-1993. = NK, 92-93. 1993-94. 165-166.
[*MAGYAR* Numizmatikai Társulat] NAGY D. Sándor: Érmék, zsetonok, fémbárcák. = Népszabadság, 51. 1993. 143. (06.22.) Budapest mell. 2.
[*MAGYAR* Numizmatikai Társulat] SOÓS Ferenc: A Magyar Numizmatikai Társulat 1993. évi közgyűlése. = ÉL, 1994. 23. 23.
[*MÉE* Baranya megyei Csoportja] Rozsnyói György: Messze tűnt korok mesterei. Szent Eligius Asztaltársaság. = ÚjDN, 1993. (12.09.) 11., ill.
[*MÉE* Kecskeméti Csoportja] LEÁNYFALUSI Károly - NAGY Ádám: A szervezett éremgyűjtés Kecskeméten 1966-1991. Kecskemét. 1991, *MÉE* Kecskeméti Csoportja. 35 p. - rec. KÖHEGYI Mihály. = Az Érem, 50. 1994. 2. 18.
[*MÉE* Mohácsi Csoportja] Numizmaták találkozója. = Mohácsi Hlap, 1993. (12.11.)
MÉSZÁROS István → *MAGYAR* Éremgyűjtők Egyesülete
[*MNB* Bankjegy és Érmegyűjtemény] GARAMI Erika: 20 éves a Magyar Nemzeti Bank Bankjegy- és Érmegyűjteménye. = Fabatka. Az FMNBE tájékoztatója, 1994. 3. 7.
NAGY Ádám → *MÉE* Kecskeméti Csoportja
A PÉCSI Orvostudományi Egyetem történelmi múzeuma. Pécs, 1994. [Érmek a pécsi Orvostudományi Egyetemmeli kapcsolatban.] ; Folyamatosan bővül(hetne) a POTE Orvostörténeti Múzeuma. Pápai Páriz Ferencről Szentágotthai Jánosig. = ÚjDN, 1994. (12.24.)
RÁDÓCZY Gyula → *MAGYAR* Numizmatikai Társulat
SOÓS Ferenc → *MAGYAR* Numizmatikai Társulat
SZILÁGYI Mihály → *TÖRÖK* Numizmatikai Társulat
[*TÖRÖK* Numizmatikai Társulat] SZILÁGYI Mihály: A Török Numizmatikai Társulat hírei. = ÉL, 1994. 23. 24.
[*TRADORG-E KFT*] HANKÓ Ildikó: Fémbe öntött pillanatok. A Horthy-emlékérem kiadója. = Magyar Nemzet, 66. 1993. 198. (08.26.) 11., ill.

XVIII. ÁRVERÉSEK, KIÁLLÍTÁSOK, RENDEZVÉNYEK

ÁRVERÉSEK

- ÁCS Érmes Károly → *GLOBE*-Galéria ; *SALGÓ* - GYŰJTEMÉNY
ÁRAK, pénzek, aukciók. Tavalyi kalandok műtárgy és régiségországban. = Pénz Plusz Piac, 1993. (01.29.) 2.
[*BEDŐ* Papírrégiségbolt] PALLÓS Lajos: Pénz? nem beszél. A Bedő Papírrégiségbolt és Ex Libris Antikvárium másodjára rendezett közösen értékpapír-aukciót. = Figyelő, 1993. (02.25.) 2.
[*ELSŐ* NUMIZMATIKAI RT] SOÓS Péter: Aranypénzek - kalapács alatt. Élénkül az érmepiac. = Magyar Nemzet, 56. 1993. 246. (10.21.) 8.
[*ELSŐ* NUMIZMATIKAI RT] SZILÁGYI Mihály: Az Első Numizmatikai Rt. aukciója. = ÉL, 1993. 17. 21-22.

ÉREMGYŰJTŐK csereberéje Baján. = Petőfi Népe, 48. 1993. 122. (05.27.)

GEDAI István → *SALGÓ - GYŰJTEMÉNY*

[*GLOBE*-Galéria] ÁCS Érmes Károly: Éremaukcio ma délután. = Magyar Nemzet, 57. 1994. 230. (10.01.) mell. II. p. ; uő.: Az iráni sah ajándékdoboza. Numizmatikai aukció a *Globe*-ban. = KÁPÉ, 1994. 41. (10.13.) 21. ; uő.: Régi pénzeket kedvelőknek. = Magyar Nemzet, 57. 1994. 290. (12.10.) mell. 11 p. ; KÓTAI József: Kis műtárgyak, melyek

elférnek a tenyerünkben. ; ZOMBORI Lajos: A Kővágó-cég numizmatikai aukciója. = ÉL, 1993. 17. 22-23.

[*HIRSCH*, Gerhard Nachfolger] Münzen und Medaillen. Auktion 163 am 27.-30. September 1989. Münzhandlung Gerhard Hirsch Nachfolger. München. 189 p., 119t. - rec. TORBÁGYI Melinda. = AAH, 44. 1992. 2-4. 447-448.

KÓTAI József → *GLOBE*-Galéria

MÉSZÁROS István: A MEE 73. éremcsere-közvetítése a számok tükrében. = ÉL, 1993. 18. 32.

PALLÓS Lajos → *BEDŐ* Papírrégiségbolt

[*SALGÓ - GYŰJTEMÉNY*] ÁCS Érmes Károly: Magyar érmék svájci kalapács alatt. A Nemzeti Múzeum is indul a liciten. A *Salgó* gyűjtemény árverése = KÁPÉ, 1994. (03.03.) 23., ill.

[*SALGÓ - GYŰJTEMÉNY*] ÁCS ÉRMES Károly: Hungarian sensation in Zürich. = Hungarian Market Report, 5. 1994. 3. 32-34., ill.

[*SALGÓ - GYŰJTEMÉNY*] ÁCS Érmes Károly: Tízdukátosok hazatérése. A numizmatikus körök beszédtemáinak középpontjában az április 12-én Zürichben megtartott éremaukcio eredményei állnak. = Műkincs Figyelő, 94. (06. 02.) 1-2.

[*SALGÓ - GYŰJTEMÉNY*] GEDAI István: Előszó. In: The Nicolas Salgo collection of coins and medals of Hungary and Transylvania. Zürich. 1994. Spink Taisei. Auction 50.

[*SALGÓ - GYŰJTEMÉNY*] SPINK Taisei, Zürich - Auktion 50. = Money Trend, 1994. 6. 100-101., ill.

[*SALGÓ - GYŰJTEMÉNY*] SZILÁGYI Mihály: Kalapács alatt a *Salgó*-gyűjtemény. = ÉL, 1994. 23. 25.

SOÓS Péter → *ELSŐ* NUMIZMATIKAI RT

SZILÁGYI Mihály → *ELSŐ* NUMIZMATIKAI RT ; *SALGÓ - GYŰJTEMÉNY*

TORBÁGYI Melinda rec. → [*HIRSCH*...]

ZOMBORI Lajos → *GLOBE*-Galéria

KIÁLLÍTÁSOK

I. LIPÓT és kora az érmeiken. Kiállítás az esztergomi Balassa Bálint Múzeumban. = 24 óra, 1994. (04.14.) ; Esztergom és Vidéke, 1994. 16. (04.21.)

BALOGHNÉ Ábrányi Hedvig → *ANTIKA* pénztörténeti kiállítás

BOZÓ Gyula kiállítása Hommage á Szeged címmel. = Délmagyarország, 83. 1993. 55. (03.06.) 20.

ÉPÍTÉSZET érmeiken. Az Országos Műemlékvédelmi Hivatal és a Magyar Építészeti Múzeum kiállítása. = ÉL, 1993. 19. 23-24.

[*"ÉRMEK - akvarellek"*] METZL János: "Érmek - akvarellek". Soproni művészek kiállítása Bécsújhelyt. = Soprszle, 47. 1993. 73-75., ill.

[*ÉRMEK* a pécsi vásárokról] RÉGI vásárok Pécsen. Kiállítás a pécsi vásárokról készült érmekből. = ÚjDN, 1993. (11. 19.) 3.

GARAMI Erika → *MAGYAR* forintok Milánóban

GEDAI István → *A MAGYAR* pénzverés ezer éve

GOSZTONYI József → *LEBŐ* ... ; *MODERN* magyar éremművészet; *SZEMÉSZETI* ... ; *TÖRTÉNETI* emlékérmek ; "A ZENE a magyar éremművészetben"

HÉRI Vera, G. → *MAGYAR* ; *MŰZEN* ; *TÖRTÉNETI*

JUNGWIRT, Helmuth → *MŰZEN*

[*A KÁRPÁT-medence antik érmészete.*] BALOGHNÉ Ábrányi Hedvig: Antik pénztörténeti kiállítás az esztergomi Balassa Bálint Múzeumban. = ÉL, 1993. 19. 25-26. ; Csolnoki: Antik érmék szimpoziuma. = 24 óra, 1993. (05.21.) ; F.E.: Fémbe írt történelem. = Heti Pesti Riport, 2. 1993. 20. (05.21.) 6., ill.

A KÁRPÁT-medence pénzverése. Kiállítási leprellő. Összeállították: GEDAI István, L. KRASZNAI Krisztina, TORBÁGYI Melinda.

A KÁRPÁT-medence pénzverése. Kiállítás az esztergomi vármúzeumban. = Esztergom és Vidéke, 1994. 19. (05.12.) 2. ; Magyar Nemzet, 57. 1994. 103. 12.

A KÁRPÁT-medence pénzverése. Kiállítás a Magyar Nemzeti Múzeumban. = Esti Hlap, 1993. (06.02.) ; Napi Délkeket, 1993. (08.10.) 10.

KESZTHELYI Ferencné → *FIDEM*

KIRÁLY István József: Numizmatikai magánkiállítás Szegeden 1993. március 7-17. = ÉL, 1993. 18. 30. ; Beszélgetés Király Istvánnal. = Felsőváros. A szegedi piaristák rendházi, plébániai és iskolai lapja, 1993. 131. (03.14.) [3.] ; Numizmatika a piaristáknál. = Délmagyarország, 83. 1993. 55. (03.06.) 20.

KITÜNTETÉSEK művészete. = Keresztény Élet, 2. 1994. 17. (05.01.) 3., ill.

KITÜNTETÉSEK művészete. A kitüntetés is lehet ötvösretek. = Magyar Nemzet, 1994. (03.26.)

KITÜNTETÉSEK művészete. Rendjelparádé. = Vasárnapi Hírek, 10. 1994. 16. (04.17.) 6.

KORTÁRS portugál éremművészek kiállítása. Rokont érmek. = Vasárnapi Hírek, 10. 1994. 13. (03.27.) 9.

- [KOSSUTH bankók] BALÁZS Károly: Kossuth Lajos kifizette. A szabadságharc papírpénzei. = KÁPÉ, 1994. 27. (07.07.) ; REJTŐNÉ NÁNÁSI Éva: Kossuth bankók a Kossuth Klubban. = ÉL, 1994. 24. 20.
- [KOSSUTH Lajos érmeken, pénzekben] Éremnézőben. Kiállítás Salgótarjánban. = Nógrád megyei Hlap, 1994. (09.28.)
- KRASZNAI Krisztina, L. → MŰNZEN
- LAKATOS Sarolta → RENDJELEK
- [LEBŐ Ferenc kiállítása] GOSZTONYI József: Lebő Ferenc szobrász és éremművész kiállítása a budapesti Hilton Szálló Dominikánus Kerengőjében 1993. május 26 - június 16. = ÉL, 1993. 19. 22-23.
- [MAGYAR forintok Milánóban] GARAMI Erika: Magyar forintok Milánóban. = Forint, 43. 1993. 4-5. 21. ; A Magyar Nemzeti Bank emlékérmek 1848-1992. Kiállítás Milánóban. = Új Magyarország, 1993. (09.16.) RÓNA Katalin: Kultúra és pénzügy. Magyar pénztörténeti kiállítás Milánóban. = Jászkun-Krónika ; Pesti Hlap, 1993. (09.17.)
- [A MAGYAR pénzverés ezer éve] GEDAI István: "A magyar pénzverés ezer éve". = Múzeumi Hírlevél, 14. 1993. 10. 255.
- MAGYAR származású Nobel-díjas tudósok. [Kiállítás a Magyar Nemzeti Múzeumban] Kiállítási vezető. Összeállította HÉRI Vera, G. Budapest, 1993. 14 p. ; Élet és Irodalom, 1993. (09.17.) ; Esti Hlap, 1993. (09.08.) ; Fejér m. Hlap, 1993. (10. 16.) 6. ; Heves megyei Hlap, 1993. (10.07.) 10. ; Magyar Hlap, 1993. (09.23.) ; Magyar Nemzet, 1993. (09.11.) ; Pesti Hlap, 1993. 240. 2. ; Pest megyei Hlap, 1993. (09.08. ; 09.20.) ; Petőfi Népe, 1993. (09.14.) ; Reform, 1993. (09.15.) ; Új Magyarország, 1993. (09.15.) ; Világszövetség, 1993. (09.14.) ; Vasárnapi Hírek, 1993. (09.12.) 5.
- METZL János → "ÉRMEK - akvarellek"
- [MODERN magyar éremművészet] GOSZTONYI József: Modern magyar éremművészet I. 1896-1975. Kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában. = ÉL, 1993. 18. 28.
- MŰNZEN und Medaillen Leopolds I. Ausstellung im Bálint Balassa Museum in Esztergom 15. April bis 15. Mai 1994. A katalógust írták G. HÉRI Vera, Helmuth JUNGWIRTH, KRASZNAI Krisztina, L., Karl SCHULZ, SZEMÁN Attila. Wien. 1994, Kunsthistorisches Museum. 51 p.
- REJTŐNÉ NÁNÁSI Éva → KOSSUTH bankók
- "RENDJELEK és kitüntetések a történelem tükröképei" Nyíregyháza, 1994. V. 5-6. Nemzetközi konferencia a nyíregyházi Jósza András Múzeumban. A beszámolót írta LAKATOS Sarolta. = Múzeumi Hírlevél, 15. 1994. 7-8. 197.
- RÓNA Katalin → MAGYAR forintok Milánóban
- SCHULZ, Karl → MŰNZEN
- SZEMÁN Attila → MŰNZEN
- [SZEMÉSZETI éremkiállítás] GOSZTONYI József: Szemészeti éremkiállítás. = ÉL, 1993. 22. 27.
- TÓTH Sándor kiállítása a Bolgár Kulturális Intézetben. = Reggeli Délvilág, 1993. 17. (01.21.) 10.
- TÖRTÉNETI emlékérmek a XVI-XIX. századból. Kiállítási vezető. Összeállította HÉRI Vera, G. Budapest, 1994. 32 p. ; GOSZTONYI József: Történeti emlékérmek a XVI-XIX. századból. = ÉL, 1994. 24. 24-26. ; Magyar Nemzet, 1994. (03.31.) ; Pesti Hlap ; Új Magyarország, 1994. (03.30.)
- "A ZENE a magyar éremművészetben". Zenetörténeti Múzeum, Budapest. = Múzeumi Hírlevél, 15. 1994. 5. 131. ; GOSZTONYI József: A zene a magyar éremművészetben 1898- 1993. = ÉL, 1994. 24. 21-23., ill.

KONFERENCIÁK, RENDEZVÉNYEK

ÁCS Érmes Károly → VÁNDORGYŰLÉS

- [FALERISZTIKAI konferencia, Nyíregyháza] SCHWARZ, Walter A.: Konferenz für Faleristik am 5. und 6. Mai 1994 in Nyíregyháza, Ungarn. = ZÖGO, 1994. 15. 31-32.
- [FIDEM] XXIV. FIDEM-Kongress in Budapest. = GN, 29. 1994. 9. 258.
- [FIDEM] Le XXIVe Congrès International de la FIDEM. = INN, 24. 1994. 4.24. FIDEM Kongress: Budapest 6-9. April 1994. = NNUM, 7. 1994. 147-148.
- [FIDEM] ÉRMEK a világból. = Esti Hlap, 1994. (04.12.)
- [FIDEM] FIDEM '94 - Nemzetközi éremművészeti kiállítás. = Éltud, 49. 1994. 14. (04.08.) 440.
- [FIDEM] [KESZTHELYI Ferencné]: "Nálunk az éremművészet helyzete optimális". A tenyérnyi felület kifejezési lehetőségei szinte korlátlanok. = Magyar Hlap, 27. 1994. 116. (05.19.) 15.
- [FIDEM] KÓTAI József: Kis műtárgyak, melyek elérnek a tenyerünkben. Éremművészeti kongresszus és kiállítás a budai várban. = Magyar Nemzet, 57. 1994. 107. (05. 09.) 14., ill.
- [FIDEM] Die KUNSTMEDAILLE in Deutschland im Jahre fünf nach dem Fall der Mauer (XXIV. FIDEM-Kongress in Bp.) = GN, 29. 1994. 162. 184-185.
- [FIDEM] Report on FIDEM' 94 - Budapest. = Members exchange 7. 1994. 2.
- [INTERNATIONAL Association of Professional Numismatists] GEDAI István: "Pénzes" gyűlés. Az IAPS budapesti közgyűlése. = Reform, 1993. (06.10)
- MINAROVICHOVÁ, Elena: Sto rokov korunovej meny 1892-1992. = SlovNum, 13. 1994. 11-13.
- Hundert Jahre der Kronenwährung - 1892-1992. Symposium.
- res. 13.
- NAGY Ádám → A NUMIZMATIKA
- A NUMIZMATIKA és a társtudományok. Szerkesztő NAGY Ádám. Szeged, 1994, Móra Ferenc Múzeum ; Magyar Numiz-

- matikai Társulat. 124 p., ill. ; Konferencia Szegeden 1993. október 25-26-án. A beszámolót készítette TORBÁGYI Melinda. = Múzeumi Hírlevél, 14. 1993. 12. 321.
- NUMIZMATIKAI híros nap Kecskeméten. 1993. = Petőfi Népe, 48. 1993. 176. (07.30.) 4. - 1994. = Petőfi Népe, 49. 1994. 177. (07.29.) 4. ; 179. (08.01.) 4., ill.
- [ÖSTERREICHISCHE Gesellschaft für Ordenskunde] STOLZER, Johann: I. Internationaler Kongress und Ausstellung der Gesellschaft im Burgenländischen Landesmuseum Eisenstadt. = ZÖGO, 1992. 5. 1-2.
- [ÖSTERREICHISCHE Gesellschaft für Ordenskunde] SCHWARZ, Walter A.: 2. Internationaler Kongress der Österreichischen Gesellschaft für Ordenskunde vom 26.- 28.11.93. in Deutsch-Wagram. = ZÖGO, 1994. 13. 27-29.
- SCHWARZ, Walter A. → ÖSTERREICHISCHE Gesellschaft für Ordenskunde
- STOLZER, Johann → ÖSTERREICHISCHE Gesellschaft für Ordenskunde
- TORBÁGYI Melinda → A NUMIZMATIKA
- [VÁNDORGYŰLÉS] ÁCS Érmes Károly: Tudós gyűjtők találkozója. Nyári Egyetem és jubileumi vándorgyűlés. = KÁPÉ, 1994. 30. 15., ill.

XIX. CÍMERTAN

- HÁROM kérdés a címertervezőhöz. [Józsa Gábor ötvös] = Délmagyarország, 89. 1994. 254. (10.29.) 3.
- HATÁR menti Kánaán. Háromszáz éve adományozták Baranya vármegye címerpecsétjét. = ÚjDN, 1994. (10.18.)
- RAYMAN János: Baranya vármegye címere érméken és jelvényeken. = Baranya Történelmi Közlemények, 5-6. 1992- 93. 1-2. 201-214., ill.

XX. EGYÉB

- BÁCSKAI Tamás: A fizetés közerkölcsé. = Petőfi Népe, 48. 1993. 143. (06.22.) 5.
- Ein GOLDSCHATZ der K.u.K. Monarchie für jedermann. = Münzen Magazin, 1994. 5. 54-55.
- KOROM András: Fizessen pengővel. = Délmagyarország, 83. 1993. 51. (03.02.) 12.
- MAGYAR pénzek bélyegen Szent Istvántól Mátyás királyig. = ÉL, 1993. 19. 10., ill.
- MILLIÓKAT kérnek a herényi kincselelők. Fukar állam, csalódott megtalálók. = Vas Népe, 1994. (02.01.) 1,3.
- MILLIÓS találói dj. Pernyertes kincskeresők. = Napló, 1994. (08.31.)
- NAGY a forgalom az Aranyúton. A Dél-Alföldön a helyzet változatlan. = KÁPÉ, 1994. 51-52. (12.22.) 12.
- PANDULA Attila: Magyar állami és közösségi jelképek. In: Az Első Szegedi Iskola előadásai és Iratai. Szerk. Csihák György. Zürich. 1993, Zürichi Magyar Egyesület. 127-144 p.
- SALTZER Ernő: A pénzmérleg egykor és ma. = ÉL, 1993. 17. 6-8., ill.
- SZILÁGYI György: Numizmatikus. = ÉL, 1994. 23. 11.
- SZILÁGYI Mihály: Az érdemi válaszlól... = ÉL, 1993. 19. 26. Ld. még Kiállítások c. alatt BALOGHNÉ ÁBRÁNYI Hedvig: Antik pénztörténeti kiállítás...
- TATÁR György - ZOMBORI Lajos: Magyar telefonkártyák. = ÉL, 1993. 18. 24-27., ill.
- TIZENÖTMILLIÓ régi pénzben. [5047 db római pénz próbáltak kicsempészni a rábafüzesi határon]. = Csongrád megyei Hlap, 1994. (05.17.) ; Ország-Határ, 49. 1994. 22. ; Nincs gazdája a 15 milliót érő érmeknek. = Blikk, 1. 1994. 63. (05.14.)
- TÖRÖKÖT fogtak, de tényleg. Old money. Tíz kiló antik pénz találtak a hegyeshalmi vámosok vizsgálat közben. = Esti Hlap, 38. 1993. 112. (05.15.) 2.
- ZOMBORI Lajos: Becsüljük meg numizmatikai irodalmunkat. = ÉL, 1993. 20. 25.
- ZOMBORI Lajos → TATÁR György

Baloghné Ábrányi Hedvig
Magyar Numizmatikai Társulat
1085 Budapest, Csepregy u. 4. II. 15.

Balogh Éva
Magyar Numizmatikai Társulat
1085 Budapest, Csepregy u. 4. II. 15.

